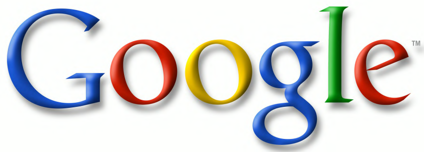




TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE



TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt"

TE

AMSTERDAM



13e Jaargang

AMSTERDAM
JOHANNES MÜLLER
1905


MDLXIIII
ANNO AETATIS SVÆ LVIII
VIGLIVS · ZVICHEMVS · CANCELLARIVS ORDINIS · AVREI · VELLERIS ·

Iets over WIGLE VAN AYTTA VAN ZWICHUM, zijne munt- en penningverzameling en de gedenkpenningen met zijne beeltenis.

I. WIGLE VAN AYTTA.

De penningen met het portret van WIGLE VAN AYTTA VAN ZWICHUM zijn niet schaarsch in Friesland. In het kabinet van het Friesch Genootschap en in onze verzameling bevindt zich een dertigtal in tien verschillende soorten.

Het geslacht VAN AYTTA 1) was in de 16e eeuw zeer talrijk en aan vele aanzienlijke Friesche familiën verwant 2). De aanwezigheid in onze provincie van zoo'n groot getal portret-penningen van VIGLIUS wordt hierdoor eenigszins verklaard.

Het onderzoek van zijne metalen gedenkstukken leverde eenige minder bekende gegevens betreffende dezen genialen beminnaar der schoone kunsten, die tevens een ijverig verzamelaar van munten en penningen was.

Zijn levensloop is door de geschiedschrijvers van vroegeren en lateren tijd beschreven.

Sommigen verwijten hem, dat hij zijnen gods-

1) AYTTA beteekent ATE's zoon (Zie *Friesche Volksalmanak* 1843, bl. 41). Op de penningen wordt de naam met één t gespeld.

2) In het laatst der 18e eeuw is het geslacht VAN AYTTA uitgestorven. De laatste afstammeling was EGBERT JAN VAN AYTTA, overleden te Leeuwarden den 31en Augustus 1794.

dienst en zijnen koning getrouw bleef. Het oordeel van anderen is rechtvaardiger.

Hij was een bekwaam jurist en een voorzichtig staatsman. Bij Keizer KAREL V, Koning FILIPS II en de Landvoogdessen stond hij in hoog aanzien. Hij maakte zich die gunst ten nutte door te vragen om allerlei winstgevende ambten, die hij onmogelijk kon waarnemen, maar waarvan de inkomsten hem aanlokten.

Ook voor zijne talrijke familieleden wist hij voordeelige, goed betaalde posten te verkrijgen. Door eene kloeke, sympathieke daad heeft hij zich niet onderscheiden. 1)

---

1) P WINSEMIUS. *Chronique ofte historische geschiedenisse van Friesland*, te Franeker, 1622.

CHRISTIANUM SCHOTANUM. *De Geschiedenissen Kerckelijk ende Wereldtlijck van Friesland Oost ende West.* Tot Franeker, in 't jaer 1658.

Oudheden en Gestichten van Friesland, te Leiden 1723, dl. I, blz. 363.

C. P. HOYNCK VAN PAPENDRECHT. *Analecta Belgica*, te 's-Gravenhage 1743, dl. I: *Vita* VIGLII AB AYTTA ZUICHEMI *ab ipso Viglio scripta.*

Levensbeschrijving van beroemde Nederlandsche Mannen en Vrouwen. Amsterdam, 1776, dl. IV, blz. 75.

M. RAOUX. *Essai d'un éloge historique de* VIGLIUS DE ZUICHEM D'AYTTA. Brussel, 1787.

R. VAN OMMEREN. *Redevoering over* VIGLIUS AYTA VAN ZWICHEM, *gedaan in een letterkundig genootschap te Amsterdam.* (nà 1795.)

Mr. JACOB SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, 1805.

Mr. A. VAN HALMAEL JR., FOLKERT VAN AYTTA *en* IJDT HANIA, *een verhaal uit de* 16de *eeuw. Friesche Volks-almanak*, 1843, blz. 35.

Vrije Fries, dl. III, blz. 421, (1844) *Giftbrief van* KAREL V, *aan* VIGLIUS AB AYTTA.

Vrije Fries, dl. V, blz. 121, (1850.) *Eenige mededeelingen omtrent* JOACHIM HOPPERUS *en de briefwisseling tusschen hem en* VIGLIUS AB AYTTA.

F. C. SCHLOSSER. *Algemeene geschiedenis*, te Rotterdam bij OTTO PETRI, 1859, dl. 12, blz. 284.

Mr. A. BLOEMBERGEN. VIGLIUS VAN AYTTA *tegenover den Hertog* VAN ALVA. *Nieuwe Friesche Volks-almanak*, 1864, blz. 112.

HOOFT zegt van hem: „Hij was een man van kloek vernuft, hooge geleerdheid, doortrapt met lange ervarenis, deftig van wandel. De blijken, gegeven van vastgaande trouw voor de Roomsche Kerk en zijnen Koning, hadden hem vrijmoedig genoeg gemaakt, om te spreken tot matigheid, beide in zaken van Staat en van Godsdienst, en zo veel gegolden, dat men 't hem ten goede hield; meer niet. Van parthije te wisselen, om ongenoegen over 't verwerpen zijns raads, docht hem te groot een verwaandheid, of hagchlijk en ongeraden voor eenen die zo wel als hij te hove stond, en wellicht bij d' andre geen' minder ongeregeldheid in zwang of te gemoete zag."

Eene vermelding van de voornaamste gebeurtenissen van zijn veel bewogen leven ga vooraf aan de bespreking der gedenkpenningen. Bij de dateering van die stukken kan zij ons nuttig zijn.

GERBEN VAN AYTTA, gehuwd met JETS BOCCEMA, (BOECKEMA) bewoonde met zijn talrijk huisgezin, (negen kinderen) de adellijke state in het dorp Zwichum. Hij liet dit huis na (in 1484) aan zijnen oudsten zoon BUCHO, 1) die aan dit dorp, de

---

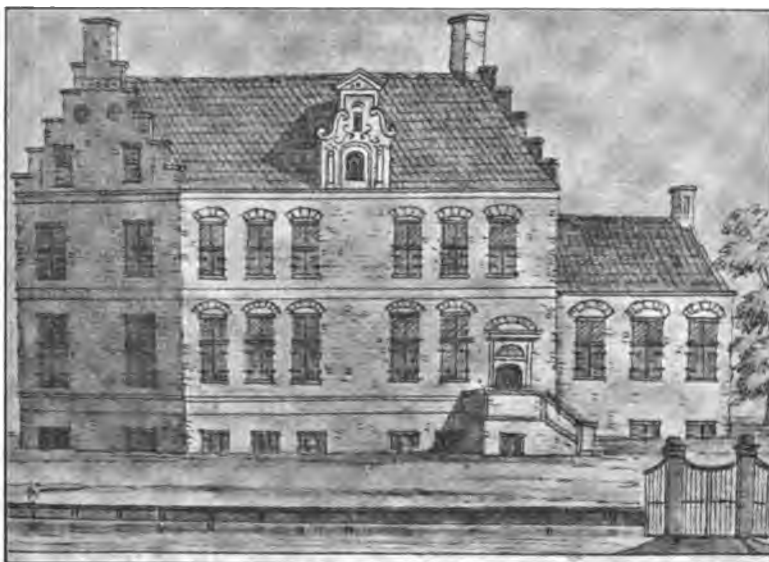
Baron KERVIJN DE VOLKAERSBEKE. *Les pensions et émoluments de* VIGLIUS, in de *Messager des Sciences Historiques de Belgique*, 1877, blz. 28.

R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK. *Studiën en Schetsen over Vaderlandsche Geschiedenis* 1877, 4e dl., blz. 37.

1) BERNARDUS BUCHO VAN AYTTA (BUCHO — BOECKE of BOCKE), geboren 1465, gestorven 1528, werd, pastoor te Huizum zijnde, Raad van den Hertog van Saksen. Naderhand werd hij Raad van KAREL V. Bijna alles ging in Friesland, in die tijden, door zijne handen. Later werd hij benoemd tot Lid van den Hove van Holland. Hij stierf te 's-Gravenhage.

(*Zie:* WIGLE WEVER, *Een boeren-oorlog in Friesland, door* S. BARTSTRA 1904, blz. 46. De gerechtszitting op Martena-huis te Franeker.)

bakermat van zijn geslacht, den naam ZUICHEMUS ontleende.



Het AYTTA-huis te Zwichum, naar eene teekening van 1723, in de verzameling van het Friesch Genootschap te Leeuwarden. 1)

---

1) WINSEMIUS vermeldt (in 1622): „alwaer (te Zwichum) hij (VIGLIUS) ook heeft gebout een seer treffelijck Huijs met Hovinge en Grachten versien, welcke Dorp oock de Welghedachte Heere VIGLIUS gheheel heeft toebehoort, ende als noch van Joncker VIGGLE AYTA sijn successeur als eijgen wordt beseten, exempt de Pastorie ende een jus patronatus".

Onze afbeelding stelt dus Aytta-state te Zwichum voor, ná de verbouwing door VIGLIUS.

Bij de „*Vaderlandsche Gezichten of Afbeeldingen van de Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, in den Jaare* 1782, *naar het leven geteekend door* J. BULTHUIS *en in 't koper gebragt door* K. F. BENDORF, enz." vindt men eene afbeelding van „'t Huis te Swichem", die belangrijk verschilt van onze teekening. Het huis was toen reeds in verval.

Een jongere zoon van GERBEN, VOLKERT VAN AYTTA, (geb. 1484, gest. 1545), trouwde (1503), IDT WIGLESDOCHTER HANIA VAN WEIDUM en bewoonde Barrahuis, eene state bij Wirdum. 1)

Uit dit huwelijk werd den 19en October 1507, WIGLE VAN AYTTA geboren. 2)

Op zevenjarigen leeftijd werd hij door zijnen oom BERNARDUS BUCHO te Leeuwarden tot zoon aangenomen en opgevoed. Voor de studie der letteren bestemd, oefende hij zich eerst te Deventer,

1) „VOLKERT was nog geen 20 jaar oud, toen de Reguliere Kanonniken van Bergum, die niet verre van Zwichum, in het naburige dorp Wirdum, eene zeer vruchtbare Uithoeve bezaten, gemeenlijk Barrahuis genaamd, alwaar zij de grondslagen waren begonnen te leggen van een nieuw kloostergebouw, hetwelk zij echter wegens de ongunst des tijds en de ellenden van het oorlog niet voltooien konden, hem VOLKERT, door bemiddeling van zijnen broeder BUCHO, die Uithoeve tegen eene geringe jaarlijksche huur ter bewoning en bebouwing afstonden".

De HAAN HETTEMA en VAN HALMAEL. *Stamboek van den Frieschen adel* dl. II, blz. 12.

2) Den 28sten van Louwmaand 1515 werd Barrahuis overvallen en gedeeltelijk verwoest door Geldersche krijgsknechten, aangevoerd door JANCKE DOUMA, JOU JOUSMA en SICKE GALAMA. Als erkenning van bewezen diensten en als vergoeding voor het verbrande Barrahuis, schonk Hertog GEORGE VAN SAKSEN het Montzimahuis op de Waeze te Leeuwarden aan FOLKERT VAN AYTTA. Op dit huis, nu Ayttahuis genoemd, woonde voortaan FOLKERT met zijne familie. Hij had acht kinderen.

GERBRANDT, gestorven 13 September 1513.

WIGLE, onzen numismaat.

RINTZE, Grietman van Oost-Dongeradeel.

SEERP, Grietman van Wijmbritseradeel.

RINTS, gehuwd 19 April 1539 met POPKE MONTZIMA te Blija.

MINTS, gehuwd met JELLE BOUWES HOYTEMA, genaamd WOLFERDA.

SAEP.

GERBRANDT, geboren 1519, gehuwd met TIETH LOLKESD. VAN RHEEN.

De jongste kinderen MINTS, SAEP en GERBRANDT zijn te Leeuwarden geboren.

WIGLE volgde zijnen vader op in het bezit van dit huis en liet het, evenals dat te Zwichum, sierlijk verbouwen en vergrooten. (Zie: *Friesche Volks-almanak*, 1843, blz. 53.)

vervolgens te Leiden onder GULIELMUS VERIUS, en daarna te 's-Gravenhage onder VOLKERT VAN BERGEN. Met dezen vertrok hij in den herfst van 1522 naar de Leuvensche Hoogeschool, waar hij zich gedurende twee jaren op de letterkunde toelegde, en tevens, op aanraden van zijnen oom, zich in de rechtsgeleerdheid oefende.

Te Dôle in Bourgondië zette hij deze studiën voort. Hij begon hier de briefwisseling met DESIDERIUS ERASMUS.

In 1528 stierf zijn oom BUCHO, die hem zijne bibliotheek, veel geld en het huis te Zwichum vermaakte. Op de gedenkpenningen van VIGLIUS bemerken wij, dat hij, als bezitter van de adellijke state, ook „ZUICHEMUS" aan zijnen naam heeft toegevoegd. 1) Te Dôle werd hij in 1529 tot Doctor in de rechten bevorderd.

Ook dezen titel vinden wij op zijne portretmedailles.

Van 1529 tot 1531 bekleedde hij te Bourges het hoogleeraarsambt in de rechten. Hij was bevriend met JANUS SECUNDUS; 2) deze gaf aldaar tezelfder tijd les. 3)

---

1) *Beschrijvinge van de Heerlijchkheijdt van Frieslandt.* Anno 1664. blz. 187: „Zwichem. Een kleijn dorp aan de meeren ende laege landen. WIGLIUS ZWICHEMUS heeft daer af sijn toenaem ontleent en in 't selve dorp gebout een Hospitael ende Schole: oock een treffelijck huijs met hovinghe ende grachten".

2) JANUS SECUNDUS, geboren te 's-Gravenhage in 1511, gestorven te Doornik, 1536, dichter en medailleur, zoon van NICOLAAS EVERAERS, President van den Raad van Holland, later President van den Grooten Raad te Mechelen. JEAN SECOND of JANUS SECUNDUS werd Secretaris van Keizer KAREL V, en vergezelde hem op den tocht naar Algiers.

3) Dr. JULIEN SIMONIS, in „*L'art du médailleur en Belgique*", 1900. blz, 50, schrijft over JEAN SECOND

Misschien dateert de vriendschap van deze beroemde Nederlanders van hun verblijf te Bourges. VIGLIUS schreef hier zijn eerste werk: *Juris consulti institutiones.*

In 1532 werd hij hoogleeraar te Padua, en ofschoon hij bij zijne lessen steeds grooten toeloop had, vertoefde hij hier slechts één jaar. Hij gevoelde een sterk verlangen naar het vaderland. Het aanbod van een aanzienlijk ambt op het eiland Cyprus wees hij daarom af en voldeed niet aan den wensch van KAREL V, die hem tot leermeester van zijnen zoon FILIPS begeerde.

Te Freiburg bezocht hij zijnen grijzen vriend ERASMUS. Ook te Keulen ontmoette hij eenen landgenoot, den geleerden JOHANNES VAN DOCKUM, hoogleeraar in de rechtswetenschap aldaar, eenen vriend van zijnen oom. Deze bezorgde hem eene benoeming tot Kerkelijke Rechter in het bisdom Munster.

Keizer KAREL V benoemde hem in 1535 tot Bijzitter in het Kamergerecht te Spiers. WILLEM, Hertog van Beieren, beriep hem twee jaar later tot Hoogleeraar te Ingolstadt.

In het jaar 1542 verliet hij den leerstoel en begon zijn staatkundig leven, als lid van den Grooten Raad te Mechelen.

Het volgend jaar trad hij in het huwelijk met JACQUELINE PIETERSD. DAMANT, dochter van eenen aanzienlijken burger te Brussel. Hun echt bleef kinderloos. Zijne gemalin overleed in 1552.

„A la fin de 1529, nous le retrouvons à Paris, il passe ensuite à Orléans, puis à Bourges où, pendant un mois, il donne des leçons sur diverses branches. Il passe à Lyon en 1531, puis à Bâle.

VIGLIUS werd in 1544 tot lid van den Geheimen Raad te Brussel benoemd 1), en vijf jaren later tot Voorzitter gekozen. Ook deze titel prijkt op de penningen. In hetzelfde jaar (1549) werd hij verheven tot Zegelbewaarder des Rijks en tot Ridder van het Gulden Vlies.

Het jaar 1556 bracht hem de benoeming tot Lid van den Raad van State, tot Coadjutor van den Abt van St. Bavo te Gent en tot Kanselier van de Orde van het Gulden Vlies 2). In het omschrift van eenige zijner portret-penningen is deze laatste eeretitel opgenomen.

De President VIGLIUS vertoefde in 1561 eenigen tijd op zijn landgoed te Zwichum, ter gelegenheid van het huwelijk van zijne nicht MINTS (dochter van JELLE HOYTEMA en MINTS AYTTA, zie noot 2, blz. 9) met IGRAM VAN ACHELEN, Raadsheer bij den Hove van Friesland. Als hoofd der familie was VIGLIUS somtijds zeer kitteloorig. Hij wenschte vooral in huwelijkszaken geraadpleegd te worden. Met deze echtverbintenis was hij zeer ingenomen. De bruiloft werd met grooten luister op Aytta-state gevierd. Het bezoek aan zijnen geboortegrond zal wel van korten duur zijn geweest.

---

1) In dit jaar verhief Keizer KAREL V hem en zijne nakomelingen tot „Comites Palitini", met de daaraan verbondene rechten. (Zie den Giftbrief in de „*Vrije Fries*" 1844, dl. III, blz. 421.)

2) Plaat I is de reproductie eener potloodteekening naar het levensgroot portret van WIGLE VAN AYTTA, geschilderd in 1564, waarschijnlijk door FRANS POURBUS. VIGLIUS is afgebeeld in het kostuum van Kanselier der Vliesorde: rood fluweel met wit satijn. Ook de Bourgondische muts is van deze stoffen gemaakt. De schilderij bevindt zich in de verzameling van het Friesch Genootschap te Leeuwarden. (Vergelijk met deze afbeelding de plaat blz. 18 van „*Handschriften en Boeken uit de boekerij van Oranje-Nassau ter Koninklijke Bibliotheek*", portret van FILIPS II.)

Met BARLAYMONT en GRANVELLE was hij in 1559 in den Achterraad (Consulta) geplaatst. LUCAS MUNICH, Proost van St. Bavo te Gent overleed in 1562. WIGLE VAN AYTTA volgde hem op. Hij werd den Zondag voor Allerheiligen door zijnen vriend, den Aartsbisschop ANTOINE PERENOT, Kardinaal VAN GRANVELLE tot Priester gewijd. Deze verandering van levensrichting vinden wij in het omschrift der portret-penningen herdacht.



VIGLIUS schonk in 1571 aan de kerk te Gent een prachtig triptiek, geschilderd door FRANS POURBUS den Oude 1). Het middenpaneel stelt voor: JEZUS leerende in den tempel. Op den voorgrond links van den beschouwer vindt men onder de tempelbezoekers de portretten van Keizer KAREL V en Koning FILIPS. Aan hunne voeten ligt een hond, zinnebeeld der getrouwheid. Op het linkerluikje is de besnijdenis, op het rechter de doop des Heeren geschilderd. De buitenzijden dezer deurtjes

1) FRANS POURBUS, leerling van FRANS FLORIS, geboren te Brugge, zeer bekwaam schilder van portretten en altaarstukken, werkte sedert 1564 te Antwerpen; gestorven 1580. Voor President VIGLIUS schilderde hij voor

vertoonen: van dat ter linkerzijde den CHRISTUS, van het rechter den schenker van het triptiek, den abt VIGLIUS VAN AYTTA, biddende. Wij vermelden deze vrome schenking aan de Gentsche Kerk, omdat het karakter van AYTTA daardoor zoo volkomen wordt getypeerd en omdat wij op dit altaarstuk vrij zeker het laatste portret van hem aantreffen 1). Het vorenstaande cliché is eene reproductie van de buitenzijde van dit rechterdeurtje naar de afbeelding, voorkomende in „*Les* POURBUS" blz. 32.

Met de komst van den Hertog VAN ALVA in de Nederlanden, brak voor VIGLIUS een moeielijke tijd aan. In den Raad weerstreefde hij met klem de wreede gestrengheid van den Landvoogd, beijverde zich tot verzachting der plakkaten en ontried de heffing van den tienden penning. Hij kende zijn volk en wist dus beter dan de Spaansche bewindslieden, met welke middelen de opstand kon worden bedwongen. Hij heeft zijne overtuiging met beslistheid uitgesproken en met vuur verdedigd. Dat men niet naar zijne raadgeving luisterde, heeft hem bitter gegriefd; vooral omdat hij wist, dat wreedheid en dwang zijne landgenooten van hunnen vorst zouden vervreemden.

---

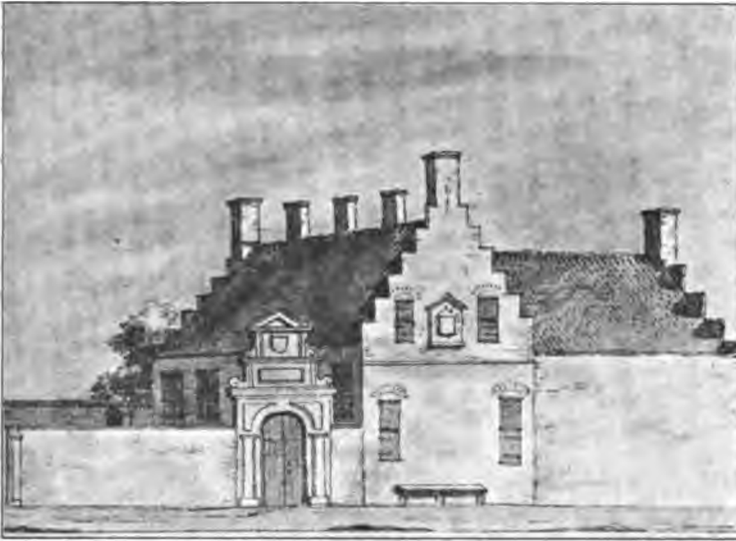
de kerk te Gent een „outerstuk, verbeeldende een doopsel en op eene der deuren eene Besnijdenis met andere Voorwerpen, en ook onderscheidene Portretten".

(Zie: KAREL VAN MANDER, *Het leven der Schilders* enz. dl. I, blz. 310).

1) Zie: *Les* POURBUS, par KERVIJN DE VOLKAERSBEKE, Gand 1870, p.g. 28.

Hij stierf den 8sten Mei 1577 te Brussel, 1) en werd begraven te Gent in de St.-Bavokerk 2).

Groote rijkdommen had hij zich vergaderd; volgens sommigen 80000 dukaten 3). Bij uitersten



Het Aytta-Godshuis te Zwichum, naar eene teekening van 1727, in de verzameling van het Friesch Genootschap te Leeuwarden.

1) „Den 8. Mey verstorf de President VIGLIUS ZUICHEMUS, oudt in sijn 70. Jaer, den Coninck op 't hoochste ende tot sijn uyterste altijdt getrou. Hij was Geleert, Wys, Verre-siende, seer Catholijck. Vondt altijdt quaedt, dat men de Nederlanden bij Vreemde of Spagniaerden liet regieren."

CHR. SCHOTANUS. *De Geschiedenissen, Kerckelijck ende Wereldtlijck van Friesland Oost ende West.* Tot Franeker 1658, blz. 808.

2) Reeds bij zijn leven schijnt VIGLIUS eene graftombe voor zich opgericht te hebben.

Mr. J. DIRKS. *De graftombe van* VIGLIUS AB AYTTA *in de St.-Bavo Kerk te Gent, en zijne betrekking tot deze Kerk. Vrije Fries*, dl. III, blz. 411.

3) WINSEMIUS noemt hem „een seer goet Oeconomus".

Dr. A. WIJNNE, in zijne *„Geschiedenis des Vaderlands"* 1868, zegt van hem: „President van den Geheimen Raad was VIGLIUS VAN AYTTA, een Fries van

wil van den 25sten October 1576, had hij een tehuis voor zeven oude menschen gesticht te Zwichum 1).

Deze Aytta-stichting bestaat nog heden ten dage, 2) doch is zeer in verval.

---

afkomst en een groot rechtsgeleerde, doch die aan groote rechtskennis veel hebzucht paarde.

Baron KERVIJN DE VOLKAERSBEKE. *Les pensions et émoluments de* VIGLIUS. *Messager des Sciences Historiques de Belgique*, 1877. pg. 66:

„Ces documents, on a pu le voir, se rapportent tous aux traitements, aux émoluments et même aux gratifications que VIGLIUS accumulait sans cesse. Ses revenus, ses prébendes et ses nombreux bénéfices n'y sont pas mentionnés, non plus que d'autres charges, et des meilleures, qui produisaient de beaux revenus, telles que la dignité de chancelier de l'Ordre de la Toison d'Or et le poste important de garde-joyaux et conservateur de la librairie royale, connue sous le nom de bibliothèque de Bourgogne."

1) Zie: *Kopie van Fundatie ende het Jus Patronatus tot Zuichem*, *Analecta Belgica*. 's-Gravenhage, 1743, dl. I, blz. 338.

2) *Het Aytta-huis te Leeuwarden*, (noot 2, blz. 9) met erf en meubelen, legateerde VIGLIUS aan Dr. BUCHO VAN AYTTA, FOLKERT VAN AYTTA en Dr. WYBRANDT VAN AYTTA, zonen van zijnen broeder SEERP en aan VIGLIUS, zoon van hunnen overleden broeder HETTE VAN AYTTA. De erflater wilde, dat dit huis in de familie zou blijven, om in gevaarlijke tijden tot toevlucht te dienen. Voor ongeveer 20 jaren is *Aytta-huis op de Waeze te Leeuwarden* afgebroken. Het werd bewoond door eenen smid. De zaal der AYTTA'S diende tot smidse. De gevelsteen: het keizerlijk wapen, tusschen de pilaren van HERCULES, omgeven door de halsketen met insigne der Vliesorde en de zinspreuk „Plus Oultre"; is in het nieuwe gebouw gemetseld.

(Zie: Beschrijving van Leeuwarden, dl. I, blz. 208 en 352).

Ter versiering van de in 1571 voltooide Kanselarij te Leeuwarden schonk WIGLE VAN AYTTA een gebeeldhouwd poortje. Het wordt in den *„Tegenw. Staat der Ver. Nederlanden*. dl. XIV, 1ste st. blz. 91 aldus beschreven: „ontmoet men eene albastre poort, door VIGLIUS aldaar gesteld, en bezijden deeze poort twee kolommen, waarop rust de Frontispice, in welker midden het Wapenschild van Friesland. Neevens deeze kroon staan twee beelden, vertoonende MARS en PALLAS. Boven in 't spits vindt men de gewoone spreuk van VIGLIUS: Vita Mortalium Vigilia; bezijden op de poort zijn wapen, zijnde een koornschoof, en daar tegenover een opgeslagen boek met een bijna uitgebrande kaars en zandlooper."

In 1786 was dit kunstwerk nog aanwezig. Het is in den Franschen tijd (1814) verdwenen.

Ook had VIGLIUS aan de Universiteit te Leuven een collegie opgericht, dat hij met aanzienlijke goederen begiftigde. 1) Uit zijn testament en het toevoegsel 2) zullen wij den numismaat VIGLIUS VAN AYTTA VAN ZWICHUM eenigszins leeren kennen.

Aytta-State te Zwichum, het stamhuis, was in 1622 in het bezit van „Jhr. VIGGLE AYTA". In 1785 was het in zeer vervallen staat, sedert is het afgebroken. (Zie: de plaatsbeschrijving achter in WINSEMIUS en den *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden*, dl. XIV, blz. 8.)

Bij het bezoek, onlangs aan het Aytta-Godshuis te Zwichum gebracht, bleek, dat het in vervallen toestand is en niet meer tot godshuis dient, maar dat vijf kamers, tegen eene wekelijksche huur van 50 cts. door huisgezinnen worden bewoond. Op den gevelsteen is gebeiteld: OPUS HOC VIGLIUS ZWICHEMUS AB AYTTA FUNDAVIT ET PROCURATE GERBRANDO EIUS FRATRE EXAEDIFICATUM EXISTIT. ANNO 1572. (Dit werk heeft WIGLE VAN ZWICHUM VAN AYTTA gesticht en door de zorg van zijnen broeder GERBRANDT is het gebouwd). Daaronder: AYTTA GODSHUYS.

Het jaartal 1572 verwonderde ons eenigszins, wij wilden daaruit lezen 1577, omdat dit zijn sterfjaar is. Er staat werkelijk: 1572. Men was dus reeds vóór den dood van VIGLIUS met den bouw zijner stichting gereed. Dat GERBRANDT, de broeder van VIGLIUS, zich met de zorg voor den opbouw belast heeft, bevestigt deze veronderstelling, want hij stierf den 19den April 1573. DE HAAN HETTEMA *en* VAN HALMAEL (*Stamboek van den Frieschen Adel*) verkeeren in twijfel over GERBRANT's sterfjaar. In de kerk te Zwichum vonden wij zijne grafstede. Op de zerk staat: „DEN 19^{0} APRIL 1573 STERF DEN . . . . . . GERBRANT AYTTA VAN ZUICHEM, RENTMEESTER VAN GRONINGEN, GRONINGER OMMELANDEN EN . . . . . DRENTHE. GRIETMAN VAN WIJMBRITSERADEEL, EN LEIT HIER BEGRAVEN."

Van dezen GERBRANDT VAN AYTTA weten wij nog: dat hij in 1519 te Leeuwarden geboren werd, dat hij gehuwd was met TIETH LOLKESD. VAN RHEEN, die hem zes kinderen schonk; dat hij in 1550 lid van de Staten van Friesland zijnde, door den Stadhouder CASPER ROBLES werd opgeroepen om middelen te beramen tot het aanwerven en onderhouden van vier vaandels krijgsknechten, ten behoeve van den koning van Spanje en dat hij in 1557 Grietman was van Wijmbritseradeel.

1) Aan de Hoogeschool te Leuven vermaakte VIGLIUS zijne belangrijke verzameling landkaarten. Zie: „*Collection de cartes de* VIGLIUS", in de *Messager des Sciences Historiques de Belgique*, 1862, blz. 428.

2) *Analecta Belgica*, dl. I, blz. 199. *Testamentum Viglii ab Aytta Zuichemi etc*, en blz. 227, *Codicillus*.

II. Zijne Muntverzameling.

Den 2den April 1556 begon Hubert Goltzius 1) zijne reis door België en Nederland, om nasporingen te doen in de kabinetten der numismaten, voor zijn werk: „C. Julius Cæsar *sive historiae imperatorum Caesarumque Romancrum ex antiquis numismatibus restitutae.*" 2)

1) Hubert Goltzius, geboren te Venloo, den 30sten October 1526, schilder en plaatsnijder. Hij had lust in de studie van Grieksche en Romeinsche penningen en andere antiquiteiten en schreef verscheidene belangrijke werken als: *„De medailles der Romeinsche Keizers"*. Aan dezen arbeid besteedde hij twaalf jaren. De medailles werden op hout gegraveerd, waarbij hem de Kortrijksche graveur Joost Gietleugen behulpzaam was. Voorts verschenen *„Het leven van* Julius Cesar", opgedragen aan Keizer Ferdinand I, *„De levens en bedrijven van de Romeinsche alleenheerschers tot keizer* Augustus". Dit werk, versierd met door den auteur gegraveerde medailles, werd opgedragen aan den Senaat van Rome. In 1567 schonk die Senaat aan Goltzius het eere-burgerschap. Nog een ander werk gaf hij in 1574 in het licht onder den titel *„Cesar Auguste"*, insgelijks met medailles versierd, evenals zijn werk, dat twee jaren later verscheen en getiteld is *„Sicilia et magna Graecia etc."* Hij stierf te Brugge in 1583.

(Zie: Immerzeel, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders.* Amsterdam, 1842, en Karel van Mander, *„Het leven der schilders"*, te Amsterdam 1764. blz. 261.)

2) Cajus Julius Caesar, *of de Historie der Roomsche Keizeren, uit Gedenkpenningen opgemaakt, en met het leven van* Julius Caesar *verrijkt, opgedragen aan Keizer* Ferdinand. (Van Mander vermeldt dezen titel).

Wij zagen een zestal numismatische werken van Goltzius. Het oudste, uitgegeven in 1557, heeft een prachtig titelblad, houtsnede in twee kleuren. In een smaakvol cartouche in renaissance-stijl, prijkt het borstbeeld des schrijvers. Daaronder leest men den volgenden titel: Lebendige Bilder gar nach aller Keysern, von C. Julio Caesare, bis auff Carolum V und Ferdinandum seinem Bruder, ausz den alten Medalien, sorgfaltigklich, nit gleich vorzeit von andern, sunder wahrhaftiglich und getrewlich contrafhet, und derenselbigen Leben, beyde lobliche und laesterliche Thatten, mit dem historischen Pfinsel nach iren Farben gemalet.

Dem groszmaechtigen Maximiliano Kunig von Boehem zu gedediciert durch Hubertum Gholtz von Wirtzburg, Maler zu Antorf. Anno MDLVII

Te Brussel bezocht hij de verzamelingen van Keizer KAREL V, FILIPS II, ELEONORA VAN OOSTENRIJK, weduwe van FRANS I, CHRISTINA, dochter des Konings van Denemarken, en verder die van den Kardinaal van GRANVELLE, LAMORAAL, graaf VAN EGMONT, VIGLIUS VAN AYTTA, HOPPERUS, GOROPIUS BECANUS 1) enz.

De munt- en penningkunde doen hier dienst als hulpwetenschap der geschiedenis.

GOLTZIUS raadpleegde op zijne reizen niet minder dan 950 muntverzamelingen 2). Openbare verzamelingen komen op de lijst zijner bezoeken *niet* voor. Zij wijst een groot aantal wetenschappelijke mannen aan, die zich met munt- en penningkunde bezig hielden.

Wij treffen daarbij aan: vorsten, magistraten, geestelijken, professoren, doctoren in de medicijnen, doctoren in de rechten, geographen, philosophen, dichters en schilders. Zoo b. v. ABRAHAM ORTELIUS te Antwerpen, geograaf van FILIPS II. Hij gaf het „*Theatrum orbis terrae*" uit. Hij bezat een aanzienlijk kabinet van oude penningen. (Zie zijne

---

Een in 1645 herdrukt werk, voert dezen titel: *Icones imperatorum romanorum ex priscis numismatibus ad vivum delineatae et brevi narratione. Historicâ illustratae per* HUBERTUM GOLTZIUM. Antwerpiae, ex officina Plantiniana. BALTHASARIS MORETI, MDCXLV.

Deze kostbare uitgaven van GOLTZIUS' fraaiste werken zijn versierd met keurige houtsneden in twee kleuren. Het zijn medaillons, van 17 c.M. middellijn, met de portretten der Romeinsche keizers.

1) JOHANNES GOROPIUS BECANUS te Brussel, lijfarts van MARIA VAN HONGARIJE, later van FILIPS II. Hij legde zich ook op de letteren toe. Geboren 1518, gestorven 1572. (Zie: DURAND, pg. 14).

2) Zie: *Notice sur le cabinet monétaire de S. A. le Prince* DE LIGNE, par C. P. SERRURE, Gand, 1847. Introduction, pg. 4.

portret-medaille, VAN LOON, dl. I, 514 en DURAND pl. X, N°. 3.)

GASPAR SCHETZ te Antwerpen, Baron van WESEMALE, Heer VAN GROBBENDONCK. Hij legde zich op de letteren toe en beoefende, evenals zijne broeders MELCHIOR en BALTHASAR, de penningkunde. (Zie DURAND, pag. 178. Zie zijnen portret-penning, VAN LOON, dl. I, 61 en 62.)

CHRISTOFFEL VAN ASSONVILLE, baron VAN BOUCHOUT te Brussel, Lid van den Geheimen Raad en van den Raad van State. Hij was de steller van de „*Moderatie*" in 1568. (Zie zijne beeltenis op den penning, VAN LOON, dl. I, 273. DURAND, pag. 9.)

CORNELIUS SUSIUS, (Mr. CORNELIS SUYS) ridder, heer van Rijswijk te 's-Gravenhage. Hij was President van den Hove van Holland.

HIPPOLYTUS PERSIJN te Utrecht. Geboren te 's-Gravenhage, Hoofd van den Landraad van Friesland. In 1557 werd hij benoemd tot Voorzitter van den Raad van Utrecht. (Zie zijn borstbeeld op de medaille, afgebeeld VAN LOON, dl. I, 71.)

JOACHIM HOPPERS te Brussel, ridder, Heer van Dalem. Geboren te Sneek in 1523. Opperste Raad van Koning FILIPS II, gest. 1576 te Madrid.

CORNELIUS GEMMA te Leuven, zoon van GEMMA FRISIUS. Hij beoefende de geneeskunde en de wiskunde. Geb. te Leuven 1535, gest. 1579.

JOHAN VAN GLIMES, Markgraaf van Bergen te Bergen op Zoom. Geb. 1529., gest. 1567. Ridder van het Gulden Vlies. Hij werd in 1556 Stadhouder van Henegouwen.

ADRIANUS JUNIUS te Amsterdam. Geb. te Hoorn.

Een buitengewoon geleerd man. Medicus en beoefenaar der letteren. Onderzoeker van Batavische oudheden. Hij schreef verscheidene werken. Als Lijfmedicus vergezelde hij Prins WILLEM I naar Middelburg en stierf aldaar den 16en Juni 1575, oud 63 jaar.

ARNOLDUS SASBOUT te 's-Gravenhage. Ridder, Kanselier van Gelderland, later eerste Raad des Konings in de Nederlanden. Geb. 1513, gest. 1583.

CORNELIUS SCRIBONIUS GRAPHAEUS te Antwerpen. Dichter, historieschrijver en numismaat, Griffier van de stad Antwerpen. Geb. te Alost 1482, gest. te Antwerpen 1558. (DURAND, pg. 84).

PETRUS NANNIUS te Leuven. Beroemd philoloog en numismaat. Geb. te Alkmaar 1500, gest. te Leuven 1557. (DURAND, pg. 139).

MATTHIAS GALLOMONTANUS, abbas divi Martini, te Middelburg, moet wezen: MATTHIAS GALLIMONTANUS, abbas Sanctae Mariae. (Eene fout in de lijst van GOLTZIUS.)

Zijn naam luidt in het Nederlandsch: MATTHIJS HANENBERCH VAN HEESWIJK. Sinds 1549 was hij abt van het O. L. V. Klooster te Middelburg. 1)

BAPTISTA FAVOLIA te Middelburg is waarschijnlijk een zoon van FRANCISCUS FAVOLIUS, een edelman uit Pisa, facteur der zoogenoemde natiën- of handelsvereenigingen van Genua en Florence, gevestigd te Middelburg, die gehuwd was met eene Zeeuwsche. Het wapen dezer familie is gedeeld:

1) Wij ontvingen deze inlichting, door bemiddeling van Mej. M. DE MAN, van Mr. R. FRUIN, Rijksarchivaris in Zeeland en betuigen daarvoor onzen oprechten dank.

boven sabel, beneden in zilver 2 en 1 eenden van sabel (zie: „*Levensberichten van Zeeuwen,*" door F. NAGTGLAS te Middelburg, 1889).

In de provinciën, welke tot het Koninkrijk der Nederlanden behooren, trof GOLTZIUS 48 verzamelingen aan. t. w.: te Bergen op Zoom 2, Middelburg 2, Breda 2, waaronder die van Prins WILLEM I 1), 's-Hertogenbosch 2, Dordrecht 2, Rotterdam 1, Delft 1, 's-Gravenhage 6, Leiden 1, Haarlem 2, Amsterdam 5, Utrecht 5, Amersfoort 1, Deventer 3, Arnhem 3, Nijmegen 2, Venloo 4, Roermond 1, Bommel 1, Maastricht 2.

Wij telden deze samen ter vergelijking met het aantal verzamelingen in onzen tijd. In de Zuidelijke Nederlanden was dit getal belangrijk grooter 2).

WIGLE VAN AYTTA *behoorde dus tot de bekende penningkundigen van zijnen tijd* 3).

DURAND vermeldt dit feit in zijn werk: „*Médailles et jetons des numismates.*" Genève, 1865, blz. 224: „Il était grand amateur de médailles; son cabinet est cité par GOLTZIUS.

---

1) Op de lijst: WILHELMUS A NASSAU, princeps Aurangiae, comes a Catzenelenbogen, Vienna, Lutzenburgica et Dietz, dominus a Breda.

2) De belangstelling voor Grieksche en Romeinsche munten, penningen en oudheden in de 16e eeuw vindt haren oorsprong in de krachtige herleving van kunst en wetenschap en vooral in de beoefening der oude talen.

3) Op de lijst van GOLTZIUS: VIGLIUS ZUICHEMUS, phrisius, praeses secreti consilii.

In het „*Verslag aangaande een onderzoek in Duitschland en Oostenrijk naar archivalia, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland*" door Prof. Dr. P. J. BLOK, te 's-Gravenhage 1899, lazen wij, dat een deel der papieren van VIGLIUS VAN ZUICHEM zich bevindt in de universiteits-bibliotheek te Göttingen. Daarbij zijn stukken over „*Het muntwezen in de Nederlanden*"

Dr. J. CAHN schrijft over VAN AYTTA in „*Die Medaillen und Plaketten der Kunstsammlung von* W. P. METZLER", Frankfurt a/M., 1898: „Hat sich besonders in der Numismatik durch Anlegung eines grossen Kabinets einen Nahmen erworben".

Het testament, en voornamelijk het toevoegsel (codicillus), en de inventaris zijner kunstschatten en preciosa, lichten ons eenigszins in over de samenstelling der munt- en penningcollectie.

Wij nemen alle opgaven, die, op munten of penningen betrekking hebben, daaruit over. Uit het toevoegsel: 1)

Caplo Cathedralis ecclesiae Sti. Bavonis duas effigies praedecessoris mei LUCAE MUNICH, lego unam ex argento & alteram ex auro, & itidem unam ex auro meam & duas ex argento, quas in memoriam utriusque nostrum conservari ab eis peto.

(Aan het Kapittel van de Kathedraal van St. Bavo vermaak ik twee portretten van mijnen voorganger LUCAS MUNICH, een zilveren en een gouden, en ook één van mij van goud en twee van zilver, en ik verzoek, dat die door hen bewaard worden ter herinnering aan ons beiden.)

Hier is bedoeld de penning van LUCAS MUNICH afgebeeld bij VAN LOON, dl. I, blz. 54, gemaakt door STEVEN VAN HOLLAND.

Clarissimo viro Dno ELBERTO LEONINO lego effigiem meam majusculam ex auro postremo expresssam.

---

en „*Muntwezen van de Nederlanden met allerlei privilegiën en regelingen dienaangaande door de oude graven*".

Zou de staatsman of de numismaat VAN AYTTA deze zaken bestudeerd hebben?

1) *Codicillus*, te vinden: „*Analecta Belgica*", dl. I, blz. 227.

(Aan den zeer beroemden heer ELBERT LEONINUS vermaak ik mijn groot portret in goud, dat 't laatst is gemaakt) 1).

M. FOLCARDO AYTTANO SERAPIONIS, lego annulum cum capite mortui et Agnum Dei dono mihi missum ab Cardinale Augustano, cum effigie mea depicta per FRANCISCUM POURBUS, et annulum cum dyamante.

(Aan M. FOLKERT VAN AYTTA SEERPSZOON vermaak ik een ring met doodshoofd, en een Agnus Dei 2) mij ten geschenke gezonden door den Kardinaal van Augsburg 3), met mijn portret geschilderd door FRANS POURBUS en eenen ring met eenen diamant.)

(Zie over FOLKERT VAN AYTTA: noot 2, blz. 26).

---

1) ELBERTUS LEONINUS, Nederlandsch rechtsgeleerde en staatsman, Kanselier van Gelderland, geboren 1520, gestorven pl.m. 1600. Hij was mede-executeur-testamentair. (Zie: „*Testamentum Viglii*", blz. 213.)

(Zie: zijn portret bij WAGENAAR, *Vad. Hist.* dl. VII, blz. 26).

2) Dr. HEINRICH BERGNER bericht op blz. 367 van de 4e aflevering der „*Kirchliche Kunstaltertümer in Deutschland*" Leipzig 1904, het volgende:

„Die Rompilger brachten im glücklichen Fall ein *Agnus dei* heim, welche der Papst am „weissen Sonntag" (Mis. Dni.) seines ersten Amtsjahres und dann aller sieben Jahre verteilte. Sie wurden in Oblatenform aus der vorjährigen Osterkerze gefertigt und trugen vorn das Gotteslamm, hinten ein Heiligenbild. Zahlreiche finden sich in Quedlinburg, eins in kupferner Fassung, 13 Jh. mit drei Oesen in Maaseyck, ein silbergraviertes, 14 Jh., am Kettchen im Welfenschatz". Uit de afbeelding, bij dezen tekst gevoegd, bleek ons, dat vorm en grootte dezer voorwerpen overeenkomen met zegels en medailles. (4 c.M. middellijn).

3) De Kardinaal van Augsburg is: OTTO TRUCHSESS VON WALDPURG, bisschop van Augsburg van 1543 tot 1573. Paus PAULUS III verhief hem in 1544 tot Kardinaal. Wij vonden eenen gedenkpenning met zijn borstbeeld en het omschrift: „OTHO CARDINALIS AUGUSTANUS" bij C. G. HERAEUS. „*Bildnisse der regierenden Fürsten und berühmter Männer vom* 14en *bis zum* 18en *Jahrhundert.*" Te Weenen, 1828, Pl. V, no. 19. Hij behoorde tot de bekende penningkundigen. Wij vonden hem op de lijst van GOLTZIUS aldus vermeld: OTHO TRUCHSES cardinalis, episcopus Augustanus, tt. S. Mariae Transtiberim.

Dno JACOBO HORSTIO scholastico Sti. BAVONIS lego crucem deauratam quam conjunx Dni HOPPERI mihi donavit, cum parva mea effigie ex auro.

(Aan den Heer JACOB HORSTIUS, scholaster 1) van St. Bavo, vermaak ik een verguld kruis, dat de echtgenoote van den Heer HOPPERUS mij heeft geschonken, met een klein portret van mij in goud.)

RENICO A CAMMINGA lego poculum deauratum, mihi olim a matre ejus donatum cum effigie mea ex auro.

(Aan RIENCK VAN CAMMINGA 2) vermaak ik eenen vergulden beker, mij vroeger door zijne moeder geschonken, met mijne afbeelding in goud.)

ARNOLDO DENNETERIO 3) effigiem auream Regis PHILIPPI.

(Aan ARNOLD DENNETIÈRES eene gouden afbeelding van Koning FILIPS.)

NICOLAO HELLER aureum Portugalens, decem ducatorum etc.

---

1) Scholaster, geestelijke, die de leiding eener kapittelschool in handen heeft.

2) RIENCK FRANSES VAN CAMMINGA te Franeker († 1598), was gehuwd met MARGRIETH JARICHSD. VAN BOTNIA. Hij werd in 1578 door zijne medeburgers naar de Generale Staten gezonden.

SCHOTANUS in „*De Geschiedenissen van Friesland*", vermeldt dit feit op blz. 814 b, aldus: „Dit gedaen sijnde, sijn RIENICK CAMMINGA ende BAERTHE IDZAERDA, aan de Generale Staten ghesonden, om macht te hebben, tot verdere verandering. Want de Spaensch-gesinde Griets-luijden *saten* ende de Blockhuijsen (dwangnagels der Vrijheit) *stonden* noch. De Landts-kist was geledicht, ende sij door het schatten van ROBLES uitgeput enz".

3) ARNOLD DENNETIÈRES, Heer van la Placque, behoorde tot een aanzienlijk stamhuis en was tijdens de regeering van FILIPS II, secretaris van den Staatsraad en van den Geheimen Raad hier te lande. Hij teekende in 1577 de Unie te Brussel, hield zich geruimen tijd te Madrid op en was secretaris des Konings voor de Nederlandsche zaken. Men vindt vele bevelen des Konings, met zijnen naam onderteekend.

(Aan NICOLAAS HELLER eenen gouden portugaloser van tien dukaten.)

Praesidi collegii mei effigiem meam ex auro & majusculam ex argento in memoriam mei.

(Aan den Voorzitter van mijn college mijn portret in goud en een grooter in zilver, tot een aandenken aan mij.)

AUGUSTINAE HENRICI minus poculum cerevisiarium ex argento, ex quo bibere soleo, et effigiem meam ex auro, ac tabellam sive picturam CHRISTI ex cruce depositi.

(Aan STIJN HENDRIKS eene kleine bierkan van zilver, waaruit ik placht te drinken, en mijne beeltenis in goud, en een klein schilderij van CHRISTUS' afneming van het kruis.) 1)

VIRGILIO GHEIJS duo nobilia anglica cum Rosa.

(Aan VIRGILIO GHEIJS twee Engelsche rosenobels.)

Omnia vero numismata mea antiqua aurea & argentea, aereaque, inclusa aereo scrinio lego nepotibus meis Doctori BUCHONI, M. FOLCARDI, & Doctori VIBRANDO AB AYTTA fratribus.

(En al mijne oude gouden, zilveren en bronzen munten, gesloten in het koperen kistje, vermaak ik aan mijne neven, de gebroeders Dr. BUCHO, M. FOLKERT en Dr. WIJBRAND VAN AYTTA.) 2)

---

1) STIJNTJE HENDRIKSDOCHTER van Rotterdam was de huishoudster.

2) BUCHO. S. Theol. Doctor, Kanonnik van St. Bavo te Gent, Archidiaken te IJperen.

(Kanunnik, domheer of stiftsheer, geestelijke, die lid is van het kapittel.)

(Archidiaken is de plaatsvervanger van den bisschop.)

FOLKERT. Juris Utriusque Licentiatus, Kanonnik en Officiaal te Atrecht, daarna Kanonnik der Hoofdkerk te Utrecht, te 's-Gravenhage en te Lier.

(Officialen van den bisschop oefenden de bisschoppelijke jurisdictie uit. (Zie: MOLL, *Kerkgeschiedenis*, dl. II, blz. 281.)

Slechts enkele posten uit dit codicil vermeldden wij. Het is een merkwaardig stuk, dat een blik geeft op de kunstschatten van een rijk man van goeden smaak. Het getuigt van de groote zorg en moeite, die de testateur zich geeft om zijne familieleden, vrienden, zelfs zijne bedienden een passend souvenir na te laten. Meermalen is er sprake van „mijne beeltenis in goud of zilver." Hiermeê worden de portret-penningen bedoeld. 1) Eenige gedenkpenningen met de beeltenis van LUCAS MUNICH en Koning FILIPS, en enkele fraaie goudstukken, als een portugaloser van tien dukaten en Engelsche nobels met de roos, komen onder de legaten voor.

Aan FOLKERT VAN AYTTA SEERPSZOON wordt het portret van den .erflater, door FRANS POURBUS 2) geschilderd, vermaakt. Vrij zeker is dit het portret afgebeeld op onze plaat I.

Het laatste geschenk *„vele antieke gouden, zilveren en bronzen penningen in het koperen kistje gesloten"* zal wel de door GOLTZIUS geraadpleegde verzameling van Romeinsche munten zijn.

WIJBRANDT. Juris Utriusque Doctor, Raad in het Hof van Friesland in 1576, was eerst Hoogleeraar in de Rechten te Dôle. Hij was gehuwd met CORNELIA VAN TJEPNIA.

Allen zonen van SEERP VAN AYTTA (broeder van WIGLE) en BARBARA HETTESD. VAN HETTEMA. Hij was in 1554 Grietman van Wijmbritseradeel.

1) In goud, kwam ons tot nu toe geen enkel stuk in handen. Het schijnt, dat de hooge waarde van de grondstof het behoud in den weg staat.

DIRKS bericht in zijn *Repertorium*. dl. I, blz. 84, noot 1, dat op de historische tentoonstelling te Leeuwarden een gouden exemplaar was van den penning (VAN LOON, I, 42-2.) pl. II, no. 5. (met oog en ring.)

Ook vermeldt hij een gouden exemplaar van pl. III, no. 7, voorkomende in den katalogus VAN DAM no. 642.

2) Zie over FRANS POURBUS: noot 1, blz. 13.

In den *„Inventarium primum"* vonden wij eveneens eenige numismata: 1)

Declaratie ende specificatie van al 't ghene dat gestelt is in een plat cofferken met ijseren banden 't welck genoemt is 't cofferken van 't cabinette. o.a.

Item noch twee gouden medaillen van effigie van mijn heere VIGLIUS.

Item noch een ander medaille van de geusen, daerop staet FIDEL AU ROI etc.

Item noch een gouden penninck van den keyser MAXIMILIAEN.

Item noch een cleyn roode carmosijn sattijnen borse, daer inne sijn twee penningen, d'een van goudt, ende d'ander van silvere, daer deur geslaghen sijn *ons liefs heeren* naegelen 2).

Item een witte gesteken borse van roode sijde, daer inne gelegt sijn LXV silvere penningen, die welcke herwaertsover gesaeijt zijn geweest, als de coninckliјcke Majestijdt dese Landen ontfinck 3).

Item XX silveren medaillen van mijnen eerweerdigen heere, onder groot ende cleyn in een pacxken van wit pampier gelegt 4). Drie vergulden penninghen daer van die grootste es den Hertoghe VAN SASSEN, in een pacxken van wit

---

1) *„Analecta Belgica"* dl. I, blz. 235.

2) Op de grooten „met den Engel" te Brussel geslagen onder de regeering van Hertog JAN I (1261—1294), staat een engel, houdende de nagelen van het Kruis in de rechterhand. (VAN DER CHIJS VI, nos. 18 en 19).

Wij weten niet wat kunnen wezen de penningen „daer deur geslaghen sijn ons liefs heeren naegelen."

3) Strooipenning bij de inhuldiging te Dordrecht van FILIPS II, als Graaf van Holland, in 1549. VIGLIUS was hierbij tegenwoordig

(Van MIERIS, dl. III, 231. DUGNIOLLE, nos. 1761 tot 1776.)

4) Er waren dus ook nog zilveren portret-penningen in voorraad.

pampier gelegt. Twelff silveren medaillen van diversche princen ende heeren, soe geestelijk als werelijck, in een pacxken van wit pampier gedaen 1). Noch thien andere silveren medaillen oick in een pacxken van wit pampier. Noch een roode sijden borse gevrocht van goudt, daer inne liggen veel ende diversche oude quaede penningen. Alle deze partijen liggen in een ronde witte doose.

Item een wit leeren sacxken daer inne liggen XXIV groote ende cleyne diversche oude yseren medaillen 2).

Deze inhoud van het „plat cofferken met ijseren banden" onderricht ons, dat VIGLIUS nog een twintigtal zijner zilveren portret-stukken in verschillende grootte in voorraad had. Verder dat hij zilveren kunstmedailles van vorsten en heeren, zijne tijdgenooten, bewaarde. „Diversche oude quaede penningen" zijn waarschijnlijk mooie afslagen van, voor biljoen verklaarde, uitheemsche muntstukken geweest. Wij weten niet wat wij onder „oude ijzeren medaillen" moeten verstaan.

Het eigenlijk, wetenschappelijk verzameld kabinet schijnt ons de inhoud van het koperen kistje uit het codicil te zijn, namelijk de gouden, zilveren en bronzen Romeinsche munten.

Naar de hierboven vermelde gegevens, zouden wij den numismaat WIGLE VAN AYTTA VAN ZWICHUM, noemen: *verzamelaar van moderne medailles en Romeinsche munten.*

1) Misschien waren dit portret-medailles van tijdgenooten van VIGLIUS.

2) Zouden dit gegoten stukken uit de 15e eeuw zijn?

III. ZIJNE PORTRET-PENNINGEN.

Uit het codicil van het testament blijkt, dat VIGLIUS zijne portret-penningen in vrij groot aantal gereed had, om als geschenk te dienen. JOACHIM OUDAAN deelt ons mede, op blz. 20 van het „*Nootwendig voorberigt aan den Lezer van* BIZOT's *Medalische Historie der Republiek van Holland*": 1) „Zijnde dan in dusdanige eer en stand had hem ook de lust bevangen om langen tijd zijner te doen gedenken, door het doen afdrukken zijner Beeldenis en Zinspreuk, op verscheide soort van Penningen, van meerdere en mindere grootte, zo in goud, in zilver, als in koper, tot zelf Leg-penningen hier in begrepen. Deze Penningen zijn getekent van den Jaare 1561 tot 1571. *En dat ze bij hem zelf zijn gedaan maken, word ik vroed* uyt zekere zijne Codicillare Dispositie, van dato den veertienden Maart, des jaars vijftienhonderd zeven-entseventig".

WINSEMIUS, in zijne kroniek van 1622, vermeldt ook, dat VAN AYTTA zijne penningen zelf liet slaan. Hij schrijft op blz. 605: „Sijn Symbolum was: Vita mortalium vigilia. *Van 't welcke hij oock eenighe Silvere Penningen heeft slaen laten* 2),

1) Te Amsterdam bij PIETER MORTIER 1690.

2) Wij besluiten hier uit, dat VAN AYTTA zijne portret-penningen zelf liet slaan en ze ook bekostigde. Het verwondert ons, dat de Heer DIRKS, niet tot deze conclusie kwam, zooals blijkt op blz. 86 van dl. 1 van het *Repertorium*, waar hij schrijft: „Alhoewel dus uit het Codicil niet stellig blijkt, wat OUDAAN verzekert, zoo leidt het aanwezig zijn van zoovele exemplaren wel tot het vermoeden, dat de rijke VIGLIUS het vervaardigen er van zal ondersteund hebben."

hebbende een Keers op een Tafel staende met een Boeçk, ende op de andere zijde sijn beeltenisse met het schrift: „VIGLIUS ZUICHEMUS PRAEP, BAV. PRAES. SECRET. CONS. ORD. AUR. VELL. CANCELL". 1) Wij zijn overtuigd, dat VIGLIUS zelf zijne portret-penningen liet vervaardigen. Dit schijnt bij vorsten en voorname personen eene gewoonte geweest te zijn 2).

Het omschrift, eene spreuk van PLINIUS, „VITA HOMINUM (of mortalium) VIGILIA." is eene woordspeling (eigenlijk eene klankspeling) op den naam VIGLIUS. Eene aardigheid, die men zich in dien tijd dikwijls veroorloofde. De voorstelling van deze spreuk, een zandlooper, eene brandende kaars en een boek op eene monumentale tafel, waaraan het wapenschild der AYTTA's hangt, is gezocht en behoeft wel eenige toelichting.

VAN LOON geeft daarvan zoo 'n gemoedelijke verklaring, dat wij die, ofschoon bekend, overnemen: „niet alleen heeft willen bedieden, dat het menschelijk leven, gelijk ERASMUS aanmerkt, zeer kort van duur is, maar voornaamelijck, dat hetzelve eene geduurige en ernstige waakzaamheid, orde en tegenzorg vereijscht, en dat het den mensch past met God steeds voor oogen te houden, altijd gereed

---

1) Hiermede wordt vrij zeker bedoeld de penning. pl. III, no 2. Het omschrift is niet geheel juist.

2) Hierbij denken wij aan de portret-medailles der Augsburgsche en Neurenbergsche burgeraristocraten uit de eerste helft der 16de eeuw.

Zie: ADOLF ERMAN. *Deutsche Medailleure des 16en und 17en Jahrhunderts.* Berlin 1884, blz. 7.: „Die Sitte sich medaillenartige Bildnisse anfertigen zu lassen und sie mit Freunden auszutauschen, wie wir heute unsere Photographiën austauschen, wird um 1510 aus Italiën nach Süddeutschland gekommen sein; Verbreitung hat sie erst gegen 1518 gefunden."

te zijn, om zoo haast als het uurglas ledig is en de leevenskaars uitgescheenen heeft, van zijne wacht te konnen afgelost worden."

Er bestaan ook penningen met andere keerzijde, namelijk die met het familiewapen 1). Deze zijn eenvoudiger en daarom meer sympathiek. De penningen van VIGLIUS hebben geen jaartal, tenzij het in het compartiment of onder den schouder ingesneden is. De dateering van het stuk geschiedde wellicht eerst bij de schenking.

Er zijn vijf verschillende omschriften:

VIGLIVS ZVICHEMVS PRAESES SEC . CON · CAES · Z REG · MA · (VAN LOON I, 44, 1 en 2). Pl. II, n[os]. 1, 2, 3 en 4.

VIGLIVS ZVICHEMVS PRAESES Z. (VAN LOON I, 42, 1 en 2). Pl. II, n°. 5. Pl. III, n°. 1.

VIGLIVS PRAEP. S · BAV · PRAES · SECR · CON · R · MA · ET · CANC · ORD · AV · VEL · (VAN LOON I, 56, 1 en 2). Pl. III, n[os]. 1 en 2.

VIGLIVS AYTA A ZVICHEM · V · I · DOC · (VAN LOON I, 55, 2). Pl. II, n[os]. 6 en 7. Pl. III, n°. 7.

VIGLIVS ZVICHEMVS AB AYTA I. V. D. (VAN LOON I, 43—1 en 55—1). Pl. III, n[os]. 4, 5 en 6.

De stukken met het omschrift J(uris) V (triusque) DOC(tor) of V. I. D. moeten dus geslagen zijn nà 1529. Die met den titel PRAESES SEC(reti) CON(silii) CAES(areae) ET REG(iae) MA(jestatis) nà 1549. Die met: PRAEP(ositus) S(ancti) BAV(onis) PRAES(es) SECR(eti) CON(silii) MA(jestatis) ET CANC(ellarius) ORD(inis) AV(rei) VEL)leris) nà 1562, omdat AYTTA in deze jaren tot die ambten en waardigheden werd verheven. Deze

1) Het geslachtswapen van VAN AYTTA: op een veld van azuur een schoof van goud, de aren van sinopel.

tijdsbepaling is echter te vaag. De beeltenis, het jaartal op sommige gegraveerd en het leeftijdscijfer onder den schouder ingesneden, bewijzen dat de portret-penningen vervaardigd zijn tusschen 1556 en 1571. 1)

Wij hebben 31 gedenkpenningen en twee legpenningen van VIGLIUS VAN AYTTA tot onze beschikking. De penning door VAN LOON vermeld dl. 1, blz. 43. n°. 2, (DURAND n° 4) is *niet* aanwezig. Het voorstuk van deze medaille is gelijk aan dat van den penning afgebeeld VAN LOON blz. 55, n°. 2 en de achterzijde aan die op blz. 42, n°. 1.

Dit stuk bestaat dus uit voor- en keerzijde van in onze verzameling aanwezige penningen, en behoeft geene bijzondere beschrijving.

Wat stijl, vorm en techniek betreft, zouden wij deze portret-penningen in *twee* soorten willen verdeelen.

Zij zijn niet alle van dezelfde hand.

Op de oudste is de beeltenis natuurlijker, smediger van vorm, zachter van lijn, levendiger van uitdrukking.

I. Tot de eerste reeks behoort de penning, afgebeeld bij VAN LOON, dl. I, blz. 44, n°. 1 (DURAND, n°. 5.) Het zilveren exemplaar, gedateerd 1556, verschilt van die afbeelding door het wapenschildje op de keerzijde. (Zie pl. II, n°. 1).

Het profiel is goed gevormd. Neus en mond zijn fijntjes gedaan en het jukbeen heeft een mooi verloop. Haar en baard zijn vlokkig aangegeven

---

1) Zie over de details van de AYTTA-penningen: DIRKS, *Repertorium* dl. I, blz. 83.

en worden handig opgelost in het muntveld. Het geheel is wat zoet, er zit weinig karakter in het gezicht. Onder den schouder: AET. XLIX.

Het lettertype is zeer gewoon, doch los van vorm. De keerzijde is met zorg behandeld en fijn geciseleerd.

Zilver, 38.05 gr. Verz. Friesch Genootschap.

Een gelijk stuk, in onze eigene collectie, is iets minder goed bewaard en weegt 34.1 gram. Ook bezitten wij den penning in lood, deze is mooi van kleur.

Twee vrij zwakke afgietsels, één in tin en één in koper, houd ik voor namaak, d. w. z. voor afgietsels van de medaille, niet van het model 1). Zij behooren tot de verzameling van het Friesch Genootschap.

II. Zeer merkwaardig is de volgende medaille. (Zie pl. II, n°. 2.) In hoofdzaak gelijk de vorige, *in de onderdeelen zeer verschillend.* Bezie met een vergrootglas het gelaat en onmiddellijk valt de aandacht op het verschil van neusvorm. De golving van den neusrug ontbreekt. Het lettertype is zwaarder. De haarpartijen zijn grof geciseleerd.

De keerzijde vertoont hare gebreken duidelijker. Zie hoe onbeholpen de zandlooper gevormd is. De korenschoof in het wapen is niet te onderscheiden.

Deze penning is zonder twijfel valsch en in lateren tijd gemaakt.

1) In het opstel over ANDRIES en GERRIT SCHOEMAKER, door MAURIN NAHUIJS, in de „*Dietsche Warande*" 1888, vonden wij op blz. 19: „In dien tijd maakte men niet alleen afgietsels van medailles in koper, lood en tin enz. SCHOEMAKER heeft verscheidene zijner medailles voor KORTEBRAND in koper doen afgieten."

Zilver, 51.3 gr. (let op het gewichtsverschil !)
Verz. Friesch Genootschap.

In dezelfde verzameling is een afgietsel van deze medaille in tin. Dit is niet geciseleerd en ziet er daardoor beter uit dan de zilveren.

III. Een zeer fraaie authentieke penning is afgebeeld op pl. II, n°. 3. In enkele opzichten wijkt hij af van de gravure bij VAN LOON, dl. I, 44, n°. 2. (DURAND n°. 6). De voorzijde is gelijk ons n°. 1. Het stuk is als draagpenning gebruikt, er heeft een oog aan gezeten, en daardoor is het voorstuk wat afgesleten. De achterzijde is uitstekend bewaard. Hoe zwierig en los geteekend is de versiering van het wapen! Hoe teer is de tarweschoof behandeld! Het verschil van de afbeelding bij VAN LOON is in het oog vallend. Het wapen is 4 m.M. hooger en 2 m.M. breeder, zonder lissen aan de benedenzijde. De schoof heeft de natuurlijke vorm. Onder den schouder: AET XLIX, dus 1556.

Zilver, 39.75 gr. Verz. Friesch Genootschap.

IV. De medaille afgebeeld pl. II, n°. 4, zou, evenals de vorige, beschreven moeten worden naar VAN LOON, dl. I, bl. 44, n° 2. Zij wijkt af van de gravure in 't boek. Het stuk is 5 m.M. kleiner, de buste 2 m.M. lager en 1 m.M. smaller.

Het modelé van het hoofd is getrouw naar de orgineelen gevolgd. Het haar, de baard en de pels zijn fijntjes aangegeven. Het lettertype is onbevallig. Onder den arm: AET XLI.

Het wapen der keerzijde is forsch behandeld en grof van gravure. Het is eene vrije navolging van de afbeelding bij VAN LOON.

De voorzijde van dit stuk heeft betere hoedanigheden dan ons n°. 2, en toch houd ik het voor namaak.

Zilver, 38,6 gr. Verz. Friesch Genootschap.

V. Tot deze serie rekenen wij verder het penninkje, pl.II. n°. 5, te vinden bij VAN LOON, dl. I, blz. 42, n°. 2. (DURAND n°. 2) Geen jaartal. VIGLIUS draagt hierop geenen pelstabbaard. Het profiel wordt van de rechterzijde gezien en is zeer gevoelig gedaan. Het neusje vooral en ook de puntbaard. Het omschrift luidt: VIGLIVS ZVICHEMVS PRAESES Z. De *h* en de *e* vormen één letter. De letterfries welft zich bevallig over de beeltenis. Het muntveld is mooi gevuld. Dit is een van de best geslaagde portretten. De keerzijde is *niet* mooi. De verdeeling is slecht, het omschrift is slordig.

Wij hadden zeven van deze penningen bijeen.

Een zilveren van 5.9 gr.	Verz. S. W.
Een zilveren van 8.2 gr.	Verz. Friesch Gen.
Een zilveren van 3.8 gr.	Verz. Friesch Gen.
Een zilveren van 7.7 gr.	Verz. Friesch Gen.
Een verguld zilveren met oog van 7.6 gr.	Verz. Friesch Gen.
Een bronzen	Verz. Friesch Gen.
Een bronzen	Verz. S. W.

Geen dezer penninkjes heeft jaartal of leeftijdscijfer.

VI. Nog eene kleine portret-medaille moet bij de eerste soort worden vermeld. Zie pl. II, n°. 6. (VAN LOON dl. I, blz. 55, n°. 2. DURAND, n°. 8.)

Een dezer stukken draagt het jaartal 1568, onder den schouder ingesneden. Op het voorstuk de

buste van de rechterzijde gezien met muts en pelsmantel. Er is veel overeenkomst in de behandeling van het portret met dat op den vorigen penning. Ook hier die natuurlijke lenigheid van vorm, die teerheid van lijn, die vlokkige baard, hetzelfde lettertype.

Het omschrift luidt: VIGLIVS AYTA A ZVICHEM V. I. DOC. (voor: I. V. DOC.)

De keerzijde is goed verdeeld. Het wapen komt mooi uit tusschen het randschrift. Van dezen miniatuur-penning waren vier stuks bijeen.

Een zilveren van 6.35 gr.	Verz. Friesch Gen.
Twee bronzen	Verz. Friesch Gen.
Een bronzen	Verz. S. W.

Een vijfde exemplaar is in de verzameling van het Friesch Genootschap, doch dit verschilt van de vier bovengenoemden. Zie pl. II. n°. 7.

Het profiel is goed gevormd, iets afwijkend van de andere. Het ciseleeren is grover, harder, vooral van den baard en het pelswerk. Het lettertype is plat. Ook de keerzijde is grof belijnd. De haak van den kromstaf is te sterk omgebogen, en de staf komt niet onder het wapenschild uit. Hieruit blijkt de namaak. De graveur heeft de samenstelling niet begrepen. Naar onze overtuiging is dit stukje valsch, eene latere, doch zeer goede imitatie.

Zilver, 8.85 gr.	Verz. Friesch Gen.

Het heeft onze aandacht getroffen, dat de als namaak uitgeschifte penningen sterke verwantschap vertoonen in techniek en lettervorm. Zouden ze alle uit hetzelfde atelier komen?

VII. Het laatste stuk der eerste reeks is de legpenning (DURAND n°. 1. DUGNIOLLE n°. 2271). Zie pl. III, n°. 1. VAN LOON toont ons dit aardig stukje op blz. 42, n°. 1. *Op die prent ziet men het onderscheid niet tusschen* n°. 1 en n°. 2. Toch is n°. 1 gestempeld, bas-relief, zooals eene munt, n°. 2 is gegoten en geciseleerd, demi-relief, als een gedenkpenning. Dit is eene onvolkomenheid van de verluchting van het penningwerk. De meeste afbeeldingen daarin zijn geflatteerd.

Onze jeton, met het jaartal 1561, vertoont het borstbeeld, van de rechterzijde gezien, blootshoofds, met pelstabbaard. Omschrift: VIGLIVS ZVICHEMVS PRÆSES Z (de h en e in ZVICHEMVS tot één letter gemaakt, als bij n°. 5, op plaat II.) Geen muntteeken. Het geheel is mooi van teekening. De pelskraag komt niet uit, is te plat. Op de keerzijde vindt men de figuurlijke voorstelling der lijfspreuk. De afslag is zwak.

Een zilveren exemplaar (4.65 gr.), en een bronzen afslag behooren beide tot de Verz. Friesch Genootschap.

De gedenkpenningen van de tweede reeks kenmerken zich door een minder gelukkig modelé. De voorhoofdslijn staat rechter, hoekiger op de neuslijn. Het voorhoofd komt meer naar voren. De schedel wordt hooger en eenigszins spits. Het wangvlak is stijf. Er is weinig leven, karakter en uitdrukking in dien kop.

De haar- en baardpartijen zijn grof en scherp belijnd. Het losse, vlokkige, natuurlijke ontbreekt geheel.

Deze stukken zijn niet gemaakt door den vervaardiger der eerste serie. Deze staat hooger, heeft meer anatomische kennis en meer artistiek gevoel.

De beeltenis wordt op deze gedenkpenningen van de rechterzijde gezien en toont ons VIGLIUS op hoogeren leeftijd. Aan het haar en aan den langen puntbaard 1) is dit duidelijk waar te nemen. 2)

VIII. Het eerste stuk onzer tweede afdeeling heeft geen jaartal. Onder den schouder is ingesneden: AET. LXII; wordt 1569. Zie pl. III, n°. 2.

Het is beschreven bij VAN LOON. dl. I, blz. 56, n° 2. (DURAND, n°. 10.) Het borstbeeld met bonnet en pelstabbaard is goed geteekend. Neus en oog zijn zorgvuldig behandeld. Het is echter een geheel ander gezicht. Het is VIGLIUS niet. Vergelijk de gezichtslijn van dit portret met die der

---

1) Op de penningen, waarop de titel van Proost van St. Bavo voorkomt, draagt VIGLIUS toch den baard. Dit was tegen de statuten van het Kapittel.

Baron KERVIJN DE VOLKAERSBEKE bericht ons in zijn opstel *Les pensions et émoluments de* VIGLIUS", op blz. 47 hierover het volgende:

„Le coadjuteur pouvait donc aspirer à la haute dignité que LUC MUNICH laissait vacante. Le succès couronna ses efforts. Il allait prendre possession de sa nouvelle dignité, quand une difficulté inattendue et assez plaisante s'éleva. Voici ce qu'un biographe de VIGLIUS nous en dit: „Comme les statuts de la collégiale de Saint-Bavon portaient que le prévot eut la barbe rasée, tandis que l'usage de la cour exigeait le contraire, le cour de Rome accorda à VIGLIUS une dispense pour porter la barbe comme avant sa nomination".

Dit zal ook de oorzaak zijn, dat op de penningen plaat II, nos. 6 en 7 en plaat III, nos. 2 en 4, met de attributen van het geestelijk ambt en het wapen der Proostdij op de keerzijde; de voorzijde niet prijkt met den Proost in ambtsgewaad, zooals op den penning van LUCAS MUNICH, maar in het kostuum van raadsheer.

2) Eene vergelijking van de beeltenis op deze stukken met het portret op het triptiekdeurtje geeft den indruk, dat VIGLIUS op de penningen geflatteerd is voorgesteld, of dat hij na 1569 zeer snel verouderd is.

profiels van de eerste afdeeling. Het onderscheid is opvallend.

Het wapen, 1) met mijter en kromstaf, op het ruggestuk is wat grof, wat brutaal gedaan. De verdeeling is verdienstelijk, het is zeer decoratief. De lettervorm van den voorkant is week en rond. Die der keerzijde daarentegen groot en zwaar, maar toch kloek.

Zilver, 32.5 gr. Verz. Friesch Gen.

IX. Het volgende stuk, gedateerd: 1568. heeft bijna gelijke voorzijde. (Zie: pl. III, n°. 3.) De neus is echter spitser, de plooien van den kraag hoekiger, de knevel meer vooruitstaande. Onder den schouder: AET LXII. 2)

De achterkant is gelijk die van n°. 2 der eerste reeks. (Vergelijk: pl. II, n°. 2.) Let op het wapenschild en den zandlooper, zij zijn ook hier misvormd. Het lettertype komt overeen. De retouche is even grof. (VAN LOON dl. I, blz. 56, n°. 1. DURAND, n°. 9.)

---

1) Toen VIGLIUS Proost van St. Bavo werd, ecarteleerde hij zijn wapen met dat van de Proostdij. Op de penningen staat de leeuw naar links, in het wapen op de graftombe in de kerk te Gent naar rechts gekeerd. (Zie de afbeelding der graftombe in de „*Vrije Fries*", dl III, blz. 411.)

Op het 12-mytenstuk van Gent (VAN LOON. I, 321—3.) staat de leeuw naar links. Het wapen op de medaille is dus correct.

2) DIRKS wijst er in zijn *Repertorium*, dl, I, blz. 83 op, dat de jaartallen, ingesneden op de AYTTA-penningen, niet altijd uitkomen met het leeftijdscijfer, en schrijft dit toe aan den hofstijl (Stilus Curiae), die (tot 1 Jan. 1576.) het nieuwe jaar met Paschen deed beginnen. „Of komt het", schrijft hij, „dat die jaartallen na de stempeling er ingesneden zijn?"

Wij vonden dit verschil bij de penningen IX, XI, afgebeeld op pl. III, nos. 3 en 5. Bij den gedenkpenning: I afgebeeld pl. I, no. 1, sluiten deze cijfers.

Door den hofstijl is het verschil dus niet veroorzaakt. Misschien is het jaartal het tijdstip, waarop de portret-penning werd gemaakt, het leeftijdscijfer de aanwijzing van het schenkingsjaar.

Wij beschouwen derhalve ook dit stuk als goed werk uit lateren tijd.

Zilver, 35,5 gr. Verz. S. W.

X. Het derde stuk der tweede afdeeling (Zie: pl. III, n°. 4) vertoont op de voorzijde de buste, blootshoofds met pelskraag. (VAN LOON, dl. I, blz. 55, n°. 1. DURAND, n°. 7.) Geen jaartal. Onder den schouder: AET. LXV, dus 1572.

Het hoofd is vrij goed gevormd. Dit is weer een ander gelaat. Het is beter dan dat op de vorige medailles; meer op VIGLIUS gelijkend. Het oor en de neus zijn goed gevormd. De retouche doet denken aan die der eerste serie. De lettervorm is breed en zwaar. De keerzijde is zeer decoratief opgevat en voldoet.

Dit schijnt mij het mooiste stuk dezer afdeeling te zijn.

Zilver, 23.35 gr. Verz. Friesch Gen.

XI. De medaille, afgebeeld op pl. III, n°. 5, heeft eene voorzijde als de vorige. De letters zijn ranker, niet mooier. Het retoucheeren is veel grover gedaan.

Op den achterkant prijkt weer de tafel met uurglas, kaars en boek. De tafel rust niet op leeuwenklauwen. Vorm van wapenschild en cartouche is anders. De samenstelling van dit ruggestuk. is gelukkig.

Het muntveld is goed gevuld, mooier dan op de groote penningen. In de cartouche: 1571. Onder den schouder: AET LXV.

DURAND (n°. 3) (VAN LOON dl. I, blz. 43, n°. 1.) noemt dezen den zeldzaamsten der penningen van VIGLIUS.

Zilver, 21.65 gr. Verz. Friesch Gen.

In die collectie vindt men nog een exemplaar in

lood en een in fraai goudbrons. Wij lieten dit laatste stuk afbeelden op pl. III, n°. 6, om aan te toonen hoeveel mooier het stuk is zonder retouche. De lijnen zijn minder scherp. Het geheel is zachter, molliger, artistieker, aangenamer te zien.

XII. Op pl. III, n°. 7, vindt men onzen laatsten AYTTA-penning. VAN LOON noch DURAND vermelden hem. DIRKS noemt hem in het eerste deel van zijn *Repertorium* op blz. 81. Hij schijnt dus zeldzaam te zijn.

De voorzijde is eene verkleinde kopie van den vorigen penning. Onder den schouder: 1571. Omschrift: VIGLIVS AYTA A ZVICHEM V. I. DOC. (voor I. V. DOC.) De minder goede schedelvorm komt hier meer uit. De buste is te groot voor het muntveld.

Het profiel is te smal en te hoog. De achterkant prijkt met een zeer zwierig geslachtswapen, ongeveer als op den penning, pl. II, n°. 3. Het is aardig geteekend, maar te druk. De retouche is aan beide zijden grof.

Een verguldzilveren, 8.25 gr. Verz. S. W.

Een zilveren 9.55 gr. Verz. Friesch Gen.

Een zilveren, variant van de vorigen, door vorm van de schoof en door lettertype.

9 gr. Verz. Friesch Gen.

Een bronzen, iets grooter en niet geciseleerd.

Verz. Friesch Gen.

Wij hebben getracht de gedenkpenningen van WIGLE VAN AYTTA nauwkeurig te beschrijven, eigenlijk te critiseeren, uit een artistiek oogpunt.

De gedachte kwam bij ons op, of de graveur der tweede penningreeks ook de vervaardiger kon zijn van de uitgeschifte stukken der eerste serie.

Wij vonden voor deze onderstelling geen voldoend bewijs, en bij de tweede reeks troffen wij ook namaak aan.

De penningen zijn gegoten en geciseleerd.

Deze bewerking is op elk stuk zeer verschillend geschied.

De meester-beeldhouwer maakte den vorm en liet de retouche aan de leerlingen over.

De ongelijkheid van ciselure bemoeilijkt de schifting in hooge mate.

Eerst toen wij bezig waren met het onderzoek, bleek het, hoe uiterst moeilijk het is, valsche van echte stukken te onderscheiden. De zeldzame gelegenheid, zooveel penningen van eenen persoon bijeen te hebben, dreef ons tot volhouden.

Men beschouwe dit werk slechts als eene proef. Terechtwijzing zal ons welkom zijn.

Het verzamelen van namaaksels uit lateren tijd verdient geene aanbeveling, ze zijn mooi noch zeldzaam.

De verzamelaars moeten bedenken, dat eene kleine keurcollectie van authentieke stukken belangrijker is dan eene uitgebreide verzameling, aangevuld met namaak.

Ook dit was een beweegreden tot het schrijven van dit artikel.

De geheele verzameling AYTTA-penningen nog eens overziende, komen wij tot de slotsom, dat de beste exemplaren, de oudste, tot de mooie medailles mogen gerekend worden, tot de serieuse kunstwerken van den tweeden rang.

Het is uitnemend knap werk, goed van vorm en lijn, maar droog, zonder karakter Het spreekt

niet aan, het is geene geniale kunstuiting. Het heeft iets van bestelwerk en dat is 't vrij zeker ook geweest.

PINCHARD 1) schrijft deze penningen toe aan JACQUES JONGHELINCK, graveur van zegels en penningen, beeldhouwer en metaalsmelter, geboren te Antwerpen 1530, gestorven 1606.

Door vergelijking der penningen kwam hij tot die overtuiging. Hij zou deze hypothese gaarne door een gemerkt stuk bevestigd hebben gezien. Jammer dat ook al onze AYTTA-penningen ongeteekend zijn.

Wij nemen zijne uitspraak over voor de eerste reeks. (De medailles onzer tweede reeks zijn dan niet door JONGHELINCK gemaakt.)

De stijl der penningen verraadt in ieder geval den Vlaamschen oorsprong.

Wij stelden U een voornaam staatsman-numismaat voor uit de 16e eeuw.

Wij trachtten een overzicht van den aard en inhoud zijner verzameling te geven. 2)

Wij beschreven de penningen met zijne beeltenis en beproefden eene schifting tusschen authentieke stukken en namaak.

Mogen wij er den wensch aan vastknoopen, dat ook anderen hunne bevinding hierover mededeelen?

Leeuwarden, S. WIGERSMA Hz.
Augustus 1904.

1) A PINCHARD. *Histoire de la gravure des médailles en Belgique.* Bruxelles 1870: pg. 21, en *Recherches sur la vie et les travaux des graveurs de médailles, de sceaux et de monnaies des Pays-Bas.* Bruxelles 1858. pg. 312.

2) Het verzamelen van gegevens over de 16de eeuwsche penningkundigen en hunne collectiën, schijnt ons een onontgonnen studie-veld.





n°. 1.





n° 2.



n°. 4.

n°. 4.





n° 3.



n°. 5.







n°. 6.





n°. 7.





Notice sur les Cauris,

PAR M. J.-M. FADDEGON.

Dédiée à Monsieur A. DE WITTE.

L'usage de coquilles comme moyen d'échange ayant fait à plusieurs reprises l'objet de notes dans la *Revue neérlandaise de numismatique*, j'ai cru pouvoir présenter ici quelques remarques sur ce sujet dans l'espoir que d'autres, mieux préparés pour cette tâche réussissent à débrouiller ce qui restera obscur.

Le célèbre érudit égyptien TAQÎ-AD-DÎN, surnommé AL-MAQRÎZÎ nous a laissé dans son livre sur les monnaies 1) ce texte (A) 2):

„Et déjà les gens du peuple ont soldé le gain „des manœuvres pendant et avant l'Islam avec de „petites choses à la façon des oboles, telles que des „œufs, des morceaux de pain, des feuilles, de l'écorce „d'arbre et des coquilles (Wada'ah) qui sortent de „la mer; ce qui fut appelé la „Kaudah" et autrement. „Le récit en est déjà détaillé dans le livre *Agâah* „*al-Oûmmah bi-Kachf al-Ġoûmmah*".

Or il est fort naturel de penser que l'auteur traite ici de son pays, l'Égypte, et plusieurs faits

1) TYCHSEN, AL-MAKRIZI, *Historia monetae arabicae*. Rostochii 1797, p. 50. Nous n'essaierons pas de déterminer les plantes dont on tirait les feuilles et l'écorce sur des indications aussi vagues que ce savant.

2) Les lettres se rapportent aux textes orientaux à la fin des Remarques.

semblent confirmer cette opinion. La seule mer qui borde ce pays est la Méditerranée et le nom arabe Wada'ah des coquilles en question indiquant en effet une univalve, on se trouve tenté de croire que Cypraea moneta de LINNÉ la „porcelaine" ou le „pucellage" des anciens naturalistes français servait de cette façon, d'autant plus que l'illustre Suédois observe qu'elle habite cette mer.

Le botaniste HOUTTUYN 1) son éditeur et commentateur hollandais, après avoir dit que ces animaux se nomment en latin „Porcellanae" tandis que les Grecs les appellaient „Choirinae", (terme équivalent à Conchae veneris, pour l'explication duquel nous croyons devoir renvoyer le lecteur à l'ouvrage cité) et après avoir noté qu'ils sont connus en hollandais comme „Klipkousen" ou „Likhorentjes" et que les mollusques de ce genre ne sont mangés que par les pauvres, 2) il continue plus loin: „Cypraea moneta se trouve sur les rives de „l'Afrique et est pêchée par les femmes, qui s'en „servent comme monnaie. C'est même la seule „d'une partie de la côte et la seule [*employée*] au „Congo. Cette pêche s'exerce surtout autours de „Loanda, laquelle est la capitale d'Angola; mais „elles y mettent quelque choix et ce sont d'autres „(Cypraea?) dont on se sert dans le domaine des „Portugais sur les côtes de l'Afrique différentes de

1) HOUTTUYN. LINNAEUS (dont le titre complet est: *Natuurlijke Historie of uitvoerige beschrijving der Dieren, planten en mineraalen volgens het samenstel van den Heer* LINNAEUS. Amsterdam MDCCLXI. T. XVI. p. 81 et suiv.

2) l. c. p. 87.

„ces coquilles (*sic*), qui se donnent aux véritables „côtes de Guinée comme monnaie et qui sont „apportées par des navires."

Observons que ce naturaliste n'ose pas assurer si cette différence (spécifique ou non) est la même que celle remarquée par BONANNI 1) et que ce dernier semble baser sur le témoignage des indigènes qui les divisent en mâles et femelles (!). HOUTTUYN poursuit (page 108):

„Cette espèce (C. moneta) est bien réellement la „monnaie de Guinée, ***ressemblant*** à celle qu'on „trouve en quantité près des îles Maldives dans „l'Océan indien et qui est importée par des navires „pleins au Siam et au Bengale pour servir de mon„naie aux Indiens".

„Mais il paraît que ***d'autres*** 2) espèces de coquilles „servent dans ce but et par cette espèce (donc „une?) il faut entendre le Cauris jaunâtre commun „qui s'achète pour peu d'argent par livre dans „notre pays".

„***Celle-là*** habite, selon la remarque de LINNÉ, „la Méditerranée près de l'embouchure du Nil 3)".

C'est peut-être le passage rapporté de MAQRIZI ou une citation analogue qui ont pu servir de guide à l'orientaliste et numismate MILLIES quand il écrivit dans son ouvrage ***Recherches sur les monnaies indigènes de l'Archipel indien***" 4) que

---

1) BONANNI, *Ricreazione dell' Occhio.* Roma. MDCLXXXI.

2) HOUTTUYN l.c. parle de C. ocellata L., qui selon BONANNI servirait comme monnaie aux Philippines et remarque la possibilité d'une confusion avec C. helvola. L.

Néanmoins la dernière espèce semble plus probable.

3) C'est vraisemblablement C. annulis dont il parle

4) Ouvrage posthume, la Haye 1871, c.f. page 81.

niet aan, het is geene geniale kunstuiting. Het heeft iets van bestelwerk en dat is 't vrij zeker ook geweest.

Pinchard 1) schrijft deze penningen toe aan Jacques Jonghelinck, graveur van zegels en penningen, beeldhouwer en metaalsmelter, geboren te Antwerpen 1530, gestorven 1606.

Door vergelijking der penningen kwam hij tot die overtuiging. Hij zou deze hypothese gaarne door een gemerkt stuk bevestigd hebben gezien. Jammer dat ook al onze Aytta-penningen ongeteekend zijn.

Wij nemen zijne uitspraak over voor de eerste reeks. (De medailles onzer tweede reeks zijn dan niet door Jonghelinck gemaakt.)

De stijl der penningen verraadt in ieder geval den Vlaamschen oorsprong.

Wij stelden U een voornaam staatsman-numismaat voor uit de 16e eeuw.

Wij trachtten een overzicht van den aard en inhoud zijner verzameling te geven. 2)

Wij beschreven de penningen met zijne beeltenis en beproefden eene schifting tusschen authentieke stukken en namaak.

Mogen wij er den wensch aan vastknoopen, dat ook anderen hunne bevinding hierover mededeelen?

Leeuwarden, S. Wigersma Hz.
Augustus 1904.

---

1) A Pinchard. *Histoire de la gravure des médailles en Belgique*. Bruxelles 1870: pg. 21, en *Recherches sur la vie et les travaux des graveurs de médailles, de sceaux et de monnaies des Pays-Bas*. Bruxelles 1858. pg. 312.

2) Het verzamelen van gegevens over de 16de eeuwsche penningkundigen en hunne collectiën, schijnt ons een onontgonnen studie-veld.




n°. 1.




n°. 2.



n°. 3.

n°. 4.




n°. 4.



n°. 5.






n°. 6.




n°. 7.

les coquilles (C. moneta) utilisés de cette façon s'appellent en arabe „Coudha" ((B) ou (C)) en Egypte „Wada" (D), après avoir indiqué qu'elles peuvent se nomment dans les Indes „Koufang" (E).

En laissant pour l'instant le dernier mot, nous devons remarquer: 1° que le nom „Kaudah" (B) indique suivant les auteurs de plusieurs lexiques „ce qu'on ramasse de terre et ce qu'il y a de pareil".

2°. que *l'Océan* (F) de BOUTROUS dit au mot Kaudah (C): „al-Kaudah ou al-Kaudah (B) sans point diacritique est le gain du manœuvre nommé en Égypte Wada'ah".

Il est donc naturel de penser que le nom de Kaudah servait à indiquer tous ces objets presque sans valeur qui facilitaient ce trafic — du reste il serait trop hardi de vouloir tirer quelque conséquence d'une orthographe qui ne dépend que d'un point diacritique et encore sur un d!

Quant au mot Wada' le même auteur dit ailleurs qu'il signifie le „loir", mais aussi „la coquille (Kharaz) blanche qui sort de la mer et dont nous distinguons (dit-il) la grande et la petite et dont la candeur est comme le coucher d'une étoile 1),

---

1) Ici se trouve le mot Nouah (L), nous avons pensé pouvoir l'attribuer à la racine *hemzée* (M), ce serait donc le coucher [de l'étoile] qui se trouve dans la XXVIIIième maison lunaire, de façon qu'une autre étoile ou une constellation opposée (N) se lève vis-à-vis au ciel, que les Arabes utilisaient pour tirer des prognostics. Nous avons pris ce passage de GOLIUS qui le tient de DJAUHARI de préférence aux lexiques modernes, vu que sa qualité d'astronome l'avait rendu familier avec les traités des Arabes et il faut bien distinguer entre ces mansions lunaires qu'il tire d'ALFERGAN et les XII maisons célestes c. à. d. les fuseaux successifs du ciel obtenus par de grands cercles passant par le sud de l'horizon et par les divisions au nombre de douze de l'équateur du ciel.

L'autre mot Nouah indique un poids en usage pour l'or.

on en suspend [*en collier*] pour refouler le regard [*envieux et désastreux*]."

Nous apprenons à cette occasion que l'unité s'appelle Wada'ah (G) et que „Celui qui a des Wada' H) nommés aussi aç-Çou'āb al-Wada' I) était le nom d'un idole (pré-islamique) ainsi que de l'arche de Noé . . . .

„Kharaz", indique selon la même source „les pier- „res précieuses, telles que le diamant et le saphir „*et caetera* et ce qu'on range à un fil des „[coquilles] Djāz' et Wada'. Or les étrangers pré- „fèrent des globules de verre percés et dont on „enfile des rosaires et des colliers et ce qu'il y a „de pareil."

„Et à ceci [*se rapporte*] le dire d'AL-HARĪRI dans la Séance intitulée: „*az-Zabīdyah*"": Coupons ici notre lexicographe, car il deviendrait incompréhensible. Le personnage AL-HARIT fils de HAMMĀM raconte dans cette Séance ses avontures en décri-

1) RUMPHIUS. *d'Amboinsche Rariteitkamer*, Amsterdam. 1741. L. III, p. 117 dit que „Wadaat" sont de petits coquillages blancs, dont les Arabes se servent dans leurs pays pour mettre en colliers aux chiens, néanmoins il n'est pas fixe sur *l'espèce* car il dit croire à des cauris. On se demande si le nom arabe de l'arche de NOÉ ne s'explique pas par le fait de coquilles fossiles. Les anciens naturalistes ont décrit un certain nombre d'elles comme étant des vestiges du déluge et RUMPHIUS l. c. qui partage et même défend cette opinion dit que ses dénominations hollandaises et latines „coquillages du Pére NOÉ" sont en accord avec la conception des orientaux. Or *ses* orientaux sont avant tout les Arabes, car il cite le „nebbi" NOÉ et on sait bien que chez eux et leurs prosélytes NOÉ possédait cette épithète, grâce à leur doctrine, qui vit en lui un homme, non seulement préféré par Dieu, mais aussi inspiré!

2) Dans GMELIN. *Systema Naturae* (la XIIIième édition de LINNÉ) 1790, on trouve page 3415 que C. moneta habite fréquemment la Mer méditerranée, l'Océan atlantique et les Mers éthiopienne et indienne.

vant comme il eut le grand malheur de perdre un jeune homme, qu'il avait élevé et auquel il était fortement attaché. Au bout d'un an les fatigues ainsi que ses considérations le poussèrent à changer ses perles contre des „Kharaz" et „à désirer ce qui est convenable à l'indigence".

Les commentaires disent que ces Kharaz sont de petites pierres colorées et l'auteur du dictionnaire semble mélanger texte et commentaires dans la suite.

Si tous ces noms passés en revue sont peu capables de nous faire savoir comment s'appelle la C. moneta en arabe, ils font bien ressortir l'incertitude qui règne sur les objets d'histoire naturelle, parmi les auteurs orientaux peu aptes à ce genre de travail qui exige avant tout beaucoup de méthode et où leurs connaissances littéraires étaient plutôt nuisibles qu'utiles!

En tâchant de mettre quelque ordre dans ces communications, on est encore plus embarrassé par le fait qu'aucun observateur moderne n'a trouvé C. moneta dans la Méditerranée!

Bien que des espèces plus grandes, plus brillantes et même colorées s'y trouvent, ni la C. moneta, ni la C. annulis qui se distinguent fortement des autres ne s'y rencontrent. On peut se demander, mais en vain, d'où LINNÉ a tiré l'indication de cet habitat. Dans tous les cas, il est peu probable que cette coquille aie disparu depuis cette époque et le percement du canal de Suez aurait plutôt augmenté que diminué la faune méditerranienne et en somme LINNÉ a pu être la dupe

d'une erreur, soit que quelques exemplaires se trouvassent égarés dans une collection sous d'autres étiquettes, soit que négociés jusqu'à l'embouchure du Nil, ils fussent vendus à des naturalistes qui les prirent pour indigènes.

Dans tous les cas il n'est dans le texte de MAQRIZI nullement question d'Egypte et mon estimé maître M. le docteur REVILLOUT éminent égyptologue, m'assure qu'à aucune époque l'usage de coquilles comme monnaie n'a existé dans ce pays, tandis qu'il se pratiquait couramment en Abyssinie, dont l'histoire était familière à MAQRIZI.

LINNÉ a donné ailleurs le même texte dont HOUTTUYN a fait usage et que nous traduisons, ici: 1).

„La C. moneta est un petit coquillage, comme une „noix de coudrier, recueilli ordinairement par les „femmes aux îles Maldives, alors qu'en passant à „gué au bord de la mer 2), elles le recherchent „avec soin et l'obtiennent si copieusement, que trente „ou quarante navires remplis de ce coquillage par„tent par an de là vers l'Afrique, le Bengale et le „Siam, de sorte que dans les lieux nommés se

---

1) LINNAEUS. *Amoen. Acad.* III. p. 239, où ou il donne la bibliographie complète contenant les auteurs: D'ARGENVILLE, LISTER, RUMPHIUS, PETIVER, BONANNI, GUALTHIERI, LESSER, MURRAY, KNORR, MARTIN....

2) Dans GMELIN l. c. on trouve encore ce renseignement supplémentaire.. „ils sont choisis par les femmes au moment de trois jours après la pleine lune ou avant la nouvelle". RUMPH l. c. extrait une variante du même récit des écrits de FRANCISCUS PYRARD, fameux voyageur français qui passa une captivité aux îles Maldives, dans laquelle il parle des *Kaudi* (ce serait la forme arabe?) ou Kauri et indique leur exportation vers le „Cambaja" (Cambaye?) où l'on incruste les plus beaux dans de l'or et de l'argent!

„trouvent de grands palais remplis de ces coquilles, „qui sont conservées comme des choses très pré- „cieuses".

„Or ce coquillage a de la valeur dans ces endroits „comme chez nous les pièces d'or et d'argent „contre lui s'échange toute chose, et même les „hommes, achetés pour l'esclavage se payent avec „[*cette coquille*]."

„Je ne dirai point, comment d'autres coquillages „sont utilisés par d'autres gens comme cornes pour „les sacrifices ou pour vases de bain, gobelets, „étuis ou encore à la place de sculptures très „habiles et qui surpassent les œuvres ingénieuses „des praticiens."

HOUTTUYN a fait allusion à un passage de BONANNI, dont nous croyons pouvoir donner ici l'original, surtout parce qu'il donne franchement la certitude, qu'il y est question de l'espèce moneta:

„Petite coquille de VÉNUS (Venerea) brillante, „polie et blanche en dehors comme de l'or 1) elle „a l'intérieur violacée et autour de la bouche „qui la divise par le milieu sagittal se trouvent „les lèvres diversement dentelées. Au centre de „la partie convexe elle se rehausse comme la „croupe du chameau et sur les parties latérales „elle a quatre autres enflures plus petites. De

1) On lit dans BONANNI l. c. „auorio", anciennement on a écrit en italien „aureo" pour „oro", de l'or. Mais l'or n'a jamais été blanc, peut-être veut-il dire „aurora", l'aube. et dans ce cas il aurait pu emprunter cette comparaison *même indirectement* à quelque auteur ayant puisé lui-même dans une source orientale et le mot chaqq (°), rupture, métaphoriquement celle de la lumière du jour que nous avons rencontré tout-à-l'heure a pu être traduit de cette façon. Ces emprunts n'étaient pas méprisés; à l'époque de RUMPHIUS on s'en servait encore!

„cette sorte il en naît près de Loanda, îlette du „roi du Congo, qui n'est point la „Miniera" (la „*minérale*?) ne donnant qu'une matière informe, „mais la „Zecca" (monnaie), qui, brisée (?), lui donne „les monnaies, les seules resplendissant dans son „royaume et qui sont ramassées par les *dames* les„quelles plongent de deux brasses et plus dans la „mer, pour remplir des paniers avec du sable, „dont elles retirent ensuite des limaçons parmi les„quels elles estiment être un mâle et une femelle, „différent quelque peu par la couleur et elles le „tiennent en plus grande valeur"

„Voici le récit pris dans les choses mémorables, „enrégistrées par SOLINUS. 1) Dans le domaine du „Congo rien n'est en usage comme monnaie autre„ment que des coquilles marines, que les femmes „assemblées dans ce but, ramassent."

„Entrées, quelque-peu dans la mer, elles rempliss„sent des corbeilles de sables, dans lesquels se „trouvent de petites coquilles, certainement mélan„gées de sexe, elles en séparent les femelles, qui „assurément sont plus précieuses que les mâles

---

1) C'est évidemment le grammairien romain CAJUS JULIUS SOLINUS surnommé „le singe du PLINE" qui se trouve cité ici sous la forme italianisée de SOLINO. Ce récit ne se trouve pas dans son recueil *Polyhistor*. Les commentateurs ont pensé au Congo africain — mais il ne fut pas connu du temps de SOLINUS, les explorateurs anciens n'ayant pas atteint cette contrée. Le seul endroit auquel on est reduit par les documents est *Conga* ou *Conta* nommée dans quelques éditions de PTOLEMÉE. LVII. c. I. une ville de l' Inde en deça du Gange

Ce renseignement que nous extrayons de l'*Encyclopédie méthodique*, l'ayant cherché en vain dans plusieurs dictionnaires de géographie ancienne plus récents, prouve encore une fois que l'œuvre des Encyclopédistes ne mérite pas toujours la poussière des bibliothèques!

„parce qu'elles sont plus brillantes et plus luisantes „à la vue."

„Et de telles coquilles dont on peut trouver au„tant qu'on voudra sur la côte de cet état, mais „aussi celles, seulement, qui diffèrent des autres „par la couleur cendrée ont du prix, et [*jouissent*] „pour cela de la grande estime du Roi."

Reprenons le mot „Koufang" (E) fourni par feu le professeur MILLIES 1) qui n'a pas hésité à y voir le nom malais de C. moneta, malgré que le dictionnaire du docteur PIJNAPPEL ne lui prêtait que le sens de moule, donc de bivalve, probablement faut il lire „Koupang" avec M. PIJNAPPEL (qui ecrit trois points diacritiques, ce qui n'est pas nécessaire, mais souvent utile dans cette langue).

Adressons-nous encore une fois aux naturalistes.

---

1) MILLIES. l. c. p. 81 et 82. Dans une note il remarque que parmi les coquillages que les dames s'amusent à chercher sur le rivage (c'est donc un agrément fort répandu!) se trouve aussi le Koufang.

Voici le passage du *Sedjarah Malayou* entier:

„Après être venus à Tandyong Bamban (la terre prééminente où poussent „les roseaux de cette sorte) le roi descendit pour se divertir avec les grands „seigneurs et les notables, s'amusant sur la plage en prenant des Krang-Krangan „et la reine s'assit en dessous d'un arbre (Padanus . . . .) entourée „des épouses des seigneurs et des notables. Or la reine fut très contente en „voyant la conduite des dames de cour, qui jouèrent ici, chacune à son plaisir! „Quelques-unes prirent des Sipout, d'autres des Koupang ou des Ketam „(crabes) ou encore des Loukan, d'autres des feuilles d'arbres [de toute sorte] „pour être mangées comme une salade ajoutée au riz, des éponges ou de „l'akar-akar (des plantes odorantes?) et toutes ces dames en furent trés en„chantées. Quelques-unes prirent enfin des fleurs pour en faire une parure „[derriere les oreilles], chacune eut sa manière de se conduire . . . . il „y en avait aussi qui coururent pour s'attraper et qui culbuterènt en faisant „un faux pas se jetant [sur toute chose] par l'excès de leur plaisir!"

Ne discutons pas le nom des végétaux. LITTRÉ dit que Pandanus vient du *Panḑdang (!!)* malais. Observons plutôt que oleh houlaman (P) mots qui se trouvent derrière „feuilles d'arbre" sont dénués de tout sens. Néan-

RUMPHIUS ne nous donne nulle part le nom „Koufang", mais bien celui de „Cappang" qu'il faudra vraisemblablement lire Kapang 1) et il nous cite aussi les noms de Bia Tsjonca' (J) et de Bia Candaga (K). Comme on sait le nom générique Bia signifie coquille, univalve selon quelques-uns, mais chez RUMPHIUS dans le sens le plus général et Tjonka' est un jeu, qui semble introduit par les Chinois dans cette partie des Indes.

Les dictionnaires disent que cet amusement consiste dans le déplacement de petits objets déposés dans les trous d'une planche et M. KLINKERT dans son remarquable „*Supplément*" ajoute: qu'il se joue à Java avec des graines comme Bidji Saga

---

moins ils se rencontrent dans toutes les éditions. Nous avons cru pouvoir y suppléer soit par oulām-oulamān (Q) soit plutôt par houlām-houlamān (R) et nous avons traduit en conséquence.

Voici les significations des autres termes:

Krang. Krang-Kerāngan sont toutes espèces de coquilles selon MM. PIJNAPPEL et KLINKERT. Chez RUMPF le nom serait plutôt javanais ou haut-malais et Bia Kerang est identique chez lui avec le suivant, T. ROORDA donne en effet „kerang" comme moule dans le dialecte, dit: „Ngoko".

Sipout. Feu M. PIJNAPPEL a cité RUMPHIUS qui donna une description (tout en gardant sa terminiologie à lui) et un dessin de Terebra spec? (Adans.) M. KLINKERT le fait figurer comme nom général de toutes les coquilles, RUMPHIUS l'attribue à son genre fantastique „Stronbus".

Loukan. M. PIJNAPPEL donna une certaine coquille, que remplie d'huile sert comme lampe, dans le Batak *Lohan.* On trouve chez RUMPHIUS l.c. II. p. 111 une „Alata lahuana". Il dit qu'on la rencontre dans le pays de Loukon. Mais HOUTTUYN crût à une faute d'imprimerie „Zouhou" voulût-il lire. Il n'y a peut-être pas beaucoup d'hardiesse à admettre le nom malais de Loukan pour Stronbus lahuana de LINNÉ.

1) T. II. p. 185 il ecrit *Kapang.* F et p se confondent, du moins souvent dans l'ecriture en malais. Ce sont des Teredo, des tarets. Sur la planche il représente l'image du produit de plusieurs vers à coté du dépôt calcaire d'un Teredo dont la bifurcation de l'extrémité ne se comprend pas, tel que m'a observé M. FISCHER, savant conchyliogiste a l'obligeante bienveillance duquel je dois la connaissance de plusieurs documents.

(graine d'Abrus precatorius) ou Bidji Srikaya (Annona squamosa), mais que les Malais se servent de *Sipout* tjonka' ou Bouah tjonka' (où le premier mot ne signifie pas les *fruits*, mais les *pièces* de jeu comme les pions dans le jeu de dames etc).

À propos de Sipout tjonka' — donc probablement C. moneta — il ajoute que, servant au Siam à la manière d'argent, on les a appelés à Singapoure: Sipout belandja Siam, les coquilles de paie de Siam.

Quant à Kandaga c'est une altération du mot sanscrit Kaparda ou avec le suffixe Kapardaka. Du reste M. TUGAULT m'a fait observer que le nom Kandaga désigne encore en malais un coffret orné de différentes coquilles et qui est offert à la mariée à l'occasion de la cérémonie nuptiale. 1)

Si LINNÉ nous parle de coquilles remplaçant des „sculptures ingénieuses", C. moneta est d'usage très courant en guise d'ornement et c'est surtout chez les peuples berbères qu'on peut remarquer cet emploi. Pour les appliquer contre les objets, souvent en cuir ou coupe le dos de la coquille et on la réduit ainsi à une espèce d'anneau qu'on, attache avec des lamières par les deux extremités. Nombreux sont les objets garnis de cette façon, des couvertures de tête, des selles, des instruments de musique même....

D'autre part dans le Musée ethnographique de Bruxelles on rencontre plusieurs idoles provenant de différentes contrées de l'État du Congo, dans lesquels on a incrusté des Cypraea pour former les yeux et la bouche.

Les coquilles taillées à la façon de celles de Berbères sont aussi en usage chez les Tzingaris. En

1) c. f. T. ROORDA l. c. c'est ici un coffret *royal* en *Ngoko*.

1901 une bande de ces gens mélangée d'individus étrangers parcourut la banlieue parisienne et se trouva arrêtée par la fracture du moyeu de la roue d'une de leurs voitures, qu'un charron proposa de réparer. Cette occasion était assez propice pour tirer d'eux plusieurs renseignements. Deux filles dont une rachitique portaient des Cauris dans les cheveux 1). Ces nomades ne surent fournir aucun éclairissement sur la provenance de de ces parures qui „venaient de la mer" et nous avons cru entendre nommer Kōpyeh, d'autres Kōtyeh.

La langue parlée par eux contenait des éléments turcs et une foule d'autres mots, tandis qu'ils se servaient de l'italien ou du roumain pour compter! 2).

Pour ce qui regarde Kotyeh ou Kopyeh il ne serait pas impossible qu'il se rattachât à Karparda ou aux noms sémitiques qui semblent plus ou moins apparentés. Nous avons tenté, mais vainement, de retrouver un mot ressemblant dans Sowa, *Wörterbuch der Dial: deutscher Zigeuner.*

Sur la valeur des cauris ou possède plusieurs données: Millies l.c. page 82 dit:

20 Kaparda = 1 kâkîni = 1/4 panna.

La suite des ses textes donne:

---

1) Des fois les filles portent de cette façon des pièces d'argent.

2) Plus tard j'ai va une famille plus petite, selon les renseignements de la police locale originaire de Toulon, mais je n'ai pu tirer de ses membres aucune syllabe par suite de leur attitude hostile.

Les premiers montraient des ours, mais ce métier ne leur paraît pas très naturel, car ils n'avaient pas de nom pour ces animaux, intitulés tantôt „ours" tantôt maimoun", le bienheureux, épithète du singe, tirée de l'arabe, passée, ie crois en turec, mais dont le sens serait plutôt indien.

4 Kaparda = 1 Gandaka.

Ailleurs une indication plus ou moins certaine dit qu'en Afrique entre les années 1849 et 1855 il fallait 2500 Cauris pour une somme de cinq franc!

Un manuscrit, conservé au Bureau International des Poids et Mesures et qui m'est connu grâce à la bienveillance de M. le docteur GUILLAUME, excellent physicien, apporte quantité de détails sur la métrologie orientale dont peut-être une partie n'a pas été vulgarisée par l'imprimerie. A la fin de cette notice nous nous proposons de donner l'extrait de ce qui se rapporte à notre sujet.

D'après ce qui précède il nous semble permis de dire que la Cypraea moneta se pêchait essentiellement aux îles Maldives et ensuite au golve de Guinée, que son usage dans différents buts s'effectuait particulièrement dans la zône torride de l'ancien monde et que quelques superstitions religieuses s'attachaient de préférence à cette coquille.

Dire que la C. moneta était le seul coquillage qui servit comme monnaie serait très risqué d'après les textes que nous avons réunis, probablement servait-elle de préférence.

Ce qui frappe surtout, c'est que l'emploi de cette coquille comme élément de décors soit si répandu sur la terre et que cet objet se trouve vénéré par des peuples entre lesquels il n'y a, du moins pas à notre savoir, aucun lien de descendance commune et encore qu'ils s'en servent de la même façon, ne serait-ce que par sa vague ressemblance avec les commissures du corps humain.

Et quand on réfléchit à ce que des Cauris ont été retrouvés dans les fouilles en Mésopotamie, on sera bien convaincu que cette coquille a dû donner naissance à un grand trafic faisant rayonner son transport des endroits, où on la trouve fréquemment dans différentes directions et non seulement dans les temps modernes, mais sensiblement dans des époques assez reculés même!

REMARQUES.

L'historien MAQRIZI a généralement laissé une impression favorable chez toutes les personnes qui l'ont étudié plus longuement. Néanmoins ce serait ici l'occasion de présenter quelques observations sur son traité des monnaies, car, à côté de la faiblesse ou tout au moins de l'insuffisance des témoignages qu'il produit en sa qualité de musulman orthodoxe, il cite quelques faits qui apparaissent assez invraissemblables. C'est ainsi qu'il communique l'historiette suivante dont la version sera de préférance empruntée à la plume de SYLVESTRE DE SACY. 1)

„Vn jour AHMED BEN TOULOUN se rendit à cheval „en cérémonie aux Pyramides. Les hadjebs lui „amenerent des gens qui etoient vêtus d'habits de „laine et qui avoient des pelles de fer et des pioches. „AHMED leur demanda ce qu'ils faisoient. Ils lui „repondirent, que leur metier etoit de chercher des „tresors. AHMED leur défendit de sortir désormais

1) Des tresors que les habitans de l'Egypte nomment „Matlabs", extrait d'une lettre à M. TYCHSEN qui se trouve pag. 157. AL-MAKRIZI *Historia Monetae arabicae*. l. c. C'est un fragment de la description de l'Égypte de MAQRIZI, mais qui se trouve aussi sans variation importante dans l'ouvrage cité p. 31 et suiv. (du texte arabe).

„(pour faire de semblables recherches) sans être „muni d'une autorisation par écrit de lui, et accompagné d'un homme de sa part. Ils lui dirent „alors que sous le cercle vertical des Pyramides il „y avoit un trésor qu'ils n'avoient pu découvrir, „AHMED laissa avec eux ALRAFÉKI: il envoya au „gouverneur de Djizé l'ordre de leur fournir les „hommes dont ils avoient besoin et d'avancer les „frais de l'entreprise, après quoi il se retira. Ils „travaillèrent quelque tems, jusqu'a ce qu'enfin ils „commencerent à appercevoir ce qu'ils cherchoient. „AHMED se rendit à cheval près d'eux tandis qu'ils „fouilloient. Ils découvrirent un grand vase rempli „de pieces d'or, et sur lequel il y avoit un couvercle „qui portoit une inscription en caractere Parthique. „Il fit venir un homme qui la lût. Voici ce qu'elle „contenoit: „Je suis un tel fils d'un tel, je suis celui 1) „qui a séparé l'or de ses impurités et de ses scories. „Quiconque voudra connoitre combien mon regne „a été superieur au sien, n'aura qu'à considérer „combien l'alloi de mes dinars est meilleur que (à) „l'alloi des siens; car celui qui purifie l'or de son „alliage est lui même purifié de son vivant et après „sa mort."

„Louange à Dieu, dit alors AHMED BEN TOULOUN, „je fais plus de cas de l'avis contenu dans cette „inscription que du trésor. Il fit donner à chacun „des Chercheurs de trésors 200 de ces pieces d'or, „5 à chaque ouvriér et outre de son salaire, 300 „à ALRAFÉKI et 1000 à l'Eunuque ALNESSIM: il

1) Le texte porte „servit"! Du reste nous avons reproduit autant que possible l'orthographe qui forme dans l'original avec la typographie allemande un mélange singulier.

„emporta le reste, qui se trouva d'un titre supe-„rieur à toutes les autres monnoies. Depuis ce „tems on travailla à bonifier le titre de la monnoie „en Egypte, ensorte que les pieces d'or de ce „prince nommées ***dinar Ahmedi*** surpasserent toute „autre monnoie pour la bonté de l'alloi."

„Aussi n'en employoit on point d'autres pour „dorer" 1).

Il est à remarquer, m'a fait observer M. le docteur REVILLOUT que des pièces de monnaie de cette forme ne sont actuellement pas connues comme ayant eu cours parmi les anciens Egyptiens et qu'en somme leur existence est très problématique. Or quand même elles se seraient trouvées à ce moment-là dans un vase, il aurait difficilement pu porter une inscription aussi singulière.

D'après toute probabilité ces lettres auraient été hiéroglyphiques et le prince aurait bien pu rencontrer quelqu'un, capable de lire cette inscription, car, malgré les changements de religion et de gou-

---

1) Il est bizarre de voir SYLVESTRE DE SACY traduisant par „Parthique." Nous pouvons observer que le mot *barbat* (U) est d'orgine persane et qu'il indique un luth, monté de plus de quatre cordes. GOLIUS a fait la curieuse remarque qu'il ressemble a l'instrument „Kopza" des Polonais A coté de conjectures plus ou moins connues, émises sur une orthographe viciée de „barbar" on peut citer celle de SCHWARTZE (*Koptische Grammatik*, Berlin, 1850, p 11) qui extrait de QUATREMÈRE quelques passages. Avec le nom *barba* on indiquerait „des monuments des anciens Égyptiens et des tours très élevées". SCHWARTZE explique barba par le nom copte précédé de son article *p. erpe* (V) dont on rencontre de multiples variantes dialectiques (X). CHAMPOLLION le prit pour „temple" sous la forme de l'idéogramme du bâtiment qui contient le qualificatif divin ou en est accompagné (W), mais ce signe détermine souvent lui-même le nom composé re—per qui s'écrit alors phonétiquement et qui voudrait dire plus exactement le pourtour du temple (c. f. ERMAN, *Aegyptisches Glossar*. Berlin 1904, p. 70).

Seulement ceci n'explique nullement le *ta* arabe final!

vernement que l'Égypte avait subis, il restait encore à cette époque quelques payens sachant déchiffrer cette écriture.

Ces réflexions conduisent à quelques hypothèses: ou toute l'anecdote est de pure invention, ou bien celui qui a donné l'interprétation au prince a débité quelque supercherie littéraire dans le but d'en tirer un profit politique quelconque.

Le lecteur de MAQRIZI est assez étonné d'entendre plusieurs fois citer un dirhem comme „al-baġli" (qui tient du mulet). Qu'entend-il par cet adjectif?

TYCHSEN a pensé qu'il empruntait ce nom à quelque *mage* appelé „tête de mulet" dont HYDE témoigne et feu M. SAUVAIRE qui a donné dans la *Revue asiatique* ses remarquables études sur les monnaies musulmanes a été encore plus heureux en pouvant publier tout un texte où une étymologie analogue de cette dénomination de baġli est exposée.

Mais quoique cette explication réponde à notre curiosité et puisse suffir aux orientaux, elle ne nous donne pas satisfaction. En effet le rôle que MAQRIZI fait jouer à ces drachmes en les rattachant aux monnaies du plus ancien paganisme arabe, nous paraît trop important pour permettre de croire à une personnalité aussi insignifiante que ce „mage".

Souvent je me suis demandé si ces monnaies ne devaient pas leur nom à une confusion, si le *gain* de BAĠLI ne serait pas injustement chargé d'un point diacritique et s'il ne faudrait pas lire „BAÄLI" (S) c. à. d. qui appartient au BÄAL (T) sémitique.

En realité ce mot se trouvait sur quantité de monnaies d'Asie mineure et il a très bien pu servir

aux Arabes pré-islamiques pour distinguer quelques pièces de ces contrées; ensuite le nom perdant son sens ou plutôt ce sens devenant de plus en plus vague, les lexicographes arabes ont pu chercher à lui rendre une signification plausible et auront pu ajouter un point supposé manquant, qui du reste se trouvait omis dans quelques écritures comme cela s'est fait d'ailleurs dans les inscriptions.

Toutefois nous ne donnons cette hypothèse que sous toutes les réserves, prêts à l'abandonner pour une meilleure.

TEXTE ET MOTS.

(A) وقد كان الامر في الاسلام وقبله اشياء يتعاملون بها بدل الفلوس كالبيض والكسر من الخبز والورق ولحا الشجر والودع الذى يستخرج من البحور ويقال لها الكودة وغير ذلك وقد استحضر (استحضر) ذكره في كتاب اغاثة الامة بكشف الغمة (B) كودة (C) كوذة (D) ودع (E) كودع (F) محيط المحيط (G) ودعة (H) ذو الودع (I) الصوب الودع (J) بي چقكر (K) بي كنداك (L) نواة (M) نوه (N) رفيبر (O) شقر (P) اوله مولامن (Q) اولم الامن (R) مولم علامن (S) بعلي (T) בעל (U) مربط (V) ερπε (W) * ϭ̄ⲡⲉ ⲉⲣⲫⲉⲓ (X) 𓉐 𓉐.

EXTRAIT D'UN MANUSCRIT CONSERVÉ AU BUREAU INTERNATIONAL DES POIDS ET MESURES.

Page 274. Cowries

Bengal 2560 = 1 Curr. Rupee.

Siam 512,000 = 1 Catty, 2 lb. 9. oz.

Page 302. Cowries or sea shells made use of for paying coolies etc. are reckoned thus:

2560 Cowries make 1 curr. rupee.

But they rise and fall according to the plenty or scarcity of them.

De Cameraarsrekeningen van Deventer (1337-1376.)

NALEZING.

In de 1^e^ aflevering van het *Tijdschrift van het Kon. Nederl. Genootschap voor Munt- en Penningkunde,* Jaargang 1904, blz. 37 vlg. heeft de Heer AUG. SASSEN eene belangrijke „*Bijdrage*" geplaatst „*tot de kennis van het Middeleeuwsch Geld- en Muntwezen, geput uit de Cameraarsrekeningen van Deventer* (1337-1384)."

Daarin heeft de schrijver hetzelfde onderwerp behandeld als ik in de aanteekening achter het 2^e^ stuk van mijn „*Onderzoek naar Loonen en Prijzen van Levensmiddelen in* 14^e^ *eeuwsche Nederlandsche Bronnen,*" opgenomen in de *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde,* 4^e^ Reeks, Deel II, blz. 237 vlg.

In laatstgemelde studie had ik op blz. 252, bij de verwijzing naar de aanteekening over het muntwezen, den wensch uitgesproken, dat diegenen onder de Leden der Akademie, die zich met dit vak van studie bezig hielden, aan die aanteekening hunne ernstige aandacht zouden willen wijden en mij zouden aanwijzen, of ik ergens het spoor bijster mocht zijn geraakt.

Aan dat verzoek heeft nu de Heer AUG. SASSEN voldaan, en ik ben er hem oprecht dankbaar voor. Menigvuldige bezigheden van meer dringenden aard hebben mij belet, vóór deze vacantieweken mij met dit onderwerp bezig te houden; maar ik acht mij toch verplicht hier ter plaatse rekenschap te geven, in hoeverre ik al dan niet meen te moeten instemmen met de kritiek van den Heer SASSEN op mijn arbeid.

Ik begin met te erkennen, dat hij mij terecht attent maakt op enkele vergissingen, die ik had kunnen vermijden.

Zoo blijkt, dat ik ten onrechte op blz. 266 van mijne studie in noot 1 geschreven heb: „Er staat 35, wat blijkens de herleiding moet zijn $34^1/_2$." Bij nadere beschouwing vind ik inderdaad dat ter aangehaalde plaats (*Cameraars-rekeningen* Dl. III 2e st. blz. 16) staat xxxiiiij (het dwarsstreepje door de laatste j was mij ontgaan). Dat deze mijne vergissing echter de scribenten der 14e eeuw rehabiliteert tegenover mijne ervaring en die van Mr. S. MULLER FZ., volgens welke zij zich dikwijls schuldig maakten aan schrijf- en telfouten,— dat blijf ik ontkennen. Dat er in de uitgegeven rekeningen dikwijls fouten voorkomen, daarvan getuigt het voorbereidend apparaat voor mijn bovengenoemde studie op talrijke plaatsen. Ook bij narekening blijven die fouten aanwezig. Trouwens, de Heer SASSEN, die op blz. 42 van zijne bijdrage beslist durft verklaren, dat de vergissingen welhaast altijd zullen zijn aan de zijde van Mr. MULLER of van mij, neemt veel van de kracht dier verklaring weg. door op blz. 58 te erkennen, dat schrijf- of rekenfouten van den rendant en meer nog drukfouten, in op zich zelf staande gevallen, ons soms leelijke parten kunnen spelen.

In mijne Aanteekening (blz. 260) doe ik opmerken, dat in de rekeningen de prijs der eenheid van zekere waar of dienstverrichting in *vlaamsche* grooten wordt uitgedrukt, en dan voor de boeking wordt overgebracht in het stelsel der te Deventer gebruikelijke ponden; waarop ik laat volgen: „De verhouding" (van dit deventersch pond) „tot het vlaamsche pondenstelsel is aanvankelijk de ook van elders bekende van 1 : 16, d.w.z. dat één vlaamsche groot 16 deventersche penningen waard is...... Maar — en tot dusver is dit, naar ik meen, nog niet opgemerkt 1) — in de deventersche

1) Ik schreef in 1897.

rekeningen verandert die verhouding omstreeks 1361 en zonder verklaring der reden, van 1 : 16 in 1 : 15..... De oorzaak dier verandering heb ik tot dusver niet ontdekt".

Met verklaarbare belangstelling las ik dan ook in het opstel van den Heer SASSEN (blz. 46): „Over het tijdvak 1352—1360 worden nu en dan betalingen geboekt 1) in de bekende grooten", (die het 16-voud zijn van den *denarius parvus*), — en op blz. 47: „Daarentegen verschijnt in 1357 voor het eerst..... de *Vlemsche groot*. Tot en met 1359 komt deze nieuwe munt slechts sporadisch en naast den *grossus*, na evenbedoeld jaar, als de *grossus* buiten gebruik geraakt is, echter zeer veelvuldig voor", — en later blijkt, dat de Heer SASSEN, evenals ik, den vlaamschen groot gelijkstelt met 15 d. p. (blz. 51). Hetzelfde verschijnsel dus dat ik zeven jaar geleden opmerkte. Ik neem echter gaarne, op gezag van den Heer SASSEN aan, dat ik den groot van 16 d. p., die vóór 1360 gebruikt werd, niet *vlaamsche* groot had moeten noemen. De Heer SASSEN noemt hem den *bekenden* groot, maar blijft in gebreke aan te geven, waarom hij na 1359 in onbruik geraakte en door den vlaamschen groot werd vervangen.

Op een andere plaats van zijne bijdrage (blz. 50) noemt de Heer SASSEN het onverklaarbaar, dat mij het verschil tusschen *goed geld* en *slecht geld* is ontsnapt. Het spijt mij, dat hij niet nader aanduidt, waaruit dat blijkt: de post van boeking, waaraan hij die opmerking vastknoopt, wordt in mijne aanteekening niet vermeld. Waarschijnlijk had hij verwacht, dat ik in mijne aanteekening ook dienaangaande in bizonderheden zou zijn getreden: maar dan vergeet hij, dat mijn opstel iets anders beoogde dan zijne bijdrage: in den veel breederen opzet van die bijdrage paste

1) Betalingen geboekt is minder juist; beter ware: worden nu en dan prijsopgaven gedaan in de bekende grooten, die dan voor de boeking worden herleid tot ponden „den. parvi".

de uitvoerige uitrekening van verschillende posten der Cameraarsrekening, waaruit volgt, dat de verhouding van *bonum pagamentum* tot *mala pecunia* is = 3 : 4, d. w. z. dat 4 d. p. *mala pecunia* aangenomen worden voor 3 d. p. *bonum pagamentum*. In mijne aanteekening, die alleen bestemd was om eenige struikelblokken aan te wijzen op den weg, langs welken men tot de bepaling kan geraken van den feitenlijken koers der voornaamste in omloop zijnde *muntstukken*, behoefde ik dat onderscheid tusschen goed en slecht geld niet als een struikelblok te signaleeren. Gaarne echter staan den Heer SASSEN tal van andere, dan de door hem medegedeelde berekeningen, uit mijn apparaat ten dienste, waarvan de uitkomst geheel overeenkomt met de door hem opgegeven verhouding tusschen *bonum pagamentum* en *mala pecunia*.

Maar het is vooral op het volgende punt, dat ik in de oogen van den Heer SASSEN gezondigd heb: in mijne aanteekening neem ik aan (blz. 262), dat de ponden van 10 plakken, die te beginnen met 1372 in de Cameraarsrekeningen van Deventer voorkomen, met 300 *den. parvi* gelijkwaardig zijn geweest. Den Heer SASSEN is het echter maar in één opzicht gelukt, mij van eene vergissing te overtuigen. Ik heb mij namelijk vergist, waar ik beweerde, dat de rekeningen van 1372 en volgende jaren in ponden van 300 d. p. zijn *gehouden* en daaruit de gevolgtrekking maakte, dat de *solidus* of scelling 15 in plaats van 12 d. p. moet hebben geteld. Ik had moeten zeggen, dat in de rekening van 1372 het pond (in vele, niet in alle gevallen) voor 300 d. p. *in rekening gebracht*, maar dan herleid wordt tot de ponden van 240 d. p, waarin de rekening wordt *gehouden*, zoodat de *solidus* van het pond, waarin de rekening wordt *gehouden*, vóór en na 12 d. p. heeft geteld. Daarmede vervalt ook, op dit punt, mijn twijfel aan de comptabele nauwgezetheid der deventersche Cameraars, —

en, naar ik vertrouw, ook de verstoordheid van den Heer SASSEN over iets, waarin hij een aanslag ziet op de fundamenten van onze wetenschap.

Maar er zijn dan toch in de deventersche rekeningen ponden gebruikt, die voor 300 d. p. berekend zijn, en dit kan ook de Heer SASSEN niet ontkennen, waar hij (blz. 52) het bestaan erkent van ponden van 10 plakken à 30 d. p. de plak.

De beteekenis evenwel, die hij aan het verschijnsel geeft, is in mijn oog niet juist. Hij schrijft (blz. 52): „In den loop van het jaar 1372 werd *de rekenmunt* (ik cursiveer) versterkt. Het pond werd van 8 op 10 plakken gebracht".

Naar mijne meening is de zaak anders toegegaan. Niet het pond *rekenmunt* is vergroot of versterkt, maar de plak, het werkelijke *geldstuk*, gelijkstaande met 2 grooten vlaamsch of 30 d. p., is in 1372 in dier voege verzwakt, dat voortaan 10 plakken werden gevorderd voor betalingen, voor welke vroeger slechts 8 plakken noodig waren. Schijnbaar is er geen verschil, want onder beide vormen kwam 1 pond deventersche rekenmunt, dat vroeger 8 plakken of 16 vlaamsche grooten gold, thans 10 plakken of 20 vlaamsche grooten te gelden; en de hierboven vermelde herleiding van ponden van 10 — tot ponden van 8 plakken geschiedt in beide gevallen op dezelfde wijze. Maar de voorstelling die de Heer SASSEN van het onderwerp geeft is misleidend, en hangt samen met de m. i. dubbelzinnige bewering op blz. 46 (bovenaan), dat zijne bijdrage „de standvastigheid der rekenmunt in waarde tegenover de goederen" zou hebben bewezen.

Ziehier, in mijne voorstelling, de ware toedracht van zaken.

De Cameraar of rekeninghouder ontvangt of betaalt een aantal goud-, zilver- of koperstukken van den meest uiteenloopenden aard, oude schilden, fransche en duitsche, mottoenen, nieuwe schilden van allerlei muntslag, oude en nieuwe grooten, enz. enz., en moet de waarden van die

muntstukken tot een gemeenschappelijke eenheid kunnen herleiden, die in wijden kring, ook buiten Deventer bekend is. Daartoe gebruikt hij den vlaamschen groot. Bij die herleiding past hij de van tijd tot tijd door het bevoegd gezag vastgestelde ordonnantiën betreffende de waarde der geldstukken toe. In zulk eene ordonnantie wordt bepaald, hoeveel grooten uit zekere hoeveelheid fijn zilver zullen mogen worden geslagen, — dus m. a. w. hoeveel de groot aan edel metaal moet bevatten. 1) Daarbij is dan (althans in de 15e eeuw) meestal eene lijst gevoegd van muntstukken, waarachter wordt vermeld, voor hoeveel grooten of plakken (later stuivers) elk der genoemde muntstukken zal worden ontvangen of uitgegeven. De rekeninghouder volgt die evaluatie om de waarde te bepalen van de door hem ontvangen of uitgegeven muntstukken; en tot op dit oogenblik is in zijne handeling nog geen sprake van eigenlijke rekenmunt. Want de vlaamsche groot en zijne meervouden, schoon dienstdoende als rekenmunt bij de herleiding der muntwaarden, zijn werkelijke geldstukken met eigen zilvergehalte.

Eerst wanneer de Cameraar zijne ontvangst of uitgaaf gaat *boeken*, gebruikt hij de te Deventer gebruikelijke rekenmunt, en in die rekenmunt boekt hij de waarde aan vlaamsche grooten, die de ontvangen of uitgegeven geldstukken volgens de evaluatie van het oogenblik vertegenwoordigen. 2)

Die rekenmunt is echter niet, zooals de vlaamsche groot, iets tastbaars, iets reëels, dat een eigen gehalte aan edel

1) Twee voorbeelden van zulke ordonnantieën van de jaren 1363 en 1376, nader toegelicht, kan men in mijn opstel over de Cameraarsrekeningen aantreffen, blz. 253.

2) Buiten beschouwing laat ik in dit betoog de menigvuldige gevallen, waarin de feitelijke koers der geldstukken van de laatste evaluatie afwijkt. Dat verschil wordt dan door den Cameraar hetzij bij de afzonderlijke posten, of aan het einde van eene rubriek, of aan het einde der rekening geboekt.

metaal heeft; het is alleen een nominale grootheid, welke als maatstaf dient voor de waarde der gedane ontvangsten of uitgaven. Dat die maatstaf onveranderlijk dezelfde gebleven is gedurende de jaren, waarover de uitgegeven rekeningen loopen, is niet volkomen juist. Want de vervanging van de rekenmunt, die de Heer SASSEN den *bekenden* groot à 16 d. p. noemt, door de rekenmunt de vlaamsche groot à 15 d. p. is wel degelijk eene verandering geweest in den maatstaf, dien men aan de werkelijke muntstukken aanlegde, — en vindt hare analogie in de vervanging van ons oude stelsel van munten en gewichten door het metrieke stelsel. Behoudens die uitzondering, heeft echter de Heer SASSEN volkomen gelijk, waar hij aan de rekenmunt standvastigheid in waarde toekent.

Maar behoefde die bewezen te worden?

Als men in den loop van vele jaren opgaven vindt van stoffen, in amsterdamsche el gemeten, moet men zich dan de moeite getroosten te bewijzen, dat die el altoos even lang is geweest? Het merkwaardige in de deventersche rekeningen is juist, dat er eenmaal omstreeks 1360, eene verandering in de rekenmunt is te constateeren, zonder dat men tot dusver weet, waarom die tot stand is gekomen.

Wat daarentegen wél telkens gewijzigd is, is de waarde der geldstukken, die in de transactiën gebruikt werden. Die wijziging geschiedt hetzij krachtens voorschrift der overheid, en dan meestal in den zin van muntverzwakking, — of feitelijk, door vervalsching en muntbesnoeiing, die in de middeleeuwen, en ook later nog, in het groot bedreven werden 1). En daar de goederen met muntstukken betaald worden, en de waarde dier muntstukken, in verband met die der goederen, den prijs der goederen bepaalt, was het

---

1) Zie omtrent dit punt mijn opstel blz. 254, en het daar aangehaalde werk van Dr. GEORG WIEBE: *Zur Geschichte der Preisrevolution des XVIten und XVIIten Jahrhunderts.*"

in mijne aanteekening de waarde der muntstukken, niet die der rekenmunt, waarop het voor mij aankwam.

Wanneer ik daar dus aanneem, dat een pond rekenmunt, dat vóór 1372 240 d. p. gold, in dat jaar 300 d. p. is gaan gelden, dan beweer ik daarmee niet, zooals de Heer SASSEN, dat het pond grooter of meer waard is geworden, maar dat de 300 d. p. van 1372 en daarna evenveel waard zijn als de 240 d. p. van vroeger jaren. Verminderd is alleen de waarde van de plak à 30 d. p., waarvan er nu 10 in plaats van 8 noodig zijn om, in rekenmunt gemeten, één pond uit te maken.

Ik houd mij dan ook stellig overtuigd, dat wanneer ooit de ordonnantie voor den dag mocht komen, die tot de aanwending van ponden van 10 plakken in de Cameraars-rekeningen heeft geleid, daaruit zal blijken, dat niet het pond rekenmunt van 8 op 10 plakken gebracht, maar dat het zilvergehalte van een of ander geldstuk, plak, groot of hoe het moge heeten, in de verhouding van 10 tot 8 verminderd is.

MR. J. A. SILLEM.

Amsterdam, Augustus 1904.

Gemengde berichten.

Iets over Nederlandsche Munt- en Bankbilletten.

Nederlandsche muntbilletten werden ingevoerd bij de wet van 18 December 1845 (Stbl. nº. 90), „nopens de inwisseling der nog in omloop zijnde Provinciale en Generaliteits-muntspeciën, van welke wet art. 1 de buiten koersstelling, na gegeven gelegenheid tot inwisseling, bepaalde der vóór de wet van 28 September 1816 (Stbl. nº. 50) vervaardigde zilveren muntspeciën. Art. 2 luidde: „Zoolang niet al de voormelde muntspeciën zijn ingetrokken, kunnen van Onzentwege, onder de in de volgende artikelen vastgestelde waarborgen en in den door ons te bepalen vorm, worden uitgegeven muntbiljetten niet kleiner dan van *een gulden*, tot zoodanig gezamenlijk bedrag als blijken zal noodig te zijn". Art. 3 bepaalde: „Geene zoodanige muntbiljetten zullen worden uitgegeven dan tegen intrekking van een gelijk nominaal bedrag der in art. 1 bedoelde zilveren munt. De uitgegeven muntbiljetten worden achtereenvolgens, doch uiterlijk met den laatsten December 1847, tegen gouden of zilveren munt ingetrokken."

Zooals wij zien kwamen de muntbilletten hier te lande dus in omloop als *tijdelijke* vervangers der oude munten van vóór 1816.

Bij K. B. dd. 30 April 1847 (Stbl. nº. 20) werden met 1 Juni 1847 de muntbilletten van *f* 20.— ingetrokken; bij de wet van 26 November 1847 (Stbl. nº. 65) werd voor de overige de termijn bedoeld in art. 3 der wet van 18 December 1845 met een jaar verlengd, dus tot 31 December 1848. De muntbilletten van *f* 500 en *f* 100 werden bij K. B. dd. 13 Mei 1848 (Stbl. nº. 19) met

1 Juli 1848 ingetrokken, terwijl die van *f* 10.— en *f* 5.— overeenkomstig de wet van 26 November 1847 bij K. B. dd. 13 November 1848 (Stbl. n°. 78) met ultimo December 1848 werden ingetrokken. Niet lang echter bleef ons land zonder muntbilletten. In het jaar 1849 zien we ze weer verschijnen als *tijdelijke* vervangers der gouden standpenningen van *f* 10.— en *f* 5.— ingevolge de wet van 17 September 1849 (Stbl. n° 46), waarbij deze werden ingetrokken en wel voor het tijdvak tot 31 December 1852, maar weldra werden zij definitief als wettig betaalmiddel ingevoerd bij de wet van 26 April 1852 (Stbl. n°. 90) tot een bedrag van *f* 10.000.000 en wel in drie soorten van *f* 10.—, *f* 50.— en *f* 100.—. Daar deze nieuwe muntbilletten niet spoedig genoeg gereed waren, bleef er voorloopig een bedrag van *f* 10.000.000 aan muntbilletten uitgegeven, krachtens de wet van 17 April 1849 tot 31 December 1853 als wettig betaalmiddel in omloop. De vorm der nieuwe muntbilletten werd bij K. B. van 30 Augustus 1853 (Stbl. n°. 33) vastgesteld en weder gewijzigd bij dat van 14 Februari 1854 (Stbl. n°. 12) voor wat betrof de billetten van *f* 50.—.

De nieuwe — de eerste *niet* tijdelijke — muntbilletten werden aan Nederland geschonken bij wijze van St. Nikolaassurprise, want bij K. B. dd. 14 November 1853 (Stbl. n°. 144) werden de tijdelijke met 31 December d. a. v. ingetrokken en bepaald, dat op 5 December 1853 met de uitgifte der nieuwe een aanvang zou worden gemaakt. Bij K. B. dd. 13 Maart 1879 (Stbl. n°. 42) werd een nieuwe vorm voor de muntbilletten van *f* 10.— vastgesteld; de nieuwe werden slechts uitgegeven naarmate er oude ingetrokken en vernietigd werden

De bepalingen omtrent de muntbilletten werden herzien bij de wet van 27 April 1884 (Stbl. n°. 98) bepalende, dat voor *f* 15.000.000 muntbilletten van niet minder dan *f* 10.— in omloop zouden worden gebracht; aan deze wet

hebben de laatste muntbilletten hun ontstaan te danken. Zij werden ingevolge K. B. van 12 Sept. 1885 (Stbl. n°. 182) ingevoerd en wel 1°. van *f* 50.—, welker vorm tevens werd vastgesteld, (met de leelijk-misteekende Nederlandsche Maagd ter linkerzijde) en 2°. van *f* 10.— in den vorm bij het K. B. van 13 Maart 1879 bepaald.

Ingevolge K. B. dd. 12 November 1885 (Stbl. n°. 192) zou voor *f* 10.000.000 aan muntbilletten van *f* 10.— en voor *f* 5.000.000 aan die van *f* 50.— in omloop worden gebracht.

De op haar beenen waggelende maagd scheen echter zoodanig te bekoren, dat bij Kon. Besl. dd. 3 Januari 1892 (Stbl. n°. 2) bepaald werd, dat ook de muntbilletten van *f* 10.— deze be-(bouw)vallige gestalte in het vervolg zouden vertoonen. Bij K. B. dd. 17 Februari 1896 (Stbl. n°. 28) werd bepaald, dat voor *f* 1.000.000 muntbilletten van *f* 50.— ingetrokken zou worden, nogmaals werd gelijke bepaling gemaakt bij K. B. dd. 16 Maart 1899 (Stbl. n° 78), terwijl bij K. B. dd. 24 Mei 1901 (Stbl. n°. 110) hetzelfde nog eens werd besloten ten opzichte van *f* 2.000.000 van die muntbilletten, steeds met bepaling, dat voor gelijk bedrag aan muntjes van *f* 10.— voor de ingetrokkene van *f* 50.— in de plaats zou treden, zoodat op 1 Oktober 1904 voor *f* 14.000.000 aan muntbilletten van *f* 10.— en voor *f* 1.000.000 aan die van *f* 50.— in omloop was.

Bij de wet van 31 December 1903 (Stbl. n°. 336) werden de muntbilletten geheel ingetrokken. Met ingang van 1 Oktober 1904 hielden ze op wettig betaalmiddel te zijn, tot 1 Oktober 1905 zullen ze bij alle betalingen aan s' Rijks kassen tot hun nominaal bedrag worden aangenomen, tot 1 April 1909 zullen ze daarna nog kunnen worden ingewisseld bij de Rijksbetaalmeesters, bij de Nederlandsche Bank en bij hare agentschappen en korrespondentschappen 1e klasse.

Bij de wet van 18 Juli 1904 (Stbl. n°. 189) werd met ingang van 1 Oktober 1904 aan de billetten der Neder-

landsche Bank de hoedanigheid van wettig betaalmiddel toegekend, zoolang deze bank gerechtigd is als cirkulatiebank werkzaam te zijn. De Nederlandsche Bank is zoo oud als het Koninkrijk der Nederlanden. Bij besluit van den Souvereinen Vorst van 25 Maart 1814, n°. 105 (Stbl. n°. 40) werd aan haar met uitsluiting van anderen oktrooi verleend voor 25 jaar van 1 April 1814 — 31 Maart 1839, en een reglement vastgesteld, terwijl (art. 8) „ter meerdere geruststelling van s' Lands ingezetenen, omtrent deze zoo belangrijke inrigting", daarin door Z. M. „voor rekening van den Lande" voor 500 actiën van *f* 1000 werd deelgenomen.

De gemoedelijke overwegingen nemen wij om hun kuriositeit uit het Staatsblad over: „In aanmerking nemende de op Ons rustende verpligting, om den Koophandel, als den zenuw van den Staat, op te beuren uit het verval, waarin voorgaande tijden en omstandigheden denzelven hebben gebragt;

Overwegende, dat, bij de hernieuwing van de Commerciëele betrekkingen der Vereenigde Nederlanden, de gereede omloop van geld en geldswaarde onder die eerste behoeften moeten worden gerekend, in welke het noodzakelijk is te voorzien, om eene gegronde hoop te kunnen voeden op de terugkomst van die welvaart, welke onze Vaderen hebben genoten, en welker hernieuwing wij, onder den Goddelijken zegen, door een verbond van goede trouw en eerlijkheid, met vlijt en volharding, onder de ingezetenen van deze landen mogen verwachten;

Overwegende, dat tot regelmatige bevordering van dien omloop geen heilzamer middel te vinden is, dan de invoering eener op openbaar gezag ingestelde Nationale Bank, bijeengebragt door de vereeniging der middelen van het Gemeene Land met die van de particulieren en gewaarborgd door reglementaire bepalingen, welke ten aanzien der door haar in omloop gebragte waarden, de noodige gerustheid kunnen geven;

Overwegende, eindelijk, dat eene dergelijke instelling allezins verdient te worden ondersteund door buitengewone voorregten, welke haar aanwezen krachtig in deszelfs aard, nuttig voor het algemeen, en voordeelig maken zullen voor allen die daaraan zullen deelnemen of met dezelve zullen in betrekking komen. Gehoord enz."

Bij K. B. dd. 21 Augustus 1838 (Stbl. n°. 29) werd het bestaan der Nederlandsche Bank verlengd en bevestigd en werd haar tot 31 Maart 1864 oktrooi verleend. Beide malen worden de bankbilletten met name genoemd als mogende worden uitgegeven in 9 soorten t. w. van *f* 1000.—, *f* 500 —, *f* 300. -, *f* 200.—, *f* 100.—, *f* 80.—, *f* 60.—, *f* 40.— en *f* 25.— Bij de wet van 22 December 1863 (Stbl. n°. 148) werd het oktrooi wederom voor 25 jaar, ingaande 1 April 1864 verlengd, met bepaling omtrent de bankbilletten, dat zij tot geen lager bedrag dan van *f* 25.— mochten worden uitgegeven en aan 's Rijks kassen als betaalmiddel kunnen worden toegelaten.

Het oktrooi werd ten derde male met 15 jaar dus tot 31 Maart 1904 en, zonder opzegging van een der partijen, telkens met 10 jaar daarna verlengd bij de wet van 7 Augustus 1888 (Stbl. n° 122).

Bij K. B. dd. 16 November 1901 (Stbl. n$_o$. 221) werd het oktrooi opgezegd, om onder eenigszins gewijzigde voorwaarden voor 15 jaar tot 31 Maart 1919 en zonder opzegging telkens weder voor één jaar daarna te worden verleend bij de wet van 31 December 1903 (Stbl. n°. 335).

Deze laatste wet bepaalt o. a., dat de Nederlandsche Bank kosteloos hare hulp en medewerking zal verleenen tot de intrekking der muntbilletten en geeft haar de bevoegdheid bankbilletten uit te geven tot geen lager bedrag dan van *f* 10.—. Aan de bankbilletten van *f* 1000 —, *f* 300.—, *f* 200.–, *f* 100.–, *f* 60.–, *f* 40,— en *f* 25.-, (die van *f* 500.— en *f* 80.— bestaan niet), zijn thans sedert 1 Oktober 1904 die van *f* 10.— toegevoegd, die hoewel

het geringst in waarde, door hun uiterlijk hunne ouderwetsche oudere broeders verre overtreffen.

Op effen grijsbruinen ondergrond, waarop flauwtjes een schelp en twee dolfijnen, wier staarten zich om een drietand kronkelen, zijn te zien, staat boven rechts en links in bruine cijfers het n°., daartusschen in blauw de *Serie*, daaronder in blauw:

DE NEDERLANDSCHE BANK
betaalt aan Toonder
TIEN GULDEN
Amsterdam 1 Juni 1904.

De Secretaris *De President*

De handteekeningen met bruinen inkt ingestempeld.

Een steenen trap van twee treden vormt den benedenrand; langs de zijden loopt een rand, vertoonende links palmtak, rechts korenaren, gevat in stijlen met gestileerde oranjetakken versierd. De bovenhoeken bevatten het getal 10 in een rand met gestileerde lauwertakjes; de bovenrand vertoont in een boog een zwaar gevleugelden zandlooper, omgeven door een slang, die zich in den staart bijt, en een cirkel, symbolen van tijd en eeuwigheid; de overblijvende hoeken zijn gevuld met kleine sterren; op de eerste trede van den trap, links een werkman met ontbloot bovenlijf en schootsvel, een hamer in de linkerhand latende rusten op een aambeeld waartegen voorhamer en nijptang leunen; rechts een vrouwenfiguur, achter hetwelk een hoorn van overvloed, waaruit vruchten vallen. De lijst, die boven langs het billet loopt vertoont in het midden een schelpmotief, terzijden daarvan de woorden ·:· ARBEID ·:· en WELVAART, door de beide bovenbeschreven figuren, die elkaar de hand toesteken, gesymboliseerd, alles in blauwen druk. De blauwe grond der Kz. is bezaaid met leeuwen en blokken, ontleend aan het Nederlandsche wapen, van lichter kleur. In lichtbruinen overdruk is een rechthoekige breede rand aangebracht, in welks hoeken in dubbele cirkels boven links en onder rechts het cijfer 10, boven rechts en

onder links in zwartdruk serie en nummer. In het midden van den rand staat in groote bruine letters: TIEN GULDEN langs de binnen-zijkanten van den rand van boven naar beneden in miniatuurlettertjes telkens op drie regels de strafbepaling omtrent het uitgeven van valsche bankbilletten, Het watermerk luidt: NED. BANK in lichte letters tusschen twee donkere lijnen. Dit artistieke billet is geteekend door N. VAN DER WAAY, gegraveerd door G. DUPONT, beide hoogleeraren aan de Rijksakademie van beeldende kunsten te Amsterdam, gedrukt bij de firma JOH. ENSCHEDE en ZONEN te Haarlem. Z.

Alkmaarsche loodjes.

In den catalogus der penning- en muntverkooping v. KUYK-SCHELLENS, September j.l. lezen wij op blz. 102:

1524 *Alkmaar*. Maréchaux ferrants (hoefsmeden). Méreau en étain. Fer à cheval, au-dessus 40. Rev. Bourg. MINARD p. 81, 140.

1525 — Méreau des pauvres. Av. un bourg, dans le champ. Rev. DV / A (Dit voor armen). MINARD pag. 82, 142. Cuivre.

1526 — Méreau des pauvres. Bourg (armoiries de la ville) dans le champ les lettres B L / V estampillées. Uniface. MINARD p. 82, 144, etain.

1527 — Méreau inédit des pauvres. Bourg entre A—M à l'entour D I A K O N I. Etain. Uniface.

Reeds vóór MINARD V. HOOREBEKE'S werk is nr. 1524 in den catalogus PROSPER MAILLIET aan de alkmaarsche hoefsmeden toegeschreven, maar het penninkje is aan het smidsgilde volkomen vreemd. Het Stedelijk Museum te Alkmaar bezit een aantal exemplaren en men noemt ze hier hoefslagjes. KILIAAN verklaart hoef-slagh als schaer-wachte, statie. De hoefslagen waren dus de loopplaatsen (punten voor samen-

komst der 4 schuttervendels). De gelijkheid van het cijfer, steeds 40, verbiedt ons aan presentieloodjes te denken, waarvoor zij niet geschikt waren; ik meen ze dus te moeten houden voor bierpenningen, ter verkrijging van het z.g. tonnebier, dat den schutters op den monsterdag en bij andere gelegenheden verstrekt en gedurende de 18[e] eeuw jaarlijks met *f* 728 betaald werd. Het getal 40 kan dan de sterkte van elke compagnie, buiten de officieren, aanduiden.

Nr. 1525. Voor: *Dit Voor Armen* lees ik liever: *Diaconie van Alkmaar.*

Nr. 1526 schijnt geen betrekking op Alkmaar te hebben.

Reeds GIJSBERT BOOMKAMP, wien eene afteekening van dezen penning door CORNELIS VAN ALKEMADE was toegezonden, schreef in zijn *Alkmaar en deszelfs geschiedenissen*, verschenen in 1747, blz. 297, te gissen, dat hij niet tot Alkmaar behoorde en men de letters beter zou kunnen toepassen op de burg van Leiden.

Mej. M. DE MAN in hare *Zeeuwsche Loodjes*, Middelburg 1892, verklaart hem als Brood Lood Van Middelburg. Wij betwisten dit in het geheel niet, vertrouwende dat de kundige schrijfster hiervoor meerder reden had dan het voorkomen van den penning haar bood; want dit zou evenzeer voor Alkmaar kunnen pleiten. 1)

---

1) Gebruik makende van de opengebleven ruimte op deze bladzijde, wensch ik den geachten heer Archivaris te zeggen, dat vooralsnog niet „afdoend" is te bewijzen, dat de groote looden met een burg er op, aan Middelburg en niet aan Alkmaar hebben behoord.

De volgende redenen nopen mij om deze loodjes aan Middelburg toe te schrijven:

1o. Formaat van het loodje, grootte en hoog relief van den burg komen overeen met de middelburgsche turfpenningen van 1737.

2o. De besproken loodjes komen hier tamelijk veel voor. In mijne verzameling toch zijn reeds de volgende variëteiten:

De burg tusschen de letters BL/V; BV/L; MB; AK; M of HS; CV/OK;

terwijl op het Zeeuwsch Genootschap ook een loodje als nr. 1 berust.

3o. Middelburg heeft geen diakonie-loodjes voor algemeen gebruik uitgegeven, wat, meen ik, in Alkmaar wel het geval is geweest, daarentegen 3

Nr. 1527 zal wel een brood- of turfloodje zijn.

BOOMKAMP spreekt van nog een hem door VAN ALKEMADE in teekening medegedeelden penning, waarop een burg tusschen de letters A en L, „doch deezen — zegt hij — hebben wij ook nimmer gezien of kunnen magtig worden." Wij verkeeren in hetzelfde geval; maar in het Museum alhier berusten nog 2 eenzijdige looden penningen van 30 strepen middellijn, bijna geheel gevuld met een burg, zonder nevensstaande letters; vermoedelijk ook armenloodjes,

Nog zijn voorhanden: twee 22 à 24 strepen breede afgebroken strookjes lood, waarop gestempeld in afgeronde vierkanten op het eene 84 en op het andere 86 en daaronder in een achtkant een gekroond burgje tusschen de letters B en K. Tot wij hier omtrent beter ingelicht zijn, houden wij ze voor bewijzen van betaald bakengeld, aangezien Alkmaar vroeger te zorgen had voor de bakens in de Alkmaarder- of Langemeer. C. W. B.

Muntverslag 1903.

Het ons door den Muntmeester toegezonden Muntverslag over 1903 is weder een belangrijk boekwerk ('t telt 145 blz. met platen) voor de numismaten. De voor- en keerzijden van den eersten dukaat te Utrecht geslagen (1587) en van dien van 1903 sieren den omslag. We zien er uit dat in 1903 werden aangemunt 90820 dukaten voor rekening der Javasche Bank en der Nederlansch Indische Escompto-Maatschappij; voor *f* 600.000.— dubbeltjes, *f* 300.000.— kwartjes, *f* 100.000.— $2^1/_2$ centsstukken en *f* 50.000.— centen; voor Nederlandsch Indië voor *f* 50.000.— $^1/_{10}$ guldens en gelijk bedrag $^1/_4$ guldens.

verschillende turfpenningen. Werd nu brood aan de armen uitgereikt, zooals dat bijv. in 1795 is geschied, dan moesten afzonderlijke loodjes daarvoor worden vervaardigd, iets wat inderdaad ook heeft plaats gehad. Er hebben dus broodloodjes bestaan. Zie *Tijdschrift* 1900, blz. 182.

M. DE M.

De geheele loop der fabrikage van zilveren munten wordt ons beschreven, zooals die thans geschiedt, d. w. z. eenvoudiger, vlugger en voordeeliger dan vroeger, tengevolge van een verbeterd gebruik van pletwerktuigen en trekbank, waardoor de muntplaatjes juister op gewicht komen, eener nieuwe wijze van blancheeren, (het brengen van een laagje zuiver zilver aan de oppervlakte der muntplaatjes door onttrekking van koper), die ook de gewichtsvermindering van te zware muntplaatjes teweegbrengt, waar die vroeger afgeschaafd moesten worden, en van het gebruik der automatische weegwerktuigen, die wij onlangs met bewondering hun taak zagen verrichten.

Aan penningen werden aan de munt gemaakt:

1°. Bekroningspenning der Curaçaosche Maatschappij tot bevordering van Landbouw, Veeteelt, Zoutwinning en Visscherij.

2°. Nieuw ontwerp voor den draagpenning voor langdurigen dienst, van wege het Departement van Oorlog uitgereikt wordende, beide van J. C. WIENECKE.

Eerstgemelde penning, benevens de door WIENECKE gemodelleerde, in de ateliers C. J. BEGEER vervaardigde, penningen op het 25-jarig jubileum van den rijksbouwkundige Jr. VAN LOKHORST en den 80sten verjaardag van JOZEF ISRAËLS zijn afgebeeld op plaat I.

Een zeer lezenswaardig stuk vormt de beschrijving van de nieuwe blancheermethode en hoe men tot deze gekomen is, door den heer HAAGEN SMIT, essaieur der fabrikage, als bijlage aan het verslag van den muntmeester toegevoegd.

Na laatstgemelden komt de kontroleur-generaal aan het woord. Zijn verslag is voor ons als numismaten uit den aard der zaak minder belangrijk We vermelden hieruit o. a., dat proeven worden genomen met een automatisch telwerktuig.

Ook wordt met een enkel woord gewag gemaakt van een apparaat, dienende tot het vergroot weergeven van

het relief van munten of stempels. Doel en werking worden echter niet beschreven, slechts een afbeelding, plaat II, laat ons de machine zien, waarvan inrichting en werking (volgens het verslag van den heer HOITSEMA), door hem zijn beschreven in *Deutsche Mechaniker Zeitung* 1904, n°. 5, pag. 42.

De heer VAN DEN WALL BAKE was zoo beleefd mij het volgende hieromtrent te schrijven:

Wat betreft het werktuig tot het vergrooten van het profiel van muntstukken of stempels, kan ik u het volgende mededeelen. Het ontwerpen van een goeden *munt*stempel is zeer moeielijk, omdat als eisch gesteld wordt, dat met één slag van de muntpers de stempel volkomen scherp worde afgedrukt. Het is dus noodig het profiel zoo te maken, dat alle deelen nagenoeg tezelfder tijd worden volgedrukt, dat dus de stempel geen bizonder diepe gedeelten heeft, die een zeer hoogen druk noodig maken. Een overmatig groote druk toch werkt niet alleen schadelijk op het stempelverbruik, maar bederft daarenboven die deelen van den stempel, welke met een minderen druk toekunnen en geeft bijv. aanleiding tot bramen langs den rand der muntstukken, (duidelijk zichtbaar bij verschillende onzer munten).

De stempel moet dus zóó zijn, dat de stof van het muntmetaal zich gemakkelijk en geleidelijk in alle holten kan voegen.

Tot nu toe kon de stempelsnijder bij het maken van een ontwerp voor een muntstempel niet zien of zijn ontwerp, in staal overgebracht, aan dien eisch zoude voldoen. Hij moest zijn werk geheel gereed maken, poincoenen en matrijzen en eindelijk een dienststempel vervaardigen om daarna pas, door het gebruik er van in de muntpers, te kunnen beoordeelen of zijn werk goed was en welke wijzigingen in het profiel nog moesten aangebracht worden. Dit was een zeer lange weg, die na veel werk dikwijls tot teleurstellende resultaten aanleiding gaf.

Om hieraan te gemoet te komen, werd de vergrootmachine gekonstrueerd. Zij geeft de gelegenheid om de profielen van *goede, geheel aan de eischen voldoende* muntstempels te meten, door ze op grooten schaal over te brengen, en uit deze metingen kunnen regels afgeleid worden, waaraan goede stempels moeten voldoen. Zijn deze eenmaal vastgesteld, en dit kan geschieden door het meten van een groot aantal, zoowel nederlandsche als buitenlandsche stempels of munten, dan kan de ontwerper daarmede rekening houden en dus à priori weten of zijn ontwerp een technisch goeden stempel zal geven.

Verder bespreekt de heer HOITSEMA eene nieuwe methode ter bepaling van het fijn zilver van groote partijen zilveren muntspeciën en het onderzoek naar den toestand der cirkulatie van 10-centsstukken

Als bijlagen vinden wij: 1e. de wettelijke bepalingen in België en Duitschland van kracht, betrekking hebbende op de cirkulatie van nederlandsche muntstukken,

2e. goud- en zilverstatistiek,

3e. een lijst der wettelijke bepalingen betrekking hebbende op het muntwezen in de nederlandsche koloniën en bezittingen met enkele Kon. Besln in extenso.

Een kort verslag van de kommissie voor het muntwezen van 1903 vormt het slot van dit boek.

Uit de beide eerstgemelde verslagen blijkt, dat men aan 's-Rijks Munt niet den ouden sleur volgt, doch voortdurend naar verbetering en volmaking wordt getracht, zoowel op het gebied waarover de Muntmeester, als op dat waarover de Kontroleur-Generaal het bewind voert. Geen wonder dan ook, dat het verslag no. III kort is en de uitkomsten van het onderzoek der kommissie van het muntwezen door haar alleszins bevredigend worden genoemd. Z.

Inhoudsopgaaf van Tijdschriften.

Revue belge de Numismatique, 1904. 4de livr.

FORRER, L. Les signatures de graveurs sur les médailles

grecques. — ALVIN, F. Un écu d'or de WALRAM DE JULIERS archevêque de Cologne (1332—1349.) VANDEN BROECK, E. Les jetons des receveurs de Bruxelles sous le règne des archiducs ALBERT et ISABELLE. — DE WITTE, A. Médaille religieuse de St. VINCENT de Soignies. — MAZEROLLE, F. Un document sur la famille de NICOLAS BRIOT, tailleur général des monnaies. Nécrologie. Mélanges.

Rivista Italiana di Numismatica, 1904, fasc. III.

GNECCHI, F. Appunti di Numismatica Romana. Tarraco o Ticinum e Mediolanum? — VON JECKLIN, F. — GNECCHI, E. Il Ripostiglio di Räzüns. — PANSA, G. Un Carlino inedito di RENATO D'ANGIO appartenente alla zecca di Sulmona. — PAPADOPOLI, N. La Tariffa Veneta del 1543. — CASTELLANI, G. Per la Storia della moneta Pontificia negli ultimi anni del Secolo XVIII. — DE ZIELINSKI, J. Notices biografiques sur JEAN MARIE MOSCA (Padovano) et JEAN JACOB CARAGLIO, artistes italiens en Pologne au XVI siècle. — DEMOLE, E. La zecca dei Conti del Genevese ad Annecy (1356—1391). — Bibliografia. — Varieta.

Vjesnik der kroatischen archaeologischen Gesellschaft in Zagrab (Agram) 1903/4, II, bevat o. a.:

BRUNSMID, Dr. J., Die ältesten Münzen Kroatiëns.

Bulletin Internationale de Numismatique 1904, n°. 3.

DIEUDONNÉ, A. De l'authenticité des monnaies à propos de quelques écrits nouveaux. — BLANCHET, A. Monnaie d'un monastère mérovingien. — Trouvailles. — Sociétés. — Musées. — Nouvelles diverses — Bibliographie.

Monatsblätter der Num. Ges. in Wien, Sept. Okt. 1904.

Die Fahrbüchse. — Münzfunde. — Besprechungen. — Num. Litteratur. — Verschiedenes.

La Gazette Numismatique, 9de jaargang, n°. 1.

TOURNEUR, V. Deux gros d'HENRI II, de Chypre (1285—1324) et la fin du monnayage de l'or blanc dans ce royaume. — JUSTICE, J. A propos du Congrès international pour la Reproduction des Monnaies et des Sceaux: la Numismatique à l'école. — Nouvelles diverses.

Nederlandsche Penningen 1864—1898,

DOOR

W. K. F. ZWIERZINA.

DEEL II, 1879—1890.

---

847. 1889.

Ter eere van Mr. N. P. VAN DEN BERG.

Vz. Zijn rechtsgewend hoofd, daaronder J. ET L. WIENER

Omschrift in parelrand:

MR NORBERTUS PETRUS VAN DEN BERG

Kz. In twee samengestrikte lauwertakken:



AAN
DEN KUNDIGEN
ONVERMOEIDEN
EDELEN STRIJDER
VOOR DE BELANGEN VAN
NEDERLANDSCH-INDIË

ZIJNE VRIENDEN EN
VEREERDERS
1889

Brons, 60 m.M. Verz. Z.

N. P. VAN DEN BERG werd geboren te Rotterdam 5 November 1831, bezocht aldaar het gymnasium en kwam in den handel. In 1855 ging hij naar Indië als geëmplooieerde bij de faktorij der

Ned. Handel-Maatschappij te Batavia. In 1864 werd hij hoofdagent der Ned. Ind. Handelsbank aldaar, in 1873 president der Javasche Bank tot 1 September 1889, toen hij, tengevolge zijner verkiezing (16 Mei 1889) tot direkteur der Ned. Bank, repatrieerde.

Bij K. B. d.d. 25 September 1891 werd hij benoemd tot president der Nederlandsche Bank. In 1892/3 vertegenwoordigde hij Nederland ter internationale muntkonferentie te Brussel. Vele belangrijke geschriften zagen van zijne hand het licht, voornamelijk op het muntwezen betrekking hebbende. Bij het 3e eeuwfeest der leidsche hoogeschool (1875) werd hij doctor honoris causa in de rechten, ook is hij lid der Kon. Akademie van Wetenschappen.

Den 31 Augustus 1889 werd den heer VAN DEN BERG te Batavia, bij monde van den heer W. P. GROENEVELDT, de navolgende oorkonde aangeboden:

„Aan

Mr. N. P. van den Berg.

Wij ondergeteekenden, ingezetenen van Nederlandsch-Indië, voelen ons gedrongen U ter gelegenheid van Uw vertrek uit ons midden een openbaar blijk te geven onzer hooge waardeering van de wijze, waarop gij Uwe burgertaak alhier hebt opgevat en vervuld.

Gedurende 34 jaar is het Uw streven geweest in en buiten de door U bekleede betrekkingen Uwe krachten aan de publieke zaak dienstbaar te maken en wij zijn gewoon geworden, waar eenig groot maatschappelijk belang in gevaar verkeerde of voorziening eischte, naar Uwe voorlichting uit te zien.

Aan de U daarvoor toekomende hulde, waartoe dankbaarheid en vereering ons drijven, wenschen wij een duurzamen vorm te geven, weshalve wij te rade zijn geworden U als blijk daarvan een gedenkpenning aan te bieden, het teeken bij uitnemendheid, waarmede burgerdeugd door ons kon worden erkend.

Die medaille zal, behalve Uwe beeltenis, het volgende opschrift dragen:

Aan

MR. NORBERTUS PETRUS VAN DEN BERG,

den kundigen, onvermoeiden, edelen strijder voor de belangen van Nederlandsch-Indië.

Zijne Vereerders en Vrienden.

Wij huldigen daarin Uwe kunde, omdat ge, elk onderwerp door U ter hand genomen ten volle meester, met Uwe geestesgaven daarover steeds meer licht hebt verspreid.

Onvermoeid moogt ge heeten, omdat noch de omvang der taak, noch ondervonden tegenstand U hebben kunnen afschrikken.

Edel waart ge in Uw streven, omdat ge slechts het belang der



n°. 784.



n°. 827



n°. 828.



n°. 786



n°. 841.



n°. 872.



n°. 86

voorgestane zaak in het oog hebt weten te houden en ondanks soms grievende miskenning, Uwe tegenstanders steeds hebt gespaard.

Hoewel ge ons gaat verlaten, blijven wij in U een medestrijder voor Indië's belangen zien en ook na Uw heengaan zal Uw geest hier blijven werken, Uw voorbeeld tot navolging opwekken".

Deze opdracht, gedrukt op losse vellen karton en op dezelfde wijze gevolgd door de namen der deeelnemers, was besloten in een album geleverd door de firma VAN ARCKEN & Co. De penning is later in Nederland overhandigd.

848. 1889.

25-Jarig bestaan der Scherpschutters-vereeniging Neerlands Burgerwacht te Amsterdam.

Vz. Het gekroonde wapen van Amsterdam, daaronder:

OPGERICHT
1864
J. D. P. (osthumus)

In parelcirkel omschrift: SCHERPSCHUTTERS-VEREENIGING NEERLANDS BURGERWACHT

Kz. Rond mat schild, waarin gestempeld:

1864
1889

Omgeven door lauwertakken.

Zilver, met oog en ring, 28 m.M. Kon. Huisarchief en Verz. Z.

849. 1889.

Prijspenning der Roei- en Zeilvereeniging „Hollandia" te Oudshoorn.
(Voor zeilwedstrijden)

Vz. Een zeilend scheepje.

Kz. Glad veld omgeven door parelrand.

Omschrift:

✱ ROEI- EN ZEILVEREENIGING „HOLLANDIA" ✱
OUDSHOORN

Brons, 34 m.M. Verz. Z.

Zie omtrent deze vereeniging de noot op n°. 620.

850. 1889.

Algemeene Nederlandsche Politiebond.
Draagpenning voor trouwe dienst.

Vz. Wapenvormig schild, waarop het opschrift:

JAAR
TROUWE
DIENST

daarboven linksgewende haan, staande op een lint waarop: ALTIJD WAAKZAAM

Kz. Opschrift: ✱
ALGEMEENE
NEDERLANDSCHE
POLITIEBOND
✱

Brons, 20 m.M. met oog en ring door BEGEER.

Wordt gegeven in brons voor 10-jarigen dienst, zilver voor 20-jarigen en goud voor 30-jarigen dienst, gedragen aan oranje, rood, wit, blauw, oranje lint.

851. 1889.

Prijspenning voor den Corpswedstrijd
bij gelegenheid van het 20-jarig bestaan
der Algemeene Turnvereeniging
te Rotterdam.

Vz. Omschrift:

ALGEMEENE TURNVEREENIGING

* ROTTERDAM *

In het veld: 20 JARIG

BESTAAN

1869-1889

Kz. In het veld: PRIJS

CORPSWEDSTRIJD

Daarboven een lauwer-, daaronder een eiketak.

Brons, 40 m.M., door BEGEER.

852. 1889.

Prijspenninkje der Algemeene Turnvereeniging te Rotterdam.

Vz. Tropee van gymnastiek-, en schermwerktuigen, als: brug, ringen, rek, halters, sabel, degens, schermmasker en -handschoenen.

Omschrift: ALGEMEENE TURNVEREENIGING

ROTTERDAM.

Kz. Glad.

Brons met oog en ring, 22 m.M. door BEGEER.

853. 1889.

Medaille-Schietwedstrijd te Amsterdam van wege de Koninklijke Studenten-Schietvereeniging.

Vz. Het gekroonde wapen van Nederland met twee leeuwen als schildhouders, rustende op een lint met de spreuk: JE MAINTIENDRAI

Omschrift:

KONINKLIJKE STUDENTEN SCHIETVEREENIGING
AMSTERDAM

Kz. (In boog) MEDAILLE WEDSTRIJD
CATEGORIE
PRIJS
1889

Brons, met oog en ring, 30 m.M. Verz. Z. door BEGEER.

854. 1889.

Prijspenning Noord-Hollandsche Klub Wegwedstrijd.

Vz. Het gekroonde wapen van de provincie Noord-Holland.

Omschrift:

NOORD-HOLLANDSCHE CLUB WEGWEDSTRIJD

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans.

Brons. 28 m.M. door BEGEER. Verz. Z.

855. 1889.

Prijspenning van de Scherpschuttersvereeniging: Velp Rosendaal.

Vz. De letters: V. R. als monogram.

Kz. Glad veld, omgeven door twee saamgestrikte lauwer- en eiketakken.

Brons, 40 m.M. Verz. Z.

Op mijn exemplaar staat gegraveerd:

AANMOEDIGINGS

MEDAILLE

1890

Volgens mededeeling van den heer TH. WIJLHUIJZEN, sekretaris der voornoemde vereeniging, in 1889 vervaardigd door J. A. DE VRIES.

856. 1889.

Prijspenning van het Sport- en Feestterrein „de Phoenix" te Haarlem.

Vz. In parelrand eene uit de vlammen opstijgende phoenix.

Omschrift:

* SPORT- EN FEESTTERREIN DE PHOENIX *
HAARLEM

Kz. Glad veld omgeven door een krans met twee linten.

Brons, 32 m.M. Verz. TEYLER.

857. 1889.

Prijspenninkje bij het Salvatorfeest, uitgereikt in de bierhalle „Schützenlis'l" te Amsterdam.

Vz. In parelruit: § 11, daaronder W. M.

Omschrift: * TRINKEN IST
DAS ALLERBEST
SCHON VOR 1000
JAHR GEWEST

Kz. Opschrift in kabelcirkel:

ZUM ANDENKEN
SALVATORFEST
AMSTERDAM
1889
SCHÜTZENLIS'L

in de hoeken ornamenten.

Ruitvormig met oog, koper verzilverd, hoog 43 m.M. Verz. Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam.

„Diese Münze wurde gelegentlich des Salvatorfestes in den Schützenlis'l, (Warmoesstraat 157, jetzt Sportbar) durch den Wirth MATTHIAS VEICHT solchen Gästen dediciert, welche einen besonders groszen Durst entwickelten". (Mededeeling v. d. heer STEPHANIK). Hertog WILLEM V de Vrome van Beieren beval in 1623 den bouw van het klooster Neudeck, dat door Pauliner-monniken werd betrokken, die in 1651 het recht verkregen om bier te mogen brouwen. Telken jare werd het nieuwe brouwsel voor het eerst op het ordefeest geschonken, d. w. z. op den dag gewijd aan den H. FRANCISCUS à PAULO (12 April), welke de monniken hun Sankt Vater noemden, van daar den naam Sankt-Vater-bier, later in Salvatorbier verbasterd. In 1799 werd het klooster opgeheven, de brouwerij werd eerst 1799—1803 door den Staat, 1803—1806 door de Johanniter-orde uitgeoefend, in laatstvermeld jaar kwam ze in partikuliere handen. Nog steeds wordt de eerste proef van het bier aan het beiersche hof aangeboden.

858. 1889.

Prijspenning der Utrechtsche postduivenvereeniging „de Eendracht".

Vz. Het gekroonde wapen der gemeente Utrecht, omschrift:

UTR. POSTDUIVEN VEREENIGING
DE EENDRACHT

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans.

Brons, 23 m.M., door BEGEER.

859. 1889.

Prijspenning van de tentoonstelling van post- en sierduiven te Utrecht.

Vz. Het gekroonde wapen der gemeente Utrecht.

Omschrift: SOCIETEIT DE SNELPOST

Kz. Opschrift: TENTOONSTELLING
VAN POST
EN SIERDUIVEN
3E PRIJS

Brons, 32 m.M., door BEGEER. Verz. TEYLER.

860. Als voren.

Prijspenning voor wedvluchten.

Vz. Als n°. 859.

Kz. WEDVLUCHT
VAN
PRIJS

Brons, met oog en ring, gr. 32 m.M. Graveur als voren.

861. Als voren.

Vz. als n°. 859, doch met het omschrift:
POSTDUIVEN SOCIETEIT
DE SNELPOST

Kz. als n°. 860.

Zilver verguld, 42 m.M. Graveur als voren.

862. 1889.

Jacht-, Visscherij- en Sporttentoonstelling te Kassel.

Vz. Linksgewend hoofd van Prins HEINRICH VAN PRUISEN, op de afsnede van den hals: J. S. F.

Omschrift: HEINRICH PRINZ VON PREUSSEN

PROTECTOR

Kz. Cartouche met medaillon waarin het wapen van Kassel omgeven door attributen van jacht, visscherij en sport, visschen en wild.

Omschrift:

ALGEMEINE AUSSTELLUNG FÜR JAGD FISCHEREI & SPORT

CASSEL 1889

Brons, 50 m.M. door BEGEER. Verz. Z.

862. 1889.

Draagpenning der vereeniging Volksfeest te Winterswijk.

Vz. Het gekroonde wapen van Winterswijk omgeven door een parelrand.

Kz. Omschrift: * VOLKSFEEST WINTERSWIJK

In het veld: LID

alles omgeven door parelrand.

Koper verzilverd (voor de leden) en verguld (voor het bestuur) met oog en ring, 28½ m.M.

Verz. Z. *Inhuldigingspenningen* 1898 n°. 197.

In 1889 werd deze vereeniging opgericht met het doel den verjaardag van Prinses WILHELMINA jaarlijks te vieren. Zij had daarvoor in eigendom een houten tent met zeil gedekt, groot 840 M²,

in 1898 vervangen door een steenen gebouw groot 1000 M^2, 30 Augustus van dat jaar feestelijk geopend. Deze penningen werden, behalve voor het bestuur, toen ingetrokken.

862B. 1889.

Draagteeken voor de bestuursleden der Weldadigheidsvereeniging „Montefiore" te Amsterdam.

Rechtsgewend borstbeeld van MONTEFIORE, het hoofd door een kalotje gedekt, in parelcirkel.

Omschrift:

WELDADIGHEIDSVEREENIGING
MONTEFIORE

Zilver, 28½ m.M. Verz. Z.
(door A. D. POSTHUMUS).

De vereeniging, opgericht 6 September 1886, was oorspronkelijk een tooneelvereeniging, die voorstellingen gaf, waarvan de opbrengst strekte tot ondersteuning van weduwen en weezen; destijds diende het draagteeken als bestuursinsigne.

Omstreeks 1892 werd besloten op andere wijze in de geldmiddelen te voorzien, t. w. door bijdragen van leden en begunstigers. Overeenkomstig den 12en Mei 1898 goedgekeurde statuten is het doel der vereeniging de voorkoming, bestrijding en leniging der armoede van weduwen, vrouwelijke weezen boven 17 en weezen van beiderlei kunne beneden 18 jaar zonder onderscheid van godsdienst, welke langer dan een jaar te Amsterdam hebben gewoond.

Sir MOZES MONTEFIORE, geboren 1784, overleden 1885, was een rijk israëlietisch bankier te Londen, die zeer veel deed ten behoeve zijner geloofsgenooten in alle deelen der wereld.

862C. 1889.

Prijspenning der Bredasche Duivenvereeniging „Pro Patria".

Vz. Links gewende duif, zittend op een

olijftakje, op rond verheven medaillon, hetwelk is omgeven door zwaren bloemkrans.

Kz. Op- en omschrift op dergelijk medaillon.

BREDASCHE DUIVENVEREENIGING



PRO PATRIA



Het medaillon omgeven door twee samengestrikte lauwertakken.

Brons, 46 m.M., met oog en ring.

Verz. SNOECK.

De vereeniging is opgericht in 1887, deze penning heeft gediend voor eene in 1889 gehouden duivententoonstelling.

863. 1890. 3-23 Februari.

Schietwedstrijd te Amsterdam.

Vz. Het gekroonde nederlandsche wapen met twee leeuwen als schildhouders, rustende op een lint met de spreuk: JE MAINTIENDRAI

Omschrift: KONINKLIJKE STUDENTEN SCHIETVEREENIGING AMSTERDAM

Kz. ALGEMEENE SCHIETWEDSTRIJD

3-23 FEBRUARI 1890

PRIJS

AMSTERDAM

Brons, met oog en ring, 19 m.M. Verz. Z. door BEGEER.

864. 1890. 8 Februari.

Prijspenning Vreemdelingenverkeer Arnhem.

Vz. De initialen V A. O. dooreengestrengeld, omschrift:

✱ VEREEN. TOT BEVORD. V. H VREEMD.
VERKEER IN ARNHEM EN OMSTR.

Kz. Glad veld, daaronder: MANIKUS ARNHEM.
Brons, 28 m.M., door BEGEER.

865. 1890. 17 Februari.

J. W. GUERIN 50 jaar werkzaam ter provinciale griffie van Gelderland te Arnhem.

Vz. Het gekroonde wapen van Gelderland, omschrift:

DE GEDEPUTEERDE STATEN VAN GELDERLAND

Kz. AAN
J. W. GUERIN
COMMIESCHEF
DER TWEEDE AFDEELING
VAN DE
PROVINCIALE GRIFFIE



17 FEBRUARI
1840—1890

Brons, 40 m.M., Verz. Z., door BEGEER.

865a. 1890. 25—29 Maart.

Konferentie ter bescherming der arbeiders te Berlijn.

Vz. Fraai links gewend borstbeeld van Keizer WILHELM II in uniform met bontmantel

Omschrift: ❀ WILHELM II DEUTSCHER KAISER KÖNIG VON PREUSSEN

Kz. Gezicht op Berlijn, daarboven:

ARBEITER-
SCHUTZ-
CONFERENZ

Langs den bovenrand breed vliegend lint met de op lauwertakken rustende wapens, blijkens onderschriften, van: BELGIEN, DANEMARK, DEUTSCHLAND, ENGLAND, FRANKREICH, ITALIEN, LUXEMBURG, NIEDERLANDE, OESTR. UNGARN, PORTUGAL, SCHWED. & NORW., SCHWEIZ, SPANIEN. In de afsnede het wapen van Berlijn op een vliegend lint, waarop:

BERLIN 1890

Brons, 84 m.M., door L. CHR. LAUER

Nederland werd op deze konferentie vertegenwoordigd door jhr. mr. F. P. VAN DER HOEVEN, Z. M.'s buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister te Berlijn, mr. GEORGE SNIJDER VAN WISSEKERKE, referendaris aan het Departement van Justitie en H. W. E. STRUVE, inspekteur van den arbeid. Tot afkondiging van wetten of besluiten in het Staatsblad gaf de samenkomst geen aanleiding. Zie omtrent het verhandelde: *Nouveau recueil général de traités etc.* van MARTENS, vervolgd door FELIX STOERK, *2e Serie, deel* XV, *blz.* 335.

865B. 1890. 6, 10 en 14 Mei

25-Jarig bestaan der Rederijkerskamer JOOST VAN DEN VONDEL, te Amsterdam.

Vz. REDERIJKERSKAMER
JOOST VAN DEN VONDEL
opgericht 1865
AMSTERDAM.

Kz. In lauwerkrans gegraveerd:

HERINNERING

AAN HET

25 JARIG

BESTAAN

Zilver, 35 m.M.

De heer DU CROCQ, oud-lid van de Kamer, liet twee exemplaren van den gewonen prijspenning met dit opschrift graveeren, waarvan een voor de Kamer en een voor zijne verzameling. De vereeniging werd opgericht 21 Maart 1865, het 25-jarig bestaan herdacht 6, 10 en 14 Mei 1890.

866. 1890. 7 Mei.

Ter eere van MAURIN NAHUYS.

Vz. Zijn rechtsgewend borstbeeld, op den schouder: FERNAND DVBOIS, in het veld:

M — DCCC — XC — ✠

Omschrift:

AV COMTE MAVRIN NAHVYS.
SES CONFRÈRES ET AMIS.

Kz. Een monument met aan de wetenschappen gewijde steenen met de opschriften:

NVMISMATIQVE — HISTOIRE — ARCHÉOLOGIE
HÉRALDIQVE.

Links borstbeeld van Minerva en romeinsche lamp, rechts een boek met: HISTOIRE NVM. DE HOLLANDE - MÉDAILLES - JETONS INÉDITS - VNIFORMITÉ - MONÉTAIRE - LEHÉRAVT - D'ARMES-HENRI DE NASSAV. Op de onderste treden van het voetstuk, perkamenten, op een waarvan het wapen van NAHUYS (gevierendeeld van goud en rood

(Ahaus); over alles heen een doorsneden hartschild: 1 in goud zeven blauwe dwarsbalken en een goud gekroonde leeuw over die balken heen (Horstmar), 2 in zilver een rood kasteel, getopt met drie roode torentjes elk met drie tinnen, in den voorkant en elk der beide zijden van het kasteel vier zwarte vensters 2 en 2 (Borken), 't geheel gedekt door een gravenkroon,) inktkoker en munten, rechts op den voorgrond eikeboom. Op de plint:

FERNAND DVBOIS — BRVXELLES

Zilver en brons, 60 m.M. Verz. Z.

Médailles historiq. de Belgique n°. 101, *Médailles et Plaquettes modernes* Pl. XXXIV n°. 162.

MAURIN THEODORE CORNEILLE FLORENT NAPOLEON NAHUYS werd geboren te Utrecht 4 November 1832, als zoon van Mr. JAN JACOB NAHUYS (later wapenheraut van Z. M. Koning WILLEM II). Zijn vader werd bij K. B. van 27 Maart 1835, no. 94, ingelijfd in den nederlandschen adel, doch verviel deze inlijving, daar hij zijn diploma *niet* lichtte, bewerende als afstammende van de graven VAN HORSTMAR AHAUS recht te hebben op den titel van graaf, welke afstamming hij echter in gebreke bleef te bewijzen. Zie hieromtrent verder: *Adelsarchief* 1903—1904 blz. 55 e. v. MAURIN vestigde zich in 1871 te Wiesbaden, later te Bonn, „tot herstel zijner door de hulp aan de getroffenen door den watersnood in 1855 en de cholera-epidemie van 1866 geschokte gezondheid" (*Revue* 1895). Hij liet zich in Duitschland naturaliseeren en wist aldaar zijne benoeming tot graaf te verkrijgen, doch moest zijn adeldiploma ten gevolge van inlichtingen der nederl. regeering *teruggeven*, waarop hij zich in 1884 te Brussel vestigde, alwaar hij 17 Juli 1895 overleed.

Sedert 7 Juli 1857 was hij lid, sedert 2 Juli 1863 eerelid der Société Royale de numismatique de Belgique. Bij zijn 25-jarig eerelidmaatschap werd hem „comme témoignage particulier de gratitude" een verguld zilveren penning aangeboden: Vz. Linksgewend hoofd van MINERVA, Kz. LA SOCIÉTÉ ROYALE DE NUMISMATIQUE DE BELGIQUE AU COMTE MAURIN NAHUYS, MEMBRE HONORAIRE, SÉANCE

DU 7 JUILLET 1872, den 6 Juli 1873 ontving hij den presentiepenning (no. 267) in goud met het opschrift: *Au comte Maurin Nahuys voté par acclamation, 6 Juillet* 1873. (Zie *Revue* XXVIII blz. 335 en XXIX blz. 566).

De vaderlandsche penningkunde heeft hem te danken voor zijne *Histoire numismatique du Royaume de Hollande (*1858*)* en zijne: *Histoire numismatique de la Hollande pendant la réunion à l'empire français* (1863).

867. 1890. 10 Mei.

Kattententoonstelling te Amsterdam.

Prijspenning.

Vz. Aanziende kattekop.

Omschrift: TENTOONSTELLING KATTEN AMSTERDAM.

Kz. Glad.

Brons, 34 m M. door BEGEER. Verz. Z.

868. 1890 Juni.

Studentenfeesten te Leiden.

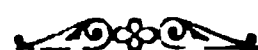
Vz. 's Konings rechtsgewend hoofd, omschrift: TER HERINNERING AAN HET LEIDSCHE STUDENTENFEEST 1890

Kz. Omschrift: * TOT ANDENKEN AAN DE FIR DE SALON (sic).

In het veld: VAN

A. L.

BONEFANG



Koper, met oog, 24 m.M. Verz. HERMAN VAN RIJCKEVORSEL.

869. 1890. 16 Juni—September.

Veiligheidstentoonstelling te Amsterdam.

Vz. Een gevleugelde genius strekt haar linkerhand met schild beschermend uit over een mijnwerker, haar rechter met vlammend zwaard over twee smeden. Links terzijde staat: BEGEER

Kz. In palm- en lauwertak de door de koninklijke kroon gedekte wapens van Nederland en Amsterdam, omschrift: TENTOONSTELLING TOT BEVORDERING VAN VEILIGHEID EN GEZONDHEID IN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN AMSTERDAM 1890

Brons, 58^5 m.M. Verz. Z.

870. Als voren.

Prijspenning der Noord-Hollandsche Vereeniging „Het Witte Kruis" te Amsterdam.

Vz. Schild met een wit kruis op een rood veld, waarop een schaal staat met daaruit drinkende slang, het schild rustende op gekruiste palmtak en eskulaapstaf, 't geheel omgeven door een klimopkrans, binnen een parelcirkel.

Omschrift: NOORD-HOLLANDSCHE VEREENIGING HET WITTE KRUIS.

Kz. Glad.

Brons, 59 m.M., door BEGEER.

Uitgeloofd bij gelegenheid der tentoonstelling tot bevordering van veiligheid en gezondheid in fabrieken en werkplaatsen, gehouden te Amsterdam 16 Juni - September 1890.

De vereeniging opgericht in 1875 heeft ten doel het afwe-

ren en het beteugelen van besmettelijke ziekten, het verleenen van hulp bij epidemieën en gewone ziektegevallen en het helpen bevorderen der algemeene gezondheidsbelangen en telde in 1903 74 afdeelingen met 15498 leden.

In de vergadering van 17 September 1889 werd besloten *f* 150,000— te besteden voor een herstellingsoord te Hilversum, dat op „Heideheuvel" 30 April 1890 plechtig werd geopend.

Verder bezit de vereeniging een desinfektie-oven te Alkmaar, in elke afdeeling een magazijn van verplegingsartikelen; in sommige barakken en een badhuis. De statuten zijn goedgekeurd bij K. B. 3 Juni 1876, laatstelijk gewijzigd 9 Mei 1899, goedgek. 4 Juli 1899.

871. 1890. 17 Juni.

100-Jarig bestaan van het Doofstommen-instituut te Groningen.

Vz. Gelijk aan DIRKS n°. 563.

Kz. Tusschen eike- en lauwertakken.

GOD GAF DEN WASDOM

HONDERDJARIG

BESTAAN VAN HET

INSTITUUT

VOOR DOOFSTOMMEN

TE GRONINGEN

1890

onder den krans staat: W. S. (chammer)

Brons, 41 m.M. Verz. Z.

Het doel dezer in 1790 opgerichte instelling is het opvoeden en onderwijzen van doofstommen, geboren of wonende in Nederland en zijne koloniën. De leerwijze is de zuivere spreekmethode. De kosten worden grootendeels gedekt door de kontributiën der leden, in 73 departementen verdeeld.

De stichter HENRI DANIËL GUIJOT werd in 1753 te Trois Fontaines geboren, ontving zijne eerste opleiding te Maastricht en studeerde theologie te Franeker, was achtereenvolgens waalsch predikant te Dordrecht en sedert 1781 te Groningen. In 1784 ontmoette hij te

Parijs den abt DE L'EPEE, een man van groote verdiensten op het gebied van doofstommen-onderwijs en, reeds in 1785 ving hij met een jodenjongetje en een christenmeisje zijn liefdewerk in eigen woning aan, doch kreeg weldra zoovele aanvragen, dat hij er niet meer aan voldoen kon en besloot den bijstand zijner landgenooten in te roepen. Dit beroep was niet te vergeefs: in 1790 kwam het Instituut tot stand, aanvankelijk op een gehuurde groote kamer, later 1792 op een bovenhuis, in 1796 in een aan de Turftorenstraat gekocht huis, in 1807 in de voor ƒ 34000 gekochte en gaandeweg vergroote en uitgebreide lokalen aan de beplante Ossenmarkt, waar een eenvoudig gedenkteeken GUIJOT's groote verdiensten in herinnering houdt.

872. 1890. 18 Februari.

De slag van Waterloo na 75 jaar herdacht.

Vz. gelauwerd linksgewend hoofd van Z. M. Koning WILLEM II.

Omschrift:

❀ Z · K · H · PRINS VAN ORANJE LATER
Z. M. KONING WILLEM II

HET DANKBARE NAGESLACHT
AAN
DEN HELD
VAN
QUATRE-BRAS
EN
WATERLOO
18 JUNI
1815 - 1890

Vervaardigd door de rijksstempelsnijders.

Brons, 44 m.M. Verz. Z.

Oranjepenningen 1386.

873. 1890. 21 Juni.

Roeiwedstrijd te Amsterdam.

Vz. Het wapen van Njord, omgeven door het omschrift: AANGEBODEN DOOR DE STUDENTEN-ROEIVEREENIGING NJORD

Kz. Omschrift: * AAN DE KONINKLIJKE ROEI- EN ZEILVEREENIGING
in het veld: 1. PRIJS
2 RIEMS SENIORES
21 JUNI
1890

Brons met oog en ring, 19 m.M., door BEGEER.

Zie omtrent deze vereenigingen de aanteekeningen op nos. 535/7 en 564.

874 1890. 10 Juli.

50-Jarig huwelijk van Jhr. mr. H. HOEUFFT VAN VELSEN en E. L. ROUKENS.

Vz. Onder een kroon, met het helmdek en de dekkleeden van het geslacht HOEUFFT, de door een lint verbonden wapens van HOEUFFT (in zwart een zilveren Sint-Andrieskruis) en ROUKENS (doorsneden 1 in zilver, een uitkomende rood gekroonde gouden leeuw, 2 in zilver drie roode voetangels geplaatst 2, 1,) met twee omziende gouden griffioenen als schildhouders daaronder:

JHR. MR. HENDRIK HOEUFFT
VAN VELSEN EN
ERNESTINA LUCRETIA
ROUKENS

Omschrift: VIJFTIG JARIG HUWELIJK 10 JULIJ 1840—1890

In het veld: W. SCHAMMER

Kz. Omschrift: HUNNE DANKBARE KINDEREN EN BEHUWDKINDEREN

In het veld onder een rozenkrans:

H. J. C. SILLEM
GEB. HOEUFFT
J. G. SILLEM
J. P. E. HOEUFFT
A. HOEUFFT GEB. DE PEREZ
J. A. HOEUFFT
C. H. HOEUFFT
GEB. BACKER



Brons, 50 m.M. Verz. TEYLER.

875. 1890. 14 Juli.

50-Jarig bestaan van de Harmonie „Musis Sacrum" te Dongen.

Vz. Verschillende muziek-instrumenten tusschen twee lauwertakken, daaronder:

C. FIELENS - ANV

Kz. Omschrift: ❁ MUSIS SACRUM ❁ DONGEN

In het veld: GOUDEN
JUBELFEEST
1890

Zilver en koper verzilverd, met oog en ring, 28 m.M., Verz. SNOECK, brons zonder oog en ring, Verz. Z.

Tijdschrift 1896, blz. 126. *Bijdragen 2e druk* n°. 591.

876. 1890. 18—21 Juli.

Prijspenning der Liedertafel Zang en Vriendschap te Haarlem.

Vz. Zittende vrouw, die haar gezang op de lier begeleidt, bijna aanziend.

Onder staat: BEGEER

Kz. Glad veld omgeven door lauwerkrans,

Omschrift: KONINKLIJKE LIEDERTAFEL ZANG EN VRIENDSCHAP TE HAARLEM

Brons, 50 m.M., Verz. Z.

876a. 1890. 10 Augustus.

1°. Gymnastiekuitvoering van het Zuidergewest te Breda.

Hulde van den Franschen Turnbond aan het Nederlandsch Gymnastiek Verbond.

Vz. Een zuil tusschen geboomte, op den achtergrond rechts en links turntoestellen, boven de zuil in een stralenkrans: PATRIE links en rechts: COURAGE MORALITÉ.

Eene vrouwengestalte leunt met de rechter hand tegen de zuil en legt met de uitgestrekte linker een lauwertak daarop.

Onder: ALPHÉE DUBOIS D'APRÈS H. ĈHAPU

Kz. Omschrift: UNION DES SOCIÉTÉS DE FRANCE FONDÉE. 28 7BRE 1873

In het veld binnen samengestrikte eike- en lauwertakken gegraveerd:

À

LA

FÉDÉRATION

NEERLANDAISE

DE

GYMNASTIQUE

BREDA

10 AOÛT

1890

Zilver, 59 m.M. Verz. N. G. V.

877. 1890. 24 Augustus.

150-Jarig bestaan der Utrechtsche processie naar Kevelaer.

Vz. Mariabeeldje, daarboven:

CONSOLATRIX AFFLICTORUM ORA PRO NOBIS

Omschrift: ✱ BROEDERSCHAP VAN O. L. VROUW VAN KEVELAER GEVESTIGD TE UTRECHT

Kz. Het gekroonde wapen der gemeente Utrecht, waaronder: BEGEER, in krans van palm- en eiketakken.

Omschrift: TER HERINNERING AAN HET 150 JARIG BESTAAN DER UTRECHTSCHE PROCESSIE NAAR KEVELAER 1740 — 1890.

Brons, 32 m.M. Verz. Z.

Het bestaan der processie van Utrecht naar Kevelaer werd door Paus BENEDICTUS XIV erkend en met privilegies begunstigd den 24 Augustus 1740. Paus GREGORIUS verleende den 14 Juni 1840 de machtiging om plechtig het honderdjarig bestaan der processie te vieren en bevestigde de privilegies. Paus LEO XIII, bij brevet van den 20 Juli 1890, schonk zijn bizonderen zegen en voorrechten aan de viering van het honderd-vijftigjarig bestaan.

878. 1890. 24—28 Augustus.
Schietwedstrijd te Hoorn.

Vz. Het nederlandsche wapen rustende op 4 gekruiste geweren, (waarvan een met guidevlagje, waarop de letter W) en een vaandel; links patroontasch, rechts trompet, alles omslingerd door eiketakken.

Opschrift: GEDENKPENNING
* VER. v. NED. SCH. *

Kz.



Brons, met oog 2 ring. 25 m.M.

879. Als voren.

Prijspenning der Vereeniging van Nederlandsche Scherpschutters.

Vz. Het nederlandsche wapen, daarboven BEGEER. Omschrift op matten rand:

* VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE SCHERPSCHUTTERS

Kz. ALGEMEENE WEDSTRIJD (in boog)

18 - 9

E PRIJS

HOORN

Brons, 32 m.M. Verz. Z.

880. Als voren. 21 m.M. met oog en ring.

881. Als voren Vz. gelijk n°. 879.

Kz. RIJKSGEWEER EN RIJKSMUNITIE (in boog)

PRIJS

RECORD-

WEDSTRIJD

150 M.

Brons, met oog en ring, 21 m.M.

882. Als voren. Vz. gelijk n°. 879.

Kz. Omschrift: 20 SCHOOTS NAT. RECORD WEDSTRIJD M/D FLOBERTBUKS *

In lauwerkrans: PRIJS.

Brons, met oog en ring, 25 m.M.

883. 1890. 31 Augustus.

Dr. W. Julius 25 jaar direkteur der Rijks-Hoogere Burgerschool te Gouda.

Vz. Zijn linksgewend hoofd, daaronder: BEGEER, omschrift in parelrand:

DR. WILLEM JULIUS

Kz. Tusschen twee saamgestrikte lauwertakken:

DIRECTEUR
RIJKS
HOOGERE BURGERSCHOOL
GOUDA
1865—1890

alles in parelrand.

Brons, 48 m.M., Verz. Z.

Deze penning werd door Anthonie Begeer uit dankbaarheid zijn geliefden oud-leermeester bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Rijks H. B. S, tevens diens 25-jarig direkteurschap, aangeboden. Dr. W. Julius vroeg en verkreeg als zoodanig eervol ontslag met ingang van 1 Oktober 1902.

884. 1890. 31 Augustus.

40-Jarig huwelijk van F. W. Klokke en J. Th. van Hilten te Utrecht.

Vz. Gelijk nº. 440.

Op de bladen van het boek: 1850 1890

Kz. Omschrift:

✲ 40-JARIGE ECHTVEREENIGING ✲
UTRECHT 31 AUGUSTUS 1850-1890

In het veld, in een door een parelcirkel omgeven rozenkrans: F. W. KLOKKE
EN
J. TH. VAN HILTEN

Brons, 51 m.M., Verz. Rijksmunt.

F. W. KLOKKE was ambtenaar aan 's Rijks munt, zie op no. 480.

885. 1890. 4 September.

30-Jarig Huwelijk van J. MEERDINK en S. M. KOSTER te Zeist.

Vz. 30
JARIG
HUWELIJK
VAN
J. MEERDINK
EN
S. M. KOSTER

Kz. In boog: FEESTCOMMISSIE
4 SEPT.
1890

Afslag 28 m.M., door BEGEER. Verz. Z.

886. 1890. 4—7 September.

Nationale niet-jachthondententoonstelling te Scheveningen.

Vz. Linksgewende kop van een duitschen of ulmerdog, op de afsnede van den hals: H.V.B.

Omschrift: NED. VEREENIGING VAN LIEFHEBBERS EN FOKKERS VAN RASHONDEN „CYNOPHILIA"

Kz. Opschrift: NATIONALE
NIET-JACHT
HONDENTEN-TOONSTELLING
GEHOUDEN TE
SCHEVENINGEN 4—7 SEPT. 1890
PRIJS

Onder staat: BEGEER

Brons, 40 m.M., Verz. Z.

887. 1890. 6 September.

Prijspenning Wielerwedstrijd-vereeniging te te Amsterdam.

Vz. Het door de keizerlijke kroon gedekte wapen van Amsterdam, daaronder: BEGEER, omschrift:

WIELERWEDSTRIJD-VEREENIGING TE AMSTERDAM

Kz. Glad veld omgeven door twee saamgestrikte lauwertakken.

Brons, 32 m.M., Verz. Z.

Komt ook voor met oog en ring. Verz. Z.

888. 1890. 5 Oktober.

25-Jarig huwelijk van R. W. J. C. VAN DEN WALL BAKE en S. A. VAN WALREE.

Vz. Een door bloemen omgeven geknield

engeltje houdt een boek omhoog waarop de jaartallen: 1865—1890.

In de afsnede: J. P. M. MENGER F.

Kz. In een rozenkrans:

ZILVEREN BRUILOFT
VAN
R. W. J. C. VAN DEN WALL BAKE
EN
R. A. VAN WALREE
1865 $\frac{6}{10}$ 1890

Brons, 50 m.M., verz. TEYLER

889. 1890. 26 Oktober.

Ter eere van J. H. SMITS, ontvanger der registratie te Amsterdam.

Vz. Een engel met een rol perkament, waarvan een zegel afhangt, in de linkerhand, houdt de rechterhand beschermend uitgestrekt over eene zittende vrouw, in weduwkleed met een kind op den schoot, rechts voor de vrouw staat een knaap tegen haar aangeleund, links zit een meisje, op wier schouder haar rechterhand rust, op de afsnede staat: BEGEER.

Omschrift: * PENSIOENFONDS VOOR WEDUWEN EN WEEZEN VAN BURGERLIJKE AMBTENAREN

Kz. In een lauwerkrans:

DE
BURGERLIJKE
AMBTENAREN
IN
NEDERLAND
AAN
J. H. SMITS
1853 - 1899

59 m.M. Beschreven naar de fotografie in de verz. Z.

De penning werd den onvermoeiden strijder voor de belangen van weduwen en weezen der niet tot de departementen van algemeen bestuur behoorende burgerlijke ambtenaren in goud, zilver en brons aangeboden, bij gelegenheid van het tot stand komen der wet van 9 Mei 1890, St.bl. n°. 79, waarbij het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren werd geregeld. De benoodigde gelden werden bijeenverzameld door bijdragen van bedoelde ambtenaren te vragen, waarbij een klein maximum was bepaald.

Aan elk der deelnemers werd eene brochure gezonden, waarin de geschiedenis der pensioenbeweging werd geschetst.

890. 1890. 3 November.

Prijspenning der vereeniging „Petit Saint Hubert" te 's-Gravenhage.

Vz. Landschap waarin St. Hubertus naast zijn paard en hond geknield ligt voor een hert met het kruis tusschen het gewei

Kz. Twee saamgestrikte lauwertakken.

Brons, 41 m.M., door BEGEER.

891. Alsvoren.

Vz. Als n°. 890.

Kz. Omschrift:

★ SCHIETGEZELSCHAP PETIT SAINT HUBERT ★

BEGEER

In het veld: TIR

REGLEMENTAIRE

PRIJS

GEWONNEN DOOR

Brons, 41 m.M.

Dit gezelschap werd 4 Juli 1835 in het groot stedelijk badhuis te Scheveningen opgericht onder den naam van Société de Tir dite de Scheveningue en nam in 1850 den naam Petit Saint Hubert aan. In 1848 werd prins HENDRIK DER NEDERLANDEN protector, in 1854 H. D. gemalin prinses AMALIA patrones der vereeniging.

Het insigne bestaat uit een wapen, (in rood een op een bol staande ooievaar met aal in den bek, omgeven door het jaar van oprichting: 1 8 3 5,) rustend op twee gekruiste geweren, omgeven door een lint waarop: LE PETIT ST. HUBERT, alles gedekt door een muurkroon met ring, op den ring: WURDEN. Koper verzilverd, hoog zonder ring 43, breed 31 m M. Kon. kabinet.

892. 1890.

Ter eere van R. VAN WIJCK, pastoor te Heteren.

Vz. In een krans van lauwer- en klimoptakken:

DEN HEER

R. VAN WIJCK

DE DANKBARE

PAROCHIANEN

Kz. Opschrift:

STICHTING

PASTORIJ EN KERKHOF

HETEREN

1890

Brons, 37 m.M., door BEGEER. Verz. Z.

(Wordt vervolgd).

De Munt in de Volkstaal

DOOR

J. E. TER GOUW.

IV.

(Platbek, Zwaantje, Stooter, Rijder, Paardje, Vaantje, Klimmer, Vijfstatenstuivers).

Dezelfde „GEERTRUYT de Minne-moer", die wij in het eerste hoofdstuk hebben hooren vertellen van den blauwen elfpenning, is nog lang niet uitgepraat over de goedheid, waarmee zij in haar ouden dienst altijd behandeld was.

Zij vertelt aan FREDERYK, welk een best leven zij altijd als min bij zijn ouders gehad heeft, hoe zij altijd lekkers en geschenken kreeg voor haar en haar kinderen met Kermis, met Sint-Niklaas, met Kersttijd, met Driekoningen, met Nieuwjaar en met Vastelavond. Bijv.

Asset Sinter-Klaes was, so setten mijn seun tot jouwent de schoen,
Wat pleger jou moer GRIET JANS *daar en hielle hoop goet in te doen, ...*

Wat stacker een gelt in d'Appelen? een plat-
beck, een stooter, een rijer,
Een klimmer, vijf staate stuyvers, dat stack
hij in zijn spaerpot as en vrijer.

(G. A. BREDERO'S
Moortje, 1615).

Wat het oude praatgrage bestje nu meer vertelt van „witte-broots sop", van „een moyen Duevekater", van haar „peper-huysjes met suycker-erreten" kan ons niet schelen; alleen vestigen wij de aandacht op de appelen, en wel op die vruchten zelve en op 't geen er in zat. De appelen waren eensdeels van een klein soort en werden, onder de pepernoten en mopjes gemengd, als „strooiappeltjes" door den schoorsteen gestrooid; andersdeels waren het groote roodwangige „bellefleuren", die nu nog, na drie eeuwen, voor een kind een even heerlijk geschenk zijn als in den tijd van GEERTRUID'S ARENT. Maar wat de waarde er van nog buitengewoon verhoogde, was het geld, voor den spaarpot bestemd, dat men in de appelen gestoken had.

Er worden hier vijf soorten van munten uit BREDERO'S tijd genoemd, t. w.: de platbek, de stooter, de rijder, de klimmer en het stuk van vijf statenstuivers. Voor de eerste, den ***platbek***, staan wij al dadelijk „met den mond vol tanden".

Niemand heeft er tot dusver een verklaring van geweten, geen enkel woordenboek kent het woord. In hetzelfde tooneelstuk komt het nog eenmaal voor, en verder nergens.

Als de oude LAMBERT naar zijn „bogaart", even buiten de stad, gaat wandelen, filozofeert hij over de verkwisting zijner tijdgenooten, die

vuer wat Tulpen,
Vuer Keijsers kroonen, vuer Hoorentjes en vuer Schulpen
Vuel gelts
uitgeven
Ick sel (zegt hij) *vuer gien Kistient* (gesteente)
Gien hongdert ponckt besteen. En 'k machse so wel draghen,
As yemant van de best, en wie sou ick het vraghen?
Ick heb een plat-beck en een moye gouwe hoep,
Al om de minste kosten, of ick 't niet luyt en roep (= onder ons gezeid).

Een „hoep" beteekent een ring, 't is de stam van 't woord „hoepel".

Nog komt „platbek" als bijnaam of toenaam voor: eerstens in *den Spaanschen Brabander* van denzelfden dichter (A°. 1617),

Ick heb hem geloos-panct, en ge-eygen-panct en uytte wonnen met recht,
So doe ick zijn voochde ooc, GERRET JANSZ. PLAT-BEC *en* SYMĒ SLECHT.

Tachtig jaar later treffen wij denzelfden bijnaam nog aan:

En EEVERT PLATBEK, *hierbuiten in de halve maan,*
Heeft die niet noch korteling t' Amsterveen an de kaek estaen?

(T. ASSELIJN, *Jan Klaasz.* 1684).

Men vindt in het *Woordenboek* van J. H. VAN DALE *platbek* als eene soort van musch genoemd, maar dit moet zijn *platsnavel*: de *platsnavels* bewonen alleen het eiland Jamaica, en kunnen dus hier buiten aanmerking blijven.

Platbekken zijn eigenlijk *eenden.*

Toen er in 1635 veel Fransche soldaten in Muiden ingekwartierd waren, hadden de boeren in den omtrek veel te lijden van hunne diefstallen: vooral eenden, ganzen en zwanen stalen zij. HOOFT schreef in dien tijd (23 Dec. 1635) aan VAN BAERLE:

„De boereneinden boxen zij, bij halve en heele douzijnen teffens. Een van die kabouters deedt deez' daagen zijn' triomflijke intreê, t' onze Roome oft ten minsten petit Paris (Muiden): met zulke *platbekken,* tot elf in getal, die (gelijk het de tits onder dat volk is, ongenastelt te loopen) met gerekte halzen, onder, booven, achter, voor, ter broek uit quaakten".

Ik geloof, dat wij juist in deze richting den platbek hebben te zoeken. Vooraf nog eene opmerking: in voorgaande eeuwen was het met de kennis der natuurlijke historie bij het volk poover gesteld; „schoolplaten" met dieren bestonden er nog niet en zoölogische tuinen evenmin. Moge thans de Amsterdamsche jongen, die alle vogels een „mossie" of een „vinkie" noemt, eene zeldzaamheid zijn, onze betovergrootvaders gaven daarentegen aan alle meer of min uitheemsche vogels slechts die namen, welke hun bekend waren. Zoo was het getal kleine munten, waarop een *arend* voorkwam, legio, maar die munten werden nooit naar den arend benoemd, doch steeds naar inlandsche vogels. Bij het volk waren dus alleen bekend: *Akensche buyssen* (de buizerd is een vogel van het geslacht der haviken), *Reentsche* (naar de stad Renen) en *Deventer ganssen, Hollandsche* en *Cleefsche meeuwen en Groningsche jagers* (jager is een

soort van meeuw, ook strontjager 1) genoemd), terwijl al die munten een ***arend*** voorstelden. Om dezelfde reden heeft men hoogstwaarschijnlijk den ***zwaan*** voor eene ***eend*** aangezien, en moeten wij dus door „platbek" eene munt verstaan met de afbeelding van een ***zwaan***. En zulk eene was in de 15ᵉ en 16ᵉ eeuw in ons land algemeen bekend, namelijk de ***Kleefsche stuiver***, die herhaaldelijk voorkomt als: „die Cleefsche penn. geheyten de Swane", „Cleefsche stuver mitten Zwan", „Cleefschen penninck Zwaen", „Cleffsche stuūs mytten Swaen", „Swenken", enz. Onder die namen was hij door geheel ons land bekend; ook bestonden er halven van als: „halfswaentgens". Zulk een zwanenstuiver is in bezit van den heer PAUL JOSEPH te Frankfort a. M., die mij welwillend daarvan de volgende beschrijving gaf: op de voorzijde een groote zwaan, die het wapenschild van Kleef-Mark vasthoudt, met het omschrift:

✠ JOHS'. DUX. CLIVENS. Z. CO. MARH';

Keerzijde: een kruis met in de hoeken W-E-S-A (Wezel) en daaromheen: AN. D. N. M.CCCLXXXV, in gothische letters.

Iets anders ziet de zwanenstuiver er uit, dien ik in Augustus 1904 in handen kreeg en welke in 't bezit is van Mej. M. G. A. DE MAN te Middelburg. Op de keerzijde toch vertoont dat ex. in de hoeken van het kruis de letters C L I V (Kleef) en het omschrift: MON - NOVA - CLIV - ENS in goth. letters. De voorzijde is gelijk aan den vorigen.

En vanwaar die zwaan? Hij is eene toespeling

---

1) Stront strand. Zie *Noord en Zuid*, 1904, blz. 530.

op de stamsage van het Kleefsche huis: men denke maar aan LOHENGRIN en ELIUS.

Ziedaar dus met groote waarschijnlijkheid den *platbek* ontpopt als *Kleefschen zwanenstuiver*. Nog lang na de 16[e] eeuw waren Kleefsche stuivers in ons land in omloop en — verboden. Wij hebben nog een spreekwoord, dat ons daaraan herinnert: „Het geluk wil mij niet verlaten, zei LOURENS, en hij vond een *Kleefschen stuiver*", dus een, die niet veel waard was. (HARREBOMÉE II 318).

Het woord *stooter* kent ieder nog als vertegenwoordigende de waarde van 12½ cent.

Bij eenig nadenken doen zich twee vragen bij ons voor: 1°. Is de stooter ooit eene werkelijke munt geweest; zoo ja, welke is zijne herkomst? en 2°. Wat beteekent het woord?

Op de eerste vraag kunnen wij zonder eenig voorbehoud antwoorden: „ja, en van Engelsche afkomst".

In 1469 had er te Brugge eene conferentie plaats tusschen de afgevaardigden van koning EDUARD IV en die van zijn zwager KAREL DEN STOUTEN met het doel de verhouding te bepalen van de Engelsche tot de Nederlandsche muntspeciën: onder meer werd daarbij bepaald, dat de *stooter of Engelsche groot* zou gelijk zijn aan vier *Vlaamsche grooten* (zie A. DE WITTE, *Hist. monét. de Brabant* II pag. 40).

In 1478 wordt voor het eerst gesproken van „die stoters olde ende nyeuwe II st. XVIIJ myten"; in 1482 van „olde HENRICUS stoters ende EDUARDUS IIJ st." (V. D. CHIJS, *Gelderland*); als ook „de stooters

HENRICUS ende EDEWAERDUS 6 grooten" in 1488 (V. D. CHIJS *Holland*).

Verder vinden wij in Brabantsche valuatiën van 1485 en 1486 genoemd: „die HENRICUS stooters 5½ grooten, die EDUWERDUS stooters 5 grooten. In een plakkaat van Keizer KAREL V van 1539 leest men: „de grooten van Ingelandt, die men hiet stooters, voir vijff grooten ende een halve" (V. D. CHIJS, *Friesland en Groningen*) en in een dergelijk plakkaat van 1548: „die oude Ingelsche stooters voir twee schellingen (= stuivers) en 3 penningen. Ende aengaende die nyeuwe Ingelsche stooters mitten platten aensichte" oorspronkelijk 3½ grooten, maar zoo verslechterd, dat zij nu maar waard zijn ± 1 blank en 2 myten (dat is 6⅛ duit in plaats van 20 duiten) „ende des nyet tegenstaende men ontfanght die dagelicx voor vijff grooten vlemscher munte, hebben nu maar loop voor 10 penningen." Inderdaad lezen wij bij H. A. GRUEBER, *Handbook of the coins of Great Britain and Ireland. London* 1899, dat HENDRIK VIII in 1544 het zilvergeld verlaagde tot 500 duizendsten en daarna tot 333⅓ duizendsten (blz. XXXIII). Deze toestand duurde tot 1551 onder EDUARD VI.

In Groningen, 1488, hadden „Engelsche stoters" koers voor „itlick stuck XII placken" en „halve Engelsche stoters ellic stuc VIII placken".

In het Groninger archief vindt men eindelijk een stuk uit de 16e eeuw (Zie V. D. CHIJS, *Friesland en Groningen*), waarin gezegd wordt:

„Een schilling engels drie stoeters. Een schilling sterling acht stoeters"; en in een ander stuk uit

denzelfden tijd: „I stoter sterling = IIII peñinge, III st. brab.

I schillinck sterling = III stoter, IX st. brab,” hetgeen zeggen wil, dat de Engelsche shilling toen ter tijd waardig was 9 Brab. stuivers en verdeeld in drie stooters, elk a 3 stuivers. De volledige indeeling van het Engelsche geld was toen aldus: „I punt sterling is 18 schillingē sterlincx, I schillinck sterling is 3 stoter, I stoter sterling is 4 peñinge.

Ergo maket een schillinck twalff penningen”. Uit deze opgaaf ziet men ook, dat VAN DER CHIJS faalt, als hij op blz. 210 (*Friesland en Groningen*) in een noot beweert, dat stooters *halve* shillings zijn: het zijn *derde* shillings.

Uit al het vorenstaande blijkt m. i. ten duidelijkste: 1° dat de *stooter* is een Engelsche munt, zijnde $^1/_3$ *shilling*, ook genoemd *Engelsche groot*; 2° dat hij dagteekent uit de regeering van HENDRIK VI (1422—61) en EDUARD IV (1461—83) 1), 3° dat er sprake is van *oude* en *nieuwe*, onder welke laatste men die van HENDRIK VIII (1509-47) en EDUARD VI (1547—53) moet verstaan, 4° dat er een soort was, die men *nieuwe stooters met het platte aangezicht* (d. i. en face) noemde, en die van een slecht gehalte was, en dat deze behoorde tot de stooters van HENDRIK VIII; 5° dat de waarde in Nederlandsch geld op verschillende tijden nog al uiteenliep, maar dat in de 16e eeuw de gewone waarde was vijf groot of $2^1/_2$ stuiver.

1) Men vindt echter reeds *groats* uit den tijd van EDUARD I (1272-1307) met het hoofd en face en het kruis met 12 bollen; zeker echter van EDUARD III (1327—77) RICHARD II (1377—99), HENDRIK IV (1399—1416) en HENDRIK V (1413—22); maar 't is onzeker, of deze grooten in ons land als stooters bekend waren.

Ook te Keulen werd eene munt vervaardigd van nagenoeg gelijke waarde, die men noemde
in 1486: „Koels stoter tot 6½ groet",
in 1490: „Coelschen stoter mitte drie cronen",
in 1491: „Coelschen stooter tot IIII stuvers",
in 1492: „Coelschen stoter tot IIII½ stuivers",
alles te Utrecht, terwijl men in Groningen zei in 1488: „Item Colsche stoters itlick stuck XII placken" en „halve Colsche stoters ellic stuc VIII placken".

In het straks genoemde werk van GRUEBER vindt men den stooter van HENDRIK VI, onder den naam van *groat* op pl. XI n°. 334, aldus: voorz. het gekroonde aanziende koningshoofd met de titels tot randschrift; keerz. een kruis, gecantonneerd met drie bollen, d. i. in elken kruishoek drie, en tot omschrift: POSUI: DEUM: ADIUTOREM: MEUM. = „ik heb den Heer tot mijn Helper gesteld" en het binnenomschrift CIVITAS LONDON. Ook de n^s^. 341 en 345 zijn nagenoeg aan dezen gelijk. Op pl. XII n^s^ 359 en 366 zien wij de grooten van EDUARD IV en V, ook gelijk aan de vorige, behalve in de titels; verder pl. XIII n°. 369 die van RICHARD III en 378 die van HENDRIK VII, alle met hetzelfde aanziende hoofd en POSVI enz., maar dan komt met 389 een ander type van HENDRIK VII: het gekroonde hoofd naar de rechterhand ziende dus *en profil* en op de kz. het groote Engelsche wapen (Frankrijk-Engeland gekwartileerd) liggende op een kruis; tot omschrift POSVI enz.

Hetzelfde type gebruikte ook HENDRIK VIII (n^s^ 397, 409. 410 op pl. XIV) tot 1543. Maar in 1544 nam

hij weder aan: het „platte aangezicht" of den koningskop en face voor zijne grooten, die slechts een derde der wettelijke waarde hadden (n°. 428 en 436). Met EDUARD VI komt het hoofd *en profil* weer in gebruik (n°. 444) en dit blijft zoo onder MARIA en ELIZABETH. Volgens de afbeeldingen in GRUEBER's werk, die naar de echte stukken in het Britsch Museum gefotografeerd zijn, zien „die nyeuwe Ingelsche Stooters mitten platten aensichte" van HENDRIK VIII er dan ook recht lomp uit; men kan het ze aanzien, dat ze voor een „koopje" gemaakt zijn.

De 2e vraag betreft den naamsoorsprong. KILIAAN geeft ons hierin geen licht; hij zegt: *Stooter. Tetrobolus, nummus argenteus duobus stuferis et medio aestimatus*, d. i. *vier obolen* (of halve denariën) *zilveren munt, geschat op twee en een halven stuiver.* De eerste, die, voor zoover mij bekend, eene afleiding van het woord geeft, is LAMBERT TEN KATE in zijne *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene Deel der Nederd. Sprake* 1723. Hij zegt: „Stooter is springhengst, equus admissarius, en vermits men van ouds doorgaends beesten op het geld stempelde, zo vermoede ik dat ons geldstuk *stooter* voormaels met eenen hengst bestempelt zal geweest zijn".

Deze meening te wederleggen zal wel even onnoodig zijn, als de volgende te weerspreken.

FRANS VAN MIERIS in zijne *Bisschoppelijke Utrechtsche munten*, 1726, en na hem BRENDER à BRANDIS in 1786 leiden den naam af van den Griekschen *Stater*, alleen maar op den klank af.

J. F. WILLEMS, *Belgisch Museum*, 1837, zegt: „het *stooterken* van *instooten*", en VAN DER CHIJS haalt aan: „sommigen zeggen van *stuiter*, hard geld", maar hij zelf betwijfelt het.

Als wij voor waar mogen aannemen, dat de munt uit Engeland tot ons gekomen is en haren naam heeft medegebracht, dan is alle zoeken op Nederlandschen taalbodem ijdel.

Evenals de bovengenoemde Keulsche werden alle munten, die de waarde van $2^1/_2$ stuiver hadden, door het volk *stooter* genoemd, zoodat men in die muntsoort eene groote verscheidenheid had.

Toen LEYCESTER in 1586 den „nieuwen Nederlandschen Reael" a 2 gl. 10 stuiv. verordende, behoorden daartoe ook de onderdeelen, als „*die twintichste deel des Reaels* doen ijz ($2^1/_2$) stu". Maar in 1606 (*Placcaet der St. Gen.*) heette het reeds: „het Twintichste deel van den silveren Nederlandschen Reael *ghenaempt Stoters* ij st. viij pen." Deze stooters zijn het langst als *Leycesterstooters* bekend geweest en bestaan van de jaren 1586—95; op de eene zijde zag men het gelauwerde borstbeeld van den landvoogd, op de andere zijde een bundel van zeven pijlen in een versierden rand of cartouche. Zij werden in 1621 ook genoemd: „de Stooters met de pijlkens", omdat er nog andere waren van de stad Kampen van 1596 en 97. Deze voerden aan de eene zijde het Spaansche wapen met het omschrift: MONETA · NO · CIVITAT · CAMPEN, en aan de keerzijde een kruis met DOMINUS NOSTER ADIUTOR. (Afgeb. VERKADE Pl. 166 n°2 en 3 naar de ordonnantiën van 1633).

De LEYCESTER-stooters bestaan nog in grooten getale, die van Kampen zijn in natura bijna geheel verdwenen. Eindelijk bestaat er nog een stooter, door de drie steden Deventer, Kampen en Zwol in 1577 geslagen en afgebeeld VERKADE pl. 146 n°. 4, terwijl de Nijmeegsche *stuiver* van 1578, 81, 82, 83 door genoemden kenner ook, maar onder veel voorbehoud, stooter betiteld wordt. De volgende munten werden bovendien nog als stooters beschouwd: de twintigste FILIPSdaalder, de zestiende statendaalder, de halve Spaansche reaal (ook met den pijlbundel), het vierde deel van den Engelschen shilling van ELIZABETH en de halve reaal van den aartshertog ALBERTUS, a° 1607. Het is dus niet mogelijk met juistheid uit te maken, welke dezer munten door BREDERO bedoeld werd in de aangehaalde verzen.

Toen in 1565 een groote duurte in de granen bestond, was de prijs van een roggebrood een *stooter*, als blijkt uit *Een Spel van Sinnen, beroerende het Cooren*, gemaakt door LAURIS JANSZ, den 4[den] November 1565.

Daarin zegt een huisman: *En daechs behoeff ick wel twee roggebroon, Elcxs van een stoter, sal ickse gerijven*, n.l. zijne zeven kinderen.

Twee en een halve stuiver voor één ei is een zeer hooge prijs, maar 't was ook een tijd van hongersnood te Middelburg, toen men schreef:

Een eye cocht men voor een stootere.

(*De Legende van den Geusen Troubele over Zeelant*, 1572—73).

Gewoonlijk waren de eieren veel goedkooper:

„Twyntich ayeren om een stuyver" heet het in BREDERO's *Moortje*, n.l. in het jaar 1535.

„En vier eyers even om een stuyver aen gelt" in een klucht van ± 1608.

„Een hallif pontje speck kost nu wel eenen stooter" zei men in 1641 (GODEWIJK's *Wittebroodskinderen.* 1)

Daar staat tegenover, dat Prins MAURITS ten jare 1600 in Vlaanderen eene geheele koe voor een *stooter* kon koopen, omdat het vleesch aldaar zoo goedkoop was. 't Is te lezen in de *Oude Tijd* 1871, bl 255.

De prijs van een staanplaats in COSTER's Academie, de voorloopster van den Amsterdamschen Schouwburg, was een *stooter:*

Kijcker: Hey, ghij rederijcker, 't kost mij oock een stooter aen ghelt,

En ick stae hier soo bijster verdruckt, dat ick niet en kan sien.

(S. COSTER. *Tijsken van der Schilden. Voorreden* 1613).

Om zich even te laten scheren, is een stooter nog al veel geld, nochtans:

Maer men swager noghtangx, die lietem lestens mee eens afstropen,

Die besteden wel een stooter, in daer was niet half soo veul van,

zei LAMMERT MEESE, de melkboer, die voor „ien stuver" was klaar gekomen.

(A. V. STEYNS, *Lammert Meese* 1661).

1) Deze en alle dergelijke aanhalingen hebben geen belang, omdat de naam der besproken munt daarin voorkomt, maar omdat zij de prijzen der levensmiddelen op verschillende tijden doen kennen.

Wedden kan men om alles, wat men wil, waarom dan niet om een stooter?

Hoe bril sel onse CLAES *staen kijken op all't ete!*
'k Wouw om en stooter dat ick 't hum kon late wete.
(HUYGENS, *Trijntje Cornelis*, 1653)

Ontboezeming van een jong meisje:

Mijn walght de rekeljaght (d. i. het gekriel van vrijers aan mijn deur) *Ot, seg ick, kip jer een*
'M Stoep met waterpot 1) *ick loof je selt alleen*
Een stoter hebben, kijnt, daer meughje vrij op bouwen. (J. v. SWOL, *Margrietje* 1630).

Een vrouw komt in een winkel om een kraan te koopen voor het biervat en zegt: *ik zoek een Middelslag, ik hou niet van die Grooters.*

Waarop de koopman antwoordt:

Die is goed, op mijn woord, die heb je voor vier stoters.
(*Gewaande Weuwenaar*, laatst der 17e eeuw).

Eene dame, die beweerde, dat zij alles op het zuinigst aanlegde, zei tot haar man:

Hartje, de potjebeulingsgord geld nou een stoter het kop, weet jij die ook ergens beterkoop?
(ASSELIJN, *de Spilpenning* 1693).

Uit de volgende plaats blijkt, dat in 't midden der 17e eeuw de stooter nog als geldstuk in omloop was. TRIJN zegt tot haar dronken man:

Jey speelt mooi weer, en ick moet van de goeluy leven,
waarop KEES antwoordt:
Waervoor heb ick jou lest een oort en vijf stooters egeven? 2)

1) Deze regel is zeker verminkt. De bedoeling is: „als er een op mijn stoep komt, dan giet je den w.p. maar over hem uit". Dit verdedigingsmiddel was trouwens in de 17e eeuw zeer gewoon.

2) Een oort is een vierde van een rijksdaalder, dus te zamen gaf hij 25 stuivers.

(JOOST VAN BREEN, *Klucht van 't Kalf* 1656).

Ons muntstuk prijkt ook nog in enkele spreekwoorden: het eerste, vermeld door HARREBOMÉE, „*hij is zoo effen* (= afgesleten) *als een stooter*", bewijst ons de oudheid der stukken, zoodat er in latere jaren slechts afgesleten exemplaren in omloop waren. Een paar andere, ook aldaar te vinden, herinneren aan de „stooterskraam" op de kermis: „*hij heeft moed als een stooterspaardje*" en „*hij kraait als een haan van een stooter*".

Een vierde vindt men bij JEROENSE, 1709: „*Gij ziet aan 't stuivertje, hoe 't stootertje gemunt is*", hetgeen beteekent: kinderen openbaren reeds in hunne vroege jeugd, wat op lateren leeftijd hun karakter zal zijn. (Bij J. echter in anderen zin gebruikt). Het stuivertje, dat hier bedoeld wordt, is de „nieuwe Stuyver" van 1595, die, evenals de straks beschreven LEYCESTERstooter, op de eene zijde den bundel van 7 pijlen vertoont. De „pijl- of bezemstuivertjes", die het eerst in 1614 verschenen, prijkten wel met den pijlbundel, maar waren geen onderdeelen van den stooter, noch geleken er eenigszins op; zoodat het duidelijk is, dat het aangehaalde spreekwoord reeds van vóór 1600 dagteekent.

En eindelijk nog een zeventiende-eeuwsch spreekwoord:

Als men noch sulcken pekel-vleijs voor een stoter koopt, heeft m'er geen duurt aan.

(*Uyterse Juffers*, Kluchtspel z. j.) (1674—1679).

De derde munt, die in een appel stak, was de *Rijer*. De *rijder* is genoeg bekend en men denkt daarbij

het eerst aan den geranden *gouden rijder* van 14 gulden. Nu, deze bestond in BREDERO's tijd in 't geheel niet, maar wel andere gouden; in de eerste plaats de gouden *Rijder* tot 40 grooten, reeds vermeld in een stuk van Albrecht, graaf van Holland, in 't jaar 1400 (Zie V. D. CHIJS, *Holland*. bl. 249); vervolgens de *Bourgondische Rijder* van FILIPS DEN GOEDEN, het eerst geslagen in 1434 voor Brabant, Holland, Vlaanderen, enz., waardig naar den tegenwoordigen koers een dukaat of *f* 5.75; ten 3° de *Geldersche Rijder* van Hertog AARNOUD (1423-72) waardig *f* 4.70; ten 4° die van Hertog KAREL VAN GELDER, het eerst geslagen in 1516, waarde: *f* 3.—; ten 5° de *Geldersche en Friesche Rijders* van 1582—86, waarde: *f* 4.80 en ten 6° de *groote Nederlandsche Rijder* van 1606, thans waard: *f* 14.70.

Geen dezer zes kan door BREDERO bedoeld zijn; immers, de mensch van toen dacht niet veel anders dan de mensch van heden, als het op geven aankomt, en wanneer iemand heden ten dage de kinderen van de werkvrouw of de baker met Sint-Niklaas eens trakteeren wil, dan zal hij dat niet door middel van *goudgeld* doen, maar zeer verstandig en pedagogisch de kinderen met iets bescheideners tevreden stellen, ook al veroorloven zijne middelen hem het tegendeel; en in 1600 dacht men er evenzoo over als in 1900. De geringste van bovenstaande rijders, die van *f* 3.— naar onze berekening, moet nog buiten beschouwing blijven, daar men vóór driehonderd jaren met 3 gld. heel wat meer kon doen dan thans. Wij moeten naar een *zilveren* munt omzien, eene van bescheiden waarde, en dan kunnen wij

volkomen meegaan met OUDEMANS, die onder *rijder* wil verstaan een *peerdeke* of *paardje*. Volgens KILIAAN is een *peerdeken* of *peerdken: anderhalven stuyver* of *twee blancken, numus sic dictus ab effigie equitis*, munt, zoo genoemd naar het beeld van een ridder te paard.

Werkelijk was het *peerdeke* als halve of derde snaphaanschelling eene algemeen bekende munt in de 16e eeuw. Het oudste is dat van KAREL VAN GELDER als onderdeel van den bovenbeschreven snaphaan. Behalve dit vindt men ook kleine munten met een ridder gestempeld van Nijmegen, Zutfen, Roermond, Rekheim, Stevensweerd, 's-Heerenberg en andere plaatsen, sommige tot drie stuivers, andere van zulk slecht gehalte, dat ze maar anderhalven stuiver of minder golden.

Zoo liet de stad Zutfen in 1582 door haren muntmeester HENRICK WIJNTGENS „muntenn eenenn penninck, eenn *pertgenn* geheitenn, dye loep hebbenn ind geldenn sall ij st(uivers)".

In een ander stuk van hetzelfde jaar wordt gesproken van „den anderhalven st. penninck, het *peertgen* geheitenn".

In den aanvang der 17e eeuw was het reeds algemeen bekend als een kleine munt, bijv. in de *Kluchten* van G. Hz. VAN BREUGHEL 1610 a 1612:

Ick meende een paertgen te drincken saen,
Juyst werdet een vaen.

(Een *vaan* wordt eenige regels lager besproken).

En verder: *Daer isser een* (n.l. een spel kaarten),
speelt ten eersten om een croone ;
Dan hola ! den loone schrijf ick op een haertgen,

Vrienden, siet, daer staet effen een paertgen.

Na het spel komt de afrekening:

Juyst allegaer vier Carolusguldens even. —
Daer is vier en dry, wilt dry stuyvers weder geven. —
Dats voor de caerte, die was niet gheschreven.

Hieruit blijkt zonneklaar, dat een paardje = drie stuivers is.

BREDERO vermeldt het ook:

Ga ick in een smalherberghe om een Trijn,
ick drinck maar ien paartje.

(*Griane*, 1612).

Nog in het midden der 17^e^ eeuw was dit muntje niet vergeten, zooals blijkt uit de volgende plaatsen:

In H. V. MUYRS, *Klucht van* FRANS JOPPEN en GERRITGE DE LICHT, Gornichem 1644, zegt de ketelboeter:

Maer nu moet ick de hant aenslaen om t' arbeyden,
Doch als ick een paertge gewonnen heb, wil icker uytscheyden;

en verder in hetzelfde stuk:

Hou daer ick brenger u een paertgen, doet mij eens bescheyt,

d. i. een kan bier ter waarde van een paardje.

Evenzoo in FILIBERT *of Oud Mal,* door J. VAN PAFFENRODE in 1657 gedicht, lezen wij, dat WEERHAEN, de knecht, oprekent, wat hij al verschoten heeft voor een rijtuig:

Nog heb ik den jongen BIJTEBIER *een paertje vereert,*
die twe banken bij een hing, om gemackelijk te sitten.
Noch een halve schelling gegeven aen teer, daer de wage mee is gesmeert.

BIJTEBIER is hier een eigennaam, die meermalen voorkomt.

Herhaalde malen komt *een paardje* voor in de beteekenis van een kannetje bier.

Aldus in W. D. HOOFT's *Jan Saly*, Amst. 1622:

Voor mijn 'k wouc mee al bij de vochtlepel was,
'k Sou wel raet weten om een kan van een paertje te uyten.

En in 't zelfde stuk:

In omdat ick vrij int praten sou wesen heb ic met in paertge de borst gaen salve,
Oock dat de stanck van 't bier uyt mijn keel niet en ruykt
Heb ick om de lieflyckheit ien deel kruytnageltges ebruyckt.

Alsmede:

(JAN SALY is des nachts alleen op straat en wel een beetje bang.)

Nou ick wel tedeghen toekijck is het de Ratelwacht,
Ick mach datelijck nae haer toe gaen streven,
En vragen ofse mijn thuis willen brenghen, ick selder een paertje gevē.
Genavont manne. —
Genavont Heerschop. —
Souje mit me willen gaen,
In brenghe mijn thuis? een paertie selder vast staen.—
Graech heerschop, seght maer slechts, waer je meucht woonen.

Verder in IZAAK DE VOS, *Iemant en Niemant*, *Amst.* 1645:

Terwijl verhief 'er sulcken aerdigen krackeeltjen
Tussen een waert en een kittebreur, die seyd: veugel, je hebtme een paertje te veel 'eschreven, veugel, ick kenje geest. —

Daer moet de droes mee speulen, sey de biertapper ... Wat dunckje, dat al de pintjes en paertjes op jou siel lagen, souwense die niet wel onderdrucken? —

In *De Koeck-Vreijer*, Amst. 1659 ontmoet THIJS een heer, die te veel wijn gedronken heeft en zegt:

Sacht, ick aen een zij wat, Sinjeur hebje dat van een paertje; het kan zijn, maer ick glooft niet.

In *De Mof door* ISAAC DE VOS, *Amst.* 1660:

Wat selse doen? — Maer sel me een mingele bier geen halen. — E BRECHJE, *e* BRECHJE — *Wat sel ick doen? — Loop bij je vaertje. — Wat beliefje te hebben? — Hou weer, deer is de kan en haelme ien paertje bier hier bij en segh, dat se je geven dat moy vars is.*

In FOCQUENBROCH's *De Min in 't Lazarushuis* (vóór 1666): *Waar wild gij henen stappen?*
Of wilt gij in de kroeg een paartje laten tappen?
(Uitg. van 1766).

In *Hopman* ULRICH door J. VAN PAFFENRODE *Gorinchem* 1661.

De vent lapten 't daer in, gelijk in een sak, twee, drie bier met eenen teug.
Ja, hij smet 'er je een paertje binnen en dat schier met drooge lippen.
Al soetjes, sey ik soo, de kan komt de waerdin toe, die most 'er niet me in slippen.

Alsmede:

Eer ick haer in 't gat kruypen wou, sat ick liever voor een paertje versopen.
(*Uyterse Juffers*, 1674-79).

Een klinkklaar bewijs, dat een *paardje* is een muntstukje, en dat het niet is: *paartje*, n.l. een *paar kannetjes of maatjes bier*, vinden wij in de

Gewaände Weuwenaer met het Bedroge Kermiskind, een blijspel uit het laatst der 17[e] eeuw.

Een vrouw komt bij ARIEN KRAAN, een winkelier en koperslager, om kranen te koopen, zoekt eene groote kraan uit en vraagt: „*Hoe veel?*" waarop de winkelier antwoordt:

Die dienden wel een Paartjen meer te gelden;
Je zult u niet beklaagen, 't is een kromme kraan.

De vrouw: *Daar is geld.*

Uit dit alles blijkt, dat een *peerdeke* of *paardje* was de naam eener munt van geringe waarde, en vervolgens die van eene hoeveelheid bier, welke men voor die geldswaarde kon bekomen.

Hetzelfde geldt ook van een *vaan* voor een kan bier. Ontelbare malen komt dat woord voor. KILIAAN vertaalt *vaan* door: „vier maatjes"; dr. E. VERWIJS zegt: *vaen*, *vaene*, *vaentje*, maat voor bier, waarschijnlijk van twee pint".

P. H. VAN MOERKERKEN: „*Vaen* (eigenlijk) een munt, waarmee men een mengel (twee pintjes) bier betaalde, (vervolgens) de hoeveelheid bier zelf".

Wij zullen uit de menigte een paar voorbeelden noemen:

Hoe staet de Rekeningh? laet sien, een, twee, dry, dats vier,
Een Vaantje voor 't licht, een Vaan voor 't huys en noch een bier . . . .
Hij kon vier vaen so haest drincken asse de Meyt kon tappen.

(BREDERO, *Klucht van de Koe*, 1612).

En as daer een paer vaens kan is,
Daer ken ick het me wel of sien voor een uur drie of vier . , .

En siet ick sel terwijl een vaentje laten tappen. . .
(Dez. *Spaansche Brabander*, 1617).
Daer PLEUN *daer is een vaen, se meugen jou ien kan lienen.*
(*List tot Welstandt*, Amst. 1660).
Wel hoeveel vaanen heeft die biervlieg wel gedronken?
(LUCAS ROTGANS, *Boerenkermis*, 1708).

Welke munt men een *vaantje* noemde, is geheel en al onzeker: er zijn verschillende soorten, waarop een krijgsman of een ridder met een vlaggetje aan een lans voorkomt. Prof. VAN DER CHIJS houdt er de Vlaamsche en Henegouwsche *rijdergrooten* voor (Zie *Taalgids* I, 1859, bl. 32). 1)

Maar keeren wij tot het *paardje* terug.

In de *Taalgids* I, 1859, bl. 31 lezen wij: „Op alle Noord-Hollandsche kaasmarkten korten de kooplieden aan de boeren bij de betaling, voor elken stapel, te Hoorn dertig en elders vijfentwintig centen, waarvoor de verkooper eenige ververschïng, als koffij, bier, wijn of sterken drank, kan eischen. Op de graanmarkt is dit mede gebruikelijk. Deze korting draagt den naam van *het paardje*, en is, volgens de overlevering, reeds sedert onheugelijken tijd in zwang. Zij moest strekken ten voordeele des kasteleins of des winkeliers, in wier huizen de betaling geschiedde, omdat de verkooper dikwijls uit eigen beweging geen vertering maakte. Deze korting wordt nimmer betwist, ook dan niet, als de koopman te zijnen huize betaalt. Maar wat beteekent nu de zonderlinge naam van *paardje?*" —

En nu komt de schrijver, Mr. J. PAN, tot dezelfde

---

1) Zie ook *Noord en Zuid* 1901. bl. 534.

slotsom: een *paardje* is een *peerdeken*, munt van anderhalven stuiver of twee blanken.

„Nu komt bij ons het vermoeden op", zegt hij verder, „dat die biermaat (een mengel of halve vaan) in oude tijden anderhalven stuiver kostte, en dus hare benaming van dit kleine geldstuk bekwam. Voor die korting heeft de boer van het bierdrinkend voorgeslacht, toen koffij en sterkedrank nog niet in zwang waren, eene maat bier genomen".

De Redactie voegt hierbij deze merkwaardige aanteekening uit den *Holl. Spectator* van VAN EFFEN bij zijn 91^e^ vertoog: „Hoewel ik niet van zins ben den Spectator door Aenteekeningen op te helderen, vinde ik hier echter een uitdrukking, die in alle Provinciën onzer Nederlanden, zelfs in verscheiden steden en daeraen palende Dorpen en Landstreken onverstaenbaer, ten minsten zeer dubbelzinnig zijn moet. Hij spreekt van een *paertjen te houden*, dat is, *een weddenschap te willen aengaen om een paertje*. Door dit paertje moet men geenszins verstaen, dat de Boer, die hier de weddenschap voorstelde, wedden wilde om een jong of klein Paerd, welk voorstel met de vasthoudendheid van Boeren, onder malkander, ongetwijfelt geen aengang kon vinden. Maer de Boer, die hier onderstelt word, spreekt, gelijk Boeren in Rhijnland gewoon zijn te spreken van een *kannetje Biers*, dat één Mingelen of twee Pintjes, bij gevolg *een paar pintjes* houd, en wil derhalve een weddenschap aengaen, die Boeren begelden kunnen. Mijn geheugen zegt, dat in andere streken van Zuid-Holland de uitdrukking van een *paertje* in den genoemden zin

mede plaats heeft; maer in Amsterdam, en in meer andere steden, kan ik mij niet erinneren, dat zij mij is voorgekomen".

Men ziet uit dit citaat, dat VAN EFFEN 1° het oude muntstuk niet meer kende, en 2° ook de bovenaangehaalde, echte Amsterdamsche kluchtspelen nooit had gezien of gelezen. 1) Dan zou hij ook geweten hebben, dat het „wedden om een paardje" reeds in 1648 voorkomt:

Ja ik wed, laat zien, om een paertje, dat Paris niet geoordeeld had dat ze mij tot zegsman stelde.

(M. GRAMSBERGEN, *Piramus en Thisbe* 1648)

De vierde munt is de „klimmer".

Bij dat woord denkt ieder het eerst aan den gouden „clemmergulden" van Gelderland en zoo is het ook verklaard door OUDEMANS in zijn *Woordenboek op* BREDERO. Deze gulden heeft zijn naam van de twee klimmende leeuwen in het hertogelijk wapen op de tegenzijde. Met deze verklaring kunnen wij echter geen genoegen nemen om dezelfde reden, die wij bij de bespreking van den *rijder* ontwikkeld hebben: men stak zoo maar geen gouden geldstukken in appelen, toen niet en nu niet. Maar er is nog meer: de gouden munt wordt overal *gulden* genoemd, bijv. in 1496: „Gelreschen gulden geheeten mit twee clymmenden leeuwen" en „golden clymmer gulden"; in het *Thresoor* van 1580: „Gelderschen

1) De meening van VAN EFFEN, dat een *paardje* of *paartje* is *een paar pintjes*, wordt schijnbaar gesteund door de volgende plaats bij VAN BREUGHEL: *Daer sal ick u een pijntgen haelen voorwaar off wel een paer*; maar dan zou een *paardje* = een *vaan* zijn (zie boven), hetgeen weersproken wordt door den beschonken JAN in hetzelfde stuk: *ick meende een paertgen te drincken saen, juyst werdet een vaen.*

clemmergulden"; in het Plakkaat van 1586: „clemmer gul. xxxiiij st."; in de Plakkaten van 1606 en 1610: „Clemmergulden xxxix st.", resp. „i j gulden i j st.". Bij BREDERO staat alleen: „klimmer". Er moet ook een zilveren munt van dien naam geweest zijn, en de bewijzen zijn er.

In het *Middelnederlandsch Woordenboek* door Prof. VERDAM leest men deze plaats uit de Rechtsboeken van Harderwijk: „So wie den anderen vuer gerichte will doen bieden, die sal den bade (bode) geven van den bieden 1/2 *climmer* ende van den panden 1 *climmer*", en verder aldaar: „Men sal bueren vuer elken Vlemsgr. V blenken ende enen *clymmer vuer IIII blenken*".

In 1540 werd te Zwolle onder het „silveren payement" opgenomen: „It. xx clymers = 1 Arnhemsche gulden = x stuivers", waaruit volgt één clymmer gelijk aan een halven stuiver (Zie *Navorscher* X. bl. 276). Ziedaar dus een zilveren klimmer van vier blanken of 24 duiten = 3 stuivers, in de onderstelling dat een „blenke" een *blank* a 6 duiten is. Veiliger mogen wij stellen: een klimmer = 4/5 Vlaamsche groot, dat beter klopt met de Zwolsche evaluatie: een klimmer gelijk een groot.

Het kost ons weinig moeite de zilveren munt te vinden, die hier bedoeld is. „Klimmer" wijst natuurlijk op de twee klimmende leeuwen; dit ligt meer vóor de hand, dan te denken aan een werkwoord „klimmen" klinken (Zie *Woordenboek* van VERDAM.)

Door VAN DER CHIJS (*Gelderland* pl. X n°. 13) is afgebeeld en beschreven de dubbele groot van AARNOUD VAN GELDER, hebbende op de voorzijde *twee groote klimmende leeuwen* zonder wapenschild

en het omschrift: ✠ ARNOLD ⁝ DUX ⁝ GELREN. Z. J V L'Z. COMES Z'. — op de keerzijde een kruis met N. R. S. A. en het omschrift: MONETA ⁝ NOVA GELRENSIS. Deze is dus de stuiver, in 1544 en 1566 verhoogd tot 9 duiten. De enkele groot en de halve groot vertoonen dezelfde figuren. Wegens de boven aangevoerde Zwolsche waardebepaling houden wij dus *den groot* (V. D. CHIJS, pl X. n°. 14) voor den eigenlijken *klimmer* van BREDERO 1); hij past dan ook in waarde het best bij de drie vorige en bij den volgende.

Eindelijk zijn wij genaderd tot den *vijfstatenstuiver*, die ons de minste moeite kost. Hiermede wordt bedoeld het stuk van 4 stuivers, het achtstedeel van den statendaalder van 32 stuivers. Deze vierstuiverspenning, geslagen in 1577 en 78, met het opschrift PACE ET JUSTITIA en thans zeer zeldzaam, werd in 1606 voor vijf stuivers gangbaar gesteld en is dus ontwijfelbaar het stuk van *vijf statenstuivers.* 2)

De vijf stukken geld, welke GEERTRUID'S ARENT met Sint-Niklaas kreeg, liepen dus in waarde niet veel uit elkander; zij waren: een platbek of Kleefsche stuiver, in tegenwoordige munt zooveel als 5 cent, een stooter of 12½ cent, een rijder of peerdeke, hoogstens 15 cent, een klimmer of 2½ cent en de laatste of grootste, een achtste statendaalder of 25 cent. *(Wordt vervolgd.)*

---

1) In het bekende *Thresoor*, uitg. 1580, vindt men deze munt afgebeeld, als bewijs, dat zij in dat jaar nog algemeen bekend was.

2) Zie omtrent dit stuk en een merkwaardig anachronisme van BREDERO een artikel van mijne hand in *Noord en Zuid* 1904, bl. 536—538.

Mijn goed recht tegenover Mr. Sillem gehandhaafd.

MR. J. A. SILLEM heeft op blz. 64 en volg. van den loopenden jaargang van dit *Tijdschrift* eene *Nalezing* gegeven uit *De Cameraarsrekeningen van Deventer* 1337—1376 voornamelijk met het doel zich te rechtvaardigen tegenover mijne aanmerkingen op zijn „*Onderzoek naar Loonen en Prijzen van Levensmiddelen in* 14e *eeuwsche Nederlandsche Bronnen*", zooals ik die aanmerkingen had nedergelegd in mijne „*Bijdrage tot de kennis van het Middeleeuwsch Geld- en Muntwezen*". (*Tijdschrift* jaarg. 12, blz. 37 en volg.)

Om de aandacht niet van de hoofdzaak af te wenden, zal ik de bijzaken laten rusten. Zoo zal ik niet verder in het krijt treden voor de middeleeuwsche klerken, die naar mijne meening geheel ten onrechte van grove slordigheid en van onkunde in het tellen worden beschuldigd. Al evenmin zal ik trachten aan te toonen, dat ik destijds op zeer goede gronden de veronderstelling waagde, dat het verschil tusschen *bonum pagamentum* en *mala pecunia* aan de aandacht van MR. SILLEM was ontsnapt. En zoo kom ik dan al aanstonds aan

HET POND VAN 300 PENNINGEN.

Mr. SILLEM had in zijn *Onderzoek* geschreven; „Daar" (in de rekening van 1371) „doen ponden van 10 *placken* „hunne intrede, en aangezien 1 placke = 2 groten vl. is, „en constant 2 × 15 d. torn. geldt, moet zulk een pond „van 10 placken niet 240 maar 300 d. torn. bevat hebben. „Aanvankelijk onderscheidt de scribent tusschen de twee „tellingen en vermeldt hij uitdrukkelijk of hij de ponden „voor 10 of voor 8 placken in rekening brengt, maar „allengs verzuimt hij dit te doen, ofschoon door uitreke-

„ning van verschillende posten blijkt, dat tot in de reke-„ning van 1374 enkele keeren nog bij ponden van 8 „placken of van 240 d. wordt gerekend. Hoe hij het met zijn geweten als comptabel ambtenaar kon overeenbrengen, die beide ponden bij elkaar te tellen als van gelijke „waarde, weet ik niet. Als regel kan men echter aanne-„men, dat na 1373 het pond van 10 placken of 300 d. de „gewone rekenmunt is geworden".

Ik heb in mijne *Bijdrage* omstandig als mijne meening te kennen gegeven, dat een pond. dat 300 d. „bevat" of in 300 d. verdeeld is, nimmer heeft bestaan en dat de scribent nimmer ponden van 8 plakken bij ponden van 10 plakken heeft opgeteld, doch dat de ponden van 8 plakken vóór de optelling werden herleid in ponden van 10 plakken indien de rekening in deze laatste ponden was gedaan en omgekeerd.

Mr. SILLEM erkent thans de herleiding van het eene pond in het andere en laat op dit punt zijn twijfel aan de comptable nauwgezetheid der Deventersche Cameraars varen, edoch uit zijn desbetreffend betoog blijkt, naar mijne meening, dat hij zich ook nu nog geen juist begrip heeft gevormd van het pond van 10 plakken. Mijn twijfel in zijn juist begrip is gegrond op de iet of wat twijfelachtige niet immer streng wetenschappelijke wijze, waarop hij zijn betoog heeft opgezet 1) en wordt zekerheid als ik in zijne *Nalezing* deze woorden zie afgedrukt: „Maar er zijn dan toch in de Deventer rekeningen ponden „gebruikt, die voor 300 d. p. berekend zijn en dit kan

1) Zoo leest men, b. v., in de *Nalezing*:„ Ik (Mr. SILLEM) had moeten zeggen, dat in de rekening van 1372 het pond (in vele, niet in alle gevallen) voor 300 đ. p. in rekening gebracht maar dan herleid wordt tot de ponden van 240 đ." Niet in sommige gevallen maar bepaaldelijk zoo dikwijls het eene betaling gold, gedaan na de verandering van het pond werd het nieuwe pond (als elk pond verdeeld in 240 stuks zijne eigene đ doch nu waardig geworden 300 đ van het oude pond) herleid tot het oude pond, waarin de rekening was begonnen en dus ook moest worden voleindigd.

„ook de Heer SASSEN niet ontkennen, waar hij (blz. 52) „het bestaan erkent van ponden van 10 placken à 30 d. p. „de plak"

Indien Mr SILLEM mijne *Bijdrage* op dit punt nog eens wil nalezen, zal hij tot de ervaring komen, dat ik het bestaan van „ponden van 10 placken à 30 d. p. de plak" nimmer heb erkend. Eene dergelijke erkentenis was trouwens onmogelijk in mij, die wist en nog weet, dat de uitdrukking „ponden van 10 placken à 30 d. de plak" in zich zelf onzin bevat, is eene ***contradictio in terminis***.

Een pond van 300 d. heeft nimmer bestaan. Ook de uitdrukking „een pond van 300 d." is even goed als „een dozijn van dertien" of „een tweeling van drie kinderen" eene ***contradictio in terminis***, want pond wil in de taal van het muntwezen dezer tijden niets anders zeggen dan 240 penningen.

Er waren ponden van verschillende waarde en het is dus zeer wel mogelijk, dat een zeker pond op een zeker tijdstip in waarde gelijk was aan 300 d. van een ANDER, — van een minderwaardig pond maar, nog eens, een pond, dat 300 (zijner eigene) d. bevatte. — dat in 300 d. was verdeeld, heeft nimmer bestaan, kon niet bestaan, want geen ander veelvoud dan 240 werd pond penningen (libra denariorum), bij verkorting pond genoemd.

Op een zekeren niet met juistheid te bepalen dag werd het Deventersche pond van 8 plakken gebracht op 10 plakken. Op datzelfde oogenblik, ***ipso facto***, verkreeg de plak, die vóór dien dag 30 d. waard was, eene waarde van 24 d. want $\frac{240}{8} = 30$ en $\frac{240}{10} = 24$.

DE VERSTERKING DER REKENMUNT IN 1372.

Volgens Mr. SILLEM is in 1372 „niet het pond ***reken-„munt*** vergroot of versterkt, maar de plak, het werkelijke

„*geldstuk*, gelijk staande met 2 grooten vlaamsch of 30 d p „in dier voege verzwakt, dat voortaan 10 plakken werden gevorderd voor betalingen, voor welke vroeger maar 8 plakken „noodig waren". Hij houdt zich „stellig overtuigd, dat wanneer „ooit de ordonnantie voor den dag mocht komen, die tot „de aanwending van ponden van 10 plakken . . . . heeft „geleid, daaruit zal blijken, dat niet het pond rekenmunt „van 8 op 10 (derzelfde — tusschenvoeging van mij—) „plakken gebracht maar dat het zilvergehalte van een of „ander geldstuk, plak, groot of hoe het moge heeten, in „de verhouding van 10 tot 8 verminderd is".

Eene dergelijke ordonnantie zal wel nimmer te voorschijn komen, want zij kan niet bestaan hebben.

Indien toch de veronderstelde nieuwe plak eene waarde zou hebben gehad van 8/10 der oude plak dan zoude, b.v.

a. een oud schild, dat vóór de verandering waard was 28 (oude) plak of 56 (oude) groot, nà de verandering waard zijn geworden 35 (nieuwe) plak of 70 (nieuwe) groot;
b. een mouton, die vóór de verandering waard was 13 (oude) plak of 26 (oude) groot, nà de verandering waard zijn geworden $16^1/_4$ (nieuwe) plak of $32^1/_2$ (nieuwe) groot.
Wat zien wij echter? Het oud schild gold, zoowel voor als na de verandering 28 plak of 56 groot. —de mouton gold zoowel voor als na de verandering 13 plak of 26 groot,

Het aantal plakken, waarvoor men b.v. een oud schild kon koopen, bleef vóór en na de verandering gelijk, — daarentegen had men noodig vóór de verandering 840 d p of $3^1/_2$ ℔ om een oud schild te koopen, — na de verandering slechts 672 d. p of $2^4/_5$ ℔. Tegen minder ponden kon men evenveel goudgeld wisselen als vroeger voor meer. Het pond was dus meerderwaardig geworden, met andere woorden het was versterkt.

Ook uit de prijzen van zaken en uit de loonen blijkt, dat de plak van na de verandering dezelfde was als de

plak van vóór de verandering doch, dat het rekenpond in waarde was gestegen.

Als een voorbeeld uit de vele, wijs ik op de prijzen der handschoenen, die telken jare aan schepenen en raden werden uitgereikt.

Op Paaschavond (5 April) 1371 kocht de stad 30 paar handschoenen en betaalde daarvoor 3 ℔ 15 β (III. 2. 317). Op Pinksteravond (4 Juni) 1373 kocht de stad 29 paar handschoenen en betaalde daarvoor 2 ℔ 18 β (IV 53).

Tusschen de beide evengenoemde dagen in werd het pond van 8 op 10 plakken gebracht, ergo in 1371 werd de plak gerekend tegen 30 d. p. — in 1373 tegen 24 d. p.

$$\frac{3\text{ ℔ }15\ \beta}{30} = 30\text{ d.} \qquad \frac{2\text{ ℔ }18\ \beta}{29} = 24\text{ d.}$$

Wat leert ons deze berekening? Dat men te Deventer een paar handschoenen van een zeker bepaald soort zoowel in 1371 als in 1373 kon koopen voor 1 plak, doch dat men voor het paar, dat in 1371 30 d. p. kostte, in 1373 slechts behoefde te betalen 24 d. p., omdat ondertusschen de waarde van den d. p. van het rekenpond was toegenomen in de verhouding van 8:10

Zoowel in 1372 als in 1373 ontvingen zoowel de messelgier als de tichelaars en de pijpers voor hunne rokken, laken ad 14 plak de el. In het eerstgenoemde jaar worden die 14 plakken verantwoord met 420 d. p., — in het tweede jaar evenwel met slechts 336 d. p.

In het algemeen blijkt, behoudens toevallige veranderingen in prijzen en loonen, dat vóór en na de versterking der rekenmunt voor dezelfde zaak of denzelfden arbeid eenzelfde som werd betaald, als die som in plakken, — minder evenwel als deze in de rekenmunt is uitgedrukt.

Door dit alles is onwedersprekelijk aangetoond, dat in 1372 niet de plak door een minderwaardig geldstuk van gelijken naam werd vervangen, doch dat de rekenmunt werd versterkt. De koopkracht van de plak bleef onver-

anderd. De koopkracht van den d. p. werd in de verhouding van 8: 10 versterkt.

Ik had kunnen nalaten dit door voorbeelden te staven, want de boekingen in de rekeningen van 1372 en 1373 bewijzen op zich zelf mijne stelling.

Zoo leest men op blz 451 van deel III 2: *De twelf raden der stad , , . elc* 15 ℔ (is 12×15 = 180 ℔) 10 *pl. voor elc punt maken* 225 ℔.

Van 1369 tot 1383 ontving elke raad eene jaarwedde van 15 ℔. Voortdurend steeg ondertusschen de waarde van het goudgeld in verhouding tot de rekenmunt, — het oud schild b. v. liep van 585 d. p. op tot 744 d. p. Altijd evenwel ontvingen de raden 15 ℔ per hoofd en per jaar. Sommige geldstukken werden ondertusschen uit de circulatie genomen, — andere in omloop gebracht, maar hoe ook, gedurende de gezegde 15 jaren ontving elk der raden 15 ℔ per jaar. En zonder eenige verdere bijvoeging werden die 15 ℔ telkens als 15 ℔ verantwoord. Nu wordt, — volgens Mr. SILLEM wel te verstaan —, in 1372 de plak door een minderwaardig geldstuk van gelijken naam vervangen en dit zou voor rendanten eene reden zijn geweest om bij sommige posten uitdrukkelijk te vermelden, dat het pond niet meer 8 der oude maar 10 der nieuwe plakken waard was. Waarvoor zoude dat hebben gediend? Voor niets hoegenaamd. De zaak heeft zich toegedragen gelijk ik ze in mijne *Bijdrage* heb voorgesteld. In 1371, toen nog het oud pond gold, werd evenals in de twee vorige jaren vermeld, dat elke raad 15 ℔ had ontvangen. In 1372 werd het rekenpond versterkt. De rekening over dat jaar was begonnen en moest dus voleindigd worden in het o u d e pond. De betaling van 15 ℔ per hoofd had plaats, toen het rekenpond reeds was versterkt. Die 15 ℔ of 15 × 240 = 3600 d. p. der versterkte rekenmunt werden herleid tot $^{10}/_{8}$ × 3600 = 4500 d p = 18$^{3}/_{4}$ ℔ der vroegere rekenmunt, — die, waarin de rekening is gehouden.

In de rekeningen van 1373 en volgende jaren, die in het pond van 10 plakken zijn gehouden, wordt weder eenvoudig geboekt: ***aan elk der raden*** 15 ℔, zonder meer.

De rekenmunt werd in 1372 versterkt in de verhouding van 8: 10 = 4: 5. Dit werd geheel naar den geest dier tijden als het ware tastbaar aangeduid door het zwakke pond te noemen ℔ ***van*** 8 ***plak***, — het sterkere pond te noemen ℔ ***van*** 10 ***plak***. Het eenvoudige feit, dat het oud pond juist 8 plakken, — het nieuw juist 10 plakken waard was, leidde tot deze wijze van aanduiding. Ware het pond versterkt in de verhouding van 8: 11 16:22, b. v., dan zouden de vroede mannen het oude pond ℔ ***van*** 16 ***grooten***, — het nieuwe pond ℔ ***van*** 22 ***grooten*** hebben genoemd. Dat deze wijze van aanduiding van zwakke en sterke ponden in de middeleeuwen eene heel gewone was, zoude ik uit tal van andere bronnen kunnen aantoonen.

DE VERANDERING DER REKENMUNT OMSTREEKS 1360.

Mr SILLEM zegt: „Het merkwaardige in de Deventersche „rekenmunt is juist, dat er eenmaal omstreeks het jaar „1360 eene verandering in de rekenmunt is te constatee„ren . . . Want de vervanging van de rekenmunt, die de „Heer SASSEN *den bekenden* 1) groot à 16 d. p. noemt „door de rekenmunt de Vlaamsche groot à 15 d. p. is „wel degelijk eene verandering geweest in den maatstaf, „dien men de werkelijke munten aanlegde,"

Mr. SILLEM vergist zich. Juist hier valt g e e n verandering in de rekenmunt te constateeren. Had er verandering plaats gehad, dan zouden wij herleiding van de vroegere in de nieuwe rekenmunt moeten aantreffen. Men zal er echter te vergeefs naar zoeken. Natuurlijk. De

1) Zeker: DE BEKENDE groot, dat is het overal en ten allen tijde bij meer dan eene rekenmunt voorkomend z e s t i e n v o u d van den đ p. (Noot SASSEN).

groot was het zestienvoud van den denarius parvus. Het woord *groot* diende om dat zestienvoud aan te duiden.

Zeker, er zijn telkens penningen geslagen en in omloop geweest, zoowel te Deventer als elders, gelijk aan den *groot* van het *paiement*, evenals er somtijds penningen zijn geslagen gelijk aan een schelling paiement. De eerste penning heette groot, — de tweede schelling, maar de woorden groot en schelling werden voornamelijk gebruikt respectievelijk in den zin van zestienvoud van den denarius parvus of van twaalfvoud van een denarius, onverschillig of de groot of de schelling als geldstuk bestond al dan niet. „Groot" was in de allereerste plaats een telwoord evenals „dozijn", „gros", „boek". Het was een der middelen om veelvouden aan te duiden, En evenals bij den d. p. werd ook het 12-voud van den groot schelling —, het 240-voud van den groot pond groot genoemd.

In 1357 komt te Deventer de Vlaamsche groot in omloop. Deze groot was hier geen fictie maar een bepaald geldstuk. Overal, waar de Vlaamsche rekenmunt gebruikt werd, gold ook de regel, dat het zestienvoud van den denarius parvus groot genoemd werd. Ook te Deventer werd een enkele maal het Vlaamsche geld als rekenmunt gebruikt (vergelijk III. 2. 16). Van dat geld was de groot (dezelfde die te Deventer in waarde gelijk was aan 15 d. p. van het paiement) het zestienvoud van den d. p. vlaamsch.

In verschillende landen waren munten geslagen gelijk aan een Vlaamschen groot. En het was dit geldstuk, dat in 1357 te Deventer in omloop kwam en waarvan de waarde werd bepaald op 15 denarii parvi van het Deventersch paiement. De Vlaamsche groot was hier geen *rekenmunt* 1) maar, nog eens

1) De groot als rekenmunt werd bij groote sommen geteld in ponden en schellingen. (Zie b. v. I. 119. 146). Te vergeefs zal men echter sommen van Vlaamsche grooten in de Deventersche rekeningen in ponden of schellingen vinden uitgedrukt. Dit deed men alleen met de fictieve munt nooit met de werkelijk bestaande geldstukken.

gezegd, een tastbaar geldstuk, gebaseerd op een vreemd muntstelsel, welk geldstuk nu toevallig te Deventer in 1357 in waarde gelijk was aan 15 d. p. van het Deventersch paiement. Het in omloop brengen dezer munt liet den aard en de waarde der rekenmunt onaangeroerd. Het feit was van geen andere beteekenis en had geen ander gevolg dan het in omloop brengen, b.v., van kromstaarten of van botdragers zoude zijn geweest of zoude hebben gehad. Van den Vlaamschen denarius parvus bleef de Vlaamsche groot (de fictie) altijd het zestienvoud, maar ten opzichte van de Deventersche fictieve munt wijzigde de waarde van den Vlaamschen groot (het geldstuk) zich naar gelang van omstandigheden. Telkens als de Vlaamsche denarius parvus (rekenmunt) ten opzichte van het goud geld werd verzwakt, ging de Vlaamsche groot (rekenmunt) in gelijken tred met die verzwakking mede; hij bleef immer en altijd het zestienvoud van zijn eigen d. p. Doch toen in 1372 de Deventersche rekenmunt werd versterkt, ging het geldstuk Vlaamsche groot met die versterking niet mede. Natuurlijk niet. De Vlaamsche groot daalde daardoor van 15 op 12 d. p Deventersch paiement.

Ik meen nu zeker toch duidelijk en omstandig genoeg te hebben aangetoond, dat Mr. SILLEM zich vergist als hij spreekt van de vervanging van den groot ad 16 d. p. door den Vlaamschen groot ad 15 d. p. en die vervanging noemt „eene verandering in den maatstaf, dien men den werkelijken munten aanlegde". Van vervanging is geen sprake. Een nieuw geldstuk was in omloop gebracht. Ziedaar alles. Ook na de verschijning van den Vlaamschen groot als geldstuk, bleef men nog enkele jaren te Deventer het woord groot gebruiken om het 16-voud van den Deventerschen d. p. aan te duiden. Langzamerhand echter raakte dit woord als telwoord in onbruik. Men kent de groote rol, die de Vlaamsche groot in heel het Nederlandsch geldwezen ging spelen. De Vlaamsche groot, — daar

waar men in Vlaamsch geld rekende als fictie, — elders en ook daar als geldstuk, werd DE groot bij uitnemendheid. Om dubbelzinnigheid te vermijden, liet men in het dagelijksch leven, hier wat eerder, ginds wat later, het woord groot in de beteekenis van 16-voud van den d. p. varen.

DE WAARDEVASTHEID DER REKENMUNT.

„Behoefde die bewezen te worden?" vraagt Mr. SILLEM. „Als men", zoo vervolgt hij, „in den loop van vele jaren „opgaven vindt van stoffen in Amsterdamsche el ge„meten, moet men zich dan de moeite getroosten te bewijzen, „dat die el altijd even lang is geweest?" Het hier gegeven voorbeeld deugt niet als zoodanig. Indien blijkens de eene of andere oorkonde eene eeuwigdurende rente van een Amsterdamsch mud per jaar was bedongen en men vindt nu in de boeken des schuldeischers over eene lange reeks van jaren de schuldplichtigheid telkens verantwoord als één mud rogge, dan mag men daaruit besluiten, dat dit mud daar ter plaatse gedurende al die jaren even groot is gebleven. Zóó is het geval analoog aan de door mij in mijne *Bijdrage* aangehaalde bewijsplaatsen.

Uit het feit, dat verschillende periodieke betalingen over lange reeksen van jaren werden verantwoord met een zelfde bedrag in de rekenmunt per jaar, besloot ik tot de waardevastheid van de rekenmunt, tot hare standvastigheid in waarde tegenover de goederen. Ik meen, dat ik hiermede mijne stelling juist heb geformuleerd, al heeft Mr. SILLEM mij blijkbaar niet begrepen. Hoe ook, ik bedoelde er mee te zeggen, dat men aan de rekenmunt (en niet aan de geldstukken) eene bestendige koopkracht toekende. Neemt men dit aan, dan is daarmede verklaard het feit, dat periodieke betalingen, die over lange reeksen van jaren liepen zooals jaarlijksche renten, pachten, huren, bezoldigingen enz. bij voorkeur en haast zonder uitzondering werden bepaald

door middel der rekenmunt. Alleen wanneer men, b.v., 1) in slechte tijden, als de stad in geldnood verkeerde en weinig crediet had, aan die stad geld leende, dan bedong men naast eene hooge rente, de verplichting van de schuldenares om de schuld af te lossen in dezelfde geldstukken als die men uitgeleend had. Dit wordt dan uitdrukkelijk in den titel gestipuleerd. Men bedong zich op die wijze een bijzonder voordeel, want men wist, dat men bij de voortdurende stijging der waarde van het goudgeld ten dage der terugbetaling meer ponden zoude terug ontvangen dan men had uitgeleend. Als men b. v. in 1369 24 oude Frankrijksche schilden had uitgeleend om in 1371 24 dierzelfde schilden terug te ontvangen dan had men die schilden in 1369 kunnen koopen voor 60 ₶ d. p., terwijl men de in 1371 terugontvangen 24 oude Frankrijksche schilden dan kon wisselen tegen 84 ₶ d. p. Eene winst alzoo van 24 ₶. Maar in het gewone geval vergenoegde men zich er mede telkens evenveel ponden der rekenmnnt te ontvangen. Men ging dus uit van de meening, dat b.v. 10 ₶ over 10 jaren evenveel waard zouden zijn, — evenveel koopkracht zouden hebben als 10 ₶ van daag waard waren of koopkracht hadden. 2) Dit wordt m. i. onomstootelijk bewezen door het feit, dat de bezoldiging der Schepenen van 1369 tot 1393 3) bleef bepaald op 30 ₶ per jaar. Schepenen en raden waren zelf wetgevende en uitvoerende macht. Zij konden zelf hun

1) Ik zeg b.v. Ook bij verbintenissen met korten termijn en in andere gevallen werden de te betalen sommen in bepaalde geldstukken uitgedrukt zonder dat men altijd het waarom kan nagaan. Als regel gold, dat eene schuld in „sonderlinghe" muntstukken uitgedrukt, in diezelfde munt of tegen de waarde dier munt ten tijde der betaling moest worden gekweten.

2) Ik laat buiten beschouwing de gevallen waarin bij wijzigin in de rekenmunt door de overheid werd bepaald, dat periodieke betalingen van de oude munt in de nieuwe moesten worden herleid. (Vergelijk b v. VAN DER CHIJS, Utrecht, 120).

3) Wellicht langer. Ik heb evenwel de handschriften bij gebrek aan tijd niet verder geraadpleegd.

salaris vaststellen en zouden er geen genoegen mede hebben genomen telkens slechts 30 ℔ te ontvangen indien 30 ℔ in het eene jaar niet evenveel waarde had vertegenwoordigd als 30 ℔ in een ander jaar. Geldstukken kregen zij bij voortduring minder. In 1369 b. v. werden de 30 ℔ uitbetaald met 12 oude Frankrijksche schilden, in 1381 met slechts $9\frac{21}{31}$ dierzelfde schilden. Het voortdurend anders evalueeren der geldstukken had daarom geen ander doel dan de waarde der rekenmunt tegenover de goederen voortdurend en zooveel mogelijk constant te houden. Bij elke evaluatie moest natuurlijk rekening worden gehouden met gepleegde muntverzwakking en muntbesnoeiing. Om economische of politieke redenen werden vreemde muntstukken soms naar een anderen maatstaf getarifieerd dan eigen muntstukken, maar, nog eens, de evaluatie had ten doel de rekenmunt op hare waarde te houden. Omdat invloeden van velerlei soort werkzaam waren, geschiedde de waardeverhooging (een enkele maal waardeverlaging) der verschillende muntstukken niet altijd naar denzelfden maatstaf. Bij een en dezelfde ordonnantie werd het eene muntstuk percentsgewijze meer, het andere percentsgewijze minder verhoogd of verlaagd. Soms bracht men de verhooging of verlaging tot stand door een algemeenen maatregel, die alle gangbare muntstukken omvatte en aller waarde naar gelijke mate wijzigde. Dat zien wij in Deventer 1337—1384 tweemaal gebeuren. In 1346 werd de rekenmunt verzwakt in de verhouding van 4 tot 3. Men had na dien maatregel alzoo 4 ℔ noodig om evenveel geldstukken te verkrijgen als men vóór dien tegen slechts 3 ℔ kon wisselen. In 1372 daarentegen werd de rekenmunt versterkt in de verhouding van 8 tot 10. Men had na dien maatregel alzoo slechts 8 ℔ noodig om evenveel geldstukken te verkrijgen als men vóór dien tegen 10 ℔ kon wisselen. Schepenen, — laten wij voor een oogenblik aannemen, dat zij alleen aan eigen zak hebben gedacht —, waren in 1372 van oordeel,

dat zij niet zooveel ontvingen als hun naar oud herkomen toekwam, wanneer de 30 𝕽 salaris werden uitbetaald met $8\frac{4}{7}$ oud schild, omdat het oud schild met al de andere geldstukken naar hun oordeel tegenover de goederen in waarde was gedaald. Zij versterkten daarom de rekenmunt in de verhouding van 8 tot 10 en ontvingen daardoor nu $10^{5}/_{7}$ oud schild, doch noemden die som nog altijd 30 𝕽.

Helmond, Januari 1905. AUG. SASSEN.

BLADVULLING.

Nederlandsch Belgische Vereeniging der vrienden van de medaille als kunstwerk.

De *N. R Ct.* van 3 februari 1905 bracht ons het heugelijk bericht, dat H. M. de Koningin lid is geworden der Nederlandsche Sektie van bovengemelde vereeniging.

Z.

IN MEMORIAM.

MR. J. A. VAN DER CHIJS.

Mr. 'JACOBUS ANNE VAN DER CHIJS werd 1 Juni 1831 te Leiden geboren, studeerde en promoveerde in 1856 aldaar in de rechten en deed daarna te Delft examen voor Oost-Indisch ambtenaar. In 1857 vertrok hij naar Indië, werd benoemd tot kommies, later tot referendaris ter alg. sekretarie, was daarna als inspekteur bij het inlandsch onderwijs werkzaam en werd 28 Januari tot landsarchivaris benoemd, na geruimen tijd tijdelijk werkzaam te zijn geweest met het klassificeeren enz. van het oud-archief. Door zijn zorg zagen belangrijke stukken uit dat archief het licht, zooals: *Inventaris van 's Lands Archief te Batavia* (1602—1816), *Ned.-Ind. Plakkaatboek*, waarvan 15 dln., loopende tot 1808, zijn verschenen, en *Daghregister, gehouden in 't Casteel Batavia.*

Voorts schreef hij o. a. *Geschiedenis der stichting der Vereen. O.-I. Comp., De Nederlanders te Jakatra, Neerlands streven tot openstelling van Japan voor den wereldhandel, De munten van Ned. Indië* (met NETSCHER) in de *Verhandelingen van het Bat. Genootschap*, enz.

Mr. VAN DER CHIJS' wetenschappelijke arbeid werd ook hier te lande zeer gewaardeerd.

Behalve landsarchivaris was hij konservator van het Numismatisch Kabinet van het Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, welk genootschap hem destijds tot eerelid benoemde; VAN DER CHIJS gaf in 1896 te Batavia bij ALBRECHT en PRUSCHE en te 's Gravenhage

bij NIJHOFF een uitstekend bewerkten katalogus van deze belangrijke verzameling uit, bevattende de becshrijving van 149 soorten Ned.-Indische penningen, Uitheemsche idem 952, Ned. Indische amuletten 115, Uitheemsche idem 134, Ned. Indische munten 575, Uitheemsche idem 5,148, Ned. Indisch papierengeld 380, Uitheemsch idem 485 soorten. Verder was hij lid van het kollege van kuratoren van het gymnasium WILLEM III te Batavia; eere-lid van de Ned.-Ind. Mpij. van Nijverheid en Landbouw te Batavia; lid van het Indisch Comité voor wetenschappelijke onderzoekingen enz.

De nederlandsche regeering erkende zijn verdiensten door zijn benoeming tot ridder in de orde van den Ned. Leeuw. Verder was de overledene ridder van de orde van de Eikenkroon en Officier d'Académie.

12 Juni 1892 werd hij benoemd tot buitenlandsch lid van ons genootschap; nooit klopte men te vergeefs bij hem aan om inlichtingen omtrent de munten en gedenkpenningen van Nederlandsch Indië; deze en die van omliggende landen en eilanden vormden zijne verzameling. Jaargang 1896 van dit *Tijdschrift* bevat van zijne hand eene zeer lezenswaardige bijdrage, getiteld: *Particulier papierengeld in Nederlandsch Indië.*

In den laatsten tijd zijns levens bijna blind geworden, overleed hij 23 Januari 1905.

Z.

Gemengde Berichten.

Denarius van Pepijn den Korte, geslagen te Verdun, te Domburg gevonden.

Van dezen zeldzamen denarius zijn mij 3 variëteiten bekend; een — gelijk aan het hierna te beschrijven exemplaar — kwam voor in de merkwaardige muntvondst van Imphy en is door GARIËL afgebeeld op plaat IV n°. 75. Het stuk behoorde toen tot de bekende verzameling DE PONTON D' AMÉCOURT. GARIEL vermeldt onder n°s. 76 en 77 twee variëteiten van deze munt, de laatste heeft een cirkelvormig omschrift.

Het exemplaar uit de verzameling de PONTON D'AMÉCOURT is later overgegaan aan den franschen numismaat HENRI MEYER, wiens kollektie in Juni 1902 te Parijs is verkocht. Onze munt komt in den katalogus van die veiling voor op plaat 1 n°. 68.

Waar het exemplaar is gebleven, beschreven bij GARIEL onder n°. 76, is mij onbekend; n°. 77 met het cirkelvormig omschrift maakt deel uit van het muntkabinet van den franschen staat te Parijs. De katalogus door den geleerden M. PORU bewerkt, vermeldt het onder n°. 142 op plaat IV. Het weegt 1.07 gr. In 1902 werd te Domburg een bij uitzondering zeer goed bewaard en gaaf exemplaar van den verdunschen denarius gevonden. Dit is, voor zoover wij weten, het 4de, dat tot nu toe bekend is en dus van wege de hooge zeldzaamheid de aankondiging in dit tijdschrift wel waard.

Gewicht: 1.09 gr.

Voorzijde: R X F (R X aan één) Vóór de R twee stippen. Bovenaan een dwarsstreepje.

Keerzijde: VIR
DVII gescheiden door een lijn, gevormd uit een in balletjes eindigend kruisje, een streep en een stip. Alle letters eindigen in bolletjes. Parelrand. Mijne verzameling.

Eene eigenaardigheid van de karolingische munten uit het Noorden en Oosten van het frankische rijk is, zegt GARIEL, het meestal daarop voorkomen van een in bolletjes eindigend kruisje (croix pomm etée) en een groepje van drie stippen. Onze munt heeft echter die stippen niet.

Domburg heeft nog eene andere munt, te Verdun geslagen, opgeleverd. Het is een merovingische triens, die, jammer genoeg, niet meer voorhanden is. Ik vond de beschrijving van dat stukje in Mr. KAREL KOENRAAD REITZ' (1) *Adversaria* (blz. 83) bij de *„Lijst „van eenige penninkjes in Walcheren op het Noorderstrand „gevonden, zijnde van die, welke ik zelf bezit, geene beschrij- „ving gevoegd.*" Alhoewel het jammer is, dat Mr. REITZ de vermelding zijner eigene muntjes heeft weggelaten, weten wij toch welke die waren, daar zijne geheele verzameling in 1836 aan het Zeeuwsch Genootschap is gekomen.

De verdunsche triens, toen in het bezit van Prof. KLUIT, wordt door REITZ aldus omschreven:

VIRIDVNO CIVITAT, borstbeeld, verbeeldende KAREL den Groote (sic) — LANDERICVS M, kruis waarin V Ɔ

Een triens van Metz, eveneens het eigendom van Prof. KLUIT, vertoonde, volgens den heer REITZ, het borstbeeld van LODEWIJK den Vrome!

Vervolgens spreekt REITZ van zes muntjes, door sommigen voor hunnische muntjes aangezien; anderen daaren-

1) Mr. K. K. REITZ 1748—1810, aanzienlijk advokaat te Middelburg en griffier van het hof van Vlaanderen en van de staten van Walcheren. Hij heeft verschillende geschriften uitgegeven. Zie over hem: NAGTGLAS, *Levensbeschrijvingen van Zeeuwen*, II blz. 498.

tegen meenden dat het *tooverpenningen waren!* Dit kunnen niet *anders zijn geweest* dan angelsaksische sceattas, die, al worden ze door niemand meer met den naam van tooverpenningen betiteld, niettemin door een raadselachtig duister zijn omgeven. REITZ echter was van andere meening, want, zegt hij, het kruisje, dat er op voorkomt, toont aan, dat zij door Christenvorsten zijn geslagen.

Die hunnische muntjes (sceattas) verschillen onderling, zoo vervolgt hij, zeer in gewicht Sommigen wogen $^3/_4$ engelsch, (1 eng. = 1.538 gr.) anderen daarentegen slechts $^1/_2$ engelsch, zoodat de gansche massa van 36 stuks, welke ik thans 18 $^5/_{22}$ 05 uit de 40 — zijnde aan den een en ander door mij daarvan afgegeven — nog bezit, door mij bevonden te wegen 22$^3/_4$ eng. schaars, makende dus dooreen, elk $^5/_8$ engelsch omtrent.

Zooals reeds is gezegd, is het Zeeuwsch Genootschap in het bezit gekomen van deze muntjes, alle te Domburg gevonden.

M. D. M.

Een blijde tijding voor de verzamelaars van Nederlandsche Gedenkpenningen.

's Rijks Munt bezit een prachtige verzameling stempels tot het maken van historiepenningen gediend hebbende. Deze stempels hebben, vermoedelijk door de technisch onvolkomener wijze van slaan in vorige eeuwen, veel geleden — zij zijn niet meer vlak, doch komvormig uitgehold, zoodat niet alleen de laatste afslagen, die er destijds mede gemaakt zijn niet bizonder fraai kunnen zijn, doch ze ook thans bezwaarlijk zouden kunnen worden gebruikt om afslagen te maken, afgezien nog van het gevaar, dat deze kostbare stukken zouden loopen, indien men daartoe zou willen overgaan.

Zooals bekend, bestaan afslagen van vier oude stempels op 's Rijks Munt aanwezig: 1°. 1598. Dood van PHILIPS II. V. LOON I blz. 508, 2°. 1653. 2°. Dood van MARTEN HARPERTSZOON TROMP. V. LOON II blz. 376 n: 2. 3° 1676. Dood van MICHIEL ADRIAENSZOON DE RUITER, V. LOON III blz. 186 en 4°. Ter eere van BALTHAZAR BEKKER z. j. door I. BOSKAM, niet beschreven of afgebeeld in V. LOON; deze vier stukken zijn tusschen 1815 en 1838 „op oude stempels geslagen, en op dringend verzoek van vele liefhebbers in den handel gebragt." zie F. L. VAN HEECKEREN VAN BRANDENBURG. *Beschrijving en afbeeldingen van Nederlandsche Penningen, welke sedert* 1815 *tot* 1838 *aan 's Rijks Munt te Utrecht zijn geslagen en verkrijgbaar gesteld.* Afd. I n°. 1—4.

De 2e stempelsnijder J. C. WIENECKE was geruimen tijd praktisch werkzaam aan de Munt te Parijs en heeft daar gewerkt o.a. aan het maken van nieuwe stempels met behulp der oude. Daartoe wordt telkens de oude stempel met zeer lichten druk op een nieuwen geperst, het weggedrongen metaal voorzichtig weggekapt en deze bewerking herhaald tot men een zuiveren poinçoen heeft, waarmede een nieuwe stempel kan worden gemaakt. Van de letters, van op- en omschriften worden letterponsjes getrokken en de letters daarmede in den stempel ingeklopt.

Zoodoende krijgt men niet alleen aan de origineelen geheel gelijke, doch tevens volkomen vlakke en technisch veel betere stempels. 't Is bekend, dat de Munt te Parijs in de laatste jaren zeer fraaie afslagen in den handel heeft gebracht van oude penningen, geslagen met behulp van op deze wijze gemaakte nieuwe stempels en daarmede ook financieel zeer goede resultaten heeft bereikt. 's Rijks Munt te Utrecht wil dit voorbeeld thans gaan volgen. Onderhanden is een nieuwen stempel voor den penning van 1695 door I. BOSKAM, op het innemen van Kazal, met borstbeeld van WILLEM III Ongetwijfeld zal dit

bericht de penningverzamelaars ten zeerste verheugen, menig voor hen tot nog toe onbereikbaar stuk zullen ze nu, wel niet in originali, doch in een, het origineel overtreffenden afslag, in hunne verzameling kunnen neerleggen. Moge 's-Rijks Munt met ijver op den ingeslagen weg voortgaan en vooral succes hebben met deze niet genoeg toe te juichen poging.

Z.

Bijzonderheden over de Penninghistorie van Mr. GERARD VAN LOON, *door dezen aan* P. DE LA RUE *medegedeeld.*

In de „*Mengeling van aanteekeningen over zaaken en gevallen van verscheiden aardt*", bijeenverzameld door P. DE LA RUE. den schrijver van *Geletterd en Heldhaftig Zeeland*, 3[de] stuk. M. S. welwillend door den tegenwoordigen bezitter, den heer Jhr. Mr. E. P. SCHORER, ter inzage verstrekt, vond ik eenige bizonderheden omtrent Mr. GERARD VAN LOON medegedeeld, die vermoedelijk aan vele lezers van ons *Tijdschrift* onbekend zijn, al blijft de mogelijkheid niet uitgesloten, dat door anderen het een en ander van het hier volgende reeds kan zijn publiek gemaakt.

„Den 28[en] Augustus 1733," zoo schrijft de heer DE LA RUE, „hadde ik d'eer, dat de Weledelgebooren heer Mr. GERARD VAN LOON, beroemd schrijver der penninghistorie van Nederland (oorspronkelijk uit het edel geslagt der Luiksche VAN LOON, dog geboortig van Delf) één dag bij mij doorbragt. Hij liet mij zien het eerste boek van zyn nieuw werk *van de oude herkoomste en regeeringsform van Holland*, dat eerstdaags staat gedrukt te worden, waaruit alsdan zijn nieuwe *Systema* yder kenbaar worden zal. Hij heeft nog een diergelyk werkje in folio opgesteld, ten verzoeke van den hoogedelen Heere VAN KATWIJK,

ten betooge dat de Ridderschap van Holland niet afhing van de ingeboorenheid, maar van 't bezit eener havezaat of riddermaatig goed in dat Land.

In het jaar 1711 heeft zijne Weled. opgesteld het Treurspel Plautianus (zie naamrol der Hollandsche tooneelspelen) twelk hij naderhand nog vervormd heeft, dog is, in schrift nog zynde, weggeraakt.

De Snyders zyner penninghistorie zyn geweest BLEISWIJK en GOEREE in het eerste deel, vervolgens BLEISWIJK en FOLKEMA. 1) Het laatste stuk heeft zooveele fouten in de spellinge, by feil van een bequaam corrector des druks. De plaaten daarin schynen ook slegter, schoon ze meer van snyden gekost hebben dan d'andere, meest gedaan door FOLKEMA: dog dat is alleen toegekoomen, doordat ze door een knoeyer van een plaatdrukker gedrukt zyn geworden. De drukkers zyner penninghistorie hebben op dat werk wel tagtigduizend guldens gewonnen. Hij zelf heeft van hen voor zig gehad f 9000 onzuiver, dat is etlijke onkosten voor zijn rekeninge zonder goeddoeninge.

Dat werk word in Frankrijk vertaald, dog zal het voor zyn werk niet erkennen, vermids de vertaaler op sommige plaatsen zijne uitdrukkingen niet wel gevat hebbende, hem verkeerdelijk overgezet heeft.

In het gemelde Boek staat dit aan te merken; dat de schrijver op sommige plaatsen eenige uiterlijk eenvoudige spreekwijzen gebruikt, dog daar van alleen de kragt en innerlijke zin bekend is aan hen, die hem zelven die *secrete* zaaken medegedeeld hadden, waarop die zien.

't Gebruik der notulen hunner Ed. Gr. Moog, in zyn werk overal overvloedig aangehaald, zyn hem by gedeelten

1) JACOB FOLKEMA, plaatsnijder, geb. te Dokkum, werkte te Amsterdam. Hij graveerde cliché's voor VAN LOON's penningwerk, en teekende sommige met zijn naam. Zoo vindt men in dl. IV blz. 201, 317, 345, 363, 364, medailles afgebeeld, gesigneerd: I. Folkema. Hier door werd men in den waan gebracht, dat hij ook gedenkpenningen gemaakt heeft. Dit is ech er *niet* het geval. Hij heeft enkel de afbeeldingen in koper gesneden. W.

ter leen verschaft door een boekverkooper in Holland. Na het uitkomen van zyn werk, heeft de heer Mr. JAN DE WITT, kleinzoon van den Raadpensionaris (over eenige jaaren Roomsch geworden) nu Rekenmeester van Brabant, den heere schryver zelf gezegd, dat hy alle die Notulboeken door dien boekverkooper aan hem had laaten toekoomen, ten zynen gebruike.

De heer CORNELIS VAN ALKEMADE wel een man van verdienste, maar tamelyk hebzugtig, geeft in *zyne dischplegtigheden* veel op van eigen reedsel, 'tgeen hij egter van anderen gekreegen had: dus heeft hem de heer VAN LOON eenige zaaken op zyne eigene kosten verschaft daar hy niet eens van rept. Slegte aardt! een schryver dien iets van een ander tot zyn gebruik bygeset word, moet dat *cum elogio* zelf openbaar erkennen.

Al dit hebbe ik vernomen uit gemelden heere VAN LOON zelven". M. D. M.

Index batavicus of naamrol van de batavise en hollandse schrijvers. Van JULIUS CESAR *af, tot dese tijden toe. Met kopere afbeeldsels door* ADR. PARS. *Tot Leiden* bij Abr. DE SWART 1701

Boeken over munten en penningen in den naamrol vermeld.

Zie hier met welke hoogdravende bewoordingen ter eere van het vaderland, PARS, genoemden naamrol inleidt: „Dat is, den algemenen vaderlande. Het puikje van de beroemste en gesegendste gewesten des gantsen aardbodems. Het batavisme of der aalouden Katten. Gemenebeste. De wieg en bakermat der oude en nieuwe helden. De markt van Europa. Het pakhuis van oosten en westen in 't welke

men de gehele werelt schier koopt en verkoopt. De verwondering en verbaastheid der wereld. De schrik en wangunst harer vijanden. De edelste en hoofdstof der gedenkboeken van alle eeuwen in alle talen. De herberg der bannelingen. De toeloop van haar verdrukte en mishandelde geloovsgenoten. De schaav en vijl der woester volken. De schole van ouds des oorlogs en ook der wijsheid. De oeffenplaats van alle beste konsten en cierlijkste wetenschappen. Sy desen geringen arbeid. De lijst harer braavste schrijvers de schelle basuinen harer grootheden op het eerbiedigste toegewijd en geheiligd. Van een van hare getrouwe en dankbare inboorlingen en verwonderaars. ADRIAAN PARS".

PARS vermeldt in zijn naamrol de volgende schrijvers over munten en penningen :

1. ERASMUS VAN HOUWELINGEN 1597 ; er bestaat ook een Rotterdamsche druk van, van 1627.

2. ALKEMADE. PARS kreeg ter beschrijving het exemplaar van v. ALKEMADE zelf door hem in het net geschreven, en de penningen „verwonderlijk cierelijk met de pen door zijn Ed. geteekend"

3. PARS zag in 1695 in het „verwonderlyk muntkabinet en seldsame Boekkamer van dh. JACOB DE WILDE te Amsterdam een werk vol cierelijke met de pen geteekende penningen van den heer JOACHIM OUDAAN, dog niet gangbare, maar reken- of liever hoffelijke penningen, die het weelderige Huis van Bourgondiën, den anderen in haar tijden, in plaats van Brieven, wisselden, welke behelsden ongemene, aardige, diepsinnige en raadselagtige versjes, steek- en schimpspreuken, daarvan OUDAAN voornam een boek te maken en de penningen uitteleggen, dat met zijn dood is onvoltrokken gebleven en nu voordaan de wereld zal moeten onbekend blijven, dewijl regtevoord ligt niemand

in Holland is, die den uitleg van dien magtig is uit te vinden." (1)

4. BISOT fransch 1687. hollandsch 1690.

Vervolgens vermeldt PARS de volgende schrijvers over uitleggingen van penningen :

MELCHIOR BARLAEUS, de oom of oudoom van KASPARUS BARLAEUS.

ROKUS VAN DEN HONART, raadsheer in den Haag, waarop HUIGHENS in 1634 een vers maakte.

De Ridder VAN WOUW ANDRIES JACOBSS.

GERARD SCHAAP, burg. van Amsterdam en gesant in Engeland 1650.

ANT. TISIUS, hoogleeraar in de Hoge Schole tot Leiden.

BEUKEL VAN SANTEN, raad en vroedschap tot Haarlem, dog geen van alle in 't ligt gekomen, maar voor en in de geboorte gesmoord.

Heer HENDR. D'ACQUET, borgemeester tot Delf, groot lievhebber der Vad. oudheden en munten, had de beleefdheid hem tot het beschouwen van zyn Ed. Kabinet te nodigen, op den 16 Lentemaand deses jaars 1700.

Nederlands leggeld of rekenpenningen in aftekeningen vertoond, in 4. Door de pen net uitgevoerd en door zijn Ed. eigen hand, met eenige aantekeningen en uitleggingen geschreven.

Sylloge numismatum elegantiorum, quae diversi Imperatores, Reges, Principes, Comites Respublicae, diversas ob causas ab a° 1500 ad Annum usque 1600 cudi fecerunt, concinnata et historica narratione (sed brevi) illustrata, opera ac studio JOHANNIS JACOBI LUCKII, Argentoratensis. Argentinae, Typis Reppianus 1620. Sumptibus ipsius Authoris. Quorum justam partem faciunt Belgarum et Batavici.

M. D. M.

---

1) In JAC. CATSII *et aliorum poet. Zeland aliquot Carmina XIII inscripta* D'ADRIANO HOFFERO, aan het Zeeuwsch Genootschap toebehoorende, komt een in oud hollandsch schrift geschreven kopie voor van JOACH. OUDAEN'S *Uytduytsel over eenige Legpenninghen*.

De proefslagen voor munten der Bataafsche Republiek.

Voor het Koninklijk Penningkabinet is een buitengewoon belangrijke aankoop kunnen gedaan worden, namelijk het stel proefslagen van munten der Bataafsche Republiek.

In Mei 1799 besloot het Uitvoerend Bewind van de Bataafsche Republiek de verschillende munthuizen op te heffen en één Munt te Amsterdam te vestigen, tevens werden toen proefslagen vervaardigd van den driegulden, gulden, tien stuivers, vijf stuivers en twee stuivers.

De Tweede Kamer nam dit voorstel niet aan en dus bleven alleen de proeven bestaan, waardoor zij uiterst zeldzaam zijn. Er zijn drie stel geweest, een daarvan is verloren gegaan met uitzondering van het tienstuiverstuk, het tweede stel is in een Parijsche verzameling, (naar we vermeenen van baron DE ROTSCHILD), het derde, thans,na te zijn geweest in handen der heeren GOGEL, KEER RIJNBENDE en STEPHANIK, in het Penningkabinet.

De munten zijn geslagen op gladgemaakte oudere munten van dezelfde waarde, wat o.a. aan het drieguldenstuk nog zeer goed te zien is. Aan den voorgrond van dit stuk ziet men een gevleugelden genius met een pijl in de linkerhand de rechter rust op een omlauwerden hoed, geplaatst op een altaar, waartegen aangebracht zijn een anker en dolfijn, op den achtergrond een zon. Het omschrift luidt: EEN EN ONDEELBAAR STERK. In de afsnede 1800. Aan de keerzijde in eikekrans: 3 Gl., om den krans: BATAAFSCH GEMEENEBEST. 'T 6 JAAR.

Van den gulden en het tienstuiverstuk bestaan alleen proeven der keerzijde met vermelding der waarde en BATAAFSCHE REPUBLIEK 6 JAAR.

Aan de voorzijde van het vijfstuiverstuk staat een altaar met omstraalden hoed en opschrift EEN EN ONVERDEELD STERK. De keerzijde bevat weder de omkranste waarde·

aanwijzing en dezelfde vermelding als op de reeds genoemde munten. Het dubbele stuiverstuk is kleiner, volkomen gelijk aan het zooeven genoemde vijfstuiverstuk.

(*N. R. Ct.*)

Wij wenschen den ijverigen direkteur van het Kon. Kabinet van harte geluk, dat hij er in geslaagd is, dit stel hoogst zeldzame nederlandsche munten voor Nederland te bewaren.

Naar wij vermeenen te weten, was bij de veiling RIJNBENDE voor den aankoop ten behoeve van het Rijk een krediet van *f* 1000 toegestaan, thans gold het stel *f* 1810 zonder het opgeld. Z.

Nieuwe Dubbeltjes.

Blijkens het *Muntverslag* over 1903, blz. 15 werd door den 2[en] stempelsnijder WIENECKE in dat jaar voor de Vz. van het 10-centstuk een nieuwe reduktie van het modelé PANDER vervaardigd, waardoor een technisch betere stempel werd verkregen.

Deze nieuwe stempel is voor het eerst voor den muntslag van dubbeltjes in 1904 gebruikt.

Het kopje is kleiner, de overgang van wang naar hals en de haarpartij zijn minder vlak, de diadeem komt meer uit, de hals is beter van vorm. Door de verkleining van het kopje ontstond gelegenheid het omschrift in anderen lettervorm en minder ineengedrongen te plaatsen, zoodat alles bijeengenomen de Vz. der nieuwe dubbeltjes een groote verbetering mag genoemd worden. Z.

Veiling der Muntverzameling Joh. W. Stephanik te Amsterdam.

De tijding, dat de fraaie verzameling munten, toebehoorende aan den heer J. W. STEPHANIK, in het Rijks Museum tentoongesteld, weldra in openbare veiling zou worden verkocht, viel als een bom in de wereld der numismaten. Men twijfelde dan ook aan de waarheid van dat bericht, tot dat het verschijnen van den met zeer veel zorg bewerkten katalogus aan alle hoop tot behoud der verzameling den bodem insloeg. Opmerkelijk is het, dat, zoover wij weten, niet één enkele stem in het publiek is opgegaan tot het behoud dier zeldzame kollektie voor ons land. Hoe dit ook zij, thans zijn de merkwaardige munten naar alle oorden heen verspreid.

Gelukkig is de katalogus er van door de firma FREDERIK MULLER en CIE., meer bepaald door haar medelid den heer ANT. W. M. MENSING, zoodanig bewerkt, dat STEPHANIK'S werk van jaren lang, het bijeenverzamelen van zoovele munten, toch van blijvend nut zal zijn; want de opnoeming der stukken gaat vergezeld van zeer vele merkwaardige aanteekeningen en van afbeeldingen, in fraaie lichtdrukken, der meest belangrijke munten.

Zelden komen angelsaksische sceattas in openbare veiling voor, vandaar dat sommige dier uiterst merkwaardige muntjes betrekkelijk goede prijzen hebben behaald. Veel minder is dit het geval geweest met de karolingische munten, waaronder toch zeldzame denarii voorkwamen.

Onder n°s. 956—965 vermeldt de katalogus muntjes van de abdij van Egmond, die tot nu toe niet aan deze waren toegekend. De heer STEPHANIK doet het op grond, dat graaf DIRK VI, tijdens zijn verblijf in Rome in 1138, van paus INNOCENTIUS II, wist te bewerken, dat de abdijen van Egmond en Rijnsburg voortaan onafhankelijk zouden zijn van de bisschoppen van Utrecht, ze zouden onmiddellijk

onder het oppertoezicht van den Heiligen Stoel staan. Dit voorrecht bracht o. a. het recht mede tot het slaan van eigen munt. Voor de abdij van Rijnsburg zijn deze muntjes teruggevonden, voor die Van Egmond tot heden niet. In het voordeel van deze hypothese is de omstandigheid, dat de bewuste muntjes gevonden zijn in de St. Adelbertusput te Egmond.

Plaatsgebrek maakt, dat we hier niet voort kunnen gaan met de bespreking der meest zeldzame der geveilde muntjes, het zou zijn, zooals de geijkte term in vele verkoopkatalogi luidt: „refaire le catalogue", en dat willen wij niet doen.

Onder de serie noodmunten kwam heel wat belangrijks voor. Vooral de zilveren en gouden exemplaren behaalden hooge prijzen. Zoo is het 4 dukatenstuk van Middelburg voor *f* 580 van de hand gedaan; het 2 dukatenstuk, dat bijna even zeldzaam is, kon slechts *f* 52 behalen; om een staaltje te geven, hoe vele stukken ver boven, andere ver beneden hunne waarde zijn geveild, diene, dat de serie veelvuldig voorkomende munten, die in 1573 gestempeld zijn, ter verhooging harer waarde, zeer duur zijn verkocht, terwijl o. a de zeldzame halve Filipsgulden van Zeeland van 1580, voor slechts *f* 5 ons eigendom is geworden. De geheele opbrengst der verkooping bedroeg ruim f 31.000. Naar wij vernemen is de afdeeling „Indes Orientales" voor f 5100 in massa gekocht door iemand, die voorloopig nog onbekend wenscht te blijven.

Laten wij hopen, dat ten minste deze prachtafdeeling voor ons land of voor onze koloniën behouden is gebleven.

M. D. M.

Plakket ter eere van Koningin EMMA

Het in 1904 meest op den voorgrond tredende feit in de nederlandsche geschiedenis, het heugelijke feit, dat H. M. Koningin EMMA gedurende 25 jaren niet volgens het burgerlijk recht alleen, maar in waarheid nederlandsche

was,- dit feit was als vanzelf aangewezen als onderwerp voor den in dat jaar door de nederlandsche sektie der Nederlandsch-Belgische Vereeniging voor de Vrienden der Médaille als Kunstwerk aan een vaderlandschen kunstenaar ter vervaardiging op te dragen penning; het voorstel daartoe werd dan ook met algemeene toejuichingen aangenomen. H.M., zelve lid dier vereeniging, was zoo welwillend voor den heer J. C. WIENECKE te poseeren en 10 December jl. mocht het bestuur H. M. de plakket ter Harer eere aanbieden, welke enkele dagen later aan de leden werd verzonden. De Vz. vertoont H.M's links gewend borstbeeld met diadeem en afhangenden sluier, op de afsnede:

EMMA

KONINGIN MOEDER

De Kz. toont ons een geschiedboek: NEDERLANDS GESCHIEDENIS 1879—1904, omkranst met klimop; tusschen band en bladeren zijn een lichtende toorts, lauwer- en oranjetakjes gestoken; daaronder den datum: 23 JANUARI en de opdracht: HULDE DER NEDERLANDSCH-BELGISCHE VEREENIGING DER MEDAILLEVRIENDEN.

H. M's portret is goed geslaagd, ook de streng eenvoudige Kz. maakt een gunstigen indruk. Reduktie en slag zijn van de Kon. Utr. Fabriek van Zilverwerken, firma C. J. BEGEER.

Z.

Blindheid van den franschen penningkundige Pellerin. 1)

In K. K. REITZ, *Adversaria* komt het volgende voor, genomen uit het maandwerk *L'esprit des journaux van* 1778: M.

1) Bekend fransch penningkundige. Schrijver o.a. van de volgende werken: *Recueil des médailles grecques, des rois, peuples, et villes. Paris* 1762-1778, 9 vol. in 4° *y compris les suppléments.*

PELLERIN, privé de la vue et agé de 96 ans vient de publier ce nouvel ouvrage: *Additions aux IX volumes de Recueils de médailles des rois etc.* 4°. 1778, qui doit être placé à la suite du savant *Recueil de médailles* qu'il nous a donné en sept volumes in 4°.

On ne comprendra point, comment dans cet état, il peut avoir entrepris et rédigé un pareil ouvrage, qui est rempli de mots de différentes langues et de passages assez longs, tirés d'auteurs anciens. Mais la nécessité est industrieuse et les besoins excitent le génie. M. PELLERIN, peu accoutumé à dicter et lassé d'employer cette pratique, a cherché de quelle manière il pourrait écrire lui-même.

Pour cela il s'est servi de petites bandes de papier fort étroites, pliées séparément, ou les unes sur les autres; les tenant et conduisant de la main gauche, par le tact, une des bandes sous un crayon, il la remplissait d'une ligne entière, et suivait le même procédé, pour toutes les autres bandes. Une main étrangère les a rassemblées et en a formé une suite, qu'on a pu relire à l'auteur.

M. D. M.

Over Japansche Munten en nog wat.

De eerste Japansche munten waren schelpen, het chineesche teeken voor munt is schelp; daarna volgden waarschijnlijk bronzen of met goud overdekte bronzen ringen. In de 6e eeuw na Chr. komen de eerste koperen munten met een gat in het midden en onduidelijke symbolen, geen letters. Tusschen 708 en 958 werden de twaalf oudste *sen* gemaakt, (sen-chineesch is iets dat vloeit), uit een alliage van koper, tin en zink. Ze hadden een gat in het midden en droegen in letters hun naam b.v. „De loopende schat van tienduizend jaren", „De oorspronkelijke schat van den vrede", „Nieuwe schat van Goddelijke verdienste". „De

eeuwige schat van voorspoedigen vrede". „De Goddelijke schat van Gezondheid en lang leven".

Tot 1587 vinden we slechts naslagen dier oude Sen of chineesch geld of de Shima Sen, waarschijnlijk uit China ingevoerd speciaal voor de behoefte van Japan, misschien ook aldaar geslagen.

Verschillende muntslagen volgen elkaar na 1587 op, waaronder die gediend hebben voor betalingen tijdens bepaalde oorlogen en expedities of van werkloonen der arbeiders aan den tempel van Nikko enz. Een der bekendste typen is de Kwan Ei Isoe Ho, (voortdurende schat van de voortdurende vrijgevigheid), geslagen 1624-1859 in talrijke varianten; zij waren rond met een gat, waarom 4 karakters. Bekend zijn ook de langwerpige groote stukken, voortdurende schat van de hemelsche bescherming genaamd.

Daarnaast bestonden provinciale munten. In de periode 1573—1592 vindt men platte ovale gouden platen, (Oban of Koban), gedeeltelijk gestempeld, gedeeltelijk met O. I. inkt beschilderd. In 1765 werden zilveren sieraden als overdreven luxe verboden en onteigend om er munten (langwerpig vierkant) van te maken.

In 1868 is het muntwezen hervormd en zijn munten van europeesch type ingevoerd, gouden van 20, 10, 5, 2, en 1 yen. zilveren van 1 yen, 30, 20, 10, 5 sen; nikkel 5 sen; koperen van 2, 1, 1/2, en 1/10 sen.

Nevens de gewone bestonden nog tal van gelegenheids-, tempel- en amulet-munten, aldus vertelt ons Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ aan de hand van NEIL. GORDON MUNROE (*Coins of Japan*-Jokohama 1904) in de *N. R. Ct.* 1e blad C. van 21 Januari 1905. Hij besluit zijn numismatisch uitstapje naar het verre Oosten met het wonderbare verhaal, hoe INOUY GENI er toe kwam, om expert en munthandelaar te worden.

„INOUY GENI was eens een rijk man, maar zijn zaken gingen achteruit en hij verarmde. Troosteloos ging hij in

een tempel liggen bidden, om aan de Goden te vragen, hoe hij er weder bovenop zou komen.

Plotseling voelt hij iets kouds langs zijn rug glijden, 't was een uiterst zeldzame munt! Bij vergissing had een bijziende oude vrouw, die een munt in een offerblok wilde werpen, dat stuk doen glijden in het kleed van INOUY GENI. Dat was een openbaring! De Goden wilden, dat hij munthandelaar en expert worden zou; hij deed dit en werd weder een rijk man. Een leuke reproduktie van een Japansche prent geeft dit voorval weder, men ziet den knielenden aanstaanden munthandelaar en de oude vrouw haar munt werpend".

Z.

Valsche Guldens.

In de *Rijnlandsche Courant* kwam in Januari 1905 het volgende berichtje voor:

> **Boskoop**. Er zijn valsche guldens in omloop, enkele winkeliers zijn er reeds de dupe van geworden. Wanneer men goed kijkt is er verschil genoeg in, want het is een gedenkpenning waarop aan de eene zijde de Koningin en aan de andere zijde, een wapen, en daar boven WILHELMINA VEREENIGING ALFEN A/D RIJN 1899. Dus laat men voorzichtig zijn.

Toen ik, oprichter en voorzitter der genoemde vereeniging, in 1902 deze penningen bij BEGEER liet maken, heb ik zeker niet kunnen droomen, dat ze nog eenmaal als valsche munt zouden fungeeren! Z.

Iets over gedenkpenningen betreffende de belegering van Groningen in 1672.

In den *Gron. Volksalmanak voor* 1905 wijdt ons medelid J. DE WAARD een 24-tal blz. aan bovenstaand onderwerp en geeft daarbij een 4-tal goed uitgevoerde platen.

Op populaire wijze bespreekt hij in korte trekken de gestempelde penningen en de noodmunten. Omtrent de laatste zegt hij, dat toen in 1672 langs het Reitdiep al het noodige kon worden aangevoerd, er geen geldgebrek kon geheerscht hebben en de z. g. noodmunten z. i. na afloop van het beleg als „gedachtenis" zijn geslagen; hij vindt hiervoor steun in de op sommigen voorkomende woorden: *toen sloegh men deze Munt tot een gedachtenis*, of wel: *thoen sloeg men — Vierkant gelt tot een gedagtenis*, als eindregels van de bekende versjes. Voornamelijk aan de gegraveerde verzen en afbeeldingen op de noodmunten en aan de gegraveerde penningen wijdt de schrijver zijn aandacht.

Eigenaardig dat ook hij tot de gevolgtrekking komt, reeds meermalen door andere schrijvers in ons *Tijdschrift* t. o. van andere nederlandsche penningen gemaakt, dat platen en prenten met voorstellingen op Groningens beleg, RABENHAUPT enz. betrekking hebbende, den graveurs kennelijk tot voorbeeld hebben gestrekt.

Op pl. IV wordt afgebeeld de fraaie gegraveerde penning, welken wij kennen door pl. XIX (n°. 1117) uit deel I van den *Catalogus der Nederlandsche en op Nederland betrekking hebbende Gedenkpenningen*, aanwezig in het Kon. kabinet. De schrijver meent in dit prachtige stuk te zien een geschenk der stadsregeering van Groningen aan den luitenant-generaal CAREL RABENHAUPT.

Wij wenschen den geachten schrijver geluk met deze welgeslaagde proeve van populaire numismatiek en hopen zijn naam (behalve op de *Ledenlijst*), ook in ons *Tijdschrift* spoedig te mogen begroeten. Z.

Amis de la Médaille d'Art.

Door het missen van de aansluiting te Leiden op Zaterdagmiddag 4 Maart jl., kwam een onzer eerst op het Kon. Penningkabinet aan, toen de weinige leden, die de vergadering der nederlandsche sektie der Amis de la Médaille d'Art bijgewoond hadden, het gebouw verlieten, terwijl de ander door ongesteldheid verhinderd was die bij te wonen.

Wij vernamen *tot onze groote verbazing*, dat besloten was den penning voor 1905 op te dragen aan L. ZIJL Hoe men dit besluit kon nemen, is ons onverklaarbaar. We kennen van ZIJL den bepaald afschuwelijk-leelijken portretpenning van AFFOURTIT, (een prijspenning voor kruidkundigen 1894), den prijspenning der vereeniging „Amsterdam vooruit" en den penning, dien men gewaagd heeft H. M. de Koningin bij Haar huwelijk aan te bieden. Op de beide laatsten (evenals op Vz. van de nieuwe Beurs— welk een veelzijdigheid!) ziet men twee mannen met de onmogelijkste tronies in een schuit, de een met een omgekeerden trechter (of is het een papieren steek, 't kan ook een clownshoed zijn) op het hoofd, versierd met een afgekloven visch als pluim, (afgebeeld in het *Oranje Nassau-Mecklenburg Schwerin Gedenkboek*).

Vergelijk met deze treurige parodie op het oude wapen van Amsterdam de behandeling door BOSKAM (VAN LOON IV blz. 213 No. 3) of door GEERTS (ZWIERZINA No. 395).

De Kz. van den 2[en] penning is al even ongelukkig: een juffrouw op rijpen leeftijd houdt met moeite een kroon op haar muts in evenwicht, terwijl ze op een vilders-knol op den verlaten Dam rond galoppeert... 't welk moet voorstellen de stedemaagd van ons Noordsch Venetië. Van dezen penning zeide de N. Rt. Ct. terecht, dat het beter was te zwijgen, daar hij een groote mislukking was èn als penning èn als kunstwerk. Met het opdragen van het modelleeren van een penning, aan den man, die getoond heeft

slechts leelijke parodieën op penningen te kunnen maken. blameeren we onze vaderlandsche penningkunst ongetwijfeld in de oogen van het buitenland, handelen we gewis in strijd met het schoone doel der Vereeniging: men moedigt toch het maken van dergelijke dingen *niet* aan, als men de penningkunst verheffen wil. Wij hopen, dat velen dergenen, die door hunne afwezigheid op de zeer slecht bezochte vergadering te 's-Gravenhage wellicht dit besluit mogelijk hebben gemaakt, ernstig protesteeren en met mij alles in het werk zullen stellen om het te doen herroepen. Blijken van instemming worden *gaarne* tegemoet gezien door:

W. K. F. ZWIERZINA te Alfen en H. G. DE CROOS, Leidschegracht 11, Amsterdam.

Les Médailles et Plaquettes Modernes.

Afl. 15 is geheel aan het werk van de vaderlandsche medailleurs gewijd. C. L. J. BEGEER opent de rij met een zestal portretplakketten, waaronder bizonder de aandacht trekt het eene geheele pagina beslaande, uitstekend gelijkende borstbeeld zijner moeder.

J. C. WIENECKE is vertegenwoordigd met 11 stukken waaronder enkele portretplakketten, den ISRAËLS-penning, dien ter eere van Koningin EMMA en op KRUGER'S begrafenis. Van H. MAKKINK is opgenomen het bekroonde ontwerp voor den prijspenning der ver. Arti et Industriae (zie *Tijdschrift* 1904 bez. 162), van F. J. WERNER vinden we zes stukken, waaronder: Herinnering aan den Transvaalschen oorlog ons het meeste aantrekt. De afl. is over het algemeen goed verzorgd, alleen het zoo aantrekkelijke Koninginnekopje van WIENECKE, (prijspenning voor scheepsjournalen en schietwedstrijden komt door slechte belichting in 't geheel niet tot zijn recht, de afbeelding is allerleelijkst; de begrafenispenning van PAUL KRUGER is te zwart en daardoor onduidelijk afgebeeld. Z.

Inhoudsopgaaf van Tijdschriften.

Revue belge de Numismatique, 1905, 1e. livr.

FORRER, L., Les signatures de graveurs sur les médailles grecques. — DE JONGHE, Vte B., Un denier noir frappé à Ypres par GUI DE DAMPIERRE, comte de Flandre (1280—1305). — BERNAYS, E., Un demi-gros de JEAN DE BAVIÈRE, duc de Luxembourg (1418—1425). — VANDEN BROECK, E., Numismatique bruxelloise. — Les jetons des seigneurs-trésoriers de Bruxelles du XVIIe siècle (1620—1698). — BORDEAUX, P., Jeton franco-allemand de la première république et méreaux mayençais contremarqués de 1792 à 1814. — PENY, E., Jetons et méreaux de charbonnages. — Hainaut. — HAMAL-MOUTON, M., Médaillon et décoration liégeois, 1789 et 1794. — Mélanges.

La gazette de nnmismatique, 9e année, 3 et 4.

CERRATO, G., Une médaille savoyarde inédite. — DE WITTE, A., Le graveur THÉODORE VICTOR VAN BERCKEL. Essai d'un catalogue de son oeuvre. — Un projet d'union monétaire universelle. — JUSTICE, J., Variétés inédites de jetons des Pays-Bas. — La monnaie de fer des Spartiates. — Nouvelles diverses. — Ventes. — Trouvaille.



n°. 889



n°. 914.





n°. 915.



n°. 916.





Nederlandsche Penningen 1864—1898,

DOOR

W. K. F. ZWIERZINA.

DEEL II, 1879—1890.

---

893. 1890.

Landbouwtentoonstelling te Tilburg.

Vz. CERES (aanziend) gezeten op een ploeg met een lauwerkrans in de linkerhand. In het verschiet een landschap, op den voorgrond korenschoof en zeis.

Kz. Tusschen saamgebonden eike- en lauwertakken ❀ TENTOONSTELLING ❀ 1890.

Omschrift: ❀ AFDEELING TILBURG DER NOORD-BRAB. MAATSCHAPPIJ VAN LANDBOUW.

Verguld koper met oog en ring, 35 m.M.

Verz. SNOECK.

Bijdragen 2e *druk* n°. 592.

894. 1890.

Prijspenning voor de wedstrijden voor handwerkslieden in Nederland.

Vz. Links een naakte zittende werkman, met hamer in de rechterhand, de linkervoorarm rustende op een aanbeeld, rechts stoel, bloemvaas op voet en kamrad, in het midden eene

halfnaakte vrouwengestalte, die den werkman een palmtak reikt. In de afsnede: MENGER.

Omschrift: WEDSTRIJDEN VOOR HANDWERKSLIEDEN IN NEDERLAND. JÜNGER D.

Kz. Saamgestrikte lauwer- en eiketakken, daaronder: w. s. (chammer).

Brons, 51 m.M. Verz. Z.

895. 1890.

Nederlandsche Studentenroeibond.

Vz. Drietand, om welke zich een dolfijn slingert.

Omschrift:

NEDERLANDSCHE STUDENTEN ROEI-BOND

Kz. Lauwerkrans, waarin de wapens van Leiden, Amsterdam, Utrecht en Delft, daarop twee gekruiste, aan elkaar gestrikte riemen. Daaronder: BEGEER

Brons, met oog en ring, 23 m.M.

Bij de oprichting van de studentenroeivereeniging „Laga" te Delft (9 April 1876) werd terstond besloten, dat tusschen deze vereeniging en „Njord" te Leiden (opgericht 5 Juni 1874) in navolging van Oxford en Cambridge studentenroeiwedstrijden zouden worden gehouden. Deze hadden 2 Juli 1878, 8 Juni 1880 (op het Galgew.ter bij Leiden) en 9 Oktober 1881 (op de Schie bij Delft) plaats.

In 1882 trad ook „Triton" te Utrecht (opgericht 5 Oktober 1880) toe en kwam de Nederlandsche Studentenroeibond tot stand, met jaarlijksche wedstrijden, die in 1883—1884 op den Rijn onder Oudshoorn, doch sedert 1885 op het Spaarne nabij Haarlem plaats hadden.

896. 1890.

Prijspenning van den Nederlandschen Voetbal-Bond.

Vz. In versierden rand de nederlandsche

leeuw met zwaard en pijlbundel, daarvoor een wapen, vertoonende drie aan het boveneind verbonden, schoppende beenen, waartusschen drie ballen.

Omschrift: ✠ NEDERLANDSCHE VOETBAL-BOND

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans.

Brons, 29 m.M., door BEGEER.

897. 1890.

Prijspenning der Nederlandsche Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde.

Vz. In een bloemkrans het gekroonde nederlandsche wapen met twee leeuwen als schildhouders, op een lint waarop de spreuk: JE MAINTIENDRAI. Daaronder F. BARTES.

Omschrift:

✱ NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VOOR TUINBOUW EN PLANTKUNDE

Kz. Glad veld omgeven door lauwer- en eiketakken, waarboven een ster.

Zilver en brons, 43 m.M. Verz. Z.

Zie omtrent deze maatschappij de aanteekening op n°. 255.

898. 1890.

Prijspenning der Vereeniging „Neêrlands Burgerwacht" te Amsterdam.

Vz. Het door de keizerlijke kroon gedekte wapen van Amsterdam, daaronder in boog: ONDER BESCHERMING VAN Z. M. DEN KONING.

Omschrift:

SCHERPSCHUTTERS-VEREENIGING „NEÊRLANDS BURGERWACHT"

✳ OPGERICHT 1864 ✳

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans.

Brons, 40 m.M., door BEGEER.

899. 1890.

Prijspenning der afdeeling Amsterdam van den Nederlandschen Schutterij-kaderbond.

Vz. Het door de keizerlijke kroon gedekte wapen van Amsterdam.

Omschrift: ✳ NED. SCHUTTERIJ KADERBOND AFD. AMSTERDAM ✳

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans.

Brons, met oog en ring, 41 m.M., door BEGEER. Verz. Z.

900. 1890.

Prijspenning van de „Vereenigde Scherpschutters" te Amsterdam.

Vz. Het door de keizerlijke kroon gedekte wapen van Amsterdam.

Opschrift: VEREENIGDE SCHERPSCH: ⋆ AMSTERDAM ⋆

Kz. Fraaie, door eike-, palm- en lauwertakken omgeven cartouche, rechts ter zijde staat: B. U. (BEGEER Utrecht.)

Brons. met oog en ring, 25 m.M. Verz. Z.

901. 1890.

Prijspenning der Vereeniging „de Schietschool" te Amsterdam.

Vz. Het door de keizerlijke kroon gedekte wapen van Amsterdam, met twee leeuwen als schildhouders, rustende op een ornement.

Omschrift: VEREENIGING DE SCHIETSCHOOL AMSTERDAM

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans, daaronder: BEGEER UTRECHT

Brons, 50 m.M. Verz. Z

902. 1890.

Prijspenning der Amsterdamsche Velocipède-club.

Vz. Tusschen twee lauwertakken de letters A. V. C. als monogram, gedekt door de keizerlijke kroon.

Onder staat: BEGEER UTRECHT

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans.

Brons, 32 m.M., Verz. Z.

903. 1890.

Prijspenning der vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Vz. De bouwkunst in de gedaante eener vorstelijke vrouwenfiguur, in de rechterhand een met lauweren omwonden teekenhaak, in de linker een lauwertak, zit op een troon,

waartegen rechts het door een staanden leeuw gehouden wapen van Rotterdam leunt, links kapiteel en eikestruik. Op den achtergrond rechts de dom te Keulen, links de St. Pieterskerk te Rome. Onder cartouche waarop: HONOR; alles in parelrand.

Kz. Glad veld, omgeven door eike- en lauwertakken.

Omschrift in parelrand:

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM

Brons, 50 m M., door BEGEER. Verz. Z.

Deze vereeniging werd opgericht in 1887.

904. 1890.

Prijspenning van het Sint-Hubertus gilde te Haarlem.

Vz. Aan een hertekop, tusschen welks gewei een crucifix, is het wapen van Haarlem opgehangen, rustende op een jachthoorn.

Omschrift: ST. HUBERTUSGILD HAARLEM

Onder staat: BEGEER

Kz. In eikekrans, boven in het veld:

DE
BESTE
SCHUTTER

verder glad.

Ovaal brons, 27 bij 30 m.M. Verz. Z.

905. 1890.

Prijspenning van de Kegelclub „de Phoenix" te Haarlem.

Vz. Een uit de vlammen opstijgende Phoenix.

Omschrift: KEGELKLUB DE PHOENIX · HAARLEM ·

Kz. Fraaie door eike-, palm- en lauwertakken omgeven cartouche, rechts ter zijde staat: B. U. (BEGEER, Utrecht).

Brons, 25 m.M.

906. 1890

Prijspenning der gymnastiekvereeniging „Olympia" te Arnhem.

Vz. Het wapen van Arnhem, rustende op een tropee van gymnastiekwerktuigen en schermgereedschap.

Op de afsnede staat D. V. (ries) ARNH.

Omschrift: GYMNASTIEKVEREENIGING OLYMPIA ARNHEM

Kz. Glad veld omgeven door saamgestrikte eike- en lauwertakken.

Brons, 29 m.M. Leidsch penn. kabinet.

907. 1890.

Prijspenning der Baarnsche Velocipèdeclub.

Vz. Schild waarop een (hooge) velocipède, daarboven: BAARNSCHE

ter zijden: V. C.

Onder het schild: BEGEER UTRECHT

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwer- en eikekrans.

Brons met oog en ring, 32 m.M.

908. 1890.

Prijspenning „Euterpe" te Schagen.

Vz. Het wapen van Schagen, waar achter een geharnaste krijgsman met knods op den schouder; daaronder: 1890.

Omschrift:

SCHAGEN'S MANNENKOOR „EUTERPE"

Kz. Glad.

Brons, 47 m.M., door BEGEER.

909. 1890.

Vrijwillige Schuttersvereeniging te 's-Heerenberg.

Vz. Twee gekruiste sabels.

Omschrift:

✱ VRIJWILLIGE SCHUTTERSVEREENIGING

Kz. Opschrift: 's HEERENBERG
1890

Brons verguld met oog en ring, 25 m.M. Verz. ROEST.

Volgens mededeeling van den heer ANTH. BEGEER is deze penning nooit uitgegeven.

910. Jaartal onbekend.

Prijspenning met de beeltenis van MARIA MALIBRAN.

Vz. Links gewend gelauwerd hoofd, daaronder: J. ELION F.

Omschrift:

ILLUSTRISSIMA MARIA MALIBRAN

Kz. Ontrold blad perkament (voor naam) onder een koningskroon, omgeven door oranje en lauwertak.

Brons, 80 m.M., Kon. Huisarchief.

MARIA FELICITAS GARCIA, als dochter van een bekend zanger geboren te Parijs 24 Maart 1808, was een der grootste zangeressen der 19e eeuw. Zij huwde met den franschen koopman MALIBRAN in 1826, na echtscheiding in 1836 met DE BÉRIOT.

Aan de gevolgen van een val van een paard te Londen overleed zij in hetzelfde jaar van haar 2e huwelijk te Brussel 23 September. Een fraai grafmonument op het kerkhof te Laeken en een straat te Ixelles houden haar naam voor het nageslacht bewaard.

Blijkens mededeeling van den heer DAN. DE LANGE te Amsterdam was deze penning ingesteld door Z. M. Koning WILLEM III om in goud uitgereikt te worden aan de meest talentvolle zangeressen onder Z. M's pensionnaires bij de op het Loo plaats hebbende audities.

Omtrent het jaar van instelling is niets te ontdekken.

911. Jaartal onbekend.

Eerste wedstrijden van den Algemeenen Nederlandschen Wielrijdersbond te Arnhem.

Vierarmig kruis met puntig toeloopende armen, tusschen de armen ornementen, in het midden een medaillon groot 18 m.M. waarop het omschrift:

WEDSTRIJDEN A. N. W. B.

ARNHEM

Brons, zilver en goud, 45 m.M., met oog en ring, eenzijdig, door BEGEER.

Noch het bestuur van den A. N. W. B., noch de direkteur van de Arnhemsche Wielerbaan kunnen mij het jaar opgeven waarin deze wedstrijden plaats hadden.

Vermoedelijk in 1885 of kort daarna, daar op 1 Juni 1885 de Nederlandsche Velocipédisten Bond in A. N. W. B. werd herdoopt.

912. Jaartal onbekend.

Brandwezen te Vlissingen.

Vz. In verdiept veld, opgelegd, de gekroonde vaas uit het wapen van Vlissingen.

Kz. In verdîept veld gegraveerd:

Commissie
Brandwezen
Vlissingen

Zilver, met oog en ring, 46 m.M. Oudheidskamer Vlissingen.

Mej. DE MAN, die mij dezen penning ter beschrijving toezond, kon mij het jaartal niet mededeelen.

913. Jaartal onbekend.

Het Nederlandsch-Indische gouvernement aan
THORAN ALIMOEDIN TAMIN DOSOL,
gewezen hoofd-djaksa te Batavia.

Vz. Ongeveer gelijk n°. 123.

Kz. Opschrift:

بهو انيله
درقد ڮوبرمين تانه هندى نيدرلند
كڤد
طورن اليموديين تامن د وحمول
يڠ د مول منجاد جقس بسر د بتاوى
يائيت اكن ممبلسكن ڤكرجاءنڽ
يڠ لام دڠن ستيا كڤد
ڮوبرنمن

Vertaling:

Dit komt van het Nederlandsch Indisch Gouvernement aan THORAN ALIMOEDIN TAMIN DOSOL, vroeger hoofd-djaksa te Batavia om

te vergelden zijne lange en trouwe diensten jegens het gouvernement.

Verz. Bat. Gen., *Cat* 1896 n°. 146, 38 m.M.

Daar de penning geen jaartal draagt en de datum van uitreiking onbekend is, werd getracht de datum van aftreding als hoofd-djaksa te Batavia op te sporen. Dit is niet mogen gelukken; vermoedelijk zijn de bescheiden, die omtrent een en ander licht konden verspreiden, verloren gegaan bij een brand, die voor eenige jaren een deel van het residentie-archief te Batavia vernielde.

914. 1890. 23 November.

Overlijden van Z. M. Koning WILLEM III.

Vz. 's Konings rechtsgewend hoofd, daaronder: J. P. M. MENGER F.

Omschrift: ✠ WILLEM · III · KONING · DER · NEDERLANDEN · G · H · V · L ·

Kz. Een grafmonument, waarop het aanziend borstbeeld des Konings; op het bovenstuk: een lauwerkrans; op het middelgedeelte: het nederlandsche wapen met twee leeuwen als schildhouders; op het voetstuk (gedeeltelijk bedekt):

WILLEM III (KONING)
DER NEDERLA (NDEN)
G. H. V. (L.)

links van het monument: de nederlandsche maagd met kroon en staf in rouwgewaad, rechts: een gevleugelde genius met brandenden, omlaag gehouden fakkel in de linkerhand, die een lauwerkrans legt op 's Konings borstbeeld; aan den voet een weenend kind, geknield bij een kussen, waarop kroon en schepter liggen.

Omschrift: XLI · JAREN · REGEERDE · DE · LAATSTE · ORANJEVORST · EN · WAS · NEDERLAND · GELUKKIG ·

Daarbinnen: W. SCHAMMER F.

In de afsnede: GEB . TE . BRUSSEL . 19 . FEB . 1817
OVERLEDEN . OP . HET . LOO
23 . NOV . 1890

Brons, 53 m.M., Verz. Z.

In goud in het Kon. kab.

Oranjepenningen 1387, afgebeeld in *Eigen Haard*, 1891 blz. 96.

De uitgifte van dezen penning werd op last van hoogerhand gestaakt, later voortgezet door nu wijlen D. LANKELMA te Utrecht.

Omtrent deze staking heerschen twee lezingen:

1°. dat het opschrift, speciaal de woorden „de laatste Oranjevorst", afgekeurd werd;

2°. dat de omstandigheid, dat de penning aan de munt zelf verkrijgbaar was gesteld, daartoe aanleiding gaf, welk bezwaar uit den weg werd geruimd door de verkrijgbaarstelling bij den zilversmid en munt- en penninghandelaar LANKELMA.

915. Als voren.

Vz. 's Konings rechtsgewend hoofd, daaronder: BEGEER, omschrift in parelrand:

GVILIELMUS . III . REX . NEDERL . ARCHID . LVXEMB

Kz. Gebroken zuil, waaraan een geknakte oranjetak hangt en waartegen rechts het befloersde nederlandsche wapen rust; links uitgebluscht antiek lampje, welks walm omhoog stijgt; aan den voet der zuil een kussen, waarop kroon, schepter en rijksappel liggen, daarvoor een lauwertak.

Omschrift in parelrand:

NATVS . D . XIX . M . FEBR . A . MDCCCXVII . MORTVVS. D. XXIII. M. NOV. A. MDCCCLXXXX

Brons, 50 m.M., Verz. Z.

Oranjepenningen 1389, afgebeeld in *Eigen Haard* 1891 blz. 128.

916. Als voren.

Vz. 's Konings rechtsgewend borstbeeld in admiraalsuniform met de orde van het gulden vlies en het grootkruislint van de orde van den Nederlandschen Leeuw.

Ter zijde staat: C. J. BEGEER

Omschrift in parelrand: •

WILLEM III KONING DER NEDERLANDEN G. H. V. L.

Kz. Links palmtak, rechts papavers, onder omgekeerde vlaswiek omgeven door een lauwerkrans; in het veld:

GEBOREN
19 FEBR. 1817
OVERLEDEN
23 NOV. 1890

Alles in parelrand,

Brons en goudbrons, 53 m.M. Verz. Z.

Oranjepenningen 1388, afgebeeld in *Eigen Haard* 1891 blz. 64.

917. Als voren.

Vz. 's Konings rechtsgewend hoofd,

Omschrift:

WILLEM III KONING DER NED. G. H. V. L.

Kz. De gekroonde letter 𝔚

Omschrift:

· GEBOREN 19 FEBR. 1817. OVERLEDEN 23 NOVBR. 1890

Koper verguld, 21 m.M. Verz. Z.

Oranjepenningen 1390.

Dezen penning vond ik in de Verz. DU CROCQ, deel uitmakende van twee horlogekettingen, elk samengesteld uit 3 penninkjes.

A 1. Vz. Rechtsgewend hoofd van Z. M. Koning WILLEM I, omschrift in parelcirkel:

WILLEM KONING DER NED. G. H. V. L.

Kz. Gekroonde gotieke W.

Omschrift: GEBOREN 24 AUG. 1772 OVERLEDEN 12 DEC. 1843 in parelcirkel.

Groot 17 m.M.

2. Het penninkje beschreven *Tijdschrift* 1897 blz. 356, *Bijdragen* 478, groot 19 m.M.

3. No. 917, groot 21 m.M.

B 1. Vz. Rechtsgewend hoofd van H. M. de Koningin, Omschrift in parelcirkel:

WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN

Kz Gekroonde gotieke W.

Omschrift in parelcirkel onderlangs:

GEBOREN 31 AUG. 1880

2. Vz. Rechtsgewend hoofd van H. M. Koningin EMMA.

Omschrift in parelcirkel:

* EMMA KONINGIN WEDW. *

Kz. Gekroonde gotieke E in cirkel.

Omschrift in parelcirkel:

GEBOREN 2 AUG. 1858

* * ~ * *

3. No. 917

Zelfde grootten als sub A, alles koper verguld.

918. Als voren.

Vz. 's Konings rechtsgewend hoofd.

Omschrift: WILLEM DE DERDE
KONING DER NEDERLANDEN

Kz. Opschrift:

GEBOREN
TE BRUSSEL
19 FEBRUARI 1817
OVERLEDEN
OP HET PALEIS
HET LOO
23 NOVEMBER
1890

Koper verguld en tin, met oog en ring, 23 m.M., door S. DE VRIES te 's-Gravenhage. Verz. Z.

919. Als voren.

Rouwinsigne

's Konings aanziend borstbeeld in generaalsuniform, in parelrand op strik van zwart en oranjelint.

Zilver, ovaal, 17 bij 22 m.M. Verz. Z.

920. Als voren.

Rouwbroche.

De koninklijke mantel, gedekt door een omfloersde kroon rust op gekruisten schepter en zwaard, daarop onder een geknakte oranjetak het monogram van den koning: W
III

Zilver, 40 bij 30 m.M., door VAN KEMPEN te Voorschoten. Verz. Z.

921. Als voren.

Draagteeken.

Uitgesneden afgeknotte zuil, op welks voetstuk staat: JE MAINTIENDRAI

omgeven door een lauwerkrans op welks strik staat: 23 NOV 1890

het geheel omgeven door een cirkelvormigen rand met het omschrift:

HET HUIS ORANJE NASSAU MET WILLEM III.

daarboven een lint waarop:

IM (sic) MEMORIAM, gedekt door een koningskroon.

Zilver, 26 bij 43 m.M., Verz. DU CROCQ.

Z. M. WILLEM III ALEXANDER PAUL FREDERIK LODEWIJK werd 19 Februari 1817 te Brussel geboren als oudste zoon van Koning WILLEM II en Koningin ANNA PAULOWNA. Den 18 Juni 1839 huwde hij met SOPHIA FREDERIKA MATHILDA Prinses VAN WURTEMBERG (zie DIRKS 550), uit welk huwelijk 4 September 1840 Erfprins WILLEM, later Prins van Oranje, werd geboren (DIRKS 569) en 25 Augustus 1851 Prins ALEXANDER. Een derde zoon Prins MAURITS stierf op zesjarigen leeftijd 4 Juni 1849, terwijl de Koning 3 Juni 1877 zijne gemalin (zie no. 414). 11 Juni 1879 zijn oudsten en 21 Juni 1884 zijn tweeden zoon verloor. In navolging van Prins HENDRIK hertrouwde Hij 7 Januari 1879 met Prinses ADELHEID EMMA THERESIA VAN WALDECK EN PYRMONT, uit welk huwelijk 31 Augustus 1880 werd geboren Prinses WILHELMINA HELENA PAULINA MARIA, thans onze geëerbiedigde Koningin.

Nadat de Kamers der Staten-Generaal in vereenigde zitting van 29 Oktober 1890 (Stbl. 155) ten gevolge van Z. M's ziekte de noodzakelijkheid van een waarneming van het Koninklijk gezag hadden uitgesproken, werd deze bij besluit van 30 Oktober 1890 Stbl. no. 156 door den Raad van State aanvaard en werd vervolgens Koningin EMMA bij de wet van 14 November 1890 Stbl. no. 170 tot Regentes van het Koninkrijk benoemd. Reeds 23 November d. a. v. bezweek de hooge lijder, in Nederland opgevolgd door Koningin WILHELMINA, (krachtens de wet onder Regentschap Harer moeder), in Luxemburg door Hertog ADOLF VAN NASSAU.

WILLEM III was een warm vereerder van schilderkunst, muziek en tooneel, jeugdige kunstbeoefenaars en instellingen werden geldelijk gesteund. Alles wat het leger betrof werd met de meeste nauwkeurigheid door den Koning (zelf een uitstekend militair) persoonlijk behandeld. Als vorst hield Hij zich streng binnen de konstitutioneele grenzen. Waar rampen ons land teisterden was Hij dadelijk ter plaatse om persoonlijk hulp te bieden, vooral mag hier gewezen worden op den watersnood van 1861 (zie DIRKS 842). Zijn lievelingsverblijf was het paleis het Loo bij Apeldoorn, waar Hij ook het moede hoofd ter ruste legde. (Een aardige woordspeling zegt WILLEM II was de held van Waterloo, WILLEM III de waterheld van het Loo.)

De groote nationale feesten van Nederland, onze 50-jarige onafhankelijkheid in 1863, gevolgd door de oprichting van het monument te 's-Gravenhage in 1869, 's Konings 25-jarig huwelijk in 1864, de 50-jarige gedenkdag van den slag bij Waterloo in 1865, het 3e Eeuwfeest van de inneming van den Briel door de Watergeuzen in 1872, het 25-jarig koningschap in 1874, 's Konings huwelijk in 1879, 's Konings 70e verjaardag in 1887 en 40-jarige regeering in 1889, ze vonden steeds den Koning feestvierende te midden van Zijn volk, vaak veiligheidsmaatregelen verbiedende, daar Hij zich veilig voelde; de treurdagen voor het Oranjehuis, waar Z. M. in 7 jaren tijds eerst Zijne gemalin en daarna alle mannelijke leden van Zijn geslacht naar de doodenstad Delft moest begeleiden, vond het volk treurende met zijn vorst. Dit gezamenlijk dragen van vreugde en smart door vorst en volk haalde de band tusschen Oranje en Nederland steeds nauwer aan.

ERRATA EN ADDENDA.

No. 553. 60 m.M. lees: 50 m.M. Verz. Z. (Foutieve vermelding van wijlen Mr. L. W. A. BESIER op blz. 28 van *Tijdschrift* 1894). Het woord „echter" behoort te vervallen en het jaartal CIↃIↃCCCLXXI gelezen te worden: CIↃIↃCCCLXXXI. (Schrijffout in het handschrift van wijlen TH. M. ROEST, beschrijving van TEYLER's penningen geslagen na November 1863).

No. 642/3. Volgens *Catalogus van het Museum van Oudheden der gemeente Rotterdam* (1905) no. 421, ook voorkomende groot 48 m.M.

No. 649[a]. Noot. In Februari 1905 werd voorgeschreven weder Valkenburg te schrijven. Zie ook *Tijdschrift* 1904, blz. 83.

No. 698. Volgens *Catalogus van het Museum van Oudheden der gemeente Rotterdam* (1905) no. 415, ook voorkomende groot 58 m.M.


1763
OUDEN
BOORT
N° X
NT

1.


IOOST · EVERS · BVLSTERS · ANNO · 1673 ·
S IG

2.


GEREGERT · ALS · HOOFTMAN ·
16 73



3.


1774

4.



I. Penning van een kleermakersbond te Bergen op Zoom. — 2. Onbeschreven timmermansgildepenning van? — 3. Zege bij Praag. Voorstelling op zilveren boerenbroekstukken van 1774, het jubeljaar van Middelburg's Vrijheid.

---

1. Mr. J. DIRKS beschrijft in het *Penningkundig Repertorium*, III, onder No. 1425 een looden eenzijdigen penning (zie Pl. VI, n°. 1), als volgt:

1763
OUDEN
BOORT
N°. X
N T

KABINET VAN DEN BOGAERDE te Moergestel.

Tot nu toe was het niet gelukt dat stukje te bestemmen. VAN DER AA 1) vermeldt een *Boort* of *Boord* als een gehucht in de meijerij van 's-Hertogenbosch en zegt er als bijzonderheid van, dat men er vele klompen maakte. Maar dat weinige gaf geen licht genoeg om het loodje aan een klompenmakersgilde in dat onbeduidende plaatsje toe te schrijven. De zaak bleef onbeslist, tot dat het ons medelid, den heer HERMAN VAN RIJCKEVORSEL te

1) V. D. AA, *aardrijkskundig woordenboek in voce.*

Vucht, is gelukt het op het archief van Bergen op Zoom terug te vinden. Van den heer E. KUYPER, kommies ter sekretarie aldaar, vernamen wij toen, dat het loodje een gildepenning is geweest van een kleermakersbond, die omstreeks 1688 te Bergen bloeide. „Een ieder, die lid van den bond was," schreef de heer KUYPER, „ontving ten bewijze van zijn lidmaatschap een penning, waarop vermeld stond het jaar zijner toetreding en de woorden „Ouden Boort" met een volgcijfer.

Om bij den bond te worden toegelaten moest men ingezetene der stad zijn en een zekere som in de belasting betalen. Niemand mocht in het gilde eenige oude kleederen verkoopen, tenzij deze negen dagen voor de deur of het venster van het verkoophuis hadden gehangen. Deze maatregel zal zijn genomen om te voorkomen, dat oneerlijk aangebrachte goederen verkocht zouden worden. Door een roeper werd bekend gemaakt, waar en wanneer de verkoop der goederen zou plaats hebben. Wanneer de leden van den bond ter markt kwamen, moesten zij om de staanplaatsen loten.

Met de fransche overheersching, in 1794, is de bond ontbonden."

In alles dus een gewone gildepenning. Vermoedelijk is het een penning van het oudkleerkoopersgilde geweest.

Op het stadhuis te Bergen zijn nog een veertiental dergelijke stukjes aanwezig met de volgende gildenominers: 1, 2, 5, 12, 17, 18, 21, 28, 33, 35, 36, 42, 43 en 48. Alle dragen het jaartal 1763.

Dit laatste feit klopt niet met de mededeeling

van den heer KUYPER. Volgens dezen zou ieder loodje het jaar vermelden, waarop de nieuwe broeder in het gilde werd opgenomen. De stukjes echter dragen alle het jaar 1763, ook het exemplaar dat het eigendom is van den heer VAN RIJCKEVORSEL; 1763 wijst dus vermoedelijk den datum aan, waarop de loodjes zijn vervaardigd.

Noord-Brabant is zeer arm aan gildepenningen. DIRKS in zijn werk over de *Noord-Nederlandsche gildepenningen* vermeldt geen enkelen gildepenning van Bergen op Zoom; dit is eveneens het geval bij MINARD VAN HOORENBEKE.

Het penninkje van den vroegeren kleermakersbond te Bergen op Zoom is dus van veel belang, omdat, nu gebleken is, dat één gilde, penningen heeft doen vervaardigen, het zeer waarschijnlijk is, dat andere daar ter plaatse dit evenzoo hebben gedaan.

Nu de aandacht van belanghebbenden op dit punt is gevestigd, zou het mij zeer verwonderen als geene andere gildepenningen van Bergen op Zoom konden worden opgespoord.

Het loodje van den heer van RIJCKEVORSEL is vermoedelijk het exemplaar uit het kabinet VAN DEN BOGAERDE; het komt hoogst zeldzaam in verzamelingen voor.

---

2. De bestemming van den gildepenning, afgebeeld Pl. VI, n°. 2 lijkt op het eerste gezicht gemakkelijk, toch is het mij niet gelukt uit te vinden, in welke stad JOOST EVERS BUILSTERS, in 1673 als hoofdman van het Sint-Jozefgilde, vermeld staat.

De geelkoperen gegraveerde penning heeft gildenummer, noch muntteeken. De voorzijde vertoont den heiligen JOZEF met een zware bijl op den linkerschouder, naar links gaande. Kleine plantjes ziet men aan weerszijden van den wandelaar op den grond. In het veld de letters S^T. I . G (Sint-Jozefsgilde) Omschrift: JOOST . EVERS . BVILSTERS . ANNO . 1673.

Keerzijde: Een zaag en bijl, kruiselings geplaatst, tusschen het jaartal 16—73. Onderaan een tak met bladeren. Omschrift, ten vervolge van dat op de voorzijde: GEREGERT . ALS . HOOFTMAN. Doorboord. Middellijn 43 m.M. Mijne verzameling.

DIRKS 1) beeldt geen penning af waarop een hoofdman wordt vermeld; wel vind ik deze uitdrukking, of variaties daarvan, herhaalde malen in den tekst aangehaald bij de beschrijvingen der gilden van 's-Gravenhage, Leiden, Gouda, Dordrecht en Rotterdam, steden in dezelfde buurtschap gelegen. Bij de overige plaatsen lezen we meestal van oldermannen, gildemeesters, dekens en beleeders, proefmeesters, hoevelingen of hovelincken, vinders, enz.

De timmermanspenningen van den Haag, Gouda, Leiden en Dordrecht, zijn, zoover wij weten, nog niet teruggevonden. Van een Rotterdamschen penning echter vinden wij eene afbeelding bij DIRKS, Pl. XLIX n°. 5. Het ovale, vermoedelijk uit de eerste helft der 17^e eeuw dateerende stuk heeft slechts weinig overeenkomst met onzen penning. Wij

1) Noord-Nederlandsche Gildepenningen.

zien er St. JOZEF op, een zaag op den schouder, haastig naar links gaan. In het veld de initialen der toenmalige hoofdlieden. De keerzijde vertoont, behalve andere gereedschappen, twee gekruiste bijlen.

Onafhankelijk van het bestaan van dezen penning, kan de geelkoperen gildepenning van 1673 toch niet aan Rotterdam worden toegekend. Dank zij de welwillendheid van den heer Dr. E. WIERSUM, archivaris van Rotterdam, weten wij thans, dat in de naamlijsten van de hoofdmannen der gilden, die met 1667 aanvangen, in 1673 en onmiddellijk voorafgaande en volgende jaren, geen JOOST EVERS BUILSTERS als hoofdman van het St. Jozefs- of timmermansgilde voorkomt. Daarbij, zoo schreef de heer WIERSUM, schijnt de uitdrukking „geregert" niet Rotterdamsch, het woord „geëlige(e)rt" was daar meer in gebruik.

Veel meer overeenkomst echter met den penning van 1673, wat stijl en bewerking betreft, heeft een timmermanspenning bij MINARD VAN HOORENBEKE, onder n°. 262 afgebeeld, en door dezen aan 's-Hertogenbosch toegekend. Men ziet er ST. JOZEF op, zijn bijl op den schouder, blootshoofds en de face. De rechterhand is naar boven gericht. In het veld ST. I. G. De keerzijde is precies gelijk aan ons exemplaar, maar in plaats van omschriften zijn de buitenranden met een krans van bladeren versierd. Deze penning en de onze zijn van één gild en van éénе stad.

Jhr. M. A. SNOECK, zoo tehuis in alles wat op de munt- en penningkunde van 's-Hertogenbosch betrekking heeft, is echter van meening, dat de

penning bij MINARD, evenmin als onze gildepenning van 1673, een timmermanspenning van den Bosch is geweest. De penning der timmerlieden is bekend, zegt de heer SNOECK. (Zie DIRKS Pl. XCII en Pl. CXL). Deze zijn echter uit het laatst der 18e eeuw, terwijl onze penning eene eeuw ouder is. Meer afdoend is echter het feit, dat men in Noord-Brabant niet de gewoonte had van „hoofdmannen" te spreken, maar van „dekens". Daarbij komt de naam van BUILSTERS niet op de lijst van het timmermansgilde voor. Jhr. SNOECK sluit zich echter bij mijne zienswijze aan, dat èn de penning n°. 262 bij MINARD, èn mijn exemplaar door één en dezelfde hand zijn gegraveerd en dus aan dezelfde stad toebehooren.

Mogelijk zijn het proefpenningen geweest, waarvan het exemplaar bij MINARD is goedgekeurd geweest, daar dat een gildenummer voert. Bij deze serie sluit zich vermoedelijk nog de weverspenning, DIRKS Pl. LXXXV n°. 8, aan, doch dezen, als niet tot het timmermansgilde behoorende, wenschen wij buiten bespreking te laten.

Deze drie penningen behooren stellig niet in Zuid-Nederland tehuis.

Wij doen thans een beroep op onze leden om ons te helpen de opgenoemde penningen te bestemmen. Dat ze aan eene tamelijk beduidende plaats hebben behoord, meenen wij met zekerheid te mogen aannemen.

---

3. Meermalen is er op gewezen, dat portretten in kopergravure of andere afbeeldingen van beroemde personen, van zeeslagen enz. den stempelsnijder

tot model hebben gediend bij het bewerken zijner medailles. Thans wensch ik een voorbeeld te geven van een gedenkpenning, die door een goudsmid is gebruikt om zeeuwsche broekstukken te versieren.

Op Pl. VI, n°. 4 ziet men de afbeelding van een looden plaat, aan de achterzijde waarvan zich een groot oog bevindt. Deze looden platen hebben gediend tot het maken van den vorm voor 18e eeuwsche zilveren broekstukken voor onze walchersche landlieden 1). Ze werden in vormzand, bij de goudsmeden in gebruik, geperst en de verkregen vorm tot het gieten in zilver bestemd.

Wat de voorstelling op de plaat 2) beduidde bleef mij een raadsel, tot dat er in deze licht verscheen van eene zijde waarvan ik dit het allerminst verwachtte. Bij het nazien van eene verzameling koperen munten en penningen, kwam mij de in 1757 geslagen gedenkpenning op den slag bij Praag in handen. De voorzijde van deze niet zeldzame medaille voert het borstbeeld van FREDERIK DEN GROOTE, de keerzijde vertoont hetgeen de Middelburgsche goudsmid op de looden platen heeft nagebootst. Zie Pl. VI, n°. 3.

---

1) De thans in gebruik zijnde broekstukken — broekstikken zeggen onze boeren — of knoopen zijn van veel grooter formaat, ze worden paarsgewijze gedragen en zijn aan den achterkant door een langwerpig oog verbonden.

In Walcheren zijn de broekstukken somtijds vier in getal, twee groote en twee kleine, doch veelal zijn ze onder het lange vest verborgen. In de XVIIIe eeuw zag men er paarden en anderen figuren op afgebeeld; sedert een 70-tal jaren echter, is de voorzijde van de dukatons met het opschrift: „*Concordia res parvae crescunt*" er voor gekozen. Deze platen zijn nog thans in gebruik.

2) In mijn bezit zijn vier platen, twee groote en twee kleinere. Ze zullen dus voor de walchersche boeren hebben gediend.

Wat de figuren beteekenen is mij niet geheel duidelijk. Sommige duitsche katalogussen zeggen, dat de zwevende figuur eene *Victoria* is, *Blitze gegen die Bohemia schleudernd*, andere noemen de engel een *Genius*, weer andere spreken van een *knieende Austria vor der Victoria*, enz.

De middelburgsche goudsmid heeft in 1774, toen onze stad feest vierde ter eere van het 200-jarig jubelfeest van den overgang der stad aan den Prins van Oranje, ook eene herinnering aan die gebeurtenis willen geven en vond in de keerzijde van den duitschen penning de gewenschte voorstelling. Hij maakte van de „Siegesgöttin" een engel des vredes en liet deze, voor ons onbegrijpelijke voorwerpen — korenaren? — op aarde nederstrooien.

De andere figuren nam hij gemoedelijk over, zonder te begrijpen, wat hij eigenlijk teekende. Hem was het genoeg, dat de voorstelling die was van vrede, dat geweer en kanon rustig ter neder lagen. De goudsmid HACKENBERG, aan wien ik de looden platen liet zien, heeft opnieuw zilveren broekstukken er van vervaardigd, die er aardig uitzien.

Wat de letters I. L., die op het schild zijn geschreven, beteekenen, weet ik niet te verklaren, vermoedelijk zullen het de initialen zijn geweest van den goudsmid, die de platen deed vervaardigen.

Tot nu toe zijn geen broekstukken terug gevonden, waarop de vredesvoorstelling met het jaartal 1774 is gegoten; vermoedelijk zijn ze niet in den smaak onzer landlieden gevallen en van daar in gering aantal vervaardigd.

M. DE MAN.

De Strijd om de Westfriesche Munt.

Uit de bijeenkomsten sedert April 1573 door afgevaardigden van 6 steden van Westfriesland en het Noorderkwartier te Hoorn gehouden, om te raadplegen over het voortzetten van den oorlog te water tegen de spanjaarden, ontstond in December van dat jaar, op raad van den Prins van Oranje en op zijn aandrang ook met deelneming van Purmerende, een collegie van Gecommitteerde Raden, ter behartiging der gemeenschappelijke belangen van het noordelijk deel der provincie Holland, dat door de belegering van Haarlem en de spaanschgezindheid van Amsterdam geheel van het zuidelijk gedeelte afgescheiden was. Bij acte van confirmatie, den 16 November 1583 te Dordrecht verleend, beloofde de Prins het te handhaven gedurende den oorlog, in al zijne bevoegdheden, waartoe ook behoorde de inning der gemeenelandsmiddelen. Het bleef echter ook na het einde van den krijg, nevens het te 's-Gravenhage zetelende collegie van het Zuiderkwartier, in stand, tot de omwenteling van 1795 het deed eindigen.

Te Hoorn werd in 1584 getracht eene munt op te richten, gewis met toestemming der stadsregeering, welke daarin veel gerief zag voor de kooplieden in het kwartier, vooral voor hare plaatsge-

nooten, die op het Oostland handelden. Maar het recht van de munt werd door 's Lands Staten als alleen den souverein toekomende beschouwd, en het hebben van eene andere munt dan de te Dordrecht bestaande provinciale onwettig geoordeeld. Derhalve machtigden de Stadhouder en de Staten van Holland den 4den Juni jhr. WILLEM VAN NIJVELT en mr. NICOLAES CAMERLIN om zich naar Hoorn te begeven, aldaar al de stempels en instrumenten in beslag te nemen, waartoe de schout en de bezetting zouden moeten assisteeren, en den muntmeester en gezellen hun bedrijf te verbieden, onder bedreiging van vervolging wegens *crimen lesae majestatis*. Die van Hoorn mochten „hen oock niet behelpen ter contrarie met eenigh consent ofte toeseggginge van zijne Princelijcke Excellentie, gemerckt dat alles, wat daervan mach zijn, geschiedt is ten respecte van de uytterste noot geduyrende die voorleden troublen, in tallerheetste van den oorloge, doe die van Noordt-Hollandt van desen Quartiere waren gesepareert ofte gescheyden, ende hen niet commodieuselijck en mochten behelpen ter Munt van Dordrecht, welcke redenen ende consideratien althans cesserende zijn".

Den 8sten verschenen de gemachtigden in de vergadering van schout, burgemeesteren, schepenen en vroedschappen op het stadshuis te Hoorn, met krachtig vermaan om met het begonnen muntwerk te eindigen, waarop zij ten antwoord ontvingen, dat men niet bedoeld had iets te ondernemen tegen het believen van zijne Vorstelijke Genade of de eenigheid van den Lande, maar, steunende op het

eertijds van den Prins verkregen consent en overmits de commodieusheid van den tegenwoordigen muntmeester, in het belang van den handel begonnen was de munt te laten gaan, meenende daarmede den Prins en de Staten in 't minste niet te offenseeren; en dat men bereid was te gehoorzamen en diensvolgens de verdere munting te staken. In het den 22sten ter Statenvergadering uitgebracht rapport lezen wij niets van het vermeesteren der gereedschappen, zoodat die vermoedelijk te Hoorn gebleven en gebezigd zijn, toen in 1586 door het gewestelijk collegie aldaar tot de oprichting van eene munt was overgegaan. 1)

Over die oprichting geven de vroedschapsresolutiën van Alkmaar van den 20sten Juni 1586 te lezen:

„Ten seluen dage es mede in communicatie vande vroetschap geleyt sekere missiue van tcollegie int noorderquartier, ende vpte pointen daer inne veruaet geresolueert: Eerst angaende tstuck vande munte, dat men als noch mit goede voege soude veruolgen trecht vande vsz. munte, opte voet als tselue begost es, requirerende D. FRANS VAN MAELSON mit alle diligentie hier inne te procederen inde vergaderinge vande Staten generael, opten naem van westvrieslant; Oic mit dreygemente van ingeualle dat de vsz. munte niet goetwillichlick worde geaccordeert, datmen niet soude consenteren inde publicatie vande placcate, opt stuck vande munte te emaneren, doch datmen daer bij soo

1) Naar beweerd wordt heeft SONOY, als LEICESTER's luitenant-gouverneur van Noordholland, in het door zijne troepen bezette Medenblik in hetzelfde jaar ook westfriesche munt doen slaan.

seer staerck niet soude persisteren dan so verre eenige alsulcke placcaten mochten ancomen, datmen die selue soude laten publiceren, onder expresse protestatie van daer deur niet te praeiudicieren aende hebbende gerechticheyt van de munte".

En die van den 7den Augustus d. a. v.: „Voorts zal die gedeputeerde deser stede, gaende opten dachuaert tot Hoorn, aenhoiren trapport van Doctor FRANS MAELSON beroerende de munte, ende te insisteren, dat de selue munte binnen Alcmaer, als wesende de hooftstadt van tnoorderquartier, gestelt ende geordonneert mochte worden ten minste voor die drie eerste jaeren".

In de daags daarna te Hoorn gehouden vergadering der gedeputeerden werd echter eenigszins anders besloten, en wel in dezer voege: „Ende is voorts bij de meeste stemmen geresolueert, dat die munte om die commoditeyt ende gelegentheyt geërigeert ende geëxerceert zal worden binnen hoorn voorden tijt van drie jaeren, mits dat naede expiratie vande zelue drie jaeren die munte alsdan getranspoorteert zal worden binnen Alcmaer 1) ende teynden die drie jaeren binnen Enchuysen, weluerstaende, dat die emolumenten vande munte procederende zullen comen ten proffite van Westvrieslant ende tnoorder quartier, ende zal vp te

1) In VELIUS, *Chroniik van Hoorn*, 1648, blz. 261, wordt Alkmaar niet genoemd, maar alleen gezegd, dat de munt de eerste 3 jaren te Hoorn zou wezen. Ook in STEPHANIK'S *Catalogus der Muntverzameling van het Kon. Oudheidkundig Genootschap*, blz. 174, wordt van Alkmaar gezwegen en gemeld, dat men de munt over 3 jaren naar Enkhuizen zou brengen, en dat Medenblik in 1609 ook in den beurtgang werd opgenomen.

gemunte penningen gestelt worden dese inscriptie: MONETA NO: ARG: DOMIN: WEST FRISIAE ende op dander zijde: DEUS FORTITUDO ET SPES NOSTRA".

De zaak vond dadelijk bezwaar bij hen die voor het gansche gewest, Noorder- en Zuiderkwartier gezamenlijk, één munt verlangden. De alkmaarsche raadsnotulen bevatten dienaangaande den 15den September: „Belangende die munte in desen quartiere, daer van Mr. WILLEM BARDESEN, Raet van zijne Extie, deur beuel van zijne Extie den muntmr. 1) interdictie gedaen heeft ende oic tcollegie beuolen niet verder te doen munten etc., is goet geuonden, datmen voor alsnoch bij voorgaende resolutie zal persisteren ende mitte munte voortgaen, ende datmen twee an zijne Extie zal committeren omme sijne Extie van alles te remonstreren ende confirmatie voor zo verre des noot zij te versoucken".

En die van den 1sten October: „Voorts also daer seker placcaet vande munte burgermen es behandicht mit sekere missiue, daer bij belast wort tselue placcaet op morgen te publiceren; Ende also int selue placcaet wort gementionneert, dat hollant mit westvrieslant maer één munte zal hebben, twelck strijt tegens die gerechticheyt vande munte van desen quartiere, Soe is bijde vroetschap, omme te verhoeden die desordre die deur weygeringe vande vsz. publicatie soude vallen, geresolueert, datmen die selue publicatie mede alhier sullen laten gescieden, onder expresse protestatie ende onvermindert die gerechticheyt vande munte van

1) BALTHASAR WIJNTGES, den 9 Augustus benoemd.

desen quartiere daer van die vroetscap niet en begeert te wijcken".

Vijf dagen later was men wat voorzichtiger gestemd, blijkens het volgende: „Beroerende die munte vint die vroetschap goet, dat men onder protestatie ende onvermindert de gerechticheyt van desen quartiere voor een tijt sal supersederen mitte munte, ende twee uyt dit quartier sal committeren om nae een eruaren ende bequaem persoon te vereysschen, om tot een pensionaris voor desen quartiere aan te nemen, die de gerechticheyt van desen quartiere niet alleene inde sake vande munte maer in alle andere saecken sal remonstreren".

Den 10den October werd bij de Staten van Holland „op de remonstrantie van die vanden Noorderquartiere van Hollandt, ten eynde de Munt binnen den voorn. Quartiere mede ganghbaer soude mogen wesen, niet tegenstaende het Placaet vande Munt" een besluit genomen, dat door eenig verzuim in de gedrukte resolutiën niet is opgenomen. De custode. op bl. 453 wijst op eene beschikking, maar op blz. 454 worden andere zaken vermeld.

Den 24sten Januari 1587 sloten de regeeringen van Hoorn, Enkhuizen en Medenblik eene overeenkomst om met het slaan van rijksdaalders, ducaten en alle andere munten, als de generaals der munt den muntmeester zouden bevelen, voorttegaan, en elkander bij te staan tegen ieder, die daarover Westfriesland of genoemde steden eenige hinder, moeinis of letsel zou aandoen.

Met Augustus 1589 zou het driejarig tijdperk der munt te Hoorn geëindigd zijn en de over-

brenging naar Alkmaar moeten geschieden. Maar de westfriesche steden waren daartoe niet gezind. Zij trachtten in het collegie te Hoorn de meerderheid te verkrijgen, en deden in de vergadering van den 28sten Maart 1589, quasi tot besparing van kosten, het voorstel om het aantal leden terug te brengen tot 5, n.l. voor de steden Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen en Medenblik elk één en voor de waterlandsche steden, Edam en Monnikendam, samen één, beurtelings voor een half jaar; terwijl Purmerende, als behoorende aan een particulier heer, in 't geheel niet in aanmerking behoorde te komen.

De alkmaarsche vroedschap besloot den 6den April zulks niet te bewilligen, maar het collegie in stand te houden, zooals het was en gedurende den oorlog ingesteld en gebleven was. Maar duchtende, dat de westfriesche steden, zooals zij verluid hadden, haar plan zouden doorzetten, benoemde zij eene commissie om met Edam, Monnikendam en Purmerende in overleg te treden en te trachten, een verbond tot handhaving van den bestaanden toestand te sluiten. Nog denzelfden dag geschiedde dit met de reeds aanwezige gedeputeerden der waterlandsche steden. Men besloot toen ook, den rentmeester JAN AELBERTSZ. RAET, onder verzekering van vrijwaring voor mogelijke gevolgen, te gelasten eerstdaags „met alle discretie en stilligheid", zijn zetel, papieren en penningen naar Alkmaar over te brengen, den secretaris JACOB VAN FOREEST, mede onder belofte van vrijwaring en indemneering, te continuëeren, iemand uit Alkmaar naar Hoorn te zenden om van de gedeputeerden in het collegie

aldaar een aantal rekeningen, brieven en andere stukken op te vorderen, en, als middel van besparing, het ontslag van den pensionaris dr. FRANÇOIS MAELSON als punt van beschrijving te stellen.

Den 25sten, bij het behandelen van den beschrijvingsbrief voor de volgende dagvaart, vernieuwde de alkmaarsche vroedschap het den 6den genomen besluit van verzet.

Op een verzoek van kapiteinen om betaling van hun verschoten kostgeld, besloot men denzelfden dag hieraan te voldoen uit de [nog nooit genoten] voordeelen van de munt, en daartoe den muntmeester te gelasten zijne rekening te doen; wat dan te kort mocht komen, zou de stad uit de gemeenelands-penningen bijpassen. „Voorts belangende den muntmr. en bij wat middelen men den seluen zal moegen constringeren tot het doen van sijne rekeninge, is goetgeuonden, datmen alle mogelicke middelen sal gebruycken om den muntmr. te constringeren tot het doen vande vsz. rekening, ten eynde die betalinge inde voorgaende resolutie begrepen geëffectueert mach werden".

Den 1sten Mei vernam de vroedschap uit een brief van den Prins, van den 25sten April, dat hij, op verzoek van de meeste steden van Westfriesland (n.l. van Hoorn, Enkhuizen en Medenblik — het kennemerlandsch Alkmaar werd ook westfriesch gerekend, maar was er buiten gehouden, — goedgevonden had, het collegie, bij provisie voor 8 maanden, te reduceeren tot 5 leden (1 voor Waterland), zonder prejuditie van iemands ge-

rechtigheid. Men besloot burgemeester CROMHOUT aan te schrijven, dat hij in het collegie moest aandringen om het, met toelating van alle steden en zooals het gedurende den oorlog geweest was, in stand te houden, en huiswaarts te keeren indien men de 2 waterlandsche steden bleef uitsluiten; en burgemeester JACOB DIRKSZ. en den secretaris COREN, die ter dagvaart te 's-Gravenhage waren, om de gedeputeerden der waterlandsche steden aldaar bij te staan in hunne remonstrantie aan den Prins, Z.Exc. behoorlijk inlichtende aangaande de toedracht der zaak, hem indachtig makende op hetgeen met de toerusting der *Melcnap* en de nominatie der scheepskapiteinen geschied was buiten consent en tegen den wil van Alkmaar en de waterlandsche steden, en hem verzoekende de executie van hetgeen hij de steden had aangeschreven voorloopig te schorsen, immers tot de wederzijdsche partijen zouden gehoord zijn, en overeenkomstig de acte van confirmatie door zijn vader, hoogloffelijker memorie, het kwartier gegeven.

De Staten van Holland droegen den 5den Juni aan eene commissie, welker instructie den 8sten d. a. v. werd vastgesteld, op om zich naar de westfriesche steden te begeven, ten einde hare magistraten met alle middelen te bewegen om afstand te doen van de nieuwigheden, sedert eenige jaren gepleegd of bij hen voorgenomen, wat het gebruik aangaat van de benaming: de Staten van Westfriesland, de munt en het zegel van hetzelve en het aannemen van een syndicus. De reis zal wel vruchteloos geweest zijn, want den 21sten Juli sloten genoemde

steden een accoord van onderlingen bijstand, tot handhaving der vrijheden en gerechtigdheden van Westfriesland, en daartoe dr. FRANÇOIS MAELSON als raad en syndicus of advocaat van de heerlijkheden en landen van Westfriesland in alles te maintineeren en in hare hoede te nemen.

Vier dagen vroeger had de vroedschap van Alkmaar, op de mededeeling van burgemeesteren, dat de burgemeesters der 3 steden daar geweest waren met het verzoek om de reductie van het collegie te bewilligen, met aanbod de rekening te doen van de munt en het profijt daarvan aan te wenden ten behoeve van het kwartier, besloten, het collegie te laten zooals het was, overigens zooveel doenlijk goede vriendschap willende houden.

Bij de behandeling op den 4den Augustus van 's Prinsen brief met de punten van beschrijving der den 7den dier maand te openen vergadering van Holland, tot bevestiging van de Unie en het beramen van middelen tegen inbreuken daarop en tot beslechting van geschillen onder de steden, verklaarde de vroedschap zich voor de confirmatie, onder conditie dat het collegie te Hoorn gelaten werd zooals het was.

Ter zoo mogelijke beslechting van het geschil der steden, werd den Prins en eenige heeren een tocht naar Westfriesland opgedragen, en in verband daarmede de Statenvergadering van Holland van 19 tot 22 October te Alkmaar gehouden. De Prins kon daarin den 20sten mededeelen, dat hij de 3 steden overgehaald had om het collegie gedurende de 6 eerste maanden op 7 leden te laten,

mits er geene overstemming plaats had ten aanzien van zaken, welke het belang der 3 steden raakten, waarover, kon men niet accordeeren, de beslissing zou komen aan hem, of bij zijne afwezigheid aan den Raad van State. Ook de 4 andere steden hadden hierin bewilligd. Vóór 1 Mei 1590 zou de Prins, partijen gehoord, met kennis van zaken over de reductie van het collegie disponeeren. De alkmaarsche vroedschap avouëerde den volgenden dag het bepaalde, nadat de president VAN DER MIJLE en de advocaat VAN OLDENBARNEVELT de toelichting hadden gegeven, dat in het collegie de stemmen der 3 westfriesche steden evenveel zouden gelden als die der 4 andere, maar dat de stemming in de vergadering der magistraten op den ouden voet bleef.

De kwestie van de verplaatsing der munt naar Alkmaar was met dit alles niets gevorderd. Integendeel, op het daartoe ter dagvaart te Hoorn gedaan verzoek, werd den 21sten November 1589 door die van Hoorn, Enkhuizen en Medenblik verklaard, „dat eerst ende alvorens bij die van Alcmaar resolutie zal werden genomen op tgebruycken van tnieuwe zegel van Westvrieslant in conformite vande stempel van den munte 1). Verclarende voorts, dat die van Edam, Monnickendam ende Purmereynde (als

---

1) Den 8sten Augustus 1586 waren wel de opschriften, maar was niet de beeldenaar der muntstukken bepaald. Alkmaar zal bezwaar gemaakt hebben, omdat op het nieuwe zegel, evenals op de nieuwe zilveren penningen, de wapens der 3 westfriesche steden waren gebracht, alsof het, eerststemmende stad in het collegie, en de 3 waterlandsche steden niet meëtelden. Zie de afbeeldingen bij V. LOON, *Hedendaagsche Penningkunde*, bl. 39, en bij VERKADE, *Muntboek*, pl. 67, 1.

geen Westvrieslant wesenden) nyet gequalificeert en zijn in dese zaecke yet te resolueren. Die van Edam, Monnickendam ende Purmereynde verclaren met die van Alcmaer, dat die munte naer vermogen voorgaende resolutie, in Augusto 86 genomen, binnen Alcmaer zal werden getransporteert."

De meerderheid mocht zoo beslissen, het baatte niet tegen de halsstarrige en trouwelooze minderheid, dewijl het in deze een punt betrof, waaromtrent, volgens het met den Prins bepaalde, toenmaals geen overstemming mocht gelden. Maar aangezien de muntmeester WIJNTGES in hetzelfde jaar overleden was, dong HANS VLAMING 1), burger van Amsterdam, die lange jaren het muntmeesterschap in het Vorstendom Kleef had vervuld, naar de opengevallen betrekking, en hij verzocht burgemeesteren van Alkmaar hem het ambt te vereeren en toetestaan het — volgens de in Augustus 1586 gemaakte bepalingen — aldaar te mogen bedienen. Dit verzoek schijnt voor hem opgemaakt te zijn door den alkmaarschen secretaris LOBBRANT JANSZ. COREN, en heeft dus veel van een doorgestoken kaart. Het werd den 6den December door burge-

---

1) Over het oprichten van eene munt door VLAMING te Amsterdam, tot het slaan van enkele en dubbele nobels met de wapenen en inscriptiën van Engeland en ook andere engelsche munt, hetgeen de Prins aanvankelijk tot betaling der soldaten wel dienstig achtte, en tegen welk slaan de gecommitteerden der Staten geen bezwaar hadden, mits het maar in de munt te Dordrecht geschiedde, leze men de resolutiën der Staten van Holland van 7—17 Maart 1586. Uit die van 18 Mei 1600 blijkt, dat hij eene nieuwe uitvinding op het stuk van de munt had gedaan en hem toegezegd werd, dat hij voor de toepassing daarvan gebruikt zou worden, indien zij dienstig en zonder nadeel voor den Lande mocht bevonden worden.

meesteren bewilligd, mits alles zou geschieden „mit voorweten ende belieuen van zijne Ex[tie]".

Vanwege Alkmaar werd nu, op verzoek van VLAMING om brieven van recommandatie aan den Prins, opdat hij zich te beter zou kunnen verweren, onder overlegging van afschriften der resolutiën van 8 Augustus 1586 en 21 November 1589, een schrijven aan Zijne Excellentie gericht met deze bedoeling: „Soe es ons vruntelick ende oitmoedich begeren, dat uwe Ex[tie]. gelieue zij, dat die vsz. HANS VLAMING die vsz. munte binnen deser stede oprechte ende bediene, mits dat wij te vreden sijn vande proffijten ende emolumenten, vuyte selue munte procederende, tlant tot allen tijden rekeninge te doen, ende zal ons in desen sonderlinge vruntschap beweesen worden, dat wij mit alle onderdanicheyt begeren te verschulden".

Den 20[sten] December besloot de vroedschap, „dat men alle middelen zal gebruycken omme, volgens voorgaende resolutie, bij de steden van Westvrieslant ende tnoorderquartier in augusto 86 genomen, ende die resolutie, den XXI[en] novembris a° 89 daer nae geuolcht, den munte van Westvrieslant mitter daet binnen deser stede te transporteren; ende datmen tot dien eynde eerst alhier zal bescreyuen de steden van Edam, Monnickendam ende Purmereynt, om haer tselue voor te houden ende naerder verbintenisse dien aengaende mit henluyden te maecken, ende tselue gedaen zijnde, datmen alsdan procureren zal, dat noch eene bescreyvinge aende magistraten van desen quartiere vant transporteren der munte gedaen worde, ende aldaer

sulcx andermael bijde vier steden goetgeuonden ende geresolueert zijnde, datmen alsdan tegens die van Hoorn, Enchuysen ende Medemblick zal protesteren ende die vsz. munte mitter daet binnen Alcmaer oprechten. Oic datmen mitte muntm^r^. HANS VLAMING zal handelen, doch zo, dat hij geen actie en mach pretenderen indien die munte geraeckte te cesseren".

Alkmaars beroep op den Prins had ten gevolge een brief van den Raad van State, verzoekende het binnen Hoorn gebruikte muntwerk te doen cesseren, tot tijde anders zou geordonneerd zijn. Den 27sten December vond de vroedschap goed, hierop met alle beleefdheid te antwoorden, „dat men geensins vande possessie vande munte begeren te desisteren, maer daer inne volharden, ende niettemin te vreden zijn ons te reguleren ende te onderwerpen alsulcke instructie, als bij de generaels vande munte off anderen zal worden geconcipieert; ende dat voorts de gedeputeerden deser stede, tot hoorn opten dachuaert gaende, sullen verclaren, dat die van Alcmaer altijt bereyt zijn geweest ende alsnoch zijn, de munte van Westvrieslant te maintineeren". Verder volgt eene uiteenzetting der zaak en mededeeling van het den 20sten beslotene.

Den 3den Januari 1590 werd goedgevonden om de drie waterlandsche steden te Alkmaar te beschrijven, teneinde met elkander eene vaste resolutie te nemen op het overbrengen van de munt en het aannemen van een muntmeester.

In October van dat jaar toonde Alkmaar zich bereid, onder eenige voorwaarden in een collegie

van 6 of uiterlijk 5 personen (Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Medenblik en Edam) te bewilligen, mits de gelicentiëerde steden met de in het collegie zitting houdende in alle profijten zouden deelen en mede zouden beschreven worden voor de dagvaarten der magistraten van het kwartier. Wat de muntzaken betreft, werd verlangd het onverwijld hooren en sluiten der rekening van den muntmeester, het komen der behaalde en verder te behalen winsten ook ten voordeele van Waterland, als deel genomen hebbende aan de oprichting der munt, het jaarlijks behoorlijk rekening doen door den muntmeester en het overbrengen der munt naar Alkmaar, overeenkomstig het bij de oprichting gesloten accoord.

Vanwege de westfriesche steden werd ten aanzien hiervan den 31sten October geantwoord: „Zijn te vreden d'opgenomen rekeningen van de overleden muntmeester de burgemeesteren van Alkmaer te consenteren en de emolumenten, daer van geprofiteert, pro rato te laten participeren; maer dunkt de magistraten voorn. vreemt en zeer onbillijk te wezen, dat andere, geen lidmaten van Westvriesland wezende, zouden mede genieten de profijten van de principaelste en signaelste gerechtigheid van den Lande van Westvriesland procederende, dewelke na regte en redenen alleen de leden van Westvriesland eigentlijk zijn competerende. Omme de rekeningen van muntmeesters van Westvrieslandt jaerlijks op te nemen, vinden de magistraten van 't zelve zeer goet, ingevalle de gelegentheit van 't maken van de busse en andere minutiles van de zake

van de munt zulx konnen toelaten; ende nopende het transporteren van de munt, volgens zekere resolutie tot dien einde genomen, hebben de magistraten voorn. met goede discretie en zonderlinge inzichte wel willen verklaren, dat 't zelve is een zake van zeer groote consideratie, dewelke met volkomen kennisse ende rijpe deliberatie eerst behoort geпondereert ende overwogen te worden, of 't zelve ook zonder merkelijke ondienste van den Lande van Westvriesland zoude konnen geschien, en alles met gemeen advijs en bijzonder van geene, die in 't stuk van de munte best zijn ervaren en 't zelve grondelijk verstaen; omme, de voorsz. advijzen gehoort hebbende, naerder als dan op de zelve zake ten meesten welvaert en dienste van den Lande van Westvriesland te resolveren en disponeren na behooren".

Alkmaars vroedschap keurde den 31sten December het door hare gecommitteerden verrichte om tot een accoord te komen goed, zich nadere deliberatie voorbehoudende over de differentiaal gebleven punten.

Dezerzijds werd den 16den Januari 1591 van repliek gediend. Men handhaafde de toelating van Purmerende ter vergadering der magistraten (die van Monnikendam was, voor zoo verre het zaken van importantie betrof, door de wederpartij toegegeven), de eischen van vernietiging van het door de westfriesche steden onderling gemaakt accoord en van het doen van rekening van de munt en de daarvan gekomen emolumenten; voorts verstond men, dat de munt, volgens het vroeger bepaalde,

binnen Alkmaar zou worden overgebracht, of dat ten minste het collegie van Gecommitteerde Raden aldaar zou resideeren, of uiterlijk en dat allerminste de rentmeester zich daar zou vestigen, „welverstaende dat in een van de twee laetste gevallen die van Alkmaer mede een zullen hebben omme toezicht te nemen op 't stuk van de munte".

Denzelfden dag dupliceerden de gedeputeerden der westfriesche steden. Zij volhardden in de uitsluiting van Purmerende, wilden in het westfriesche accoord ook den naam van Alkmaar opnemen, de opgenomen rekening van den overleden muntmeester mededeelen en Alkmaar naar evenredigheid van de daarvan gekomen profijten doen genieten, en zagen groot bezwaar in de verplaatsing van het collegie of van den rentmeester, maar waren bereid hierover het oordeel hunner principalen te vernemen.

Den 25sten Februari schreef MAELSON aan burgemeesteren van Alkmaar het zoover gebracht te hebben tot beslechting der verschilpunten, dat hij meende hen te zullen bevredigen; alzoo verzocht hij om gedeputeerden met vollen last aan te wijzen om met de den 27sten overkomenden van Hoorn, Enkhuizen en Medenblik de kwestiën te beëindigen. De gedeputeerden werden den 27 benoemd, met verlof om te besluiten, mits die van Monnikendam ook voor de vergaderingen der magistraten beschreven werden, en het collegie of de rentmeester, of ten minste de rentmeester der extra-ordinaris contributiën, te Alkmaar zou resideeren. Den

volgenden dag werd de vroedschap bericht, dat men laatstgenoemden rentmeester daar voorloopig voor een jaar wilde vestigen, waarvoor Alkmaar 3 personen mocht nomineeren en de westfriesche steden de benoeming zouden doen. Zoodanige tijdsbeperking en wijze van benoeming keurde de vroedschap af: Alkmaar behoorde een bekwaam persoon te nomineeren, en de titularis moest daar gedurende den oorlog of zonder tijdsbepaling resideeren; en om hem in staat te stellen de op den ontvanger der gemeenelandsmiddelen geassigneerde ordonnantiën te voldoen, moest de rentmeester Raet gedurende de 3 eerste maanden de door hem te innen gelden overmaken of zelf de betaling der ordonnantiën uit het bij hem in kas zijnde doen. Sloegen de westfriesche gecommitteerden eenig ander middel voor om in de betaling te voorzien, dan mochten de alkmaarsche dat naar hun goedvinden aannemen of weigeren.

Sedert moet door Alkmaar en de westfriesche steden een accoord ontworpen zijn, waarbij het collegie van Gecommitteerde Raden op 5 personen gebracht, Purmerende van de vergaderingen der magistraten uitgesloten en Alkmaar aangewezen werd als standplaats van een rentmeester of ontvanger der gemeene middelen, voor wien de rentmeester Raet gedurende de 2 eerste maanden de betalingen zou verrichten. Ten aanzien der munt werd gezegd: „Dat die van Alkmaer zal werden gecommuniceert de opgenomen rekening van den overleden muntmeester, en dat de profijten daer van gekomen en voortaen te komen bij die

van Alkmaer pro rato zullen werden genoten. Dat alle jaren de rekeninge van den muntmeester van Westvriesland zal werden opgenomen, ingevalle de gelegentheid van tmaken van de bussche en andere minutes van de zake van de munte zulx konnen toelaten". En daarop volgde: „Dat alle profijten en voordeelen van dezen quartiere, zoo tegenwoordig als toekomende, zullen wezen en komen ten profijte en voordeelen van de zeven steden van dezen quartiere, uitgezondert de profijten en voordeelen aan Westvriesland particulierlijk en eigentlijk competerende". Bezwaar vond bij de westfriesche steden de bepaling, dat krachtens het verdrag alle vorige brieven, welke zij elkander gegeven hadden, en alle particuliere en bijzondere vergaderingen dadelijk zouden gehouden worden voor gecasseerd en ophouden.

Den 9den Juli 1591 berichtten Alkmaars burgemeesteren de vroedschap, dat de westfriesche gecommitteerden hun verzocht hadden om dadelijk afscheid en antwoord, of men het accoord wilde aangaan, zooals het door die steden geamplieërd was. Na overweging der zwarigheden werd goedgevonden, het accoord te aanvaarden, mits met bijvoeging, dat men ten aanzien van zeegaten, stroomen en binnenwateren geen nieuwigheden aanrichten of deswege in contente treden met provinciën of steden, maar de gerechtigdheden daarvan bij wege van justitie voorstaan zou. En bleven de 3 steden bij hare ampliatie wat het laatste punt van het verdrag betrof, dan zou men hun afeischen de bezegeldheden en verbanden onderling gemaakt,

om na kennisneming door de vroedschap daarop nader te besluiten.

Het spel scheen nu zoo goed als gewonnen door de 3 westfriesche steden. *Zij* de meerderheid in het collegie en Alkmaar, steeds meer en meer teruggedrongen, losgemaakt van zijne waterlandsche bondgenooten, zijn recht als standplaats der munt niet langer handhavende. Maar de overwinning zou toch niet volkomen zijn, want, al bleef de munt voor Alkmaar verloren, Purmerende zoowel als Monnikendam bleven hunne plaats in het collegie behouden. Hoe zich dat toegedragen heeft, hebben wij niet kunnen ontdekken; wellicht is het door tusschenkomst van den Prins bewerkt.

BOOMKAMP deelt in *Alkmaer en deszelfs geschiedenissen*, na eenige stukken betreffende de kwestie, op bl. 417—420 een verdrag mede van de magistraten en gedeputeerden der 7 steden van Westfriesland en het Noorderkwartier, waarbij zij besloten eendrachtig bij elkander te blijven, de vrijheden en gerechtigdheden hunner Landen (munt, admiraliteit en ontvangerschap worden met name genoemd) te onderhouden en te verdedigen, en de verschillende steden te doen resolveeren en stem hebben, „gelijkze tot dezen dage geresolveert en gestemt hebben". „'t Jammerde ons — voegt BOOMKAMP hierbij — dat wij den dag der onderteekeninge hier missen". Wij betreuren het als hij, maar zijn zeer geneigd, dit verdrag tot vóór de dagen van verdeeldheid terug te schuiven.

De Staten van Holland hebben ten laatste berust in het bestaan der westfriesche munt, indien

deze zich maar regelde naar de voor het muntwezen geldende bepalingen. Den 7^{den} December 1599 werd aan eene commissie opgedragen, zich te begeven naar Hoorn, Enkhuizen en Medenblik, „ende de Vroetschappen aldaer de ongeregeltheden vanden Muntslagh ende den aenkleve vandien te openen, met aenwijsinge vande waerachtige oorsaecken ende remediën, omme de selve op een eenparigen voet te doen beleyden, ist mogelijck, in alle de Provinciën, immers ende ten minsten in Hollandt ende West-Vrieslandt, als meest daer bij geïnteresseert, ende instantelijck te versoecken om de nieuwigheden, aldaer in 't oprechten vande Munte gepleeght, buyten ordre en behoorlijcke authoriteyt, af te doen; ende soo verre de voorsz. Steden daer toe niet en soude wesen te bewegen, daer op aen te houden, dat sij luyden ten minsten hen met'er daet in alles verbinden, onder den sermente, ordre ende verantwoordinge aengaende de selve Munte, na de oude gepriviligeerde Munte tot Dordrecht, omme daer op de voorsz. Munte bij provisie getollereert te mogen worden, sonder eenige verkortinge, prejuditie of verminderinge vande voorsz. Munte tot Dordrecht, ende de gerechtigheyt vanden Lande of de Stadt Dordr. voorsz., ende daer op te vorderen absolut antwoordt bij geschrifte, doende van alles rapport aen de Staten".

De te Hoorn vergaderde magistraten der 3 steden gaven naar aanleiding der bezending den 18^{den} December te kennen, dat zij bereid waren den waardijn, muntmeester, essaieur, ijzersnijder en andere officiers en gezellen van den sermente

te doen dienen en beëedigen op gelijke commissie, eed en instructie, en de penningen te doen maken van zulke waarde, gehalte, snede en gewicht, als de Staten-Generaal eenparig zouden goedvinden, mits dat Westfriesland, zulks als de andere provinciën, ook zou mogen slaan den dubbelen ducaat met 2 hoofden, den hongaarschen ducaat en den rijksdaalder; en dat, werden er penningen geslagen met de wapens der provinciën, ook dat van Westfriesland zou worden opgenomen. Kwamen de provinciën den voet door de Generale Staten gesteld niet na en werden de gebreken niet binnen behoorlijken tijd hersteld, dan wenschten die van Westfriesland er niet aan gehouden te zijn, maar te blijven in hun geheel. Na kennisneming van dit schrijven verklaarden de Staten den 4den Maart 1600, „dat zij het inhouden van de voorsz. acte, soo wel aengaende de gestelde qualiteyt der voornoemde drie steden, als representerende de Staten van West-Vrieslandt, alsoock de resolutie daer inne vermeldt, niet en konnen toestaan nochte advoueren, ghemerckt het selve soude strecken tot nadeel ende praejuditie van den voorsz. Lande en Graeffelijckheydt van Hollandt".

Hoorn had zich volstrekt niet gehaast om de munt naar Enkhuizen te verplaatsen, ook niet in 1592, toen de oorspronkelijk aan Alkmaar toegekende jaren verstreken en de in 1586 voor Enkhuizen bestemde aangebroken waren. In Velius' *Chroniick*, bl. 278, wordt op het jaar 1601 verhaald: „Die van Enchuysen begheerden nu de Munt tot harent te hebben, die omtrent 15. Jaren tot Hoorn ghestatelijck

gheweest was, en wert haer sonder veel teghenstandts ghegunt, met sulcke voorwaerde, dat sij voort beurt dan tot Hoorn drie Jaren dan tot Enchuysen soude wesen. En is dit accoort naderhandt verlanght op seven jaren, 't welck tot noch toe deesen ghevolcht wordt".

Zoo vlot als VELIUS zegt, is het echter niet gegaan.

In de aanteekeningen van SEBASTIAAN CENTEN, gevoegd bij de uitgave van 1740 van genoemde kronijk, vinden wij bericht, dat den 17den Febr. 1601 door de staatsgewijze binnen Hoorn vergaderde magistraten en gedeputeerden der 3 westfriesche steden tot deze regeling besloten en het accoord deswege den 17den Juli 1603 tusschen die van Hoorn en Enkhuizen aangegaan en bezegeld is. De overbrenging der munt schijnt werkelijk eerst in laatstgenoemd jaar te hebben plaats gehad, ook blijkens hetgeen CENTEN laat volgen. „En nadat sedert den jare 1606 in verscheidene vergaderingen was geraadpleegd en gesproken waar dat de Munte van Westvriesland van Mei des jaars 1609 zoude worden geoeffent, en de Gedeputeerden van Medenblik verklaarden, dat hunne Principalen, zich funderende op het Accoord tusschen de drie Steden bewilligt en besloten, verstonden, dat de Munt van Westvriesland bij beurten binnen Medenblik behoorden te resideren. Zo hebben de gedeputeerden van Hoorn en Enkhuizen, begerende hunne bondgenoten genoegen te geven, en te baat 'tgeen tot conservatie van de eenigheid zou mogen strekken, den 16 Januarij 1609 bewilligt en toegestaan, dat de Munt van Westvriesland te

Mei eerstkomende van Hoorn na Medenblik zou vertrekken en daar blijven den tijd van drie naast volgende jaren. Dit besluit wierd den Muntmeester CASPER WIJNTGES ter zelve tijd bekend gemaakt. Doch het schijnt, dat de Muntmeester toen niet veel behagen gehad heeft om de Munt naar Medenblik te verplaatsen, of dat er andere redenen geweest zijn, die hem met de Munt te Hoorn deden vertoeven: immers ik vind, dat Burgemeesteren en Vroedschappen dezer Stad, den 15 Januarij 1611 nader gedelibereert hebbende op het verzoek van den Muntmeester, bewilligden, dat de Muntmeester binnen deze Stad zou mogen blijven tot Mei des jaars 1612 en alsdan vertrekken naar Enkhuizen om aldaar te blijven den tijd van 6 jaren. Daarna is goedgevonden het verblijf van de Munt bij beurten in ieder der gemelde Steden te verlangen op 7 en eindelijk tot op 10 jaren, hetgeen tot heden toe wort gevolgt".

De zwakste der 3 bondgenooten werd dus al zeer slecht beloond voor zijne aan de machtiger medestanders betoonde trouw. Het schijnt tot 1658 geduurd te hebben eer Medenblik als muntplaats in aanmerking mocht komen.

Wij voegen hier nog iets bij, dat misschien in eenig verband staat tot het voorgaande, maar in elk geval tot de vaderlandsche muntgeschiedenis behoort. De steeds met de stad Groningen overhoop liggende Ommelanden waren den 20sten Januari 1579 toegetreden tot de Unie van Utrecht, de stad aanvankelijk, waarschijnlijk uit ongenoegen tegen

het landschap, niet. De graaf van Rennenberg, haar stadhouder, deed het eerst den 13den Juli, maar verried de stad in het volgende jaar aan den vijand, in wiens bezit zij tot in 1594 bleef. In de vroedschapsresolutiën van Alkmaar nu, vinden wij aangeteekend: Vp huyden den Xe Junij anno 1589 is bij burgermn. den vroetschap, collegialiter vergadert zijnde, voorgehouden, dat die vande omlanden bij Groeningen, die van oude tijden altijt geoctroyeert zijn geweest geldt te slaen, gaern binnen deser stede haer te neder souden setten ende die munte vande omlanden slaen, soe verre die stede haer tselue soude willen toelaten; welcke sake inde vroetschap int lange gedelibereert zijnde, alhoewel deur deselue munte die stede groote proffijten soude commen te genieten: zoe is nochtans bijde vroetschap goet geuonden, om niet te commen inde indignatie van zijne Extie ende Staten van Hollant ende om meer andere redenen, datmen die vande omlanden zal verclaren, dat dese stede haer seer gaern begeert te ontfangen ende te accommoderen, zoe verre zij daer toe connen crijgen consent van zijne Extie ende Staten van Hollant, daer toe dese stede haer alle hulpe zal doen". Het is wel te denken, dat er van deze zaak niets gekomen is.

C. W. Bruinvis.

Mr. GOIJART LOMBARTS VAN ENCKEVOIRT.

De belangrijke bijdrage over WIGLE VAN AYTTA VAN ZWICHUM en zijne munt- en penningverzameling, welke van de hand van den heer S. WIGERSMA HZN. in de 1e aflevering van den XIIIden jaargang van dit *Tijdschrift* verscheen, geeft mij aanleiding om het volgende mede te deelen over eenen Bosschen muntverzamelaar, niet omdat diens verzameling zoo belangrijk was als die van WIGLE VAN AYTTA — zij kon toch met de zijne in de verste verte niet in vergelijking komen — maar omdat zij eene kleine bijdrage oplevert voor de kennis van Nederlandsche muntenverzamelaars in de XVIe eeuw.

Zooals uit gezegde bijdrage blijkt, waren in de toenmalige Nederlanden tijdens de XVIe eeuw vele particulieren verzamelaars van munten en penningen en trof de vermaarde schilder en plaatsnijder HUBERT GOLTZIUS, toen hij den 2en April 1556 zijne reis door de Nederlanden begon, om nasporingen te doen in de kabinetten der numismaten, in de tegenwoordige provincie Noord-Brabant munt- en penningverzamelingen aan, t.w. te Bergen op Zoom 2, te Breda 2 en te 's-Hertogenbosch 2. Volgens eene mededeeling, welke de heer WIGERSMA zoo welwillend was te doen, waren zij van de navolgende personen:

Bergen op Zoom.

JOHAN VAN GLIMES, markgraaf van Bergen op Zoom, geb. 1529, gest. 1567.

WILLEM DE ROUCK JR.

Breda.

Prins WILLEM I, heer van Breda.

De erven van „THOMAS VINCIDORIS DE BONONIA", Italiaansch schilder.

's-Hertogenbosch.

JOANNES THOMAS.

THIELMANNUS WALTSEMER.

De verzameling van Mr. GOIJART LOMBARTS VAN ENCKEVOIRT vermeldde GOLTZIUS alzoo niet, het kan zijn, omdat zij toen nog niet bestond of wel omdat hij ze daartoe niet belangrijk genoeg vond.

Mr. GOIJART LOMBARTS VAN ENCKEVOIRT was in de jaren 1554, 60—70, 71—79, 82—88, 89—90 schepen van 's-Hertogenbosch en ten slotte president-schepen van die stad; hij droeg den naam VAN ENCKEVOIRT bij den zijne, omdat zijne grootmoeder van moederszijde, die de zuster was van den bekenden Nederlandschen kardinaal WILLEM VAN ENCKEVOIRT, zoo heette. Hij stierf in het jaar 1591, na kort te voren zijn testament te hebben gemaakt, waarbij hij o. a. zijne munten legateerde en waardoor men nu nog kan weten, welke munten hij bezat.

Deze legaten waren als volgt:

Aan zijnen broeder Mr. WILLEM LOMBARTS VAN ENCKEVOIRT, aartsdiaken van Famenne en kanonik te Luik, *eenen schoonen dobbelen gouden roosennobel;*

aan zijne zuster ELISABETH LOMBARTS VAN ENCKEVOIRT, echtgenoote van Mr. HENRICK BLOEYMANS, pandheer van Helvoirt, *eenen grooten gouden reael van Oistenrijck*, dien hij van wijlen haren genoemden man bekomen had;

aan zijne zuster MARIA LOMBARTS VAN ENCKEVOIRT, echtgenoote van JAN VAN DER STEGEN, raad van 's-Hertogenbosch, *eenen dobbel dobbelen ducaet;*

aan zijne nicht JOHANNA BLOEYMANS, echtgenoote van RAES VAN GREVENBROECK, heer van Mierlo, *eenen gouden Peeter, geslagen by Ho. Mo. Hertoghe* WENCESLAUS (van Bohemen, echtgenoot van JOHANNA Hertogin van Brabant);

aan zijnen neef Jonker ANTHONIS VAN BERCHEM, schepen van Antwerpen, *zekeren gouden vergulden ende zilveren medalien ofte oude munten van ouden Roomschen Keysers*, in een *doosken bijeenliggende;*

aan zijnen zwager BERWOUTS, Scholaster te Oirschot, eenen Gouden penning, *genoempt Jubileus* en

aan den bekenden Noordbrabantschen geleerde Mr. SYMON VERREPEUS *eenen schoonen grooten silveren penninck, die hij van diens broeder gehadt heeft.*

Omtrent de Bossche verzamelaars, die GOLTZIUS noemde, is mij niets bekend; kan iemand over hen bijzonderheden mededeelen?

's-Bosch. A. VAN SASSE VAN YSSELT.

Afleiding en Verbinding.

Het Pond Groot *f* 63,00 en enkele andere.

II.

Het Pond Groot van *f* 42,00.

Bleek uit het 1[e] stuk over dit onderwerp, (bladzijde 217 van den 12[den] jaargang), dat het Scutum, het oude Schild, eenmaal gold voor schelling of voor munt van 12 grooten in betrekking tot het pond van *f* 63.00, en was het half de XIV[e] eeuw nog bekend, dat het Schild die plaats in ons geldwezen heeft ingenomen, in bescheiden uit denzelfden tijd komt de standaardmunt ook voor tot de waarde van 18 grooten. Zij stemde in betrekking tot het alstoen bedoelde pond dus niet overeen met één, maar met $1^1/_2$ schelling.

Daar, zoo als gezegd is, elk pond gold voor 20 schellingen, en het bedrag van het Schild, gelijkstaande met $1^1/_2$ schelling, is het duidelijk, dat het pond, in betrekking waartoe de munt aldus werd bepaald, moet hebben gelijk gestaan met $20 : 1^1/_2 = 13^1/_3$ Schild of met $13^1/_3 \times f\,3.15 = f\,42.00$.

Het Schild geldende voor 18 grooten en het pond gelijk zijnde aan $20 \times 12 = 240$ grooten, blijkt ook hieruit, dat de alstoen bedoelde rekeneenheid moet hebben bestaan uit $240 : 18 = 13^1/_3$ Schild, of uit *f* 42.00 van onze munt.

Stond het Schild gelijk met 18 grooten, dan moet elk dezer eenheden eene waarde hebben gehad van $f\,3.15 : 18 = f\,0.175$, hetgeen voor het pond in betrekking waartoe

men het Schlld op 18 grooten vindt bepaald, een bedrag oplevert van 240 × *f* 0.175 = *f* 42.00.

Het pond van *f* 42.00 is voor de eerste maal als nevenpond van de rekeneenheid van *f* 44.10 hier te lande in 1304 vastgesteld; later kwam het ook als hoofdpond in gebruik met een nevenpond van *f* 40.00.

Het pond van *f* 42.00 was geen veelvoud van het Schild, wel van den Gulden van Gewicht en van het zoo bekende Lam. Het kwam overeen met 20 munten van de eerste en met 16 van de laatste soort, want zoowel 20 × *f* 2,10 als 16 × *f* 2.625 was *f* 42.00.

Beide tot dusverre tot onderwerp onzer beschouwing gestelde rekeneenheden verhouden zich tot elkander als *f* 63.00 : *f* 42.00 of als 3 : 2. En was dit het geval in opzicht tot hunne aldus uitgedrukte bedragen, ook in betrekking tot de aantallen Schilden, waarop beide ponden zijn bepaald, vormden zij die verhouding, want ook 20 : $13^{1}/_{3}$ als 3 : 2. Tweemaal het zwaardere pond leverde dus hetzelfde bedrag op als driemaal het lichtere, of 3 × *f* 42.00 was gelijk aan 2 × *f* 63.00 = *f* 126.00.

Ook het Pond Groot van *f* 42.00 was verdeeld in 20 schellingen elk van 12 grooten; het kan ook beschouwd worden als te hebben bestaan uit zes munten elk van 40 grooten.

Men had dan:

HET POND GROOT VAN 6 × *f* 7.00 = *f* 42.—.

En 1 £ = *f* 42.00
1 £ = 20 ß
1 ß = *f* 2.10
1 ß = 12 gr.
1 gr. = *f* 0.175 met eene dubbele groot of plak van 2 × *f* 0.175 = *f* 0.35.

Stond het Schild bij het pond van *f* 63.00 gelijk met 6 plakken, in betrekking tot deze rekeneenheid gold het voor 9 plakken, want

$$9 \times f\ 0.35 = f\ 3.15.$$

De onderdeelen van dit lichtere pond waren dus aanzienlijk kleiner of van minder waarde dan die van het hiervoren behandelde zwaardere pond. Ook die onderdeelen van beide ponden stonden in verhouding tot elkander als 3 : 2, zoodat voor het bepalen van de waarde der munten, bedoeld in het 1e stuk, de daarbij opgegeven aantallen grooten met het omgekeerde dezer verhouding, met de ongebruikelijke breuk van 3/2, moeten worden vermenigvuldigd, om deze uit te drukken in betrekking tot dit kleinere of lichtere pond. En zulks doende, komen de geldstukken in betrekking tot het pond van *f* 42.00 te staan als volgt:

het Schild.	op	3/2 × 12	of	18 grooten
„ Lam	„	3/2 × 10	„	15 „
de Aureus . , ...	„	3/2 × 20	„	30 „
„ Gld. van Gewicht. . .	„	3/2 × 8	„	12 „
„ Gld. van Florence. . .	„	3/2 × 9	„	13½ groot
„ Engel of Zetelaar. . .	„	3/2 × 18	„	27 grooten
„ Kroon	„	3/2 × 14	„	21 „

En deze munten alsnu met de bekende eenheid of groot berekenende, vindt men voor:

het Schild	18	× *f* 0.175	of	*f* 3.15
„ Lam	15	× „ 0.175	„	„ 2.625
den Aureus	30	× „ 0.175	„	„ 5.25
„ Gld. van Gewicht . .	12	× „ 0.175	„	„ 2 10
„ Gld. van Florence . .	13½	× „ 0.175	„	„ 2.3625
„ Engel of Zetelaar . .	27	× „ 0.175	„	„ 4.725
de Kroon	21	× „ 0.175	„	„ 3.675

Uit de bepaalde en berekende munten blijkt, dat slechts drie geldstukken voorkomen, die voor het pond of de payementen daarvan kunnen zijn aangemunt. Deze zijn

de Gulden van Gewicht als schelling van 12 grooten; het Lam, als munt van 15 grooten voor het pond Tournooisch en het dubbele Lam of de Aureus als geldstuk van 30 grooten voor het Hollandsche payement. De overige geldstukken hadden betrekking op andere ponden of payementen. Zij vormden geene bekende deelen van dit stelsel, doch komen bij het gebruik daarvan tot de bepaalde aantallen grooten en waarden bij herhaling voor.

Uit de opgaaf, dat het Schild in betrekking tot dit Pond Groot overeenkomt met $1^1/_2$ schelling, of uit de vergelijking van:

1 Schild = $1^1/_2$ Schelling, volgt ook:
30 Schilden = 45 Schellingen.

Eene dusdanige gelijkstelling treft men in de Grafelijke rekeningen dikwijls aan. In het volgende vindt men een voorbeeld daarvan:

Anno 1340. Ludovico Slitart dicto die ibidem per eosdem, dominum Florentium et magistrum Nicholaum Merre, pro servicio et equis, un de habuit litteram domini, quam reddidit, 30 scuta, fac. 45 sc. (1)

En uit de bepaling dat $13^1/_3$ Schild gelijk is aan de waarde of het bedrag van het pond, uit de vergelijking van:

$13^1/_3$ Schild = 1 £, volgt:
40 Schilden = 3 £.

In het onderstaande treft men ook zoodanige gelijkstelling van muntwaarden aan:

(1) Dr. H. G. Hamaker. *De rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis.* Deel III, bladz. 53.

Anno 1344. Item des Woensdaechs, 8 daghe in Junio, tot Dordrecht, die Ysebout voertleverde Jan van Tyroet, dat hi mijns Heren paerde van Dordrecht ten Berghe voerde ender knechte cost mede betaelde, die de paerden verwaerden alle die wile, dat men voer Utrecht lach, 40 scilde. Maken 3 £. gr. (¹)

In de volgende aanhaling wordt het Schild verantwoord tot een bedrag van 18 grooten of tot zooveel van die onderdeelen van het onderwerpelijke pond, als waarop men die munt hierboven vindt bepaald.

Anno 1344. Item desselves daghes Vrouweren, mijns Heren camerlijnc, wedergheghevend, dien hi mijn Here ghelcent hadde te Dordrecht, 1 scilt. Maect 18 d. gr. (²)

Ook in het onderstaande wordt het Schild, Scutum genaamd, tot hetzelfde bedrag duiten of grooten in rekening gebracht:

Anno 1340. Per eundem dicto die ibidem reddidi Johanni Mautelet, quod concessit domino comit in Middelburch ad ludendum cum pila, 1 scutum, fac. 18 d. (³)

In den post, die volgt, wordt het Lam verantwoord tot een bedrag van 15 grooten en dus tot zooveel van die eenheden, als waarop ook deze munt hierboven is bepaald:

Anno 1343. Item Sondaghes na Sente Gheertruden daghe eenen man, die mijns Heren lude gheleed hadde van Cosselijn te Columbergh bi heren Ghered van Florenville, 1 Lam, valet 15 gr. (⁴)

Uit het onderstaande kan worden nagegaan, dat het dubbele Lam, voorheen Rijnsche Aureus, tot een bedrag van 30 grooten werd in rekening gebracht:

(¹) Dr. H. G. HAMAKER: *De rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis.* Deel III, bladz. 402.

(²) Ibid., bladz. 358.

(³) Ibid., bladz. 48.

(⁴) Ibid., bladz. 220.

Anno 1340. Item eidem per eundem Henricum apud Ghandavum feria quarta ante navitatem beati Johannis baptiste 2 duplices aureos, valent 5 sc. gr. (1)

Hier nu worden twee dubbele Lammen of twee Aurei gelijk gesteld met 5 schellingen Groot, dat is met 5 × 12 of 60 grooten, weshalve voor elk dezer dubbele munten 30 grooten moeten zijn gerekend.

De Gulden van Gewicht, de later zoo bekende Rijnsgulden, is in betrekking tot dit pond van *f* 42.— de Schelling Groot. In België vormde dit geldstuk de kleine Florijn van 12 grooten, terwijl het Schild daar tegenover gold voor 18 grooten. In 1338 deden daar drie van deze Guldens evenveel als twee Schilden, 't geen ook in 1570 hier te lande nog wordt gezegd het geval te zijn. Alzoo dan was 3 × *f* 2.10 = 2 × *f* 3.15 = *f* 6.30.

In het onderstaande komt de Gulden van Florence, ook kleine Gulden, Gulden van licht Gewicht of Gulden Halling genoemd, ten bedrage van 13½ groot of van zooveel van die kleine munten als hiervoren daarvoor zijn afgeleid:

Anno 1343. Item zelfs daghes buten Basel een minstreel, die met mijn Here wtreed al pipende, bi mijns Heren bevelen ende bi Jans hant van Quinchi eenen cleenen ghulden. Valet 13½ d. gr. (2)

Van dezen Gulden van Florence met eene waarde van 13½ groot of van 13½ × *f* 0.175 = *f* 2.3625 worden vier stuks gelijk gesteld met de waarde van drie Schilden. In het volgende komt de munt in die verhouding tot het Schild voor:

---

(1) Dr. H. G. Hamaker. *De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis.* Deel III, bladz. 57.

(2) Ibid., bladz. 92.

Anno 1344. Item den abt van Vicoengen betaelt van den termijn van den 3 maenden voers. elkes daghes 1 cleenen gulden, beloept in scilden, 4 cleene gulden voer 3 scilden gherekent, 63 scilden. Maken 4 £ 14 sc. 6 d. gr. (1)

Alzoo dan was $3 \times f\ 3.15 = 4 \times f\ 2.3625 = f\ 9.45$.

De gelijkstelling, hier bedoeld, komt ook later voor. In een stuk betrekkelijk zekere geschillen tusschen den Bisschop van Utrecht en den heer SPLINTER VAN LOENRESLOOT van 9 September 1386 wordt onder andere ook bepaald, dat WOUTER VAN TEYLINGEN aan genoemden SPLINTER zou uitkeeren, „vijftich oude scilden, alse vier gulden voer drie oude scilde gerekent". (2)

Zelfs nog in veel later dagen vindt men de verhouding van het Schild tot den Gulden, of omgekeerd, aldus bepaald.

Ook de Engel of de Zetelaar, de munt van 27 grooten, en in waarde dus gelijkstaande met twee der hierboven berekende Guldens elk van $13^1/_2$ groot, wordt in de rekeningen der Grafelijkheid onderscheidene malen genoemd. In het volgende wordt ook deze munt bedoeld:

Anno 1345. Item twee oude enghel tstuc voer 27 gr. (3)

Evenals hierboven in de afleiding gold dus ook in deze opgaaf de munt voor 27 grooten of voor $27 \times f\ 0.175 = f\ 4.725$.

Ook de Kroon, de laatste der vermelde munten, komt in de bescheiden dikwijls voor tot een bedrag in grooten als hierboven werd bepaald. In het volgende worden twaalf van die geldstukken verrekend:

(1) Dr. H. G. HAMAKER. *De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis.* Deel III, bladz. 382.

(2) F. VAN MIERIS. *Groot charterboek.* Deel III, folio 448.

(3) Dr. H. G. HAMAKER. *De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis.* Deel III, bladz. 414.

Anno 1343. Item selves daghes Jan van Consore voers, bi dien selven bevelen ende omme die selve sake, 12 cronen, tstuc te 21 gr. valent 21 sc. gr. (1)

De Kroon, hier bedoeld, had dus gang voor 21 grooten of voor 21 × *f* 0.175 = *f* 3.675 en 12 van die munten leverden een bedrag op van 12 × *f* 3.675 = *f* 44.10.

De verantwoording, bestaande uit 21 schellingen, bedroeg insgelijks zooveel, want ook 21 × *f* 2 10 = *f* 44.10.

Zooals werd opgemerkt, was de Kroon niet voor het Pond Groot van *f* 42.— aangemunt; zij had betrekking op het hoofdpond van 14 Schilden of van 14 × *f* 3.15 = *f* 44.10. Daarvan was de munt het 12e deel of het geldstuk voor het Parisis ten bedrage van 20 grooten.

Elke groot van het pond van *f* 44.10 had eene waarde van *f* 44.10 : 240, = *f* 0.18375 en 20 van deze eenheden leverden voor de Kroon ook de waarde op van 20 × *f* 0.18375 = *f* 3.675.

Het nevenpond stond tot het hoofdpond altoos als 20 : 21 en in omgekeerde verhouding van deze cijfers stonden ook tot elkander de aantallen der benoodigde eenheden van elk dier ponden tot bepaling der munt: van het zwaardere pond van *f* 44.10 behoefde men 20, van het lichtere van *f* 42.—, 21 van elk derzelver eenheden voor een en dezelfde munt.

Met het Pond Groot van *f* 42.— is veel gerekend, hetgeen ook wel daaraan moet worden toegeschreven, dat het tweemaal is in gebruik genomen, namelijk eens als nevenpond en eens als hoofdpond. Ook is daarmede ongetwijfeld reeds gerekend bij het gebruik van het oude Frankische pond van *f* 84.—, want tegenover een ***heel***

(1) Dr. H. G. Hamaker. *De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis.* Deel III. bladz. 203.

was gewoonlijk ook een *half* pond in gebruik. Inzonderheid is veel gerekend met het Hollandsch daarvan.

Het Hollandsch, altoos gelijk staande met het achtste deel van het Pond Groot, deed tegenover deze rekeneenheid dus 1/8 × *f* 42.00 = *f* 5.25; het werd dus voorgesteld met het dubbele Lam, met den Aureus of met de munt van 30 grooten.

Stond nu, zooals bij herhaling is opgemerkt, het Schild bij dit Pond Groot gelijk met 1 1/2 schelling, dan kwam dit in betrekking tot het Hollandsch, tot het achtmaal kleinere bedrag als pond, ook als vanzelf overeen met de waarde van 8 × 1 1/2 = 12 schellingen.

Dit Hollandsch van het pond van *f* 42.00 werd dan ook steeds aangeduid in de verhouding tot het Schild; het was doorgaande het payement, waarbij die standaardmunt gold voor 12 schellingen, zooals uit rekenposten van aard als de volgende, duidelijk is:

Anno 1344. Item des Vridaghes na Sinter Claeus dach in de Haghe ontfaen van haer Jan Persijn, die hi opghehouden hadde van der beden in Waterlant ende in Zeevanc ende die hi mijn Here wedergaf, 200 £ Holl., 1 scild vaer 12 sc. holl. gherekent. Maken 25 £ gr. (¹)

Hertog ALBRECHT VAN BEIEREN rekende steeds met dit payement bij verpachtingen van visscherijen in Drechterland. Zelfs in 1381 had daarin nog eene verhuring plaats voor „140 pond jaerlicks, enen ouden Vrancricsen scilt voer twalif scellinghe gherekent". (²)

In 1387 gaf deze Hertog nog de sluizen en binnenwateren van Wevershoef „in eweliken" erfpacht uit voor

---

(¹) Dr. H. C. HAMAKER. *De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis.* Deel III, bladz. 331.

(²) F. VAN MIERIS. *Groot charterboek.* Deel III, folio 377.

3 £ 10 sc., wederom in munt, waarbij het Schild gold voor 12 schellingen. (1)

In eene andere streek, in Noord-Holland, gebruikte ALBRECHT voor dergelijke aangelegenheden niet het Hollandsch, maar het Parisis van dit Pond Groot. Daarvoor gold dus als hoofdmunt het geldstuk van 20 grooten of van 20 × *f* 0.175 = *f* 3.50.

Het Parisis vormde altijd het 12e deel van het Pond Groot, en het is duidelijk, bij dit payement gold het Schild voor 12 × 1½ of 18 schellingen.

Van dit Parisis maakte hertog ALBRECHT 12 Juli 1400 zelfs nog gebruik bij de verpachting van de sluizen en wateren van Sparrendam aan die van Haarlem. Het bedrag der verhuring bedroeg alstoen 400 £ „enen Vrancricschen scilt gerekent voir achtien scillingen". (2)

Veel ander geld, in onbekende ponden uitgedrukt, kan door het lange en veelvuldige gebruik van dergelijk bekende payementen worden bepaald. Helderen wij ook dit met een enkel voorbeeld op. In het volgende aan de steeds voor dit pond van *f* 42.00 geraadpleegde rekeningen, komt het oude Hollandsch van het pond van *f* 63.00 nog voor:

Anno 1345. Item selves daghes betaelt ôm 1 zadel, tot mijns Heren behoef ghecocht bi Oemseline, 6 sc. 1 scilt voer 8 sc. Maken 13½ gr. (3)

De kosten van het zadel beliepen 6 schellingen in een payement, waarbij het Schild gold voor 8 schellingen; zij waren alzoo gesteld in het Hollandsch van het oude Pond Groot van *f* 63.00. Alleen toch daarbij gold het Schild voor 1, en bij het achtmaal kleinere pond daarvan,

---

(1) F. VAN MIERIS. *Groot charterboek.* Deel III, folio 480.

(2) F. VAN MIERIS. *Groot charterboek.* Deel III, folio 723.

(3) Dr. H. G. HAMAKER. *De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis.* Deel III bladz. 367.

bij het Hollandsche payement, kwam die standaardmunt overeen met 8 × 1 of 8 schellingen. (¹)

Het Hollandsch van het pond van *f* 63.— deed 1/8 × *f* 63.— = 7.875 en de schelling daarvan had gang voor 1/20 × *f* 7.875 = *f* 0.39375.

Het zadel had gekost 6 schellingen van dit payement of 6 × *f* 0.39375 = *f* 2.3625, en alzoo juist een Kleine Gulden of een Gulden van Florence. De verantwoording in munt van het Pond Groot van *f* 42.00 bestond uit 13½ groot en dus insgelijks uit 13½ × *f* 0.175 = *f* 2.3625.

Om nu de verhouding tusschen de beide in de rekening gebruikte of bedoelde Ponden Groot te bepalen, merke men op, dat in het oude payement van het pond van *f* 63.—, de Gulden wordt verantwoord met 6 schellingen Hollandsch, met 6 × 12 = 72 deniers of met 1/8 × 72 of met 9 d. Groot.

De rekening bestond dus uit 9, de verantwoording uit 13½ groot; en uit het verschil van dit aantal grooten is het duidelijk, dat men in het eene geval met een zwaarder, in het andere met een lichter pond te maken had.

De aantallen grooten voor hetzelfde bedrag of voor de zelfde kosten in rekening gebracht, stonden dus tot elkander als 9 : 13½, als 18 : 27 of wat hetzelfde is, als 2 : 3, en de waarden der betrekkelijke Ponden Groot moeten zich omgekeerd hebben verhouden als 3 : 2, eene verhouding, waaruit het pond, in hetwelk de verantwoording is gesteld, gemakkelijk uit het andere te bepalen valt.

Maar bij het meer op den achtergrond geraken van het Schild, door het aanmunten van andere Schilden, valt het niet altoos even gemakkelijk bij het lezen over Schilden te bepalen met welke munt men eigenlijk te doen heeft. Dan, de aanwijzingen zijn dikwijls toch duidelijk; in bescheiden, waarin sprake is van „oude goude Scilde van

(¹) Zie bladz. 222 van het eerste overzicht.

de munte des Konings van Vranckrijck", van „ouder Vrancriicscher scilde, goet van goude ende gerechte van gewichte", van „oude Keysersche ende Vranckrijcxe schilden, die haer gewichte houden", en vele andere dergelijke merkwaardige bepalingen, hebben wij te maken met het oude Fransche schild, met de Kroon of l'écu van het pond van 12 Schilden, en dus ook met de munt, die in waarde overeenkomt met het zoo oude Scutum van het pond van *f* 63.—

THOLEN, Januari 1905.

A. HOLLESTELLE.

(Wordt vervolgd.)



Joh. v. Stephanie.

IN MEMORIAM.

JOH. W. STEPHANIK.

Wij behoeven 't U niet mede te deelen, gij weet het allen reeds, welk een groot verlies ons Genootschap geleden heeft, doordat onze ijverige Sekretaris Joh. W. Stephanik ons op 13 April j. l. ontvallen is, doch zeker zult gij met belangstelling naar deze aflevering grijpen, overtuigd dat hem daarin een waardeerend woord zal worden gewijd, verlangend een en ander omtrent onzen betreurden vriend te mogen vernemen.

Joh. W. Stephanik werd geboren te Amsterdam, 7 Maart 1860, hij doorliep het gymnasium te Rolduc en vervolgde zijne studiën te Antwerpen na het eindexamen van den vijfjarigen kursus van de Ecole du Commerce afgelegd te hebben. Om zijn kennis te vermeerderen en de vreemde talen goed machtig te worden, begaf hij zich gedurende twee jaar op reis en op die reis was het dat hij een numismaat ontmoette, die bij hem den lust opwekte om zich aan de numismatiek te wijden; die hem deed zien, welk een uitgebreid veld zich hier opende om zijne historische kennis te verrijken.

Na deze reis begaf hij zich in den handel,

(groothandel in pelterijen), en werd de vrije tijd aan de muntkundige studiën besteed, terwijl eene verzameling munten van Nederland en zijne bezittingen bijeen werd gebracht, zooals wellicht nooit een partikulier heeft bezeten. Telken jare begaf onze betreurde vriend zich naar de Leipziger Messe en de vele oosterlingen, die hij daar ontmoette, hetgeen hij van hen hoorde omtrent hun landen, waren voor hem de aanleiding om zijn steeds naar meerder kennis dorstenden geest op ander gebied te gaan verrijken, vooral waar de volledigheid zijner verzameling en de bewerking van den tweeden druk van den katalogus hem, wat de studie der numismatiek betreft, geheel bevredigd hadden.

In 1902 ondernam hij met zijne echtgenoote een groote reis door Oostenrijk, Hongarije, de Donau-Vorstendommen, Turkije, Griekenland en Egypte en, evenals de eerste groote reis, was ook deze laatste gewichtig en beteekenisvol voor hem.

De vaderlandsche muntkunde werd vaarwel gezegd, de beroemde, gedeeltelijk aan het Rijksmuseum te Amsterdam in bruikleen gegeven verzameling werd ten verkoop bestemd, de studie der oostersche talen aangegrepen en tevens met het verzamelen van turksche en aziatische munten een begin gemaakt, doch des ondanks bleef de oude liefde voor het

Genootschap, waarvan hij lid-oprichter en van de oprichting af Sekretaris was, onverflauwd.

Van 1893 tot Juni 1900 maakte STEPHANIK deel uit van de kommissie van redaktie, van af September 1898 was hij het met de leiding der zaken belaste lid dier kommissie. Hij bewerkte tweemaal in 1888 en 1904 een geschiedkundigen katalogus van zijne eigene verzameling, die bij den verkoop niet minder dan 7222 exemplaren telde, en in 1897 die van de muntverzameling van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam, (van welke hij Konservator was), bevattende tevens een overzicht van het muntwezen aller tijden en landen. In Juni 1898 werd hij met den heer TH. M. ROEST, die reeds 2 September d. a. v. overleed, en den ondergeteekende door het Genootschap benoemd, om eene beschrijving samen te stellen van de penningen, penningplaten, draagteekens enz. welke bij gelegenheid der inhuldiging van H. M. onze geëerbiedigde Koningin zouden geslagen worden; het werk *Inhuldigingspenningen* 1898 was de vrucht van onze nasporingen.

In het *Tijdschrift* vinden we, behalve de steeds even keurig gestileerde jaarverslagen en extrakt-notulen, niet veel van zijne hand:

1893. In Memoriam Mr. N. DE ROEVER.
„ Een algemeene muntmeter.

1898. Het rekenen met leg- of rekenpenningen.

„ In Memoriam TH. M. ROEST, (medeonderteekend: M. DE MAN).

1900. Inhuldigingspenningen 1898. Aanvullingen en verbeteringen, (mede-onderteekend: W. K. F. ZWIERZINA).

1901. Holland 1330. Eenen ghoeden ghouden Helling van Florensche voir dertien grote, enen engelsche *min*.

Maar in de aangehaalde, door hem bewerkten katalogi liet hij ons werken na, waardig geplaatst te worden in de rij der standaardwerken over de muntkunde, stichtte hij zich zelf een onvergankelijk monument. De op zijn voorstel ingevoerde en naar hem genoemde muntmeter is thans algemeen in Nederland in gebruik. Hij volgde ROEST op als Kommissaris der numismatische afdeeling van TEYLER'S genootschap en was sedert 26 Augustus 1888, buitenlandsch lid van de Société royale de numismatique de Belgique.

We kunnen ons bijna niet voorstellen onzen zoo bescheiden optredenden vriend niet meer op de vergaderingen te zullen zien, waar hij steeds tegenwoordig was en zoo kalm en bijna ongemerkt zorgde, dat alles marcheerde, alsof 't van zelf ging. Zijne nagedachtenis zal gewis bij ons allen in dankbare herinnering blijven!

W. K. F. ZWIERZINA.

IN MEMORIAM.

FRED. CALAND.

Op 73-jarigen leeftijd overleed te 's-Gravenhage, den 23[sten] Mei j. l., FREDERIK CALAND, oud-kommies bij het Rijksarchief, sedert 16 Juni 1902 buitengewoon lid van ons Genootschap.

Hoewel geen numismaat, maar ijverig en talentvol genealoog, gevoelde hij toch veel voor ons studievak, in het bizonder voor het bijeenbrengen van bouwstoffen voor eene geschiedenis van het nederlandsche munt- en geldwezen. Meermalen zond hij ons kopieën van hetgeen hem op dit gebied belangrijks onder de oogen kwam, als: 1902. *Ordonnancie op 't stuck van den munten* van 13 Juli 1434, *Ordonnancie van* PHILIPS VAN BOURGONDIË van 4 December 1429; 1903. *Instruktie voor de Dordtsche muntmeesters* van November 1520.

In 1904 verscheen van zijne hand „De Hervormde Gemeente van Sas van Gent," een studiewerk van vele jaren. De vergadering te 's-Gravenhage op 18 Juni 1903 woonde hij bij. Kort voor zijn overlijden bedankte hij voor het lidmaatschap.

Z.

———

Gemengde Berichten.

Beroemde schoonheden als typen voor engelsche en fransche munten.

Nu men in den laatsten tijd niet meer uitsluitend het historisch oogpunt bij het beschouwen der oude medailles op den voorgrond stelt, maar ook de aandacht is gaan vestigen op het aandeel, dat de kunst er in vertegenwoordigt, komt men er van zelf toe, ook de munten uit een artistiek oogpunt te gaan bekijken.

Het februari-nummer van de ***Frankfurter Münzzeitung*** levert hiervan eene aardige bijdrage. De bekende L. FORRER vertelt daarin, hoe het eerste BRITANNIA-beeld op de munten van Engeland is ontstaan. Dit fraaie munttype is, zegt de heer FORRER, ontleend aan een medaillon van den romeinschen keizer COMMODUS, maar BRITANNIA draagt de gelaatstrekken eener toen ter tijde zeer gevierde schoonheid, namelijk die van FRANCES THERESA STUART, die in 1667 hertogin van RICHMOND werd en in 1702 is gestorven.

„Es war ein schöner Gedanke, dass ROETTIER ihr Bildniss gewählt hatte um die BRITANNIA darzustellen", lezen we verder. JOHN ROETTIERS behoorde inderdaad tot de talrijke vereerders der zeer deugdzame FRANCES STEWART of STUART.

Maar ook in Frankrijk hebben de schoone gelaatstrekken eener vrouw aanleiding gegeven tot het scheppen van een bekend munttype.

De „Liberté" namelijk op de munten der eerste fransche

republiek, door AUGUSTIN DUPRÉ vervaardigd, is geïnspireerd naar het schoone profiel van madame RÉCAMIER, wier uitstekende schoonheid zulk eene beroemdheid had, dat zij door kunstenaren als CANOVA, BARTOLOZZI, DAVID, GERARD en anderen tot model voor hunne kunstuitingen is gebruikt. Geboren in 1777 te Lyon, werd zij in 1793 de gemalin van den parijschen bankier RÉCAMIER.

„Es is nichts Erstaunliches, dass eine solche Frau, von Freunden und Anbetern umringt, den Künstler AUGUSTIN DUPRÉ inspirierte, als er das Bild der „Liberté" oder der „Republik" entwarf, edel und stolz, wie sie schon als MINERVA auf einem Jeton von 1790 erscheint, wo das Profil, die Modellierung des Kinnes und der Lippen genau dem Bilde auf der Münze vom Jahre III entsprechen. DUPRÉ zeigt sich hier ebenso als grosser Künstler wie als erhabener Dichter".

M. D. M.

Huisorde van Oranje.

Hare Majesteit de Koningin, handelende in deze als Hoofd van het Huis van Oranje-Nassau, heeft eene Huisorde ingesteld, waarvan de naam zal zijn: „Huisorde van Oranje".

Grootmeester der Huisorde is Hare Majesteit de Koningin.

De orde is verdeeld in vijf klassen, welker leden den titel dragen van: I Grootkruis, II Grootofficier, III Commandeur, IV Officier en V Ridder.

Gelijk in rang met de tweede klasse, die der Grootofficieren, staan diegenen, wien is toegekend de gouden eeremedaille voor kunst en wetenschap; gelijk in rang met de vierde klasse, die der officieren, staan diegenen, wien is toegekend deze medaille in zilver. Het versiersel der Orde bestaat in een glimmend gouden kruis, gebiesd met rood émail; in het midden van het kruis een mat-gouden

hartschild, vertoonende aan de voorzijde het wapen van Oranje in émail, aan de keerzijde, en relief, een gekroonde W; tusschen de armen, in een doorloopenden dubbelen gouden ring, op wit émail, in gouden letters de kenspreuk: „Je Maintiendrai".

De eeremedaille voor Kunst en Wetenschap, ter middellijn van 50 millimeter, is van goud of zilver, vertoonende aan de voorzijde den beeldenaar, naar links gekeerd, van Hare Majesteit de Koningin, aan de keerzijde het wapenschild van Oranje, waarboven de kenspreuk: „Je Maintiendrai", en waaronder de woorden: „Voor Kunst en Wetenschap".

De versierselen der orde, alsmede de eeremedaille voor Kunst en Wetenschap, worden gedragen aan een oranje lint.

Aan dames kan de orde worden verleend, doch zonder aanduiding van klasse; haar titel is alsdan: Eeredame in de Huisorde van Oranje. Het versiersel is voor haar het kruis der orde, gelijk aan, doch een weinig kleiner dan dat der ridders, gedragen aan een strik van het ordelint, op den linkerschouder.

Bovendien bevat de orde nog diegenen, die door den Grootmeester worden begiftigd met: 1. het gouden of zilveren Kruis van Verdienste, zijnde het Ridderkruis, geheel van glimmend metaal, zonder émail, met de kenspreuk op een grond van hetzelfde metaal, gedragen aan een lint als dat der ridders;

2. de eeremedaille, ter middellijn van 30 millimeter, in glimmend goud, zilver of brons, vertoonende aan de voorzijde een hartschild met het wapen van Oranje, waarboven de kenspreuk: „Je Maintiendrai" en waaronder twee gekruiste oranjetakken, aan de keerzijde een gekroonde W., waarboven de woorden: „Voor Verdienste" en waaronder ter weerszijden een kleine oranjetak, gedragen aan een lint als dat der ridders.

Met het gouden of zilveren Kruis van Verdienste, als-

mede met de eeremedailles, kunnen ook dames begiftigd worden; het kruis is voor haar het boven omschrevene, doch een weinig kleiner, de medailles zijn dezelfde als de boven omschrevene. Kruis of medaille worden door haar gedragen op dezelfde wijze als de Eeredames in de Huisorde van Oranje dit doen.

Het hartschild op het versiersel is het wapen van het oude Prinsdom Oranje, de kleuren van het kruis zijn die van het Huis Châlon, dat het Prinsdom in het Huis Nassau overbracht; de kenspreuk: „Je Maintiendrai" is het oude devies der Prinsen van Oranje, zoowel uit het Huis Châlon als later uit het Huis Nassau.

H. M. de Koningin heeft benoemd:

a. tot kanselier der Huisorde van Oranje, Z. Exc. den heer A. J. C. Baron VAN PALLANDT NEERIJNEN, opperceremoniemeester van H. M. de Koningin, en

b. tot griffier der Huisorde van Oranje, Professor Dr. F. J. C. KRÄMER, directeur van het Koninklijk Huisarchief.

(*N. R. Ct.* van 21 Maart 1905.)

Geld van Thibet.

In de *Aarde en haar Volken* van 17 September 1904, n°. 42 en volg., staat een artikel getiteld: *Drie reizen naar Lhassa,* door den kalmukschen pelgrim OVOHÉ NARZOENOF.

Hij deelt omtrent het geld in Thibet mede, dat dit bestaat uit de tranka (spreek uit: ranka, men zegt ook wel ramka), een zilverstuk ter grootte van onzen gulden, doch minder dik, ter waarde van 1/2 ropij of pl. m. *f* 0.40. Het vertoont een cirkel en een achthoek, waartusschen acht kleine cirkeltjes; kleiner stukken of koper geld bestaan niet, doch door het in stukken knippen der

tranka's verkrijgt men stukken van 1/2, 3/4, 1/4 of 1/8 tranka, elk stuk met één cirkeltje = 1/8, met twee 1/4 der standaard-munt, enz. Voor waren van hoogeren prijs bedient men zich van gouden pailletten of goudstof, dat den verkooper wordt toegewogen. De tranka's worden waarschijnlijk te Lhassa gemunt, althans onze pelgrim zag er een munthuis.

Z.

Waarde van het Mark Zilver.

Reeds sedert vele jaren vóór 1649 werd het mark zilver, als van ouds jaarlijks schuldig door de theologische faculteit van Leuven aan den archidiaken van 's-Hertogenbosch, betaald met 12 gulden 16 stuiver, zooals blijkt uit eene resolutie der Staten-Generaal, d.d. 31 Augustus 1649 (Gem. archief Helmond.)

AUG. SASSEN.

Iets over J. C. WIENECKE *en 's Rijks Munt.*

De *Wereldkroniek*, waarvan de inhoud ook voorkomt in de gelijktijdig verschijnende Nos. van *de Week*, bevatte 23 Februari, 4, 11, 18 Maart, 1 en 8 April j.l. een reeks van met tal van goed geslaagde afbeeldingen verluchte artikelen van N. H. WOLF over J. C. WIENECKE als medailleur en over een met hem ondernomen rondgang door de ateliers van 's Rijks Munt te Utrecht.

Een groote plaat toont ons beroemd medelid aan den arbeid in het atelier der stempelsnijders, een 19-tal clichés geven een overzicht van de door hem vervaardigde penningen en plakketten, welke kortelijk worden besproken met toevoeging van enkele biografische bizonderheden omtrent den maker en een en ander omtrent zijne voorgangers aan de Munt en hun werk. Vooral interessant

zijn de bizonderheden, die ons worden medegedeeld omtrent de techniek van het maken der muntstempels, toegelicht met een doorsnede-schets van een dergelijken stempel.

Nadat twee afleveringen aan den kunstenaar zijn gewijd, wordt in de volgende vier met hem een rondgang ondernomen door 's Rijks Munt; we zien een plaatje van het oude Cecilia Konvent op de Oude Gracht te Utrecht, in 1647 als Munt in gebruik genomen; een tweede kijkje toont ons nogmaals het graveursatelier met WIENECKE's medearbeiders, we zien de verkleinbank (reduceermachine) het ontwerp penning of munt op de verlangde grootte en relief bewerken, de stoom-medaljeerpers, het smeltlokaal, de doorsnijdmachine, de nieuwe automatische weegmachine, de kartelmachine, het blancheeren en uitzoeken der geblancheerde plaatjes en twee typen van muntpersen, en bij die kiekjes wordt ons een zeer helder overzicht gegeven van het ontstaan van het geld in al zijne opvolgende bewerkingen. De lektuur van een en ander wordt onzen lezers zeer aanbevolen. Z.

Museum van Oudheden der gemeente Rotterdam.

Onlangs werd in de benedenlokalen van het Museum BOYMANS te Rotterdam, het gemeentelijk museum van oudheden geopend. De samensteller van den katalogus, de heer A. HOYNCK VAN PAPENDRECHT, was zoo beleefd mij een exemplaar van den katalogus toe te zenden, waaruit bleek, dat de verzameling een vrij groot aantal penningen bevat. In den katalogus zijn deze *niet* bij elkander omschreven, doch gerangschikt onder de verschillende onder-afdeelingen, waarop ze betrekking hebben.

Onder regeering vinden we vroedschapspenningen en die ter eere van regeeringspersonen, onder brandweer brandspuitpenningen, bij schutterij schietprijzen, bij krijgs-

wezen, zeewezen, financiën (assignaten en hondenloodjes), kerkelijke zaken, armwezen, handel en nijverheid (hierbij enkele losse munten en muntvondsten), gilden, huiselijk leven (familiepenningen), wetenschappen en kunsten, ontmoeten we telkens tal van stukken, die op deze rubrieken betrekking hebben. Onder wetenschappen is eene afzonderlijke onderafdeeling aan ERASMUS gewijd, die tal van penningen en penningplaten omvat. De laatste afdeeling: Geschiedenis, gesplitst in twee onderafdeelingen: *a*. Huis van Oranje en *b*. Algemeen, is bizonder rijk aan gedenkpenningen, draagteekens enz. De meeste stukken zijn uitvoerig beschreven met hunne om- en opschriften, doch het valt te betreuren, dat de verwijzing naar de penningkundige werken bijna steeds ontbreekt, een enkele maal wordt verwezen naar VAN LOON. Deze verwijzing ben ik nu aan het bewerken en in een afzonderlijk artikel hoop ik terug te komen op de onbeschreven stukken, die ik vond, en daarvan eene beschrijving te geven.

Z.

Nieuwe Stuivers.

In de *Nieuwe Rott. Ct.* van 6 Juni 1905 lezen we:

„Aan de Tweede Kamer is voorgesteld een wijziging der muntwet 1901, ter vervanging van het zilveren door een bronzen vijfcentstuk.

Tot toelichting wordt o. a. het volgende aangevoerd:

De behoefte aan een stuiverstuk is in de laatste jaren steeds dringender geworden, inzonderheid door het meer in gebruik komen van muntgasmeters en andere automatische toestellen, ten gevolge waarvan de regelmatige cirkulatie van 2½ centstukken zeer wordt belemmerd. Uit het publiek rijzen dan ook stemmen, die aandringen op invoering van een nieuw stuk van 5 cent.

In dezen stand van zaken meent de minister van finan-

ciën, dat het tijdstip is aangebroken om maatregelen te nemen ter vervanging van het verouderde zilveren 5 centstuk door een geschikter munt. Om nader te vermelden redenen is daarvoor gekozen een bronzen stuk van 28 millimeter middellijn, wegende 8 gram.

Het kwam den minister wenschelijk voor, den naam van stuiver tevens in de wet op te nemen, daar die naam sedert eeuwen in ons land bekend is en de stuiver nog algemeen als rekenmunt gebezigd wordt.

Bij het bepalen van materiaal, waaruit de stuiver zoude zijn te vervaardigen, meent de minister dat het brons de voorkeur verdient.

Een nikkelen 5 centstuk van circa 25 millimeter middellijn acht de minister te groot.

Kiest men brons tot muntmetaal, dan is men geheel vrij in de keuze van gewicht en middellijn, mits deze boven die van het 2½ centstuk (4 gram en 23.5 millimeter) genomen worden.

Voorgesteld wordt voor den stuiver den diameter op 28 millimeter, het gewicht op 8 gram te bepalen. Het nieuwe stuk zal de grootte van een gulden verkrijgen.

Het gewicht zal het dubbele bedragen van dat van de 2½ centstukken, waardoor een zelfde nominale waarde van beide muntsoorten hetzelfde gewicht zal hebben.

Het maximum bedrag, dat ieder verplicht is bij betalingen in stuivers aan te nemen, wordt hooger dan 25 cents gesteld en wordt hier bepaald op vijftig cents, uitmakende 10 stuks.

De minimum-termijn, waarbinnen de inwisseling van de bestaande stuiverstukken zal moeten geschieden, is van veertien dagen op 3 maanden gebracht.

De zilveren 5 centstukken zullen worden ingetrokken en het daarin aanwezige zilver naar omstandigheden worden verkocht of gebezigd bij den muntslag van Nederlandsche zilveren pasmunt, waartoe artikel 3 der muntwet 1901 gelegenheid geeft.

De hoeveelheid dezer stukken bedraagt *f* 247,136.30, ongerekend de stukken, welke verloren zijn gegaan.

Overigens gelooft de minister, dat de verandering den lande geen nadeel zal opleveren. Integendeel, de aanmunting van de bronzen stuivers, die waarschijnlijk spoedig veel gevraagd zullen zijn, zal niet geheel onbelangrijke baten afwerpen."

Al terstond bracht dit bericht verschillende pennen in beweging: de heer M. G. WILDEMAN breekt een lans voor de verandering van onze bronzen pasmunt, die hij de meest onaestetische van de geheele wereld noemt en waarop hij evenals op de toekomstige stuivers H. M.'s beeldenaar zou wenschen te zien.

Ik zou mij liever aansluiten bij den heer G. te Meerssen, die de groote bronzen pasmunt terecht te zwaar acht voor de beurs en op de nette sierlijke nikkelmunten wijst, die bijna alle landen invoeren.

Bizonder handig acht ook ik die munten; hieronder trokken de nieuwe belgische 5 en 10 centimes-stukken mijne aandacht en ik zag een keurig ontwerp in denzelfden geest van onzen WIENECKE, eveneens doorboord, om ze bij avond gemakkelijk van zilverstukken te kunnen onderscheiden. Ik hoorde, dat het afgekeurd werd, omdat er een korenaar op stond en uit koren stookt men jenever en een borrel kost een stuiver! Zoo deze reden van afkeuring waar is.... willen we liever zwijgen over dit treurige staaltje van bureaukratische opvatting. Si non e vero e ben trovato! X.

Hulde aan Mej. M. G. A. DE MAN.

Onze geachte mede-redaktrice is in 1880 begonnen met het beoefenen der numismatiek en mag alzoo op eene 25-jarige werkzaamheid als numismate terugzien, en dat deze zeer vruchtbaar was, getuigen de vele belangrijke

artikelen van hare hand in de nederlandsche en belgische tijdschriften opgenomen, waardoor zoo vaak licht werd ontstoken in numismàtische duisternis, haar studie over de *Zeeuwsche Loodjes*, den katalogus van het kabinet van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, die weldra zal uitkomen, en niet het minst de groote ijver en hooge ernst, waarmede zij het lidmaatschap der K. v. R. opvat.

Waar de heer C. L. J. BEGEER te Utrecht aanbood haar borstbeeld gratis te modelleeren, besloten bestuurs- en oud-bestuursleden van het genootschap en hare medeleden in de K. v. R. om een plakket te laten maken van dit modellé, welke de jubilarisse 11 Juni j.l. bij monde van den heer ZWIERZINA door eene deputatie bestaande uit dezen en den heer DU CROCQ in zilver en brons in een sierlijk étui werd aangeboden.

Voor de naaste familieleden, het Zeeuwsch Genootschap, de verzameling der gemeente Middelburg, het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde, het Koninklijk Kabinet en de verzameling van 's Rijks Munt, zoomede aan elk der deelnemers aan dit huldeblijk, werd een bronzen exemplaar geslagen, zoodat 1 zilveren en 19 bronzen exemplaren bestaan, terwijl Mej. DE MAN de bevoegdheid werd verleend, om desverlangd meerdere exemplaren te laten aanmaken.

De eenzijdige plakket, met een middellijn van 50 m.M., vertoont haar goed gelijkend links gewend borstbeeld met collier van zeeuwsche knoopen, daarachter het zeeuwsche wapen en de jaartallen: CIↃIↃCCCLXXX—CIↃIↃCCCCV, in den bovenrand zijn twee angelsaksische sceattas aangebracht. Op de afsnede staat in eigenaardig gevormde en verbonden letters: M. G. A. DE MAN, tegen den linker rand in zeer kleine lettertjes: CORN. L. J. BEGEER FEC.

Moge Mej. DE MAN nog vele jaren èn als schrijfster in — èn als mede-redaktrice van het *Tijdschrift* hare beste krachten blijven wijden aan ons Genootschap, dat haar reeds vele jaren dierbaar is.

Verslag Koninklijk Kabinet 1903.

Behalve met een aantal grieksche munten uit de verzameling SIX, waaronder uiterst zeldzame en bewonderenswaardig gekonserveerde stukken, een groot aantal legpenningen en moderne gedenkpenningen en enkele zeldzame munten, als: 1/2 Rosenobel van Zeeland (1595), vierkante proef van 1/2 Filipsdaalder van Overijsel (1580), 1/2 gouden rijder van Zwolle (1644), brabantsche Zonnekroon (1581) en gouden leeuw van Brabant (1585), worden enkele zeer fraaie penningen onder de aanwinsten vermeld, o. a.:

1653. Gegraveerde penning op het overlijden van MARCUS ZUERIUS BOXHORN, hoogleeraar te Leiden.

1697. Onbeschreven duitsche penning op den vrede van Rijswijk.

1699. Gegraveerde penning op het overlijden van JOHANNA STANSIUS, vrouw van ARNOLDUS LANDREBEN, predikant te Franeker.

Een tweetal platen geeft afbeeldingen van de fraaiste der in 1903 verkregen grieksche munten.

Slechts van enkele muntvondsten wordt melding gemaakt.

Z.

Inhoudsopgaaf van Tijdschriften.

Revue belge de numismatique, 1905, 2ᵉ livr.

FORRER, L. — Les signatures de graveurs sur les monnaies grecques. — DUTILH, E. D. J. — Une trouvaille de 191 monnaies d'or byzantines et d'une pièce en argent. — BERNAYS, E. — Un timbez de GUILLAUME II, comte de Namur (1391—1418). — DE WITTE, A., — Deux monnaies liégeoises inédites. — VANDEN BROECK, E., — Numismatique bruxelloise. Les jetons des seigneurs-trésoriers de Bruxelles au 17ᵉ Siècle. — BORDEAUX, P., — Jeton

franco-allemand de la première république et méreaux mayençais contremarqués de 1792 à 1814. — PENY, E., — Jetons et méreaux de charbonnages. — ALVIN, F., — Contributions à la sigillographie nationale. — Nécrologie. — Mélanges.

Uit de gemengde berichten zagen we met genoegen, dat ons buitenlandsch lid G. DEVREESE den 1sten prijs behaalde in den wedstrijd voor den bekroningspenning voor de internationale tentoonstelling van schoone kunsten te Luik, den 2den prijs voor den bekroningspenning voor verdere exposanten aldaar. Wij wenschen hem van harte geluk met het behaalde succes! Verder vinden we beschreven een werk van denzelfden kunstenaar: *la Médaille-Carte de* M. PAUL FISCH, een hulde van den schependen aan den uitvoerenden kunstenaar en tevens een reklame voor laatstgemelden, die het modellé zelf reduceerde en de (genummerde) afslagen maakte. Ons buitenlandsch lid FISCH is uitstekend gelijkend op deze plakket, in welker bezit we ons mogen verheugen.

Mitteilungen der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft, XXIV. Jahrgang 1905.

PACHINGER, A. M., — Medaillen von PETER und PAUL SAAL und diesen verwandten Meistern. — Unedierte Medaillen auf bayerische Wallfahrtsorte, Kirchen und Klöster. — KULL, J V., — Die Denkmünzen der Grafen von Wolfstein. — OCH, F., — Ueber eine bisher unbekannte silberne Porträt-Medaille des Bistums Speyer. — FRIESENEGGER, Msgr. J. M., — Ueber Ulrichskreuze. — Literatur.

La gazette de Numismatique, n°. 5 et 6.

ALVIN, F., — VICTOR LEMAIRE, graveur en médailles. — LE GRELLE, CH., Société Hollandaise-Belge des Amis de le Médaille d'Art. — Les médailles de l'Exposition universelle de Liége. — Nouvelles diverses. — Nécrologie.

HANDELINGEN

DER

Veertiende Jaarlijksche Vergadering,

TE AMSTERDAM.

(Extract uit de Notulen).

Aanwezig zijn de H.H. Dr. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, SASSEN, BATTAERD, Jonkh. M. W. SNOECK, Jonkh. M. A. SNOECK, DU CROCQ, ZWIERZINA, Jonkh. Ridder Baronet SPEELMAN, VOET en SCHULMAN.

Afwezig met kennisgeving Mej. DE MAN, de H.H. VAN SIJPESTEIJN, VAN DEN BRANDELER, BRAAKENBURG VAN BACKUM, TER GOUW, WIGERSMA, VAN KERKWIJK, VAN RIJCKEVORSEL, DE WITT HAMER, VAN LIS, KAM, AUG. FALISE, VANDEN BROECK, DE WITTE en BORDEAUX.

De President, Dr. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ opent de Vergadering en deelt mede, dat het Bestuur gemeend heeft dit jaar wel te doen, niet zooals in de vorige Jaarvergadering besloten was, een uitstapje naar Volendam te maken, nog onder den indruk van het verlies van onzen ijverigen Secretaris, die vele jaren de ziel van 't Genootschap geweest is. In gevoelvolle woorden herdenkt hij den eenvoudigen handelsman, den goeden vriend, die toch al zijn beschikbaren tijd voor wetenschappelijk werk wist te gebruiken.

De notulen der voorgaande Vergadering worden daarna goedgekeurd en 't Verslag van den Secretaris en Conser-

vator in dank aanvaard, (het eerstgenoemde Verslag werd door den President uitgebracht) terwijl *f* 100.— wordt toegestaan voor uitbreiding der verzamelingen. De Commissie voor 't nazien der rekening, de H.H. VAN SIJPESTEIJN en VAN KERKWIJK, beiden afwezig, hebben hun verslag schriftelijk overgelegd, waaruit blijkt, dat ze de rekening juist hebben bevonden en adviseeren tot aanneming. Dienovereenkomstig wordt besloten eu den Penningmeester dank gezegd voor zijn stipt beheer; 't batig saldo bedraagt *f* 243.79; de Commissie van Redactie geeft, bij monde van den Heer ZWIERZINA, een overzicht van den inhoud van jaargang 1904.

Tot gewoon lid worden benoemd de H.H. Jonkh. Mr. VAN SASSE VAN IJSSELT, VAN DEN WALL BAKE en VAN DOORNINCK; tot buitengewoon lid, de Heer G. V. KALCKEN.

De Voorzitter deelt mede, dat voortaan de te benoemen nieuwe leden vooruit zullen worden gepolst

Onder applaus wordt de Heer SASSEN tot Vice-Voorzitter herkozen.

De Voorzitter deelt mede, dat door de vacature, ontstaan door 't overlijden van den Heer STEPHANIK, de kans bestaat om den Heer DU CROCQ, wiens verdienste reeds vroeger als bestuurslid gebleken was, weêr aan de bestuurstafel te krijgen.

De Heer DU CROCQ toch had zich bereid verklaard om 't Conservatorschap weêr te aanvaarden, terwijl de tegenwoordige Conservator geen bezwaren had gemaakt om van dat ambt tot Secretaris over te gaan; dien overeenkomstig wordt onder applaus besloten.

Mej. DE MAN wordt onder applaus herbenoemd tot lid van de redactie. De Voorzitter memoreert hierbij, hoe in de afgeloopen week door de H.H. ZWIERZINA en DU CROCQ, namens bestuursleden, oud-bestuursleden en commissie van redactie, aan Mej. DE MAN een plaquet was aangeboden ter herinnering aan 't feit, dat 't 25 jaar geleden

was, dat zij zich aan numismatische studie gewijd had; besloten wordt haar telegraphisch hulde te betoonen.

Op voorstel van den President wordt dit jaar *f* 700.— aan 't Tijdschrift toegestaan, vooral daar *f* 100.— voor de verzamelingen is uitgetrokken.

Besloten wordt de jaarvergadering 1906 te Hoorn te houden en te Volendam te eten, terwijl op voorstel van den Heer BATTAERD 't plan voor 1905 vastgesteld, zoo gewijzigd wordt, dat men per boot van Amsterdam zal vertrekken.

De Voorzitter deelt meê, dat overwogen zal worden of 't mogelijk zal zijn een najaarsvergadering te houden, b.v. te Amsterdam of Haarlem.

Na nog eenige besprekingen, of 't al of niet wenschelijk is, sommige rubrieken in het Tijdschrift te laten vervallen, zuiniger en praktischer te drukken en bij vernieuwing van 't contract betere conditiën te maken voor drukloonen, dan thans 't geval is, toont de Voorzitter een penningplaat op Prof. BOSSCHA, door Prof. BART VAN HOVE, en schenkt de Heer ZWIERZINA een afslag van de plaquet ter eere van Mej. DE MAN aan de verzameling van 't Genootschap, waarna de Voorzitter de Vergadering sluit.

Jhr. M. W. SNOECK.





Penning ter eere van LEENDERT BOMME.

Over den roem der 18de eeuw is men meestal niet best te spreken. Wil men vele historieschrijvers gelooven, dan zag het er op het gebied van kunsten en wetenschappen, godsdienst en zedelijkheid, vooral in de laatste helft dier eeuw, maar treurig uit. Ook de handel kwijnde, zegt men. In Middelburg echter bemerkte men daar nog niet veel van, tenminste niet in den tijd, toen GARGON zijne „*Walchersche Arcadia*" schreef, namelijk in 1714. „Ziet, hoe de scheepsmasten boven de daken en huizen uitsteken, tot vertoog dat zij de schatten van Oost en West daar in brengen", lezen wij bij hem, „en Middelburg tot eene stad maken, die boven alle buurtsteden uitmunt". Aardig is het zijne beschrijving te hooren van het binnenkomen der vloot. „Gantsch Middelburg vliegt dan", zoo vertelt hij ons, en GARGON kon het weten, want hij woonde in Vlissingen, „met wagens naar die stad, daar 't groote Hoofd, de Westdijk, de Leugenare, opgepropt staat van menschen, om de vloot te zien voorby lopen, en met al het kanon verwelkomt te worden. De Leugenare, een kijkuit van de wal, draagt niet te vergeefsch dien naam, want ieder ziet daar, hetgeen hy niet ziet, en daar is de

Admiraal, roept deze, daar zie ik twee, drie, vier schepen, zegt de ander, ginder zie ik er vijf, en de wimpel langs de Duinen achter de Nollen 1) zegt een derde: en zo wil ieder als om strijd, op dien walhoek, zien, en liegen, waarvan die naam niet onaardig ontleent is, nadien het even zo omtrent alle opkomende schepen gaat. Zoo haast de vlaggeman voor de stad komt, geeft hy onder een hert doordringend vreugd-gejuich, vuur, en word van de stad met al het grof geschut en van het Oost-Indisch Jacht, en de Eed. Heeren Bewindhebbers begroet, die ook de Vloot geleiden tot op het Vlakke bij Rammekens, en de maats daar afdanken.... Straks worden de klokken te Middelburg geluid, tot blijk van vrolijke dankbaarheid, en de schatten door sjouwers en verzekerde arbeiders ter O. I. Kamer opgelegt, en namaals verkocht". Door den Oost-Indischen handel zijn te Middelburg groote fortuinen gemaakt.

Het was een voorrecht voor die stad, dat ook daar vele vermogende en aanzienlijke heeren en vertegenwoordigers uit den deftigen burgerstand lust gevoelden voor exakte wetenschap, en waar zij deze niet persoonlijk beoefenden, tenminste er de steunpilaren van waren. Zoo hield menigeen er eene verzameling van naturalia, van werktuigen voor „physique amusante" of van munten en penningen op na. Ook werd de populaire sterrekunde veelvuldig beoefend. De stadsbouwmeester Jan de Munck (1687—1768), door wien vele schoone huizen en gebouwen tot stand kwamen,

1) Nollen, een wachttoren of redout op den hoek van den dijk bij Vlissingen.

bouwde voor zich zelven bij zijn huis „de Atlas of Het Observatorium" op het Molenwater een 70 voet hoogen toren, dien hij als observatorium inrichtte. Prins WILLEM IV benoemde hem tot zijn „astronomicus en observator in de hemelloop en sterrekunde". Het voorbeeld van DE MUNCK volgden velen na en hiertoe boden de thans nog bestaande huistorens eene geschikte gelegenheid.

Tot hen, die op het gebied van kunsten en wetenschappen ook geldelijk veel voor hunne stadgenooten hebben overgehad, mag in de eerste plaats de zeer vermogende J. A. VAN DE PERRE 1) van Nieuwerve, Welzinge en Everswaerd genoemd worden. Deze had in 1765 voor zich het prachtige woonhuis op het tegenwoordige Hofplein laten herbouwen, oudtijds zetel der Duitsche Orde, thans tot gerechtshof ingericht. Groot voorstander van het door LEENDERT BOMME en vier predikanten in 1777 opgerichte Natuurkundig Gezelschap, in 1780 door VAN DE PERRE meer bepaald geïnstalleerd en van een reglement voorzien 2), en dat thans nog in bloeienden staat verkeert, kwam door zijne bemoeiingen ook een

1) Sedert 1767 representant van den Eerste Edele in Zeeland. Hij ontving op zijne buitenplaats Westhove, in Juli 1786, het bezoek der stadhouderlijke familie. Bij die gelegenheid werden zijne mikroskopen en teleskopen, die in eene belvédère op eene der hoogste duinen in zijne buurt waren opgesteld, door den prins bezichtigd en bewonderd. NAGTGLAS „*de Zeeuwen*", blz. 374.

2) Dat bij deze bijeenkomsten ook dames mochten tegenwoordig zijn, blijkt uit eene in mijn bezit zijnde uitnoodigingskaart, gestempeld met het zegel in lak van J. A. V. D. PERRE VAN NIEUWERVE en door dezen eigenhandig geschreven, waarin de heer BOMME wordt verzocht eene dame tot de lessen toe te laten, „die in de gewone vergaderkamer van 't Physisch gezelschap door een der heeren doceerende leden staat gegeven te worden op woensdag den 16 feb: 1785 des avonds om 6 uuren".

dergelijk gezelschap voor dames tot stand, dat den 9[den] November 1785 eveneens door VAN DE PERRE met eene zeer bloemrijke aanspraak werd ingewijd.

Van dat alles was LEENDERT BOMME, de man wiens eerepenning wij weldra gaan beschrijven, de wetenschappelijke steunpilaar. Geboren 20 Februari 1727, overleden 20 Maart 1788, is deze een zeer verdienstelijk burger geweest, die ook buiten de provincie eene wetenschappelijke vermaardheid heeft verworven. Direkteur der middelburgsche assurantie- en kommercie-kompagnieën, wijdde hij zijn vrijen tijd behalve aan de beoefening der sterrenkunde en natuurkunde, in hoofdzaak aan die der natuurlijke historie. Voor het Middelburgsch Departement van het Zeeuwsch of Vlissingsch Genootschap, met zijne verzamelingen van naturalia, is BOMME dan ook een werkzaam lid geweest, aan wien het veel heeft te danken.

Wat BOMME's grootste verdienste op wetenschappelijk gebied heeft uitgemaakt, is, dat hij voor die genootschappen door proeven onomstootelijk heeft bewezen, dat de bekende steenboorders of pholaden 1), zich alleen door hunne schelp in de steenen der zeeuwsche dijken eene geschikte woning bereiden en deze naar behoefte weten te vergrooten.

Pholaden of steenboorders boren zich reeds op zeer jeugdigen leeftijd in de steenen of palen en brengen aan onze zeeweringen groote schade toe.

1) Zie: Verder Bericht aangaande Zee-insecten, zoo in de wateren van Zeeland, als aan de stranden van het eiland Walcheren zich bevindende, en waargenomen door LEENDERT BOMME, in het zesde deel der *Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap*, 1778 en G. VROLIJK in *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Academie*, I, 1853.

Deze dieren hebben een ruwe, maar tevens eene zoo fijne schaal, dat men niet heeft kunnen gelooven, dat zij die uitboring door middel van die breekbare schelp konden doen, van daar dat men aannam, dat de pholade de kalk en het hout door een zeker zuur wist week te maken. BOMME echter heeft het eerst uitgemaakt, zooals reeds is gezegd, dat het diertje wel degelijk het uithollen zonder middel van zuren teweegbrengt, alleen door het heen en weer draaien van zijne schelp. Zijne verhandeling daarover, evenals later zijn levensbericht, in de nederlandsche taal geschreven, is, jammer genoeg, niet of weinig opgemerkt. Later hebben engelsche en fransche zoölogen dat slijpen ook als waar en zeker aangenomen en onderling om de eer der ontdekking gestreden, maar zonder hun voorganger BOMME te kennen.

Thans is, volgens BREHM 1), de uitspraak der wetenschap deze: dat de steenboorder zijn werk alleen door zijne schaal, die met fijne tandjes is bezet, volvoert, maar dat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat, wanneer de steensoort buitengewoon hard is, een weinig zuur door het dier wordt gevormd en afgescheiden.

Bij het hierboven opgenoemde natuurkundig gezelschap, doorgaans Physica genoemd, was BOMME, veel meer dan anderen, de man van proeven en lezingen. Bij de opening der eerste bijeenkomst, den 8sten Januari 1781, hield de president J. A. VAN

1) Die Pholas macht ihre Höhle, indem sie die Kreide mit ihrer feilenartigen Schale abreibt, sie gepulvert mit ihrem Fusse aufleckt, durch ihren Sipho treibt und in länglichen Knötchen ausspritzt. (ROBERTSON).

(Mededeeling van een zoöloog).

DE PERRE VAN NIEUWERVE eene uitvoerige aanspraak, waarbij hij den secretaris BOMME eenen op kosten van heeren direkteuren vervaardigden, thans in de verzameling van het Zeeuwsch Genootschap berustenden zilveren penning aanbood „ter gullen blijk „van erkentenis, wegens het verrigte ter bevorde- „ring van de kennis der wetenschappen en bijzonder „in de oprichting van 't bovengenoemde Gezel- „schap betoond".

Daar de schenking plaats had bij de eerste bijeenkomst, blijkt er uit dat BOMME zijne sporen reeds vroeger had verdiend.

De groote zilveren penning (zie Pl. VII), die een middellijn van 81 m.M. heeft en 108 gram weegt, is gedreven door den „konstenaar" J. W. GERICKE of GUERICKE, op kosten van de volgende Hoog Edel Geb. en Wel Edel gestrenge Heeren:

J. A. VAN DE PERRE VAN NIEUWERVE, WELZINGE EN EVERSWAARD, president, DANIEL TULLEKEN, heer van Melis- en Marykerke, JOHAN STEENGRACHT, DANIEL RADERMACHER, heer van Nieuwerkerk, W. A. KIEN VAN CITTERS, direkteuren van het Natuurkundig Gezelschap.

De voorzijde stelt Minerva voor, de patrones van kunsten en wetenschappen, zittende op een antieken zetel. Vóór haar zien we een altaar, massief gebouwd, zinspelende op de vastheid der wetenschappen; daarop bevinden zich een globe, een hoekmeter en een mikroskoop, respektievelijk aanduidende de sterren-, wis- en natuurkunde. Op den tafelrand staat: MIDDELBURG en op den voet

de naam van den vervaardiger van den penning, J. W. GERICKE. fec.

In het verschiet ziet men Middelburgs raadhuis en eenige andere huizen van het marktplein. Een genius, uit de wolken komende, biedt Minerva een lauwerkrans aan.

De keerzijde vertoont een met lauwerslingers omgeven gedenktafel, waarboven een hoekmeter en verrekijker gedeeltelijk uitsteken.

Het middengedeelte bevat het volgende opschrift:

Men Kroon' Natuur & StarreKunst,
In BOMME, *erkentlijk voor zijn gunst,*
Met lauwers; op dat Wetenschap,
In MIDDELBURG *ten Rijkstroon stapp'.*
Aen°
MDCCLXXXI.

Gelukkig staat het werk van den „konstenaar" GERICKE vrij wat hooger dan het kreupelrijm, dat de keerzijde van dezen penning versiert.

Van JOHAN WERNER GUERICKE zegt NAGTGLAS in „*De Zeeuwen*", dat hij den 25sten Maart 1746 te Hildesheim is geboren. Op jeugdigen leeftijd naar Middelburg gekomen, overleed hij aldaar den 27sten November 1801. In 1785 had men hem tot onderwijzer aan de teekenakademie, waarvan LEENDERT BOMME de mede-oprichter was geweest, aangesteld. GERICKE schijnt, volgens NAGTGLAS, een bekwaam drijver in metalen en een niet onverdienstelijk teekenaar te zijn geweest. Ook in IMMERZEEL staat hij als zoodanig vermeld.

Het is mij niet gelukt andere werken van GERICKE op te sporen.

M. DE MAN.

De Munt in de Volkstaal,

DOOR

J. E. TER GOUW.

V.

(Schrikkenburger, krabbelaar, arendsschelling, Engelsche vijf, vierentwintichstalf, Vriesen daalder, blank, rozenobel, klopje).

REYM, de meid van den ons bekenden gierigen WARENAR (A°. 1617), somt op, wat zij al zoo in 't jaar aan loon en verval krijgt:

Ik win nou vijf gulden 's jaers, en ien paer nuwe klompen tot men deuvekaeter,
En krijgh ien schrikkenburger tot men kermis maer,
En ien Engelsche vijf tot men nuwe jaer.

Wij vinden in deze openhartige bekentenis twee munten genoemd, die wij tot dusver nog niet aangetroffen hebben: *den schrikkenburger* en *den Engelschen vijf.*

De eerste kwam uit Saksen en heette naar den Schreckenberg, oudtijds beroemd om zijne zilvermijnen, uit welker rijke opbrengst de naburige stad Annaberg door hertog GEORGE gesticht werd. (DE CHESTRET, *Monnaies de Liége*, pag. 259).

Zoo leest men in eene ordonnantie van dezen

Joris van Saksen, als gouverneur van Friesland, A°. 1504:

„Item die schreckenberger.... ende alle andere gelt dat onsen Genadigen Heere in Ouerlant heeft doen maecken". (Van der Chijs, *Friesland*, blz. 145). Ook vindt men vermeld, dat graaf Edzard van Oost-Friesland ze in 1500 deed namunten onder denzelfden naam.

De Saksische en de nagemaakte schrikkenburgers waren in de 16de eeuw in Overijsel, Drente, Friesland en Groningen algemeen in omloop en ook in Utrecht 1) en Gelderland 2) niet onbekend, maar zij hadden niet overal dezelfde waarde, gelijk uit de verschillende tarieven blijkt.

Eene Luiksche evaluatie maakt ons met drie soorten dezer munt bekend, n.l. Keizerlijke, Saksische en Luiksche van bisschop George van Oostenrijk (1544—1557):

„Le scrickelbergh forgé de part Sa Majesté Impériale (Karel V), celuy de Zassen et le nouvel de part nôtre Seigneur et Prince.... XVII aidans". (oortjes). Deze Luiksche schrikkenburger deed 4 patards of stuivers.

Kiliaan vermeldt deze munt ook ter waarde van vier stuivers: „schricken-bergher, schrencken-bergher, schrecken-bergher, Denarius, decem asses: numus decusse X signatus; numus sive grossus Saxonicus novus; numus quatuor stuferorum; Con-

---

1) Item die Scrickelbergers $4\frac{1}{2}$ st. Holl Ao. 1527, (v. d. Chijs, *Utrecht*, blz. 384).

2) Die Schryckelborger VIII stuv. te Nymegen, 8 April 1527 (W. J. de Vooght). Een Nijmeegsche stuiver is een halve Hollandsche stuiver.

venit (inquit JUNIUS) denarius ferè cum angelico, quem ab angeli typo Germania ita nominat, sive schrickenbergio".

Volgens JUNIUS moet dus de schrikkenburger deze figuren vertoond hebben: op de voorzijde een engel, die een wapenschild vasthoudt, waarin men twee gekruiste zwaarden ziet (het wapen van den Aartsmaarschalk des Rijks) en het omschrift + FRIDERICVS · IOHANNES · GEORGIVS (de drie Saksische hertogen, die te zamen deze munt hebben doen slaan). De keerzijde vertoont het vijfveldige wapen der hertogdommen en het omschrift + GROSSVS · NOVVS · DVCVM · SAXONIE · (Afgebeeld in het bekende *Thresoor*). In het *Numismatische Verkehr* van C. G. THIEME, Januari 1905, wordt onder n°. 2160 aangeboden à 4 Mark: een dubbele Schreckenberger tot 7 groschen van JOHAN FRIEDRICH den Grootmoedigen, van Saksen-Thuringen, met borstbeeld en een engel boven een wapen.

KILIAAN geeft op eene andere plaats aan deze munt den naam *krabbelaar*.

Krabbeler, *Holl. j*(egenwoordig) *schrickelbergher*.

Krabbelaars waren de vierstuiverspenningen, op naam van KAREL V voor Gelderland, Holland, Brabant en Vlaanderen geslagen en vertoonden aan de eene zijde het Spaansche wapen, aan de andere zijde den rijksarend, met groote uitgestrekte klauwen, waaraan dan ook de naam ontleend is. Men vindt ze afgebeeld bij VAN DER CHIJS, *Gelderland*, pl. XX, n°. 6; *Holland*, pl. XXVI, n°. 21—23 en *Brabant*, pl. XXV, n°. 12. Wat ziet men hieruit: dat de oude Vliegers of Krabbelaars van

Karel V, die oorspronkelijk voor 4 stuivers uitgegeven waren, door die gelijkheid van waarde later ook schrikkenburgers genoemd werden. Deze krabbelaars werden in 1586 op 6 stuivers gesteld en waren dus metterdaad schellingen geworden: zij heetten dan ook sedert *arendsschellingen*. De latere arendsschellingen van Kampen, Zwolle en Friesland waren er een slaafsche navolging van.

Als men in aanmerking neemt, dat Hooft met Warenar op het oog gehad heeft Willem Barendszoon, die in 1523 geboren werd en kort na 1601 stierf, (zie J. ter Gouw, *Geschiedenis van Amsterdam* V, blz. 494), dan zijn wij juist in den tijd, dat de vierstuiverspenningen van Karel V in Amsterdam gangbaar waren en den naam droegen van schrikkenburgers, die uit het oosten overgewaaid was; deze zijn juist de „Scrickelbergh forgé de part Sa Majesté Impériale", die in het Luiksche stuk bedoeld zijn.

Als nieuwjaarsfooi kreeg Reym een *Engelschen vijf*, door Prof. A. C. Oudemans Sr. (*Woordenb. op* P. C. Hooft) zeer juist aldus verklaard: „Een destijds halve Engelsche schelling. Deze had toen eene waarde van 10½ Holl. stuiver. De helft daarvan bedroeg dus 5 Holl. stuivers en 2 duiten. Bilderdijk stelt positief de waarde van dat muntje op een Holl. oortje of 2 duiten, doch Dr. de Vries heeft voldingend bewezen, dat het de hier opgegeven waarde had".

Prof. Verdam (Warenar, blz. 105) zegt evenzeer: „ongeveer een halven shilling of iets meer dan 5 stuivers", met verwijzing naar de Vries.

't Is volkomen juist, dat de *vijf* is de halve shilling van koningin ELIZABETH, met haar gekroonde beeltenis en het omschrift ELIZABETH · D · G · ANG · FRAN · HIB · REGINA op de eene zijde, en op de keerzijde het Engelsche wapen, waaroverheen een kruis ligt, en: POSVI · DEV · ADIVTOREM · MEVM. Maar dat dit stukje, toen WARENAR gedicht werd, *meer* dan vijf stuivers zou gegolden hebben, is beslist onjuist: in 1586, 1606, 1610 stond het op 5 stuivers, daarna tot den 31sten December 1615 op 5 stuivers 2 duiten, van dien datum af tot 13 Februari 1619 weer op den ouden prijs en na dat tijdstip andermaal op 5 stuivers 2 duiten.

Een ander tooneelstuk uit denzelfden tijd brengt ons ook in kennis met den *Engelschen vijf*, waaruit blijkt, dat deze toen vrij algemeen in ons land voorkwam. Ik bedoel: G. C. VAN SANTEN'S *Lichte* WIGGER *op 't spreeckwoord, Siet: de hoeren en de kan maken menig arrem man.* Tot Leyden, Anno 1617.

Twee pierewaaiers, Lichte WIGGER en Droncke JOORTJE, zitten in de herberg en willen met de waardin afrekenen:

Reken geen effen lag, maer een pintje wijn goed.
Waerdin. *'k Sel. In als sevenvijftich stuivers end' een halff.*
Droncke JOORTJE. *Sie, daer is een engelsche vijff stuyvers met een vierentwintichstalf.*
Dats effen gepast voor 't gelag van mij.
Lichte WIGGER. *En daer is een vriesen daelder met een blanck daer bij.*

De inhoud van dit blijspel is niets anders dan de geschiedenis van een rijkmans zoontje, Lichte WIGGER, die in gezelschap geraakt van een zuiplap, Dronken JOORTJE, en zoo van de eene herberg in de andere verzeilt en eindelijk in het gasthuis terecht komt, beladen met de „pokken"; — een nuttige les voorwaar voor menigeen, maar voor ons doel op 't oogenblik alleen merkwaardig om de vermelding van den *Engelschen vijf*, den *vierentwintichstalf*, den *Vrieschen daalder* en den *blank*.

De *vierentwintigst'half* is, volgens den naam, een stuk van drie en twintig en een halven stuiver, en dit vinden wij in den *halven patakon* of „ALBERTUS *Kruys-Daelder*", waarvan de heele in 1622 twee gulden zeven stuivers, en de halve dus één gulden drie en een halven stuiver gold. Er kan echter evenzeer een *Spaensche Reael van vieren*, ook genoemd *half stuck van achten* bedoeld zijn, daar deze in 1610 één gulden drie en een halven stuiver deed. De geheele rekening voor beide gasten bedroeg zeven en vijftig en een halven stuiver, trekken wij daarvan af het gelag van JOORTJE, d. i. een vierentwintigst'half plus een Eng. vijf, dat is 1 gulden 3 stuivers 8 penningen, plus 5 stuivers 4 penningen, (het blijkt uit de berekening, dat wij in dit geval toch 5 stuivers en 2 duiten moeten nemen), of 1 gulden 8 stuivers 12 penningen, dan blijft er over voor WIGGER de andere helft van 't gelag, n. l.: 1 gulden 8 stuivers 12 penningen.

Deze betaalde één Frieschen daalder en één blank; een blank is een halve Brabantsche stuiver,

zooals blijkt uit de plakkaten van 1615—1619: „Den ouden Brabantschen Stuyver, ghenaemt den Twee-blancx penning tot i S viij p. Den halven ghenaemt een Blanck tot xii penn." Er blijft dus over voor den Frieschen daalder 1 gulden 8 stuivers, dat is 28 stuivers.

Geene andere Friesche munt is zooveel waard, dan de *goudgulden*, *zilveren floreen*, *achtentwintig* of *klapmuts*, die in 1601 het licht zag en tot 1691 voortgemunt werd. Merkwaardig is het, dat dit stuk officieel niet anders heet dan *silveren florin* en *silveren gulden*, maar in den volksmond ook *daalder* werd genoemd. Dit wordt ook bewezen door de „*Arithmetica*" van MATTHIJS BRUSKENS, Rotterdam 1628, waarin men een vraagstuk vindt over „*Friessche daelders a* 28 *st.*" Nu, hij verschilde van den waren Frieschen daalder, die in 1617, nà de uitgave van dit tooneelstuk, verscheen, maar 2 stuivers.

Ook in de *Klucht van den Hoogduytschen Quacksalver*, die wel niet van BREDERODE is, maar toch in zijn tijd en op zijn naam gemaakt is, vinden wij deze munt. De kwakzalver zwetst: „Mijn goeden goudzalf is gemaakt van Portogoloysers en Lijsbetten, van *Friessche dalers* en van Geuzenduiten". Hieruit kan men echter niet opmaken, of de *achtentwintig*, dan wel de *Friesche rijksdaalder* van 1584—1597 bedoeld is.

VAN SANTEN's tooneelstuk geeft ons nog andere belangrijke aanwijzingen omtrent munten en geldswaarden.

Lichte WIGGER zit andermaal met Droncke

JOORTJE en nog een vriend, COPPEN QUISTGOED, in de kroeg.

Hij zegt tot de waardin:

Waerdin, sie eens hoe 't gelag staet, dat je de rekening maect.

Waerdin: *'k Sel doen, Elff kannen wijn en vier voor de romers* (roemers) *dat 's vijfftien.*
Dan ist effen lag.
L. W.: *Hoe veel is dat de man, lae sien?*
W.: *Drie gulden,* Lichte WIGGER, *want 't is elck vijff kannen wijn.*

Zij gaan met hun drieën dobbelen om 't gelag, Lichte WIGGER verliest en moet alles betalen.

L. W.: *Daer 's een rosenobel met twee schellinghen.*
W.: *Me dunckt datter ien cloptje op staet.*
L. W.: *Geeff myn die weer, daer is een aer.*
W.: *Nou most ick jou weer geven?*
L. W.: *As je doet: thien stuvers.*
W.: *Daer isser drye en daer seven.*

Wij zien hier in de eerste plaats uit, dat toen (1617) een kan wijn 12 stuivers kostte; vervolgens dat Lichte WIGGER alles, dus 9 gulden, moest betalen, waarvoor hij een *rozenobel* met twee *schellingen* gaf en toen 10 stuivers terug kreeg. Hieruit kan men dadelijk berekenen, dat een rozenobel de waarde had van 8 gulden 18 stuivers. Dit stemt weer volmaakt overeen met hetgeen Dr. E. VERWIJS zegt in zijne verklaring van een plaats uit BREDERO's *Spaansche Brabander*, die ook dagteekent van 1617:

Maer wat wast, of mer garen uyt vrientschap eens hossebosten,
Ten mocht ten minsten niet minder als een rosenobel kosten,

waarbij VERWIJS aanteekent: „Rosenobel, gouden munt ter waarde van *f* 8.90." Prof. VERDAM schat deze munt te laag, als hij bij WARENAR'S:

Die niet heeft, magh niet te werk gaen of 't rozenobels zou regenen,

noteert: „Rozenobel, engelsche gouden munt, ook in ons land geslagen en hier eene waarde hebbende van ruim *f* 8.—".

Prof. J. TEN BRINK vergiste zich echter geheel en al, toen hij bij:

Ick wou liever een Roosenobel verrosesolissen en vertabacken (*Moortje* 1615)

aanteekende (blz. 426 en Register): „zilveren munt".

In 1610 deden de rozenobels, zoo Engelsche als Nederlandsche, officieel 8 gulden 16 stuivers; in 1619: „Den enckelen ouden Rosen-Nobel van Engelandt. Mitsgaders de nieuwe Rosenobelen in de respective Nederlanden gheslaghen, van 32 stucken int marck, totten lesten Mey tot — IX gulden. Ende daer nae niet hooger dan tot — viij gul. xvj st.". Uit dit „provisioneel Placcaet ende Ordonnantie" van anno 1619 blijkt, evenzeer als uit den handel van Lichten WIGGER in de kroeg, dat men eene neiging had, om alle speciën, vooral gouden, tegen hoogeren koers uit te geven dan de Staten-Generaal op advies van Gecommitteerden en Raden en Generaal-Meesters van de Munt hadden vastgesteld.

De tien stuivers, die WIGGER te veel gaf, betaalde de waardin terug met twee geldstukken, namelijk een van *drie* en een van *zeven* stuivers. Stukken van drie stuivers waren de halve schellingen, t. w. de halve roosschelling van Holland 1601, de halve Zeeuwsche snaphaan van 1583 en 1584, de halve snaphaan van Zwolle, 1595 en 1598, de halve Nijmeegsche arendsschelling van 1602, de oude dubbele stuivers van 1499, die in 1610 nog voor drie stuivers gangbaar waren en nog vele andere. Onder den naam van *zevenstuiversstuk* kan men het 1/5 van den Filipsdaalder verstaan, dat op zekeren tijd tot 7 stuivers gangbaar is geweest (volgens D. GROEBE, *Handleiding* blz. 32), maar liever houden wij, in verband met het tijdstip, er het vierde deel van den Frieschen achtentwintig voor, waarop uitdrukkelijk de waarde 7 st. staat en die in 1601 in groote menigte geslagen werd en daarna niet vóór 1661.

In de Kluchten van *Gerrit Hendriksz. van Breughel* (uitgegeven Amsterdam, 1610, 1612) vindt men eene dergelijke afrekening in een herberg. Twee soldaten spelen kaart, een jonge boerin komt in de gelagkamer en vermaakt de aanwezigen door het zingen van een vroolijk liedje; maar nu komt de boer, om zijne vrouw te halen, de soldaten willen haar niet laten meêgaan, tenzij de man het gelag betaalt.

Soldaat. *Waerdinne, maeckt ons de rekeninghe net,*
Met goet opset betaelt den boer het ghelach.

De waardin rekent op: dit zooveel, dat zooveel,

Noch 12 *stuyvers van een kanne wijns voorwaer,*
(de gewone prijs in die dagen)
Dit te hoope ghetelt, dat maket dan maer
Juyst allegaêr vier Carolus guldens even.
Boer. *Daer is vier en dry, wilt dry stuyvers weder geven.*
Waardin. *Dats voor de caerte, die was niet gheschreven;*
Huysman verheven, ick danc u hertelijcken seer.

Waarmede betaalde nu de boer? Hij was vier gulden schuldig, dat is tachtig stuivers, en betaalde drie stuivers te veel; zijne vier en drie stukken gelds deden dus samen 83 stuivers. Het kunnen dus geweest zijn 4 stukken van vijf stuivers, bijv. tiende Filipsdaalders, achtste Statendaalders, enkele realen van Albertus of Engelsche vijven, die alle in 1610 op 5 stuivers stonden, en 3 halve Statendaalders van 1577 en 1578, die in genoemd jaar 21 stuivers deden; $4 \times 5 + 3 \times 21 = 83$.

Nu keeren wij terug tot Lichten WIGGER. Hij gaf aan de waardin een rozenobel, maar de vrouw wilde dien niet aannemen, omdat er een *klopje* op stond; de munt was dus minderwaardig, en WIGGER gaf een volwichtig exemplaar er voor in de plaats.

Wat beteekende dat klopje?

Een ander kluchtspel leert het ons.

In 1691 gaf T. ASSELIJN te Amsterdam uit: *MELCHIOR BARON DE OSSEKOP;* daarin komt een tooneel voor, waarin aan den schout opgave wordt gedaan van eenige gestolen goudstukken, namelijk:

Twee goude Ducatons, een Rozenobel, een Karolus en twee Dukaten.
Op de Karolus staan twee klopjes, op de Rozenobel één, zo dat die twee zijn drie azen te ligt.

Men sloeg dus op goudgeld voor elk aas, dat het te licht was, een klopje, een stempeltje. Deze manier van doen strijdt lijnrecht met hetgeen ons bekend is van het instempelen der munten: namelijk, dat men het deed, om door die stempeling de goede van de kwade te onderscheiden en niet omgekeerd. De schellingen en de achtentwintigen zijn daar in menigte, om dit te bewijzen: de gestempelde waren goed, de ongestempelde kwaad. De schellingen werden altijd geklopt met de 7 pijlen, de achtentwintigen met HOL, UT, GO, de 7 pijlen, het Friesche wapen of ook met andere merkteekenen.

Behalve deze vindt men nog enkele gouden en zilveren stukken, voorzien van een ovaal klopje met den Hollandschen of den Zeeuwschen leeuw; dit teeken beduidt, dat die speciën bij resolutie van Prins WILLEM I van den 7den Februari 1573, namens de Staten van Holland en Zeeland, met $^1/_7$ van hare waarde verhoogd werden. (Zie STEPHANIK, *Catalogus* 1888, blz. 129 en 1904, blz. 195).

Altijd geschiedde dus het instempelen met een bijzonder teeken, om de munt daardoor in waarde te *verhoogen*, — de beide aangehaalde plaatsen, die van VAN SANTEN en ASSELIJN, daarentegen zijn daar, om te bewijzen, dat men ook munten van een klop voorzag, om de waarde te *verlagen*, en wel voor elk aas, dat het stuk te licht was, één

klop. Maar van welke autoriteit die klop uitging, wanneer en in welke termen dit bevolen werd, heb ik nergens kunnen ontdekken; de muntwetten uit het begin der 17[de] eeuw schrijven niets voor, dat op stempelen van te lichte munten wijst, en toch wordt het feit bewezen door de beide citaten.

En nu zullen wij de theorie toetsen aan de praktijk. Ik heb een groot aantal catalogi doorgezocht, onder meer die van STEPHANIK, RIJNBENDE, WESTHOFF, VERKADE, 't Muntcollege, SCHULMAN enz., bij verschillende verzamelaars inlichtingen ingewonnen en *nergens heb ik de door klopjes verlaagde gouden munten ontdekt.* Ik heb wel eenige van stempels voorziene munten gevonden, maar deze kunnen bezwaarlijk daartoe behoord hebben. Zij zijn de volgende: ten eerste, een nobel van Zeeland van (15)83, geklopt met het wapen der stad Groningen, afgebeeld VERKADE, pl. 77, n°. 3, (*Catalogus* WESTHOFF, n°. 4852, *f* 16.25; RIJNBENDE, n°. 918, *f* 19.50); ten tweede, een dergelijke Zeeuwsche nobel van 1584 met gelijken stempel; (*Catalogus* SCHULMAN, n°. 633, *f* 16.50, met verwijzing naar *Catalogus* KEER, n°. 1174, *f* 21.50) alsmede een exemplaar van (15)84 in het Kabinet Jhr. VAN DEN BOGAERDE, n°. 581, verkocht *f* 33.—; ten derde, een nobel van Gent van (15)82, geklopt met een raap; ten vierde, een halve Gentsche nobel van 1581 en ten vijfde, een dergelijke van 1582, beiden met de raap ingestempeld. (Deze drie stukken vindt men vermeld in de *Revue Belge* van 1894, blz. 367—369, en het eerste afgebeeld: pl. IX, n°. 3); ten zesde: een angelot van Koning HENDRIK VII

van Engeland met den klop van Kampen (in het Kabinet der Leidsche Hoogeschool, zie *Verslag* 1867, blz. 80).

Eindelijk ten zevende, een Utrechtsche dukaat van 1692, ingestempeld met een wapenschildje, (*Catalogus* SCHULMAN XI, n°. 831, *f* 15.—).

Wat nu de beide Zeeuwsche nobels aangaat, deze zijn klaarblijkelijk noodmunten en tijdens het beleg van Groningen in 1594 aldaar ingestempeld.

De drie Gentsche stukken zijn in het Land van Waas geklopt, om de waarde te verhoogen, de angelot is eene noodmunt van Kampen van 1578, en de beteekenis van het familiewapen op den dukaat is nog niet opgehelderd, maar 't is stellig geen klop van een essayeur of een wisselaar.

Summa summarum: gouden stukken met kloppen wegens te gering gewicht heb ik niet kunnen opsporen; zoo ze bestaan hebben, en dat blijkt uit de aangehaalde plaatsen, zijn ze alle ingetrokken en versmolten wegens hunne minderwaardigheid.

NASCHRIFT.

Bij de ontgraving van het slotplein van 't voormalig Huis te Sijpesteyn, te Nieuw-Loosdrecht is o. m. een schrikkenburger der drie hertogen, als bedoeld op blz. 274 hiervoor, gevonden; dit stuk bevindt zich nu in het Museum van Oudheden, aldaar. (Zie *Tijdschrift* 1904, blz. 77).

Gestempelde soeratsche ropijen.

De talrijke ordonnantiën, door de Staten-Generaal en de Gewestelijke Besturen in de XVI[de], XVII[de] en XVIII[de] eeuw uitgegeven, met het doel eene zoo vurig gewenschte eenheid in het muntwezen te verkrijgen, kunnen getuigen van den voortdurenden strijd op dat gebied. Maar hoevele moeilijkheden ook te overwinnen zijn geweest, het getob der Hoog Mogende Heeren Staten-Generaal „op het stuk van de munte" beteekende weinig bij den strijd, dien de Oost-Indische Compagnie te Batavia heeft te voeren gehad tegen de schaarschte van zilvergeld op Java.

Nauwelijks waren zilvermunten te Batavia ingevoerd, of ze verdwenen als sneeuw voor de zon. De hooge waarde van het zilver maakte dat de aanwezige geldstukken, niettegenstaande de koers er van steeds werd verhoogd, als spekulatie-artikel 1)

---

1) DAPPER, in zijn *„Asia of naukeurige beschrijving van het Rijk des Grooten Mogols", enz., Amsterdam*, 1672, blz. 186, zegt dat „vele Benjanen handel drijven in den wissel, met groot gewin, want zij kopen 't gout en zilver op met d' aenkomste van de Neerlantsche en Engelsche schepen uit Europe, wanneer die op hun laegste prijzen zijn: en verhogen daerna den wissel, wanneer men het gelt na andere, te landewaerts ingelegen plaetsen, wil opvoeren. Al het gout en zilver, *soo gemunt als ongemunt*, uit andere gewesten ingebragt, wort gesmolten, en tot gelt geslagen en gemunt met Persiaensche letteren, behelsende den naem en waerdigheidt des konings".

werden gebruikt. VAN ZUYLEN VAN NYEVELT 1) geeft als oorzaak van den grooten uitvoer van zilvergeld op, dat de regeering niet heeft kunnen besluiten eene goede verhouding te brengen tusschen het groote en het kleine zilvergeld, waarvan het laatste in groote hoeveelheden werd ingevoerd. Die kleine munten hadden volgens hem, slechts overeenkomstig hare wezenlijke bestemming, als pasmunt moeten cirkuleeren, terwijl ze integendeel in zakken van *f* 300.— werden uitgegeven en als betaalmiddel werden gebruikt, waarmede men de grootste sommen kon voldoen. NETSCHER en VAN DER CHIJS merken echter daarbij op, dat in het plakkaat van 11 juli 1639, waarin voor de eerste maal over het uitvoeren van zilvergeld gesproken wordt, de aandacht wordt gevestigd op het verschil in gehalte tusschen „het waardig allooi der nederlandsche gelden en de lage of geringe evaluatie in regard op de uitheemsche munten op dezelve gesteld."

Het waren dan ook voornamelijk de groote nederlandsche zilvermunten, die door de ingezetenen werden „weggestoken", om deze bij aankomst van chineesche jonken met groote winst van de hand te doen. NETSCHER en VAN DER CHIJS zijn van oordeel, dat veel verwarring had kunnen worden voorkomen, indien de regeering begrepen had, „dat, gebrek, tengevolge van uitvoer, slechts verholpen kon worden door evenredigen invoer".

Eene derde oorzaak van de verwarring in het geldwezen op Java, moet ook worden gezocht in

1) E. NETSCHER en Mr. J. A. VAN DER CHIJS, *De munten van Nederlandsch-Indië*, blz. 20, noot

den grooten afstand tusschen de heeren principalen in Nederland en hunne vertegenwoordigers te Batavia. Men beschikte nog niet over de hulpmiddelen van heden. Er zouden nog heel wat jaren moeten voorbijgaan, voor de genomen besluiten telegrafisch konden worden overgeseind, of snelvarende stoomschepen brieven in een tijdbestek van enkele weken konden overbrengen. Daarbij kwam, dat men steeds moest wachten op het gereedkomen van de retourvloot, want het was destijds niet veilig op zee voor alleen varende schepen. Werd nu in Batavia eene nieuwe ordonnantie op muntgebied uitgegeven, dan gebeurde het meermalen, dat deze niet de goedkeuring der Heeren XVII mocht wegdragen, en eene volgende vloot het bevel tot wederintrekking der juist ingevoerde bepalingen bracht.

Niet minder had men te kampen tegen het vervalschen der munt. Wilt ge een staaltje hiervan, het *Plakkaatboek van Nederlandsch-Indië* zal het U leveren:

(Deel VII). *Valsch geld.*

N°. 3012. Verbod tegen het maken en gebruiken van valsche munten.
„ 3013. Bepaling nopens valsche munt.
„ 3014. Schepenen bevoegd uitspraak te doen in valsche munt.
„ 3015. Verbod tegen het invoeren en uitgeven van valsche schellingen.
„ 3016. Gelijk verbod omtrent valsche dukaten.
„ 3017. Vernieuwing van het plakkaat tegen het uitgeven van valsche munt.

N°. 3018. Uitloving eener premie op het aangeven van valsche munters.
„ 3019. Van valsche munters.
„ 3020. Waarschuwing tegen zekere soorten van valsch geld.
„ 3021. Verbod tegen het uitgeven van valsche ropijen en schellingen.
„ 3027. Waarschuwing tegen valsche tinnen duiten.
„ 3028—32. Waarschuwing tegen valsche dubbeltjes, zilveren ropijen, koperen stuivers, valsch geld, gouden halve ropijen.
„ 3033. Verzwaring der straf voor namakers van koperen munt.

Ik vermoed, dat de schout uit BREDERO's *Spaansche Brabander* nog al eens ten tooneele zou zijn verschenen, als deze toen ter tijde in Batavia had gewoond en meermalen zou hebben moeten zeggen:

„*Ick moet een valsche munter, een gelt-schroyer,*
nemen in apprehensy,
Want sy hebben der coninghs munt niet alleen
geslaghen, maer d'alloy vervalst,
En wordense kregen, sij worden in olye soon,
ten minsten onthalst,
Of de hant afgehouwen en gewurcht, en mach
niet minder wesen,
Met een bortje met kopergelt an heur stack.
Het is soo afgelesen."

De heeren van de Oost-Indische Compagnie ver-

zonnen waarlijk van alles, om den uitvoer van het zilvergeld te beletten; nu eens werden deze, dan weder andere geldstukken gangbaar gesteld; de koers werd beurtelings verhoogd en verlaagd; men liet eigen indisch geld slaan, waarvoor gestempelde klompen zilver 1), het zoogenaamde japansche schuitzilver, werden gebruikt; men verhoogde den stuiver 2), iets dat op zichzelf weer heel wat verwarring bracht; niets echter hielp; „de Chinezen", zeggen NETSCHER en VAN DER CHIJS, „brachten liever geld thuis dan schepen vol lijnwaad."

Inmiddels was in Indië de nederlandsche dukaton ten tooneele verschenen en dit muntstuk viel daar bizonder in den smaak. Zeer tegen den zin der Heeren XVII, werd de koers er van reeds in 1676 op 90 lichte stuivers of 1½ rijksdaalder gesteld. Zes jaren later waren ze dan ook reeds tot op 75 lichte stuivers of 1¼ rijksdaalder teruggebracht. De lage prijs van de dukatons maakte, dat de schaarschte aan groot zilvergeld voortdurend toenam, zoodat er niets anders overbleef dan opnieuw tot verhooging van den koers over te gaan, „alles om," zooals de ordonnantie luidde, „het groot geld hier ter stede te houden".

Die verschillende koersschommelingen der zilvermunten brachten ten laatste van zelf mede, dat men het noodig oordeelde, sommige met een bizonder kenteeken te voorzien.

Zoo werden in 1686 alle dukatons, die de waarde

1) NETSCHER en VAN DER CHIJS, *Loc. cit.* blz. 24.

2) *Loc. cit.* blz. 36. In 1658 werd de koers der schellingen op 7½, der dubbele stuivers op 2½ en der stuivers op 1¼ stuivers bepaald.

van 12 schellingen of 90 lichte stuivers zouden hebben, op last der Compagnie, „genoteerd met een bizonder merk van een ruiter naar de slinkerhand rijdende". 1) Alle niet aldus gestempelde dukatons zouden 11 schellingen of 82½ stuivers waard zijn.

Met het in omloop zijn van twee verschillende soorten van dukatons konden de Heeren XVII het heelemaal niet vinden, zoodat het gevolg was, dat de ordonnantie op het stempelen in 1692 werd ingetrokken. In den beginne schijnt het stempelen van munten in den smaak te zijn gevallen, want in 1687 ging men over tot het merken der goede zeeuwsche stuivers en wel met een klein leeuwtje naast het zeeuwsche wapen. 2) Het doel van deze stempeling was echter slechts een kenteeken aan te geven, om echte van valsche stuivers te onderscheiden. De valsche, die in omloop waren, hadden het uiterlijk der dubbele stuivers, zeggen NETSCHER en VAN DER CHIJS, zoodat men er gemakkelijk kon inloopen. Een nieuwe maatregel om het voorhanden zijn van zilvergeld in de hand te werken, was de bepaling, dat ook vreemde indische munten voortaan binnen het ressort van Batavia zouden worden toegelaten, mits deze werden gemerkt.

Bij „advertentie" van 17 juli 1693 werd den volke bekend gemaakt, dat de zilveren soeratsche ropijen met een ruitertje, naar links rijdende, zou-

---

1) *Loc. cit.*, blz. 39

2) *Loc. cit.*, blz. 40. Een exemplaar van dezen gestempelden stuiver, van 1689, is in het bezit van den heer J. E. TER GOUW, te Hilversum.

den worden geklopt. Deze ropijen zouden voor 28 zware stuivers omloop mogen hebben, de niet gestempelde daarentegen slechts 24 stuivers waard zijn.

Men maakte hier dus gebruik van het teeken, reeds voor de dukatons gebezigd, waarvan, zooals ik zeide, de stempeling sedert 1692 niet meer had plaats gehad.

Ziehier de ordonnantie op de „gangbaarverklaring van met zeker merk voorziene Soeratsche ropijen", die ik aan de welwillendheid van den onlangs overleden lands-archivaris, den heer Mr. J. A. VAN DER CHIJS heb te danken.

Notificatie nopende het Gangbaarmaken der souratse silvere ropias tegens 28 sware stuyvers het stuck.

„Wert by desen aan een ijgel. bekent gemaekt dat bij den gouv^{r} gen^{l} en Raden van India op den 17^{den} der verlede maant Julij om gewigtige Redenen en goede insigten beslooten en gearresteert is de souratse silveren R^{o}-as gangbaar te maken tot agt en twintig sware stuijv^{s} ider en de ten dien prijse uijt hare cassa uijt te geven onder expresse conditie dat deselve niet alleen daarvoer binnen dese stat Batavia en 't resort als verdre gebied van de Comp. gangbaar sullen zijn en uijtgegeven kunnen werden, maar dat ook d'E comp desselfste Ropias voor de bovenstaande valeur Resp: ten allen tijden bereyt blijft weder aan te nemen ende te ontfangen, waaromtrent om alle sinistre practijquen of andere verkeerde machinatien voor te

komen met eene goetgevonden is de voorz. silvere Rop[s] met het merck van een kleen Ruytertje na des linckerhant rijdende ten presentie van twee gecommitt[n] als een uijt den agtb. staat van Justitie en een teweten een borger uijt het Eerw. Collegie van schepenen te laten noteren en inslaen, sullende dienvolgens een ijder verdagt moeten sijn geene silvere Rop[s] voor de gem. valuatie aan te nemen dan alleenl. soodanige die in voegen voorz: gemerckt sijn, alsoo gene andere buijten dien tot de voorz. waerde gestelt sijn en daarom ook door d'E. Comp. niet hoger aangenomen sullen werden dan alleen tot vier schellingen off 24 zware stvs. ider waar van dan een ijgel. bij desen gepreadverteert wert (onderstont) Batavia in 't Casteel den 17[den] Aug[s] 1693 en daaronder ter ordonn: van haar Ed[s] den gouv[r] gen[l] en de Raden van India (was getekent) PAULUS DE ROO, Secretaris".

Hoe fraai en praktisch de ordonnantie van 1693 ook luidde, aan het voorgestelde doel heeft ze niet beantwoord; het gebrek aan kontanten was er niet op verbeterd. En nu zien we het zonderlinge feit gebeuren, dat eene andere ordonnantie in 1699 komt aanzeggen, dat voortaan de ongestempelde soeratsche ropijen 30 zware stuivers zullen gelden en de gestempelde op den in 1693 gestelden prijs van 28 stuivers zullen blijven. Geen wonder, dat de weinige gestempelde exemplaren, die nog in omloop waren, spoedig daarop van 's werelds tooneel verdwenen en dat al deze tegenstrijdige bepalingen bij het publiek groote verwarring teweeg brachten.

Wij laten hieronder ook de ordonnantie van 1699 volgen:

„Wert bij desen aan een igelijk genotificeert ende bekent gemaakt dat bij den gouverneur generaal en de raden van India op den 6 deser maand maart 1699 om gewigtige redenen ende goede insigten bysonderlijk tot gemak ende gerieff van 't gemeen besloten en gearresteerd is de souratse silvere ropias die met het bijzonder merk van d'E. Comp., zijnde een kleijn ruijtertje na de slinkerhand rijdende, niet en zyn ingeslagen gangbaar te maaken en uijt hare cassa uijt te geven tegens dertig sware stuyvers ider, onder dese expresse conditie dat deselve daar voor van heden aff ofte na de publicatie deses binnen de stad Batavia en het ressort van dien, mitsgaders het verder gebiet van d'E. Comp: alhier, op 't eijland Java gangbaar zullen zijn en uijt gegeven konnen werden, maar dat ook d'E. Comp. desselfe Ropias voor de bovenstaande valeur ten allen tijde in betalinge in haar cassa ontfangen zal, werdende de souratse ropias die met voorschreve stempel door d'E. Compagnie zyn ingeslagen, gelaten ten prijze van agt en twintig swaare stuijvers daar op desselve by onze resolutie van den 17den Julij 1693 zijn gesteld.

Batavia in 't Casteel, den 11 maart A°. 1699, onderstond ter ordonnantie van haar Ede. den gouverneur-generaal en de raden van India, was getekent C. VAN SWOLL, secretaris.

Zijn de gestempelde dukatons zeldzaam, 1) ook de soeratsche ropijen komen thans weinig meer voor. Noch het Koninklijk Kabinet, noch de verzameling van het Bataviaasch Genootschap te Batavia — (te oordeelen tenminste naar den katalogus dezer kollektie —) zijn in het bezit van een exemplaar. Daarentegen komt een gestempelde soeratsche ropij voor in de verzameling van het Zeeuwsch Genootschap, terwijl ook het British Museum 2) te Londen er een bezit.

Zie hier de afbeelding van het exemplaar van het Zeeuwsch Genootschap 3).



In den katalogus van het British Museum komt het daar aanwezige exemplaar op pl. XX, onder n°. 796 voor. De afbeelding van den klop is echter zeer onduidelijk aangegeven, terwijl de tekst geene opheldering geeft van het ingestempelde ruitertje.

Beide munten zijn van den groot mogol, schach AURANGZIB' ALAMGIR MUHAYYI en werden in 1105 H. (1695), te Soerat in het 37ste jaar zijner regeering, gemunt.

1) Een halve dukaton van PHILIPS IV, voor Brabant van 1638, voorkomende in den katalogus der veiling STEPHANIK, (DE WITTE, n°. 1023), onder n°. 6442, is met het ruiterstempeltje geklopt.

2) *Cat. of Indian Coins in the British Museum.* The moghul Emperors. *London*, 1892.

3) De klop staat hier het onderstboven.

„The weight of the moghul coinage", lezen we in den *Catalogue of Indian coins*, „is stricktly exact and uniform".

AKBAR'S 1) zilver ropij woog 180 grs. Een volgende keizer probeerde de zilveren ropij op een gewicht van 212 tot 220 grs. (13.73 tot 14.25 gram) te slaan, doch keerde weer tot het oude systeem van 180 grs. (11.66 gram) terug.

DAPPER spreekt met waardeering van de soeratsche ropijen 2) „De ropias, anders rukie, rupias en ropias chagamy", zegt hij „doen het stuk vier en twintig stuivers Hollands, zijn van goede stoffe, en gaen door gansch Zuratte. De mamoedys, eene andere zilveren munt, in waerde tien stuivers en een halve, worden in Zuratte van quaet zilver geslagen en zijn alleen gangbaar in enkele steden".

Zooals wij gezien hebben, deed de geklopte soeratsche ropij in 1693 te Batavia 28 zware of 35 lichte stuivers, de ongeklopte 24 zware of 30 lichte stuivers. Daar deze koers te laag was, 3) zoo dat er in 1699 geen enkel stuk meer was te zien, werden in dat jaar de ongestempelde tot 30 zware stuivers verhoogd. AURANGZIB, 4) wiens ropijen te Batavia

---

1) Met schach AKBAR, 1556—1605, begint de vaste regeering van Hindoestan.

2) „Het gewichte in Zuratte is eenerlei, en word Mao genoemt, dat is, hant, en daermede allerhande weegbare waren, als boter, vleesch, suiker, indigo, hout, zout en diergelijke gewogen.

Ieder mao weegt veertig çeer, dat's dertig pont en een halve Hollants, en een çeer achtien peysen (een peys is koper gelt, gelijk hier te lande een oortje) en maekt drie vierendeel pont troys gewicht". DAPPER, blz. 185.

3) NETSCHER en VAN DER CHIJS, blz. 40.

4) De volgende bijzonderheden zijn ontleend aan den *Catalogue of Indian coins*.

zijn gestempeld, was een zoon van schach JAHAN; hij beklom in 1069 H. (1659) op 40-jarigen leeftijd den troon met den titel van MUHAYYI-AD-DIN AURANGZIB ALAMGIR, (Bewaarder des Geloofs, Sieraad van den troon, Woordhouder) 1). ALAMGIR's moeder was eene zeer vrome mahomedaansche, aan wie ALAMGIR zijn dwepend godsdienstig karakter zeker voor een deel zal hebben te danken. Hij volgde in alles den Profeet na, zelfs in het uitoefenen van een bedrijf, waarvoor hij het borduren van hoofddoeken had gekozen. Vol ijver en nederig zijnde, was hij tevens een achterdochtig en onrechtvaardig vorst, die den mahomedaanschen godsdienst zeer boven den hindoeschen voortrok, zoodat hij er geen bezwaar in zag, aanhangers der laatste leer, die hem in den weg zaten, door zijne oorlogsolifanten te laten vertrappen. Vreemd mag het daarom heeten, dat hij twee hindoesche prinsessen huwde. ALAMGIR stierf in 1707, bijna 90 jaar oud.

In veertig verschillende plaatsen heeft hij munt laten slaan, o. a. te Surát in Guraját.

Wij meenden den lezers van dit tijdschrift geen ondienst te doen, door eene afbeelding met beschrijving te geven van den soeratschen ropij, met het ruitertje gestempeld.

Middelburg, Januari 1905.

M. DE MAN.

---

1) Preserver of the Faith, Throne adorner, Word-grasper (*Cat. Ind. coins*).

Gemengde Berichten.

Monogramletters op denarii van PEPIJN DEN KORTE.

Over de eigenaardig geteekende letters — monogramletters zou men ze kunnen noemen — op sommige munten van PEPIJN DEN KORTE, is, dank zij de studie der fransche numismaten, een weinig meer licht verspreid.

MAURICE PROU, de bekende konservator van het muntkabinet van den franschen Staat, heeft ons reeds bericht, dat Rx F op de munten van PEPIJN niet moet worden gelezen Rex Francorum, maar Pipinus Francorum rex. Het monogram is namelijk te ontleden in twee P's, twee I's en een R, terwijl men er desnoods ook een N uit zou kunnen lezen.

Verscheidene denarii, te Domburg gevonden, geven de N duidelijk aan.

„Ce n'est que le premier pas qui coûte," zeggen de Franschen, zoodat, toen eenmaal was vastgesteld, dat enkele onregelmatig gevormde letters met opzet aldus waren gesneden, men voortging met naar de juiste verklaring er van te zoeken.

Onlangs heeft de fransche penningkundige G. AMARDEL, in zijn artikel „*Le T cursif dans les inscriptions monétaires carolingiennes*" 1), daarvan een proefje geleverd en o. a. zijne meening uitgesproken over de beteekenis der liggende T of F op den maastrichtschen denarius van

---

1) *Extrait du Bulletin de a Commission archéologique de Narbonne*, t VIII.

PEPIJN. (Zie: E. GARIEL, *Les monnaies royales de France sous la race carolingienne*, II, pl. II, n°. 38 en M. PROU, *Catalogue des monnaies carolingiennes*, pl. II, n°. 86.)

Het opschrift van deze overgangsmunt bestaat uit de letters R, waaronder een +, terwijl op de keerzijde twee elliptische ringen, kruisgewijze, in elkaar zijn gestoken. Algemeen wijst men dezen denarius aan Maastricht toe.

De heer AMARDEL zegt van deze zonderling gevormde T als volgt: „Cette lettre a la forme d'un T, dont la traverse est beaucoup plus longue que la haste et se recourbe à gauche pour descendre à la hauteur du pied sans toutefois le toucher, et ce que lui donne l'apparence d'un F couché ou d'un P également couché dont la panse serait incomplète; comme cette lettre est suivie d'un R et comme il y a au-dessous une petite croix, qui peut représenter un X cette légende peut être interprétée de trois façons différentes + T R, P R X ou F R X. Grâce à ce T spécial qui rappelle en même temps un F et un P, la légende de cette monnaie nous donne les lettres suivantes P F R X T R; c'est à dire le nom royal suivi de la localisation T R (Pippinus Francorum rex. Trajectum)".

Het is zeer wel mogelijk, dat dit opschrift door den karolingischen stempelsnijder in deze beide monogramletters is neêrgeschreven, te meer daar ook de denarius van PEPIJN'S zoon en opvolger, KAREL DEN GROOTE, te Maastricht geslagen, er eene bevestiging van geeft. Ook op deze munt heeft de beginletter bijna denzelfden vorm behouden, hier is echter duidelijk een F en T bedoeld. Van een omgebogen deel, met het doel een C of K aan te geven, is niets te bespeuren, wat trouwens ook geheel overbodig zou zijn geweest, daar de naam CAROLVS op de voorzijde prijkt. Behalve deze liggende F—T, bevat de keerzijde nog de letter R, waaronder een + en I. Daar ook de R evenals de F—T in groot formaat is

weërgegeven, kan men op den denarius van KAREL DEN GROOTE tot het volgende opschrift komen: CAROLVS FRANCORVM REX. TRIJECTVM. 1) (Zie voor deze munt: VAN DER CHIJS, pl. XII, n°. 23).

Het laatste woord is in deze nog niet gesproken.

Veel merkwaardiger vind ik de verklaring van den heer AMARDEL van een muntje door een zekeren graaf MILO, als laatste opperhoofd der West-Gothen, omstreeks 750 geslagen. Deze MILO had zich, om de aanvallen der Arabieren en die der Franken te ontloopen, vermoedelijk te Trencianum, 2) een dorp in den uitersten hoek van het voormalige grondgebied van Narbonne gelegen, verscholen, alwaar hij nog als onafhankelijk opperhoofd der Gothen het bewind voerde. Toen in 759 Narbonne zich aan PEPIJN had overgegeven, was het tevens met MILO'S onafhankelijkheid gedaan en had het West-Gothische rijk opgehouden te bestaan 3).

Het bewuste muntje, dat vóór 759 moet zijn geslagen, voert op de voorzijde MILO in twee regels. De keerzijde bestaat uit drie letters, waarvan de eerste een monogramletter is. Deze bestaat uit een omgedraaide P, dus op een q gelijkende, van boven, aan de rechterzijde, uitloopende in een horizontaal streepje met het doel een T aan te geven. De beide andere letters zijn een R en een E, waarboven een afkortingsteeken.

Volgens den heer AMARDEL is de eerste letter echter geen omgedraaide P, maar een monogram, bestaande uit een G en T, zoodat met de daarop volgende R en E het

1) De oude naamspelling van het latere TRAJECTVM. Er bestaat een tweede denarius van KAREL DEN GROOTE, met het opschrift: TRIIECT. (VAN DER CHIJS, pl. XII, no. 22).

2) Het tegenwoordige dorpje Trausse.

3) MILO bleef, ook na de inneming der hoofdstad Narbonne, aan het hoofd eener provincie. Er bestaat zelfs nog een denarius van hem, onder KAREL DEN GROOTE te Narbonne geslagen.

volgende opschrift kan worden ontcijferd: MILO GOTHORVM REX. TRENCIANVM.

Plaatsgebrek verbiedt hier de bewijzen aan te voeren, door den heer AMARDEL gebruikt, om zijne zienswijze te verklaren; wij wilden slechts de aandacht vestigen op deze oogenschijnlijk zoo eenvoudige letters, die, nader bestudeerd, wellicht eene geheele geschiedenis zullen kunnen openbaren.

M. D. M.

Muntverslag over 1904.

In 1904 werden aangemunt, *a.* Nederlandsche munten: voor *f* 2,000,000.— aan guldens, *f* 500,000.— aan 1/2 guldens (voor rekening van het Departement van Koloniën), *f* 400,000.— 25-centsstukken, *f* 300,000.— dubbeltjes (nieuwe stempel, zie blz. 168 hiervoor), *f* 100,000.— 2 1/2 centstukken, *f* 100,000.— centen; *b.* Nederlandsch-Indische munten, voor *f* 500,000.— 1/4 guldens en voor *f* 500,000.— 1/10 guldens. Wijzigingen in de fabrikage hadden niet plaats. Slechts voor drie penningen werden stempels vervaardigd: 1°. gedenkpenning ter eere van het bezoek, dat H. M. de Koningin-Moeder, vergezeld door de Vorstin van Waldeck-Pyrmont en de Erfprinses von Wied, op 22 Juli 1904 aan 's Rijks Munt bracht; 2°. prijspenning uitgeloofd door Z. E. den Minister van Marine, voor de wedstrijden der Koninklijke Marine Jachtklub; 3°. eene nieuwe Vz. voor den draagpenning voor langdurigen trouwen dienst, alle naar ontwerpen van WIENECKE, die verder modelleerde; 4°. de plakket bij het 25-jarig verblijf van Koningin EMMA in Nederland, (Amis de la Médaille d'Art), geslagen door de firma C. J. BEGEER en 5°. het borstbeeld (relief) voor het gedenkteeken ter eere van generaal K. VAN DER HEIJDEN te Arnhem. Op twee

platen worden de penningen, sub 1, 2 en 4 (op natuurlijke grootte) en het borstbeeld sub 5 (verkleind) afgebeeld. Was tot dusver de Muntmeester aan het woord, de Kontroleur-Generaal vervolgt het verslag en behandelt achtereenvolgens: I. het toezicht op de uitvoering der wettelijke bepalingen, het muntwezen betreffende, II. de nederlandsche metaal-cirkulatie en III. eenige onderwerpen van verschillenden aard, hieraan sluiten zich o. a. aan, staten van de Nederlandsche munten van 1840—1904 en van die der Koloniën en Bezittingen van 1854—1904, door 's Rijks Munt afgeleverd, en van de in Nederland aanwezige muntspeciën; een goud- en zilverstatistiek; een en ander omtrent het onderzoek naar den toestand der cirkulatie van 25-centsstukken.

Het derde verslag van de Kommissie voor het Muntwezen getuigt, dat onze munt uitstekend werkt; de onderzochte muntstukken voldeden zoo in gewicht als gehalte ruimschoots aan de wettelijke voorschriften.

Z.

Les Médailles et Plaquettes Modernes.

De in Juli 1905 verschenen 16de aflevering van dit plaatwerk, behandelt penningen van M. GUBE, J. KOWARZIK, D. GREINER, HUGUENIN, H. FREI, JOHNSON.

Het werk van den eerstgenoemde komt ons voor, zeer weinig kunstwaarde te bezitten. KOWARZIK'S werk is veel beter, al loopt daaronder ook wel iets, dat de toets der kritiek moeielijk kan doorstaan; ik bedoel nº. 568, 60ste verjaardag van G. P. C. M. VON GUIATA, waar een vol dozijn menschen en menschjes, chineesche-schimachtig aangegeven, in ganzenmarsch ter gelukwensching aanrukken!

Met groot genoegen maakten we met de nieuwste werken van HANS FREI kennis, hij komt mij een der uitstekendste medailleurs van onzen tijd voor.

De vroeger gegeven korte biografische noten over de kunstenaars, wier werk afgebeeld is, ontbreken in den laatsten tijd, wat wel jammer is. Den samensteller zij in overweging gegeven, die voortaan weder aan zijn werk toe te voegen en voor medailleurs, wier werk reeds vroeger door hem werd behandeld, naar bladzijden en nummers der platen van de vorige afleveringen te verwijzen.

Z.

Prijzen van het zilver.

Tot eene juiste kennis van de waarde van het geld in zekeren tijd, is de kennis der gelijktijdige prijzen van de edele metalen als het ware onmisbaar. Ten dienste van latere onderzoekers, wijs ik hier op een tweetal boekingen in het *Register van Geestelijke Opkomsten van Oostergoo* (uitgave van Prof. Dr. J. REITSMA, Leeuwarden 1888):

November 1579 werden kerkvaten uit de kerk te Geekerke, als oud zilver, verkocht voor 20 stuiver het lood (blz. 138).

Januari 1580 werden kerkvaten uit de kerk te Oldega, als oud zilver te Leeuwarden verkocht voor 19¼ stuiver het lood (blz. 153).

AUG. SASSEN.

Traité de Numismatique du moyen-âge par ARTHUR ENGEL et RAYMOND SERRURE. Tome troisième. Paris, ERNEST LEROUX, 1905.

Door het verschijnen van bovenstaand „*tome troisième*" is de laatste schakel gehecht aan het grootsche werk, de muntgeschiedenis der middeleeuwen omvattende. De schrijvers bewijzen met de uitgave van dit deel opnieuw, hoe uitstekend zij voor hunne taak zijn berekend, hoe volledig hunne kennis van de bronnen, hoe volkomen vertrouwbaar de tekst is, die zij ons geven.

Het gaat niet aan een zoo uitvoerig werk, dat van merkwaardige inzichten wemelt, zelfs bij benadering te ontleeden. Wij bepalen ons slechts er den hoogsten lof aan toe te zwaaien, met den wensch, dat velen het voor hunne studiën mogen gebruiken. Indeeling en wijze van illustratie zijn gelijk aan de beide vorige deelen. In het geheel zijn 1967 munten afgebeeld. Dat de fransche munten en die der onderhoorige leenstaten uitvoerig zijn behandeld, behoeft wel geen' betoog. Daar wij, wat het type betreft, den *tourschen groot*, het *gouden lam* en de *chaise d'or* aan dat land te danken hebben, valt er uit dit deel van het boek veel voor ons te leeren.

De Zuidelijke Nederlanden worden in 75, de noordelijke nederlandsche staten in 26 bladzijden besproken. Alhoewel ook dat gedeelte veel goeds bevat, zal het toch voor velen te beknopt zijn geschreven. Daarop volgt een hoofdstuk over de Nederlanden, onder de bourgondische en oostenrijksche vorstenhuizen. Een woord van hulde mag den schrijvers niet worden onthouden, dat zij alle hollandsche woorden, die in het boek voorkomen, zonder fouten hebben weêrgegeven, iets wat in buitenlandsche boeken maar zelden het geval is. Veel valt te leeren uit hetgeen de schrijvers ons over de engelsche, duitsche en andere europeesche staten mededeelen. Als laatste hoofdstuk vinden we eene opgave van de munten, die door andere rijken zijn nagebootst, met vermelding der namen dier staten of heerlijkheden. De munten, die het meest zijn

1) De toursche groot is, wat het type en het omschrift op de keerzijde aangaat, eene nabootsing van den gouden *arabischen dinar* of *sarrasinas* door de Christenen tusschen 1251—'57 te Saint-Jean d'Acre geslagen en door LODEWIJK IX in 1266 in zijn rijk ingevoerd. Het *gouden lam* dateert van 1310, door FILIPS IV, DEN SCHOONE, le *roi faux-monnayeur*, geslagen, terwijl de *chaise d'or*, bij ons gewoonlijk *schild* of *klinkert* genaamd, in 1303 eveneens door FILIPS DEN SCHOONE, het eerst werd uitgegeven. *Traité* III, blz. 947 en 953.

nagebootst, zijn: de ***esterlin***, de ***toursche groot***, de ***goudgulden van Florence***, het ***gouden lam***, de ***dubbele*** $^1/_8$ ***groot*** van MARGUERITE DE CONSTANTINOPLE, de ***petit blanc*** van LOUIS DE CRÉCY, de ***leeuwengroot*** van denzelfden, en de ***botdrager*** van LOUIS DE MALE.

Voor de kennis van de middeleeuwsche muntkunde zal de *Traité* van de heeren A. ENGEL en wijlen R. SERRURE van hooge waarde blijken; de namen der geleerde schrijvers zijn er ons borg voor.

M. D. M.

N. B. Tijdschriften werden niet ontvangen van den Konservator.

Bestuursvergaderingen hadden niet plaats.

De rekening van den Penningmeester zal in het vervolg niet meer in het *Tijdschrift* worden opgenomen.

DE KOMMISSIE VAN REDAKTIE.

Jaarverslag over 1904.

De toestand van het Genootschap mag zeer bevredigend genoemd worden.

LEDEN.

Het ledental bedraagt 132.

Het lidmaatschap is aanvaard door de in de Vergadering te Oudshoorn benoemde Heeren: Jhr. Mr. F. BEELAERTS VAN BLOKLAND en A. O. VAN KERKWIJK, die tot gewoon, F. L. G. D'AUMERIE, W. O. SWAVING, Dr. F. C. WIEDER, AUG. FALISE, G. M. KAM en J. A. RODBARD, die tot buitengewoon lid werden verkozen.

Diep betreuren wij het afsterven van onzen zoo ijverigen Secretaris JOH. W. STEPHANIK, die ons Genootschap mede opgericht heeft, steeds een warm vriend er van was, lange jaren zitting nam in de Redactie van het Tijdschrift. Een warm woord van diepe hulde zij hier nogmaals gebracht aan zijn nagedachtenis.

Nog ontvielen ons door den dood onzen oud-Onder-Voorzitter Mr. L. W. A. BESIER en ons medelid E. PH. ERFMANN. Als gewoon lid bedankte de Heer Mr. P. DEKETH en als buitengewoon lid de Heeren Dr. A. H. L. HENSEN, A. VAN DER HOOP en FRED. CALAND, (sedert overleden).

Het Bestuur was samengesteld uit de Heeren Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, Voorzitter; AUG. SASSEN, Onder-Voorzitter; JOH. W. STEPHANIK, Secretaris; C. H. F. A. CORBELIJN BATTAERD, Penningmeester; Jhr. Mr. M. W. SNOECK, Conservator.

VERGADERINGEN.

Met bizondere ingenomenheid denken wij terug aan de vergadering te Oudshoorn en het uitstapje naar Alphen. Ernstig aangevangen in de Leidsche musea en hofjes, luchtig voortgezet op het water, gewichtig geworden in

de societeitszaal van het hôtel 's Molenaarsbrug, bereikte de dag haar glanspunt te Alphen, dank zij den Heer ZWIERZINA, die ons een blik gunde in zijn zoo bij uitstek belangrijke verzameling en met een teug van de Alphensche vruchtenwijnen laafde. De Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer „de Rijnstreek" vereerde ons een gedenkpenning en de Burgemeester was zoo welwillend, ons op het Raadhuis te verwelkomen met een uitnemende rede en den eerewijn aan te bieden. Een zeer opgewekt diner besloot dezen inderdaad mooien dag.

REKENING.

Deze levert blijkens mededeeling van onzen Penningmeester, een batig saldo op van *f* 243.79.

TIJDSCHRIFT.

Ook dit jaar bestond de Commissie voor de Redactie uit Mej. DE MAN en de Heeren W. K. F. ZWIERZINA, AUG. SASSEN en S. WIGERSMA. Deze laatste als tijdelijk vierde lid. (Huishoudelijk Reglement, art. 14).

Aan H. M. de Koningin en H. M. de Koningin Moeder werd weder een gebonden exemplaar van den jaargang van het Tijdschrift aangeboden. Ons bestuur maakte in September 1904 zijn opwachting bij H. M. de Koningin en mocht uit den mond van H. M. vernemen, dat H. M. zeer veel belang stelt in onze studiën. Door de langdurige ziekte van onzen Secretaris was het contact met numismaten en buitenlandsche vereenigingen iets minder dan gewoonlijk.

Met goeden moed en hoopvolle opgewektheid kunnen wij de toekomst ingaan, wel is dit jaar voor onze vereeniging een somber jaar geweest, maar naar onze overtuiging zullen wij de gedachtenis van onzen Secretaris het best eeren door trouwe werkzame leden te blijven der Vereeniging, die hem zoo lief was.

Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ.

Aanwinsten Bibliotheek over 1904.

Mitteilungen der Bayrischen Numismatischen Gesellschaft, XXII und XXIIIten Jahrgang, 1903 en 1904.

Repertorium zur Münzkunde Bayerns, von J. v. KULL, 2de Forts. Geschenk Numism. Gesellschaft.

Bulletin de numismatique. Gesch. Mme Vve R. SERRURE.

FRANCESCO GNECCHI. Appunti de numismatica Romana, LVIII, LIX.

Kroatisch archeol. Gesellsch. Agram, neue Serie, Band VII, ruiling Tijdschrift.

Algemeen Nederl. Familieblad, ruiling Tijdschrift.

Verslag van de commissie ter verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken, van geschiedenis en kunst te Nijmegen, over 1902 en 1903.

Le florin d'or au type de Florence d'Englebert de la Marck, évèque de Liége, par le Vicomte B. DE JONGHE. Geschenk van den schrijver.

Catalogus van Nederlandsche en op Nederlanders betrekking hebbende Gedenkpenningen van het Kon. Kabinet. I. Geschenk Dr. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ.

La gazette numismatique. Geschenk CHARLES DUPRIEZ.

Verslag van den Directeur van het Kon. Kabinet van munten en penningen en gesneden steenen, over 1902. Geschenk van den schrijver.

Verslag van het museum van oudheden te Groningen, over 1903.

Numismatisches Literatur Blatt, M. BAHRFELDT, 137, 138, 139.

Resigna numismatica, F. LENZI, I. 1.

Zeitschrift für Numismatik, H. DANNENBERG.

Dr. STORER, American Journal of Numismatics, pag. 41—56.

Boston Medical Library, 27st and 28st annuel report.

Bulletin international de numismatique, tome II, Nr. 4, III, Nr. 1, 2, 3.

Koninklijk Kabinet van munten en penningen. Catalogus der tentoonstelling van moderne penningen en penningplaten in 1904. Geschenk Dr. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ.

J. E. TER GOUW, De munt in de volkstaal, (overdr.). Geschenk van den schrijver.

M. DE MAN, Trois sceattas anglo-saxons, (overdr.). Geschenk van de schrijfster.

Dietsche Warande en Belfort. Geschenk MOSMANS.

O Meio Circulante no Brasil. Parte III, par JULIO MEILI. Geschenk van den schrijver.

Les médailles et plaquettes modernes, par M. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ. Geschenk van den schrijver.

Numismatische Zeitschrift der numismatischen Gesellschaft, Wien I, II, semestre 1903. Ruiling Tijdschrift.

A proposito delle cosidette restituzioni di Galieno o di Philippo, door S. AMBROSOLI. Geschenk van den schrijver.

Di alcune nuove Zecche Italiane, par idem. Geschenk van den schrijver.

Répertoire général, PAUL STROEHLIN, 1—1200.

Verslag, commissie van beheer van 't gemeente-museum. 's-Hage 1903.

Bulletin Nederlandsche Oudheidkundige bond. Ruiling tijdschrift.

FRANCESCO GNECCHI. Appunti di numismatica Romana, (ext.).

Vicomte B. DE JONGHE, Le sceau de la Haute Cour, du Comté d'Agimont. Geschenk van den schrijver.

Catalogus der munten en amuletten van China, Japan, Corea en Annam, behoorende tot de numismatische verzameling van 't Bataviaasch Genootschap van Kunsten en

Wetenschappen, door H. N. STUART. Geschenk van den schrijver.

Essai sur les jetons et médailles de mines françaises, par M. J. FLORANGE. Geschenk van den schrijver.

GEORG HILL, Catalogus plaquettes.

Sceau matrices, ROBERT DE BAVAY. Geschenk Vicomte B. DE JONGHE, (ext.).

Catalogus Kabinet, JOH. W. STEPHANIK. Geschenk JOH. W. STEPHANIK.

SOLONE AMBROSOLI, Noterelle numismatiche. Geschenk van den schrijver.

P. BORDEAUX, Fausses piastres de Birmingham, pièce de 20 francs de Louis XVIII. Geschenk van den schrijver.

Catalogi van DUPRIEZ, GUENTHER KOCH, BRUDER EGGER, HIERSEMAN, MORCHIO en MAYER, RAPPAPORT, HIRSCH, TAZY.

Verder: Revue belge de numismatique, Rivista italiana di numismatica, Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft, Wien.

Aanwinsten Munten.

Gelderland. Stuiver van 1738. Duiten van 1684, 1690, 1691, 1703, 1720, 1755, 1765, 1766, 1786.

Nijmegen. Schelling van 1691.

Holland. Duit van 1710, 1717, 1754. Twee stuivers van 1677.

Westfriesland. Duit van 1626, 1769. Halve stuiver van 1787.

Zeeland. Stuiver van 1619. Duit van 1684, 1740, 1776, 1785, 1790. 1/2 Duit van 1772.

Utrecht. Duit van 1666, 1671, 1739, 1755, 1766, 1790.

Friesland. Stuiver van 1623. Duit van 1622, 1646, 1653, 1682.

Overijsel. Stuiver van 1619, 1628, 1633. Duit van 1768.

Deventer. 2 stuivers van 1683. Schelling van 1691. Duit z. j.

Kampen. z. j. schelling; 1680 Twee stuiverstuk.

Koninkrijk der Nederlanden. 2 stuivers van 1826. 1/2 gulden van 1829. Cent van 1831, 1862, 1863, 1876.

Nederlandsch-Indië. 1858, cent.

Aken. XII hellerstuk van 1765, 1792, 1794.

Atjeh pl. m. 1680. Masoen Inajat Sjah Zahiatoe addin. NETCHER en VAN DER CHIJS, 182.

Atjeh. Kasja, MILLIES 152.

België. 2 centimes 1835, 1836, 1845, 1864, 1870, 1875. 1 centime van 1845.

Dordtmund 1754, 1/4 stuber.

Duitschland. Pfennig van 1874 en 1875.

Engeland 1743. Munt van George II. 1862 1/2 penny. 1896 penny.

Engelsch Indië. 1/8 en 1/16 ropij van 1759.

Frankfort. Pfennig van 1780. Heller van 1819, 1820 en 1821.

Frankrijk. Liard van Lodewijk XIV, munten van Lodewijk XVI, zonder jaar; 1785, 1791 (2 diversen), centime van de eerste republiek, 2 centimes van Napoleon III, van 1853, 1854, 1856, 1862.

Gulik. 1/2 stuber van 1794, 1/2 stuk van 1784 en 1786.

Kleef. Munt van 1697.

Munster. 3 pfennig 1753.

Nassau. 1/4 kreuzer 1819.

Polen. Munt van Sigismund.

Rumenië. Leu 1873.

Saksen-Meiningen. 1819, pfennig.

Spanje. 1870, 5 centimos.

Zwitserland. 1880, 5 rappen.

Verder ontving 't Genootschap van Jhr. M. A. SNOECK, Tuchthuismunten van 's-Hertogenbosch, 25,5 en 1/2 cent.

Mr. A. RIETEMA, te Heerenveen; een twee stuiverstuk van West-Friesland, 1790.

Mr. H. H. VIëTOR, te Steenwijk; 24 mariëngroschen van Brunswijk.

P. J. A. RUIJS DE PEREZ, de navolgende munten van Salzburg: *a.* 1/4 dukaat van Guidobald; *b.* thaler (1555); *c.* thaler (1791), 1/4 thaler (1780), 1791 5 pfennige, 2 pfennig van 1715, 1716 en 1800, benevens stuiver van Groningen, 1738; zes stuiverstuk van Groningen, 1683; munt van Friesland, 1627; denier van Londen, farthing van Engeland, 1799; (2 ex.).

Gedenkpenningen.

1815. Gedenkpenning, Slag bij Waterloo. DIRKS, 47**.

1874. Gedenkpenning, 25-jarig, Koning WILLEM III. ZWIERZINA, 294.

1883. Gedenkpenning, Tentoonstelling te Amsterdam. ZWIERZINA, 541.

1885. Gedenkpenning, 700-jarig bestaan 's-Hertogenbosch. ZWIERZINA, 655.

1890. Drie verschillende gedenkpenningen, Koningin WILHELMINA.

Religieuse penningen, O. L. V. 's Bosch en Uden.

Van den Heer JOH. W. STEPHANIK mochten we ontvangen: Gedenkpenning op 't huwelijk van Prins ALBERT van België met Prinses ELISABETH van Beieren; gedenkpenning 'αρχη της γραφικης en gedenkpenning 300-jarige oprichting Oost-Indische Compagnie, allen van de Nederlandsch-Belgische vereeniging des Amis de la Médaille d'Art, van welk genootschap, ons genootschap lid werd en als zoodanig de medaille ontving op het 25-jarig verblijf van H. M. de Koningin Moeder in ons vaderland.

Van de vereeniging tot bevordering van vreemdelingenverkeer te Alphen ontvingen we de medaille, geslagen ter herinnering aan onze vergadering in 't afgeloopen jaar, terwijl ons medelid G. DEVREESE, aanbood de navolgende

door hem gegraveerde stukken: Polonaise, Bébé, BOTHA, DE LA REY, DE WET, E. J. SOIL, le comte de NÉDONCHEL.

Ons medelid P. RUIJS DE PEREZ schonk gedenkpenningen van CAREL ALEXANDER van Lotharingen, 1769; MARIA THERESIA, 1777; Amsterdam, 1813; Inhuldiging WILLEM I, 1814; Zilveren huwelijk LEOPOLD II, 1878; benevens een gedenkpenning van Brussel, terwijl ons medelid VAN DOORNINCK een zilveren en een bronzen afslag van zijn legpenning op de Boeren afstond.

Ten laatste werd onze verzameling nog verrijkt met een loodje der vereeniging St. Eloi te 's-Hertogenbosch; diverse hondenpenningen van 's-Hertogenbosch en een adrespenning van F. GOEMANS, te Antwerpen.

Jhr. Mr. M. W. SNOECK.

LEDENLIJST

(SEPTEMBER 1905)

Achter de namen der leden is vermeld welk gedeelte van de munt- en penningkunde door hen beoefend wordt.

EERE-LEDEN.

Dagteekening der benoeming.

Z. M. VICTOR EMANUEL III, Koning van Italië. 16 Juni 1901.

Vicomte B. DE JONGHE, Président de la Société royale de Numismatique de Belgique, rue du Trône 60, Ixelles. 17 Juni 1894.
(Belgie, nederlandsche provinciën Limburg en Noord-Brabant, verder gallische, merovingische, karolingische en oud-grieksche M.) 1)

GEWONE LEDEN

* C. H. F. A. CORBELIJN BATTAERD, Notenboomstraat 83, Groenloo.

* ADRIAAN BOM, Heerengracht 542, Amsterdam.

* Jhr. Mr. J. M. H. T. DE GREZ, rue Belliard 18, Bruxelles.

* Jhr. M. A. SNOECK, Kamerheer i. b. d. van H. M. de Koningin, Bestuurder van 't Prov. Genootschap van K. en W. in Noord-Brabant, C. 22, Hintham.
(Prov. Noord-Brabant, M., G., noodmunten, loodjes, draagteekens.)

C. W. BRUINVIS, Voorzitter der Commissie voor 't Stedelijk Museum, Oudegracht 184, Alkmaar. 12 Juni 1892.
(Stad Alkmaar en Alkmaarders, M., G., noodmunten, loodjes, draagteekens.)

J. GERADTS, Burgemeester, Kasteel Aerwinkel, Posterholt (L.) —
(Nederlandsche prov. Limburg, M., G.)

---

1) De afkortingen beteekenen: M. - munten, G = gedenkpenningen, * : lid-oprichter.

O. G. H. HELDRING, Gep. Luit.-Kolonel der Infanterie, Utrechtsche straatweg 3, Renkum. 12 Juni 1892.
(M., G. in 't algemeen).

Mejuffrouw MARIE G. A. DE MAN, Conservatrice van 't Munt- en Penningkabinet van 't Zeeuwsch Gen. der Wetenschappen, St. Pieterstraat 39, Middelburg. —
(Graafschappen Holland en Vlaanderen M. — Prov. Zeeland, M., G., noodmunten, loodjes, draagteekens, muntvondsten — Nederland, loodjes.)

Jhr. C. H. C. A. VAN SYPESTEYN, Parkstraat 87, 's-Gravenhage. —
(Steden 's-Gravenhage en Haarlem, G., penningen en penningplaten uit 't oogpunt van kunst).

Mr. J. A. FEITH, Rijks-Archivaris, Martiniplein 181, Groningen. 18 Juni 1893.
(Nederland, in 't bizonder provincie en stad Groningen, M., G.)

Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, Directeur van het Koninklijk Kabinet van Penningen en Gesneden Steenen te 's-Gravenhage, Javastraat 76. 17 Juni 1894.

H. G. DU CROCQ, Leidschegracht 11, Amsterdam —
(Nederland en Koloniën. België tot 1830, G.)

Jhr. L. C. VAN DEN BRANDELER, Luit.-Kol. bij den Generalen Staf, 1e Van den Boschstraat 37, 's-Gravenhage. 16 Juni 1895.
(Nederland na 1576, M., G.)

W. K. F. ZWIERZINA, Ontvanger der Registratie en Domeinen, Wilhelminastraat 39, Alphen (Z.-H.). —
(Nederland. G. en draagteekens, in 't bizonder die geslagen nà 1863).

Jhr. H. M. Ridder baronet SPEELMAN, Oud-burgemeester van Harlingen, Darena, Mollaan, Bloemendaal. 16 Juni 1896.
(Nederlandsche koloniën, provinciën Friesland en Groningen, M.)

AUG. SASSEN, Notaris, Steenweg, Helmond. 16 Juni 1897.
(Nederland, muntstudie der middeneeuwen; muntgewichtjes; prov. Noord-Brabant, M., G.)

Jhr. mr. M. W. SNOECK, Ambtenaar van 't Openb. Min. bij de kantongerechten, Lindengracht, Heerenveen. —

Dr. L. J. A. BRAAKENBURG VAN BACKUM, adviseerend geneesheer der rijks-verzekeringsbank, Levonhouse, Venloo. 16 Juni 1899.

(Bulzegels der pausen en der dogen, M. der Johanniter Orde).

J. E. TER GOUW, Oud-hoofd der school, Nassaulaan 8, Hilversum. — 16 Juni 1899.
(Nederland en Koloniën, België, M.)

Jhr. Mr. P. L. VAN MEEUWEN, Rechter in de Arrondissements-Rechtbank, Almeloo. — —
(Prov. Noord-Brabant, M., G.)

ANTH. BEGEER, Oudegracht 17, Utrecht. — 9 Juni 1900.

J. PH. M. MENGER, Stempelsnijder aan 's-Rijks-Munt, Voorstraat 35, Utrecht. — —

S. WIGERSMA HZN., Bestuurslid van 't Friesch Genootschap, Willemskade 19, Leeuwarden. — 16 Juni 1901.
(Nederland, in 't bizonder Friesland, M., Friesland en 80-jarige oorlog, G.; Huis Oranje-Nassau, M. G. met portretten.)

Jhr. Mr. F. BEELAERTS VAN BLOKLAND, Commies-griffier 2e Kamer Staten-Generaal, Jan van Nassaustraat 22, 's-Gravenhage. — 18 Juni 1904.
(Nederland, G., in 't bizonder familiepenningen)

A. O. VAN KERKWIJK, Nassaulaan 22, 's-Gravenhage. — —

H. L. A. VAN DEN WALL BAKE, Muntmeester, Utrecht. — 15 Juni 1905.

P. N. VAN DOORNINCK, oud-burgemeester, Duinlaan, Bennebroek. — —

Jhr. Mr. A. F. O. VAN SASSE VAN YSSELT, lid der 2e Kamer der Staten-Generaal, Raadsheer in het Gerechtshof, lid van den Hoogen Raad van Adel, Oranje-Nassaulaan, 's-Hertogenbosch. — —

BUITENGEWONE LEDEN

D. C. MEIJER Jr., Bestuurslid van het Kon. Oudheidk. Gen., Vondelstraat 81, Amsterdam. — 12 Juni 1892.
(Stad Amsterdam, G. tot 1800; G. der Luthersche Kerk, huwelijkspenningen).

B. J. A. BRUYNESTEYN, 2e Sweelinckstraat 58, 's-Gravenhage. — 18 Juni 1893.
(Nederland, in 't bizonder Holland, M.)

Mr. W. M. VAN LANSCHOT, Ververstraat 299, 's-Hertogenbosch, Griffier der Staten van Noord-Brabant. — —
(Prov. Noord-Brabant, M. en G.)

F. H. Baron VAN VERSCHUER, Willemsplein 2, Arnhem. — —

Jhr. H. E. RAM, Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat, Biltstraat 97, Utrecht. 17 Juni 1894.
(Prov. Utrecht, M. en G.)

Jhr. mr. W. C. G. VAN EYSINGA, Wirdumerdijk 9, Leeuwarden. 16 Juni 1895.

JAN HORDIJK JACzn., Voorstraat 410, Dordrecht. —

Mr. C. G. J. BIJLEVELD, Conservator van het Stedelijk Museum, Nassausingel 2, Nijmegen. 16 Juni 1896.
(Gelderland, in 't bizonder Nijmegen M., G. loodjes enz.)

Mr. H. J. D. D. ENSCHEDÉ, Zijlstraat 27, Haarlem. —

Ds. H. A. J. LÜTGE, Keizersgracht 717, Amsterdam. —

H. J. M. H. VAN RIJCKEVORSEL, Huize Leeuwenstein, Vucht. 16 Juni 1897.
(Prov. Noord-Brabant, M. en G.)

H. D. DE WITT HAMER, Lange Kerkstraat 30, Goes. —
(M. en G. in 't algemeen).

A. HOLLESTELLE, Lid van de Provinciale Staten van Zeeland, Oudelandsche straat 436, Tholen. 16 Juni 1898.
(Nederland, muntstudiën).

CORN. L. J. BEGEER, Predikheerenkerkhof 5, Utrecht. 16 Juni 1899.

Mr. R. FRUIN TH.Az., Rijksarchivaris in Zeeland, Balans 6, Middelburg. —
(Prov. Zeeland, Muntstudie.)

R. I. M. M. A. Graaf DE GELOES, Kamerheer i. b. d. van H. M. de Koningin, Burgemeester, Eijsden. —

J. KARREMAN, Hoofd der school, Kerkstraat 251, Oud-Beierland. —
(Nederland tot heden, België tot 1648, G.)

Mr. A. L. C. KLEIJN, Laan Copes v Cattenburgh 54, 's-Gravenhage. —

H. OORTMAN GERLINGS, Kruisstraat 13, Utrecht. —

Mr. N. G. PIERSON, Oud-minister van financiën, 's-Gravenhage. —

Jhr. mr. J. H. HORA SICCAMA, Oud-Referendaris bij B. Z., Bezuidenhout 13, 's-Gravenhage. —
(Nederland G.)

JAN DE WAARD, Poelestraat 14a, Groningen. —
(Prov. en Stad Groningen, M. en G.)

J. VAN DE WATER, Hoogstraat 657, Gorkum. —
(Prov. Holland, M.; Huis Oranje-Nassau, G.)

C. A. VAN WOELDEREN, 1e Luit.-Adj. bij de Artillerie-

Schietschool, Zwolle, ('s zomers Legerplaats bij Oldenbroek).	16 Juni 1899.
(Nederland, M. en G.; Rome, M.)	
Jhr. Mr. C. BEELAERTS VAN BLOKLAND, Inspecteur S.-S., Huize 't Hoogeveld, Zeist.	9 Juni 1900.
(M. in 't algemeen).	
J. A. A. GERRITSEN, N. Z. Voorburgwal 252, Amsterdam.	—
(Nieuwere penningen en draagteekens).	
J. HOUWINK Gz., Lemmerweg 119, Sneek.	—
I. W. MENSO, Wassenaarsche weg 35, 's-Gravenhage.	—
(Nederland en Koloniën na 1576, M. en G)	—
J. C. P. E. MENSO, Jur. cand., Koninginnegracht 25, 's-Gravenhage.	—
(Nederland, M.)	
Mr. J. A. SILLEM, Heerengracht 577, Amsterdam.	—
(Nederland, muntstudiën; koopkracht der edele metalen, beteekenis der rekenmunten).	
Jhr. Mr. D. F. TEIXEIRA DE MATTOS, 's-Gravenhage.	—
(Nederland, uitsluitend gouden M der XIXe eeuw).	
J. M. M. VAN BELLE, Haarlemmerdijk 104, Amsterdam.	16 Juni 1901.
(M. der Oud-Helleensche volken).	
Mr. N. P. VAN DEN BERG, President der Nederlandsche Bank, Oude Turfmarkt 3, Amsterdam.	—
Mr. S. VAN GIJN, Dordrecht.	—
J. M. J. VAN LIS, Candidaat-Notaris, Langestraat 86, Hilversum.	—
(Zeeland M., P., loodjes).	
HIDDE NYLAND, Dordrecht.	—
Prof. Jhr. Dr. J. SIX, Heerengracht 511, Amsterdam.	—
(Grieksche munten uit 't oogpunt van beeldenbeschrijving. Nederland G uit 't oogpunt van kunst).	
Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS, Parkstraat, 's-Gravenhage.	—
BAS VETH, Van Oldenbarneveldtlaan 20, Scheveningen.	—
J. C. WIENECKE, 2e Stempelsnijder aan 's Rijks-Munt te Utrecht, Admiraal van Ghentstraat 9.	—
(Onderzoekingen en studiën van technischen aard).	
D. C. BERG, Lijnbaansgracht 89, Amsterdam.	16 Juni 1902.
(M. G., in 't bizonder draagteekens).	
G. D. BOM H.Gz., Warmoesstraat 35, Amsterdam.	—
(G. zeevaart en handel, marine, koopvaardij, waterstaat, zeeverzekering, watersport, luchtvaart reddingmaatschappijen, zeemanscolleges, beurzen).	—

G. J. BRENKMAN, Aalst 32, Lienden, G. — 16 Juni 1902.
(Holland, Utrecht, Gelderland, M. tot 1576, alle stukken, die in de Betuwe gevonden zijn.)

H. J. VON BRUCKEN FOCK, Bakkerstraat 5bis, Arnhem. —

TH. M. H. DIRIX, Veldstraat 19, Roermond. —

TH. DORREN, Wethouder, Valkenburg. —
(M. G. in 't algemeen; in 't bizonder van Limburg).

N. GILISSEN LEMAIRE, Markt 74, Maastricht. —
(Maastricht en omliggende Heerlijkheden M., G.)

Mr. A. E. H. GOEKOOP, Laan van Meerdervoort 55, 's-Gravenhage. —
(M. van Griekenland. Europa na 1800, gouden M.)

Prof. W. GOOSSENS, Seminarie, Rolduc. —
(Limburg M G. tot einde der 18e eeuw.)

Dr. G. A. HULSEBOS, Conservator van 't Prov. Utrechtsch Gen. van K. en W., 's-Gravenhage. —

Mr. E. H. HIJMANS, Weerstraat 21, Tiel. —
(M. G. in 't algemeen)

EMILE KOCKEN, Vlijtstraat 1, Arnhem. —
(G. in 't algemeen.)

Mr. W. J. SAAIJMANS VADER, Burgemeester, Vrijenban. —

J. SCHULMAN, Keizersgracht 448, Amsterdam. —
(In Nederland geslagen nabootsingen van vreemde munten. Nederlandsch-Indië M. G.)

E. VOET JR., Anegang 15, Haarlem. —
(Nederland en Koloniën 1576-1840 M. G.)

Dr. P. DOPPLER, Achter 't Vleeschhuis 17, Maastricht. — 16 Juni 1903.
(Studie van limburgsche muntkunde.)

F. A. HOEFER, 2e voorzitter van Gelre, Hattem. —
(Overijsel M.)

Jhr. H. M. SPEELMAN, Wittenburg, Wassenaar. —

W. O. SWAVING, Gemeente-Archivaris, Middelburg. —

Dr. F. C. WIEDER, Overtoom 185, Amsterdam. —

F. L. G. D'AUMERIE, Pieter Bothstraat 65, 's-Gravenhage. — 18 Juni 1904.

AUG. FALISE, Beeldhouwer, Wageningen. —

G. M. KAM, Nijmegen. —

J. A. RODBARD, Voorstraat, Dordrecht. —

GUST. VAN KALCKEN, Haarlem. — 15 Juni 1905.

BUITENLANDSCHE LEDEN

E. VANDEN BROECK, rue du Commerce 50, Bruxelles. (Stad Brussel, M., G, noodmunten, loodjes, draagteekens).	12 Juni 1892.
Cav. ERCOLE GNECCHI, via Gesù 8, Milano.	—
Cav. FCO. GNECCHI, via Filodrammatici 10, Milano.	—
Comte TH. DE LIMBURG-STIRUM, rue de la Loi 166, Bruxelles.	—
ALPH. DE WITTE, Ingénieur, rue du Trône 55, Ixelles. (Hertogdom Brabant, M.; legpenningen der XVII Nederlanden en Frankrijk; muntgewichtjes).	—
Baron JEAN BETHUNE, Oost-Roosbeke. (Vlaanderen, in 't bizonder Brugge, M. en G).	9 Aug. 1892.
V. DE MUNTER, Agent de la Banque nationale de Belgique, Lei 15, Louvain.	—
Dr. HANS RIGGAUER, Conservator des Kön. Münzkabinets, Neuhauserstrasse 5, München.	—
AMÉDÉE DE ROISSART, Conseiller de la cour d'appel de Bruxelles, avenue de la Couronne 12, Ixelles.	—
P. I. B. RUIJS DE PEREZ, Château de Jolimont, la Hulpe (Belgique). (Noodmunten).	18 Juni 1893.
GEOFFREY CH. ADAMS, Broadway 29, New-York.	8 Sept. 1893.
ROGER VALLENTIN DU CHEYLARD, Officier de l'Instruction publique, Receveur des Domaines, rue feu de Paume. Montélimar (Drôme).	—
P. H. BORDEAUX, Advocat, 1er adjoint au maire, Boulevard Maillot 98, Neuilly-sur-Seine.	24 Mei 1894.
JOHN EVANS, Nash Mills, Hemel Hempstead (England).	—
PAUL CH. STRŒHLIN, Président de la Société suisse de numismatique, route de Chêne 54, Genève.	17 Juni 1894.
ALBERT VISART DE BOCARMÉ, rue St. Jean 16, Bruges.	5 Juli 1894.
JULIUS MEILI, Alpenquai 36", Zürich.	14 Nov. 1897.
Dr. HORATIO R. STORER, Washington-Street 58, Newport (R. I.) U. S. A.	—
FRÉD. ALVIN, rue van Volsem 17, Ixelles.	26 Jan. 1898.
PIER PANDER, Beeldhouwer en Medailleur, via Nomentana 143, Roma.	8 Oct. 1899.
PAULIN TASSET, graveur en médailles et monnaies, rue Séguier 3, Paris.	—

Baron PHILIPPE PRISSE, Ingénieur en chef, Directeur des Ponts et Chaussées, Boulevard Léopold 159, Anvers.	22 Mei 1900.
J. P. MOQUETTE, Landbouw Dept., gang Crone, Buitenzorg. (Ned.-Indië, M. in den meest uitgebreiden zin; G. uit den Hindoe-tijd.)	—
H. LABOUCHÈRE, Villa Beau Séjour I, Lausanne.	9 Juni 1900.
J. M. FADDEGON, Graveur, Villa du franc parleur, Montrouge sur Seine.	2 Juni 1901.
SOLONE AMBROSOLI, Conservatore del R. gabinetto numismatico di Brera, Milano.	16 Juli 1901.
J. CHR. LAUER, Kleinweidenmühle 12, Nürnberg.	—
F. MAZEROLLE, Directeur de la Gazette num. franç. et de corresp. histoire et archéol., rue Singer 2, Paris XVIe.	—
W. ACHTENHAGEN, médailleur, Magdeburg.	16 Juni 1902.
GODEFROID DEVREESE, sculpteur-médailleur, rue Quinaux 11, Bruxelles.	18 Juli 1903.
GEORGE MACDONALD, Headkeeper of Hunter's Museum, Huntarium Museum of the University, Glasgow.	—
L. TJORRER, Edelweiss, Grove Park, Kent.	29 Oct. 1904.
PAUL FISCH ainé, rue d'Allemagne 32, Bruxelles (Midi).	—

INHOUDSOPGAVE.

1. *Artikelen.*

5. *Bladvulling.*

6. *Mededeelingen betreffende het Genootschap.*

VERWIJZING DER PLATEN.

N.B. Bij het inbinden de platen zoo min mogelijk af te snijden!

KATALOGUS.



KATALOGUS

MUNT- EN PENNINGVERZAMELING

VAN HET

KON. NED. GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1906.

VOORBERICHT.

Gevolg gevende aan de opdracht, mij door het Bestuur van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde gedaan, kan ik thans den Leden den Katalogus onzer numismatische verzamelingen aanbieden.

Afdeeling A bevat de leg- en rekenpenningen, historiepenningen, etc.

Afdeeling B de munten, gerangschikt volgens den Katalogus van wijlen JOH. W. STEPHANIK.

Met genoegen herdenk ik hier de mildheid van verscheidene schenkers; in het bijzonder H. M. de Koningin voor haar blijk van belangstelling in den bloei van ons Genootschap.

De verzameling leg- en rekenpenningen geeft nu reeds een tamelijk geregeld overzicht der geschiedenis onzer Vereenigde Gewesten in de zestiende en zeventiende eeuw. Helaas, kan ik dit niet omtrent de overige rubrieken getuigen. Onze vaderlandsche historie-penningen zijn slechts zeer schaarsch vertegenwoordigd en geven een zeer onvoldoend beeld onzer medaljeerkunst uit de glorierijke dagen van DE RUIJTER en TROMP. Een bescheiden beroep op onze Leden hun munt- of penningkast eens na te zien, en hunne doebletten voor onze verzameling af te staan, acht ik hier niet ongepast.

Wat de indeeling van den Katalogus aangaat, laat ik voorafgaan de naamlijst van schenkers. Het achtereenvolgens opnoemen van muntmeesters, muntplaatsen of stempelsnijders bij ieder stuk, heb ik hier vermeden. De

door mij aangelegde Kaart-Katalogus voorziet hierin voldoende. Kortheidshalve duidt een enkele letter achter de munten, de muntplaats aan, en verwijs ik hiervoor naar *den Katalogus der Muntverzameling van het Kon. Oudh. Gen. te Amsterdam*, bewerkt door onzen diep betreurden JOH. W. STEPHANIK. Ten slotte een woord van dank aan de Heeren J. SCHULMAN, Jhr. H. M. Ridder Baronet SPEELMAN en W. K. F. ZWIERZINA, die mij welwillend verschillende inlichtingen verstrekten.

AMSTERDAM, Maart 1906.

H. G. DU CROCQ,
Konservator der verzamelingen van het Kon. Ned. Gen. voor M. en P. en van het Kon. Oudh. Gen. te Amsterdam. (Afd. Penningen.)

NAAMLIJST DER SCHENKERS.

H. M. DE KONINGIN.

TH. H. A. J. ABELEVEN.
FRED. ALVIN.
SOLONE AMBROSOLI.
MAURICE BARBEY.
M. BAHRFELDT.
A. BLANCHET.
Dr. L. A. J. BRAKENBURG v. BACKUM.
Bataviaasch Gen. v. K. en W.
L. C. VAN DEN BRANDELER.
A. BEGEER.
Mr. N. P. v. D. BERG.
Jhr. FRED. MAYER v. D. BERG. †
Mr. L. W. A. BESIER. †
Jhr. Mr. G. J. TH. BEELAERTS v. BLOKLAND. †
A. BOM.
Prof. J. C. G. BOOT.
P. BORDEAUX.
ED. VANDEN BROECK.
B. J. A. BRUYNESTEYN.
C. W. BRUINVIS.
Dr. W. CALAND.
Mr. J. A. v. D. CHIJS. †
A. COHEN Jr.
P. N. v. DOORNINCK.
H. G. DU CROCQ.
Mr. P. DEKETH.
Mr. J. DIRKS. †
H. C. DOUWES DEKKER.
Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ.
Dr. A. DÜNING.
CH. DUPRIEZ.
CHR. J. v. EEGHEN. †
A. ENGEL.
Mr. A. J. ENSCHEDÉ.
JOH. EVANS.
W. J. FREDZESS.
Mr. J. A. FEITH.
A. J. C. VAN GEMUND.
J. A. A. GERRITSEN.
A. GRESHOFF. †
J. E. TER GOUW.
Kon. Ned. Gen. v. M. en P.
Cav. F. GNECCHI.
Cav. E. GNECCHI.
Firma HEIJDENRIJCH, Johannesburg.
Schietvereeniging „Holland”.
A. HOLLESTELLE.
U° HOEPLI.
Mr. J. F. INGENHOUSZ.
Vte B. DE JONGHE.
A. O. v. KERKWIJK.
HENDRICHS KUINDERS.

Koloniaal Museum.
H. KUIPERS.
Dr. A. LADÉ.
J. CHR. LAUER.
A. A. LOOIJEN. †
G. MACDONALD.
Mej. M. G. A. DE MAN.
B. H. MAIJER.
JOH. M. MEGANCK.
Mevr. de Wed. J. F. G. MEIJER.
J. P. M. MENGER.
Prof. J. MIEILI.
J. P. MOQUETTE.
E. W. MOES.
G. MOSMANS.
V. DE MUNTER.
N. N.
Numism. Zeitschrift.
Oudheidkundige Kommissie, Nijmegen.
Oudheidkundige Bond.
M. PROU.
C. PIQUÉ.
G. REIMER.
Ridderschap v. Noordbrabant.
Mr. A. RIETEMA.
TH. M. ROEST. †
P. J. B. RUIJS DE PEREZ.
Ruiling doebletten.
SALENS & SCHRÖDER.
AUG. SASSEN.
R. SERRURE.
Jhr. M. A. SNOECK.
Jhr. Mr. M. W. SNOECK.
Dr. L. P. H. SCHOLS. †
P. STROEHLIN.
J. SCHULMAN.
JOH. W. STEPHANIK. †
Dr. H. STORER.
Mr. J. A. SILLEM.
P. TASSET.
Teyler's tweede Genootschap.
Mr. H. VERKOUTEREN.
Mr. VIËTOR.
A. A. VORSTERMAN V. OIJEN.
R. VALLENTIN DU CHEYLARD.
G. DEVREESE.
J. V. D. WATER.
J. DE WAARD.
J. C. WIENECKE.
S. WIGERSMA HZN.
M. G. WILDEMAN.
A. DE WITTE.
W. K. F. ZWIERZINA.

AFDEELING A.

I. LEG- EN REKENPENNINGEN.

1392.	Oprichting der houtvestersklub genaamd: „Société de l'ours blanc", door poorters van Brugge. Kz. A. V. E M.	G. K.	DUGN. 30
1488.	Op de ongelukkige tijdsomstandigheden en oorlogen in Vlaanderen.	Z.	v. M. 1. 208. 2
1497.	Inhuldiging van FILIPS DEN SCHOONE als graaf van Vlaanderen . .	K.	DUGN. 620
1500.	Geboorte van KAREL V . . .	K.	„ 701
1500.	Idem	K.	„ 704
1502.	FILIPS DE SCHOONE en JOHANNA VAN CASTILIË tot troonopvolgers in Spanje benoemd.	T.	„ 746
1506.	Ter eere van KAREL V en zijne zusters MARIA en LEONORA. R.R.	K.	„ 845
1511.	Geschillen met den Duitschen Keizer. Kz. RETRIBVTE en letter T. Roos tusschen het jaartal . .	K.	„ 975
1521.	Op de overwinningen van KAREL V. R.	K.	„ 1144
1522.	Idem	K.	„ 1159
1523.	Inname van Milaan. Vz. FORTVNES.	K.	„ 1166
1530.	Rust in de Nederlanden . . .	T.	„ 1232
1535.	KAREL V in het bezit van Tunis.	K.	„ 1303

1540.	Oproer te Gent, met de letters C. B. . . . . K.	DUGN.	1414
1540.	Rekenpenning van KAREL V . K.	„	1449
1543.	Oorlogstoebereidselen van KAREL V. K.	„	1522
1544.	Voorspoed van KAREL V. Voorz. NATIONIBVS . . . . . . K.	„	1576
1546.	Bevrediging van Gelderland door KAREL V . . . . K.	„	1649
1546.	Rekenpenning. . . . . K.	„	1658
1547.	Belegering van Frankfort. Zonder . . tusschen het jaartal . . . . K.	„	1684
1547.	Idem . . . . K.	„	1686
1547.	Overwinning van KAREL V op JOHAN FREDERIK, hertog van Saksen. Met EPEREVR . . . . K.	„	1692
1548.	Terugkeer van KAREL V in de Nederlanden . . . . K.	„	1738
1549.	Rekenpenning. Kz. FINAN . K. v. g.	„	1764
1550.	Rekenpenning voor de Kamer van geldmiddelen van Holland en Friesland. Kz. met CAME . . . K.	„	1805
1552.	Vrede van Passau. Borstbeelden van KAREL V en FILIPS II . . . —	„	1858
1552.	Idem. Vz. AVGVST' . . . . K.	„	1864
1552.	Idem . . . . K.	„	1868
1553.	Legpenning . . . . K.	„	1914
1554.	Huwelijk van FILIPS II . . . K.	„	1966
1555.	Afstand der regeering door KAREL V. K. v. z.	„	2000
1555.	Idem . . . . K.	„	2002
1556.	Vertrek der Gouvernante . . T.	„	2074
1556.	Zesde bijeenkomst der orde van het Gulden Vlies . . . . K.	„	2099
1557.	Rekenpenning van Lille, met 1557. K.	„	2117

1557.	Oorlogsverklaring van Engeland en Frankrijk aan Spanje	K.	DUGN.	2148
1557.	Dood van KAREL V	K.	„	2155
1559.	Vredesonderhandelingen tusschen Frankrijk en Spanje	K.	„	2178
1559.	Vrede tusschen Frankrijk en Spanje.	K.	„	2187
1559.	Huwelijk van FILIPS II en ISABELLA van Frankrijk.	K.	„	2200
1560.	Vrede met Spanje. PERRENOT, bisschop van Arras	K.	„	2236
1561.	Leggelt voor de Kamer van Hollant. Borstbeeld van FILIPS II . . .	K.	„	2287
1561.	Wijs bestuur van de hertogin VAN PARMA, met PONDER . . .	Z.	„	2300
1562.	Ongunstige tijdsomstandigheden.	Z.	„	2311
1562.	Idem	K.	„	2322
1564.	Op het ontzet van Oran . . .	K.	„	2386
1564.	Rekenpenning	K.	„	2398
1564.	Ontzet van Malta en overwinning op Sultan SOLIMAN II	K.	„	2404
1564.	Ongerustheid in de Nederlanden. Strengere vervolging der onroomschen.	K.	„	2407
1564.	Rekenpenning van Gelderland. Vz. REKE	K.	„	2421
1566.	Overstroomingen in Zeeland. .	K.	„	2437
1566.	Verzet van BREDERODE tegen de Inquisitie	K.	„	2438
1567.	Beroep op de zachtmoedigheid van FILIPS II	K.	„	2454
1568.	Bedreiging van FILIPS II tegen de oproerlingen	K.	„	2479
1569.	Misnoegdheid van ALVA tegen Utrecht, met LACHRIME . .	K.	„	2492

1569.	Legpenning voor Koning's rekenkamer	K.	DUGN.	2501
1570.	Algemeene vergiffenis	K.	„	2515
1570.	Allerheiligen vloed in Zeeland	K.	„	2518
1570.	Rekenpenning van Brabant	K.	„	2520
1570.	Idem, in Hollant geslagen	K.	„	2521
1570.	Ter eere van FILIPS II en ISABELLA VAN VALOIS	K.	„	2529
1571.	Slag bij Lepanto.	K.	„	2538
1572.	Geboorte van den prins Don DIÈGO.	K.	„	2560
1573.	Vertrek van ALVA uit de Nederlanden	Z.	„	2591
1573.	Legpenning met borstbeelden van FILIPS II en ANNA VAN OOSTENRIJK. Vz. PHLS D.G. HISP. Kz. REGIS.	K.	„	2595
1574.	Vrijheid van Godsdienst	K.	„	2630
1574.	Idem	K.	„	2631
1575	Afbreken der vredeonderhandelingen met Spanje. Kz. groote hoed	Z.	„	2647
1575.	Idem	K.	„	2648
1575.	De roomsche godsdienst door de Staten verboden	K.	„	2649
1575.	Idem. Vz. jaartal door roosje gescheiden	—	„	2650
1575.	Standvastigheid der bondgenooten.	K.	„	2656
1575.	Legpenning van Utrecht met borstbeelden van FILIPS II en ANNA VAN OOSTENRIJK. Met TRAIE	K.	„	2659
1576.	Hoop op vrede in de Nederlanden.	K.	„	2680
1575.	Op de inlandsche oneenigheden.	K.	„	2690
1576.	Pacificatie van Gent	K.	„	2692
1576.	Idem, zonder hand uit de wolken en met OCRIÆ	K.	„	2694

1577.	Ontruiming van het Slot te Utrecht. Vz. het jaartal niet gescheiden. Kz. CESCVNT. . . . . K.	DUGN.	2708
1577.	Ontruimen van Tholen door de Spanjaarden . . . . K.	„	2710
1577.	Idem. Kz. P S' 68 . . . . . —	„	2713
1577.	Pacifikatie van Gent . . . . K.	„	2720
1577.	Donkere vooruitzichten, groote en kleine hand . . . . . Z. en K.	„	2721
1578.	Komst van Aartshertog MATHIAS VAN OOSTENRIJK . . . . . K.	„	2737
1578.	Aanbieding van het stadhouderschap aan prins WILLEM I door Don JUAN. Z.	„	2743
1578.	Idem, staf van DAVID tusschen de beenen . . . . K.	„	2743
1578.	Idem, zonder binnenrand . . . K.	„	2743
1578.	Slag bij Gembloux . . . . . K.	„	2748
1578.	Unie van Utrecht . . . . . K.	„	2754
1579.	Overeenkomst tusschen Roomschen en Hervormden . . . . . . K.	„	2775
1579.	Dood van EGMOND en HOORNE. PA T RIA. . . . . . Z. en K.	„	2778
1580.	Afbreken der vredeonderhandelingen te Keulen. Kz. REVINCIRI . K.	„	2800
1580.	Afbreken der versterkingen te Leeuwarden, Harlingen en Stavoren. K.	„	2805
1580.	Prins WILLEM I tot stadhouder benoemd . . . . K.	„	2811
1580.	Idem. . . . . K.	„	2812
1581.	Afzwering van FILIPS als heer der Nederlanden . . . . K.	„	2827
1581.	Komst van den hertog VAN ALENÇON te Gent. . . . . K.	„	2830
1581.	Moedig gedrag van CATHARINA D'ESPINOY . . . . K.	„	2840

1581.	Inname van Doornik	K.	DUGN.	2841
1581.	Rekenpenning	—	„	2849
1582.	Ongelukkige staat van Henegouwen. Met . . . , ...	K.	„	2858
1582.	FRANÇOIS VAN ANJOU door de Staten als opperheer verkozen . . .	K.	„	2867
1582.	Inhuldiging van den hertog VAN ANJOU in Holland	K.	„	2881
1582.	Prins WILLEM I benoemd tot stadhouder van Holland, Zeeland en Friesland	K.	„	2886
1582.	Oorlogtoebereidselen in de Nederlanden	K.	„	2887
1582.	Moordaanslag op prins WILLEM I door J. JAUREGUI, zonder binnenrand.	K.	„	2890
1582.	Idem, met binnenrand . .	Z. en K.	„	2890
1582.	Legpenning van Namen . . .	K.	„	2900
1582.	Rekenpenning van Cleve . . .	K.	„	2913
1582.	Poging tot vereeniging van de vier steden van Brabant. Kz. NO .	K.	„	2916
1583.	Afkeer der Nederlanders van den hertog VAN ANJOU, met JVRE, leeuw hooger	K.	„	2939
1583.	Idem, met JV-RE	Z.	„	2940
1583.	Legpenning. Wapen der familie HEMBIJZE, te Gent	K.	„	2942
1583.	Voorspoed der Spanjaarden. Keerz. met ALLX	K.	„	2955
1583.	Op het verslaan der Spanjaarden in Vlaanderen door den hertog VAN ALENÇON	K.	V. O. I.	895
1584.	Besluit der Staten omtrent de geestelijke goederen.	K.	DUGN.	2988
1584.	Terugkeer van de vlaamsche steden tot den r.-k. godsdienst . . .	K.	„	2992

1584.	Prins WILLEM I vermoord door BALTHASAR GÉRARDSZ met O. DI RVM. Z. en K.	DUGN.	2995
1584.	Op de verdiensten van prins WILLEM VAN ORANJE . . . . . K.	„	2997
1584.	Moedig gedrag der Staten. Dubbele binnencirkel . . . . K.	„	2999
1584.	Beleg van Antwerpen . . . . K.	„	3000
1585.	Afval van Antwerpen. Figuren binnen den rand, met afsnede. Z. en K.	„	3044
1586.	Hulp van den graaf VAN LEYCESTER. K.	„	3096
1586.	Veroveren van Nuys . . . . K.	„	3107
1586.	Waakzaamheid van PARMA . . K.	„	3110
1587.	Hongersnood in Artois : . . K.	„	3143
1587.	Leggelt voor de Staten van Utrecht. K. verg.	„	3159
1587.	Idem Kz. MAX. . . . . . K.	„	3160
1588.	Vernieling der Spaansche onoverwinnelijke vloot . . . . . . K.	„	3186
1588.	Idem . . . . K.	„	3187
1588.	Idem . . . . K.	„	3188
1589.	Dankzegging voor de vernietiging der Spaansche onoverwinnelijke vloot. K.	„	3229
1589.	Idem . . . . Z.	„	3230
1589.	Prins MAURITS tot Stadhouder van Utrecht benoemd . . . . . K.	„	3233
1590.	Verrassing van Breda . . Z. en K.	„	3255
1590.	Prins MAURITS tot Stadhouder gekozen . . . . Z.	„	3256
1591.	Ontzet van Zutfen en Deventer door prins MAURITS . . . . . . K.	„	3279
1591.	Idem van Deventer, Hulst en Nijmegen door prins MAURITS . . K.	„	3281

1591.	Bemiddeling van den Duitschen Keizer . . . . K.	DUGN.	3288
1591.	Hulp van FILIPS in den oorlog tegen Frankrijk . . . . K.	„	3289
1591.	Legpenning. . . . . K.	„	3291
1592.	Afgeslagen vredeonderhandelingen. Vz. LAT ET. . . . . Z.	„	3301
1592.	Op het innemen van Steenwijk, Ootmarssum en Koevorden. door prins MAURITS . . . . . . Z. en K.	„	3304
1592.	Idem . . . . K.	„	3309
1593.	Beleg van Geertruidenberg . . K.	„	3324
1593.	Inname van Geertruidenberg. . Z.	„	3325
1593.	Rekenpenning der Staten van Utrecht, zonder brug over het kanaal . K.	„	3326
1593.	Bekeering van HENDRIK IV. . K.	„	3328
1593.	Geweldige stormen in dit jaar . Z.	„	3329
1594.	Geweigerde vredesonderhandelingen. Z.	„	3335
1594.	Opwekking tot waakzaamheid. Kz. VVL NERE VI RTVS . . . K.	„	3337
1594.	Ontzet van Koevorden en vermeesteren van Groningen . . . . . K.	„	3338
1594.	Opnemen van 's lands geldmiddelen. Z. en K.	„	3343
1594.	Treurige staat in Brabant . . K.	„	3344
1594.	Rekenpenning. . . . . K.	„	3348
1595.	Verbond van Frankrijk met de Nederlanden . . . . K.	„	3360
1595.	Geneigdheid der Staten tot den vrede. Z. en K.	„	3363
1595.	Afbreken der vredesonderhandelingen. Z. en K.	„	3367
1595.	Krijgsbedrijven van graaf FUENTES in Frankrijk en vertrouwen op God in de Nederlanden . . . . . K.	„	3371

1595.	Moord van DOULENS	K.	DUGN.	3372
1595.	Slag bij Selvolde en Bislich. Keerz. SELVOLDIA.	K.	„	3373
1595.	Idem. Kz. SELVOLDA . . .	Z.	„	3374
1595.	Idem	K.	„	3375
1595.	Zeeland bedreigd door den Aartshertog van Oostenrijk	K.	„	3389
1596.	Bemiddeling van den duitschen Keizer afgeslagen	K.	„	3391
1596.	Ontrouw der Spanjaarden. Jaartal door roosje gescheiden. .	Z. en K.	„	3393
1596.	Idem	K.	„	3394
1596.	Op de drukkende lasten . . .	K.	„	3397
1596.	Drievoudig verbond. . .	Z. en K.	„	3398
1596.	Idem	Z. en K.	„	3400
1596.	Idem	K.	„	3402
1596.	Idem, de grond met vierkante steenen geplaveid	Z.	„	3403
1596.	Vergaan der Spaansche vloot bij Kaap Finistère, het jaartal tusschen X X	K.	„	3406
1597.	Overwinning bij Turnhout. De achterpooten der twee galopeerende paarden tusschen 2 en 4	K.	„	3412
1597.	Idem. Kz. met TOTA . . .	K.	„	3416
1597.	Idem	K.	„	3418
1597.	Idem	K.	„	3421
1597.	Rekenpenning	K.	„	3427
1598.	Terugkeer der Hollandsche schepen uit Oost-Indië	K.	„	3434
1598.	Moord van graaf VALCKENSTEIJN door MENDOCA. Kr. TRAIEC .	K.	„	3441
1598.	Idem. Kz. TRAIECTEN. . .	K.	„	3442
1598.	Dank- en bededag	K.	„	3444
1598.	Wreedheden van MENDOÇA.	Z. en K.	„	3445

1598.	Overwinning van MAURITS op MENDOÇA . . . . Z. en K.	DUGN.	3446
1598.	Idem . . . . K.	„	3449
1598.	Dood van FILIPS II, Koning van Spanje. Jaartal en tusschen het muntteeken . . . . T.	„	3459
1599.	Huwelijk van ALBERTUS en ISABELLA. K.	„	3465
1599.	Aftocht van kardinaal ANDRIES langs den Rijn. Kz. INPIVS. . . . K.	„	3468
1599.	Voordeelen door prins MAURITS behaald . . . . K.	„	3470
1599.	JOAN MAURITS neemt St. Thomas K.	„	3472
1600.	Veroveren van 't fort St. Andries door prins MAURITS . . . . Z.	„	3505
1600.	Overwinning van prins MAURITS bij Nieuwpoort. . . . . K.	„	3507
1600.	Idem . . . . K.	„	3508
1600.	Vredesvoorstellen door Spanje . K.	„	3510
1601.	Oorlogstoebereidselen in de Nederlanden. Kz. EMMERS . . . K.	„	3516
1601.	Inname van Rijnberk . . . . K.	„	3517
1601.	Benoeming van prins MAURITS tot graaf van Meurs . . . . . . Z.	„	3518
1601.	Belegering van Ostende . . . K.	„	3521
1601.	Rekenpenning . . . . K.	„	3523
1602.	Overgave van Grave aan prins MAURITS . . . . K.	„	3533
1602.	Idem . . . . K.	„	3535
1602.	Idem . . . . K.	„	3537
1602.	Verwoesting van het land van Luxemburg . . . . Z.	„	3541
1602.	Beleg van Rijnberk . . . . . K.	„	3545
1603.	Overwinning op de Spaansche vloot onder SPINOLA . . . . K.	„	3551

1603.	Poging tot ontzet van Ostende.	K.	DUGN.	3554
1603.	Ter eere van de aartshertogen.	K.	„	3556
1603.	Idem	K.	„	3558
1603.	Langdurig beleg van Ostende en ter eere van de aartshertogen . .	K.	„	3558
1603	Geveinsde vergiffenisschenking van den aartshertog	Z. en K.	„	3559
1603.	Rekenpenning van Zeeland . .	K.	„	3561
1604.	Op het winnen van Sluys . .	K.	„	3574
1604.	Idem. Kz ZE	K.	„	3579
1604.	Idem. Kz. ZEL	—	„	3580
1604.	Rekenpenning van Utrecht . .	K.	„	3583
1604.	Idem, ✣ onder het jaartal . .	K.	„	3584
1604.	Overgave van Ostende. . . .	K.	„	3585
1604.	Idem, met *ΧΡΥΣΣΕΑ ΧΑΛΚΕΙΩΝ*.	K.	„	3588
1605.	Vredesonderhandelingen. Keerzijde VIC T ORI A	K.	„	3598
1605.	Moorddadige aanslag tegen het Parlement in Engeland	K.	„	3599
1606.	Bemoediging bij de schroomvalligheid der ingezetenen . .	K. verg.	„	3611
1606.	Idem	K.	„	3614
1606.	Geneigdheid tot vrede	K.	„	3619
1607.	Vredeonderhandeling	K.	„	3620
1607.	Uitstellen van het Bestand . .	K.	„	3622
1607.	Idem	K. verg.	„	3623
1607.	Wantrouwen tegen het Bestand.	Z. en K.	„	3624
1607.	Idem	K.	„	3624
1608.	Verspreiden van spotschriften tegen het Bestand	K.	„	3632
1608.	Verantwoording van OLDEBARNEVELD	Z. en K.	„	3634
1608.	Bedriegelijkheid van 't Bestand.	Z.	„	3636
1608.	Goede verstandhouding in Friesland.	K.	„	3638

1609.	Twaalfjarig Bestand	K.	DUGN.	3642
1609.	Idem. Kz. × ZEL ❀	Z.	„	3644
1609.	Idem. Keerz. ZEEL, kroon tusschen • •	—	„	3645
1609.	Twaalfjarig Bestand.	K.	„	3647
1609.	Idem	K.	„	3648
1609.	Idem	K.	„	3649
1609.	Idem	Z.	„	3651
1609.	Milddadigheid der Aartshertogen.	K.	„	3658
1609.	Legpenning van Maastricht . .	K.	„	3661
1610.	Rechtvaardigheid en godsvrucht der aartshertogen	K.	„	3664
1610.	Moord op HENDRIK IV . . .	Z.	„	3665
1611.	Tot lof der aartshertogen. . .	K.	„	3670
1612.	Eendracht der Nederlandsche gewesten	K. verg.	„	3674
1612.	Onlusten te Utrecht . .	K. verg.	„	3681
1613.	Stillen der onlusten te Utrecht.	K.	„	3689
1613.	Idem	Z. en K.	„	3690
1613.	Kerkelijke beroeringen. . . .	K.	„	3693
1613.	Godsdiensttwisten te Aken . .	K.	„	3697
1614.	Op het dubbel rechtsgebied van Maastricht	K.	„	3707
1614.	Standvastigheid der aartshertogen.	K.	„	3709
1615.	Rekenpenning van Brabant	Z. en K.	„	3714
1615.	Op den voorspoed der Nederlanders.	K.	„	3716
1615.	Idem, te Antwerpen geslagen .	K.	„	3717
1616.	Voordeel in de beide Indiën. .	K.	„	3722
1616.	Krijgsbedrijven in Gulikerland .	K.	„	3726
1616.	Krijgstochten in Gulikerland. Keerz. COMP EN BRA	K.	„	3727
1617.	Eeuwfeest der Reformatie. Vóór het muntteeken •	K.	„	3733
1617.	Idem	K.	„	3737
1619.	Onlusten in Oostenrijk. . . .	K.	„	3755

1619.	Rekenpenning van Brabant . .	K.	DUGN.	3758
1620.	Onderstand aan de onroomsche vorsten	K.	„	3764
1620.	Uitwisseling van krijgsgevangenen door SPINOLA	K.	„	3766
1620.	Aansporing tot eendracht. Keerz. FRIS.	K.	„	3772
1620.	FILIPS IV, Koning van Spanje .	K.	„	3789
1622.	Opheffing beleg Bergen-op-Zoom, binnenrand aan beide zijden . .	K.	„	3796
1623.	Legpenning	K.	„	3803
1624.	Standvastigheid van FILIPS IV .	K.	„	3810
1625.	Inname van Breda	K.	„	3815
1625.	Rekenpenning van Brabant . .	K.	„	3817
1625.	Idem, met wapen van QUESNOY.	K.	„	3819
1626.	Mislukte aanval op Hulster-Ambacht door prins FREDERIK HENDRIK.	K.	„	3826
1626.	Tegenspoed van de Nederlanders. Vr. VSQVEQVO	K.	„	3827
1627.	Legpenning van den familie VAN DEN WINCKEL	K.	„	3838
1628.	Hulp verleend door Duitsche troepen aan Spanje	K.	„	3842
1629.	Inname van 's-Hertogenbosch .	K.	„	3851
1630.	Tegenspoed in de zuidelijke Nederlanden. Vz. RE-X	K.	„	3853
1630.	Verwachte komst van FILIPS IV in de Nederlanden	K.	„	3855
1631.	Zeeslag tegen admiraal PATER. Kz. muntteeken van Antwerpen . .	K.	„	3869
1632.	Godsvrucht van FILIPS IV . .	K.	„	3877
1634.	Opheffing beleg van Breda . .	K.	„	3887
1637.	Verbond van Frankrijk, Oostenrijk en de Vereenigde Gewesten tegen Spanje	K.	„	3915

1638.	Voorspoed der Spanjaarden . .	K.	DUGN.	3929
1639.	Verlangen naar vrede	K.	„	3939
1639.	Voorspoed der Spanjaarden in de Nederlanden	K.	„	3940
1642.	Opwekking tot waakzaamheid. Kz. wapen van ADRIEN DE BAUSELE .	K.	„	3969
1642.	Idem. Kz. wapen van PHILIPPE VAN DER STEGEN	K.	„	3970
1642.	Standvastigheid en voorzichtigheid van FILIPS IV	K.	„	3985
1644.	Rekenpenning.	K.	„	3986
1645.	Idem van Zeeland	K.	V. O.	1247
1645.	Vertrouwen op FILIPS IV . .	K.	DUGN.	3998
1646.	Rekenpenning.	K.	„	4002
1646.	Idem, jaartal niet gescheiden .	K.	„	4003
1646.	Idem van Walcheren	K.	„	4004
1647.	Onderhandelingen met Spanje. Muntteeken van Middelburg op beide zijden	K.	„	4008
1647.	Onzekere uitslag der onderhandelingen te Munster . . .	Z. en K.	„	4010
1648.	Vrede van Munster.	K.	„	4021
1649.	Vredesonderhandelingen van Frankrijk met Spanje	K.	„	4027
1649.	Legpenning, wapen der familie VAN DER NOOT	K.	„	4033
1650.	Idem, wapen der familie VAN DER HEEK	K.	„	4034
1650.	Tweede huwelijk van FILIPS IV met MARIA ANNA VAN OOSTENRIJK.	K.	„	4035
1651.	Aangeboden bemiddeling der Staten aan Frankrijk en Spanje . . .	K.	„	4040
1652.	Verleende onderstand van Spanje tegen den kardinaal MAZARIN .	K.	„	4044
1653.	Inname van Duinkerken . . .	K.	„	4050

1653.	Legpenning, wapen der familie VAN DER HAGEN	K.	DUGN. 4052
1655.	Bevrijding van Quesnoy . . .	K.	„ 4065
1655.	Geweigerde vrede	K.	„ 4074
1655.	Rekenpenning	K.	„ 4076
1656.	Idem van Zeeland	K.	„ 4097
1657.	Bevrijding van Valenciennes. Voorz. RECV PERASTI	K.	„ 4108
1658.	Geheime verstandhouding van FILIPS IV met de Fransche aanvoerders.	K.	„ 4120
1658.	Hulp der vereenigde Gewesten aan Denemarken	K.	„ 4125
1659.	Wapenstilstand tusschen Frankrijk en Spanje	K.	„ 4134
1660.	Vrede tusschen Frankrijk en Spanje.	K.	„ 4159
1661.	Geboorte van den spaanschen prins KAREL	K.	„ 4174
1661.	Amerfoortsche kei	K.	„ 4178
1661.	Legpenning met wapen van de familie BROECKHOVEN.	K.	„ 4181
1662.	Verbond der vereenigde gewesten met Engeland en Frankrijk . .	K.	„ 4185
1663.	Legpenning voor de rekenkamer van Brussel	K.	„ 4194
1664.	Verbond tusschen Spanje en Oostenrijk	K.	„ 4204
1664.	Huwelijk van keizer LEOPOLD van Oostenrijk met MARGARETHA THERESIA van Spanje	T.	„ 4205
1664.	Ter eere van FRANÇOIS DE MOURA, gouverneur van Namen . . .	K.	„ 4206
1664.	Spotpenning, Amerfoortsche kei	K.	„ 4209
1666.	KAREL II, koning van Spanje. Vz. HI . SP	K.	„ 4231

1667.	Legpenning, met wapen van de familie VAN DER HAEGHE . . K.	DUGN.	4244
1667.	Belasting op de haardsteden. . Z.	„	4251
1668.	Pest te Brussel . . . . K.	„	4258
1671.	Legpenning, met wapen van de familie VAN ELSHOUT . . . . K.	„	4288
1671.	Vredelievende gezindheid van Nederland . . . . K.	„	4289
1671.	Legpenning van JEAN BRUININCX, thesaurier generaal . . . . . K.	„	4290
1678.	Idem van de familie HEIJMANS. Kz. ÆRARY . . . . K.	„	4405
1679.	Idem van de familie VAN DE WAUVERE . . . . K.	„	4411
1681.	Idem van de familie ROOSE . . K.	„	4464
1683.	Idem van de familie VAN ELSHOUT. K.	„	4477
1687.	Idem idem. Vz. DESPICIT . . K.	„	4534
1697.	Idem van de familie DE LEEUW. K.	„	4643
1744.	Inhuldiging van MARIA THERESIA in Brabant en Vlaanderen . . . K.	V. v L.	185
1813.	Intocht van den Souvereinen vorst te Amsterdam Jetton van STETNER. K. verz.	DIRKS	11
1840.	Inhuldiging van WILLEM II, als koning der Nederlanden . . . . Z. en k.	„	576
1849.	Idem van WILLEM III, als koning der Nederlanden . . . . Z. en k.	„	690
1901.	Oorlog tusschen Engeland en Transvaal. (Zie VAN LOON I, 275. 2). Z. en br.		

II. DRAAGPENNINGEN EN TEEKENS.

1825.	Draagpenning voor trouwen dienst voor Zee- en Landmacht . Comp.	DIRKS	252[3]
1831.	Metalen Kruis, dienstplichtig . Br.	„	447*a*
1853.	Ter eere van Onze Lieve Vrouwe van 's-Hertogenbosch . . . . K.	„	755
1894.	4e Uitvoering Ned. Gymn. Verb. z. g. Br. verg.		
1895.	Souvenir van Oud-Holland . . L.		
1898.	Industrie-optocht Alfen, Oudshoorn, Aarlanderveen. . . . . . . K.	*Inh. Penn.*	12
1898.	Middelburg. Festival en sportfeest. K. verg.	„	22
1898.	Bloemenkorso. Zwolle . . . . Br.	„	28
1898.	Draagpenning, bestemd voor de schoolkinderen hier te lande. G. br.	„	31
1898.	Draagpenning . . . . . Verz. k.	„	49
1898.	Idem, uitgereikt aan de schoolkinderen te de Wijk (Drenthe). Verz. k.	„	50
1898.	Idem voor schoolkinderen. Verz. k.	„	52
1898.	Idem, Johannesburg (Z.-A. R) met speld en oranjestrik. . . . . Br.	„	60
1898.	Idem . . . . Zilver	„	60
1898.	Idem . . . . . . Verz. tombak.	„	64
1898.	Idem . . . . Verg. k.	„	65
1898.	Idem . . . . Verg. k	„	66
1898.	Draagpenning . . . . . Verg. k.	„	67

1898.	Draagspeld	Verg. k.	*Inh. Penn.*	67
1898.	Draagpenning	Verg. k.	„	70
1898.	Idem, met ЯƎVA⅃ . . .	Verg. k.	„	72
1898.	Idem, met LAVER . . .	Verg. k.	„	73
1898.	Idem. Keerz. het dankbare Nederlandsche volk	Verg. k.	„	74
1898.	Idem	Verg. k.	„	75
1898.	Idem	Verz. k.	„	76
1898.	Idem, gedragen door de schoolkinderen te Papendrecht.	Verg. en verz. k.	„	94
1898.	Idem	Verg. en verz. k.	„	95
1898.	Idem	Verz. k.	„	98
1898.	Draagteeken van de Feestkommissie te Middelburg	Z. verg.	„	190
1898.	Draagteeken, volksfeest te Winterswijk	Z.	„	199
1898.	Doekspeld	Z.	„	212
1898.	Idem	Verg. k.	„	217
1898.	Idem	Alum.	„	219
1898.	Draagteeken, vier armig kruis .	Z.	„	222
1898.	Idem, op rozet	Z.	„	223
1900.	25-jarig verblijf van A. GRESHOFF in Brazza-ville (Fr. Congo) . . Dit draagteeken is door den Heer A. GRESHOFF persoonlijk uitgereikt aan het personeel der N. A. H. V.	Goud		
1901.	Draagpenning. Huwelijk van Hare Majesteit de Koningin met Z. K. H. Hertog HENDRIK VAN MECKLENBURG-SCHWERIN. 24½ mM. .	Verz. br.	Gedenkb.	11
1901.	Doekspeld. Idem	Z.	„	12
1901.	Draagpenning. Idem. 17½ mM.	Z.	„	13
1901.	Persinsigne. Idem	Verz.	„	35
1901.	Draagpenning. Idem. 32 mM. .	Z.	„	51
1902.	Idem. Ter eere van L. BOTHA	Verz. k.		

1902. Draagpenning. Ter eere van CHR. R. DE WET . . . . . . Verz. br.
1902. Idem. Ter eere van K. DE LA REIJ. Verz. br.
1902. Idem. Herinnering begrafenis van P. S. J. KRUGER te Pretoria . Br.
z. j. Idem. Bébé . . . . . Verz. br.
z. j. Idem. Onze Lieve Vrouwe van Uden. . . . . K.
z. j. Idem voor tien jaren trouwen dienst. Br.
± 1780. Zilveren koppelplaat van het Engelsche leger.
Afgietsel zegel gouden Bul van 1356.

III. VROEDSCHAPSPENNINGEN.

1573. Alkmaar. Vroedschapspenning. Z. v. LOON. I. 137
z. j. Leeuwarden. Electie of regeeringspenning . . . . Z. V. v. LOON 650
z. j. Idem . . . . Z. „ 651
z. j. Idem . . . . Z. „ 652
z. j. Idem . . . . Z. „ 653

IV. HISTORIE-PENNINGEN.

1592. De Staten weigeren vredesonderhandelingen met den Keizer. 53 mM. Z. verg. v. LOON I 428 1
1697. Vrede van Rijswijk, z.g. Muider-loterijpenning. Vz. links I. L. F. 20 mM. Z. „ IV. 190.2

1697. Vrede van Rijswijk, z.g Muider-loterijpenning. Kz. het vogeltje achter het beeld der Barmhartigheid. 20 mM. Z. v. LOON IV. 190.2

1747. Op de verheffing van prins W. C. H. FRISO tot Stadhouder. 45 mM. K. V. v. LOON 232

1747. Idem, 45 mM. . . . . K. „ 239

1766. Prins WILLEM V, erfstadhouder. 44 mM. . . . . K. „ 387

1769. CAREL ALEXANDER VAN LOTHARINGEN, vijf-en-twintig jaar gouverneur van Brussel. 30 mM.

1773. Tweede eeuwfeest van de verlossing van Alkmaar. 28 mM. . . . Z „ 484

1778. Aanvang van het jaar. 34 mM. Z. „

1793. Inwijding der kerk van de Hersteld Luthersche Gemeente te Amsterdam. 39 mM. (ruiling). . . . . Z. „ 811

1795. Omwenteling te Amsterdam, 4 Maart 1795. 39 mM. . . . . . . Z. „ 829

1803. Vijf en twintig-jarig bestaan der Societeit „de Oeconomische Tak" te Haarlem. 39 mM. . . . . . Z. „ 886

1806. Dood van JAN NIEUWENHUIJZEN, stichter der Maatschappij „Tot Nut van 't Algemeen". 39 mM. . . Br. „ 894

1814. Strooipenning bij de inhuldiging van den Prins VAN ORANJE tot Souvereinen vorst der Vereenigde Nederlanden te Amsterdam. 23 mM. K. DIRKS 23

1814. Beleg van Naarden. Hulde van de Hoofdcommissie. Op naam: W. VEENHUIJZEN. 29 mM. . . . . . Z. „ 25

1815. Slag bij Waterloo, 18 Juni 1815. Engelsche penning. 25 mM, K. verz. „ 47

1815.	Inhuldiging van WILLEM I als Koning der Nederlanden te Brussel. 46 mM. (ruiling). . . . . Br.	DIRKS	61
1823.	Vierde eeuwfeest van de uitvinding der boekdrukkunst, te Haarlem gevierd. 36 mM. . . . . Z.	„	215
1830.	Wijsheid van WILLEM I. 50 mM. Br.	„	344
1832.	Vijftig-jarig bestaan van het Werkhuis te Amsterdam. 43 mM. . Br.	„	460
1834.	Op het vijftig-jarig bestaan van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen . . . . Br.	„	496
1834.	Op het tweehonderd-jarig bestaan van het Seminarium der Remonstranten te Amsterdam. 45 mM. (ruiling). Br.	„	499
1837.	Overlijden van H. M. de Koningin der Nederlanden. 41 mM. . . Z.	„	531
1837.	Idem (ruiling). . . . . . . Br.	„	531
1838.	Op de invoering der nieuwe Nederlandsche wetgeving. 64 mM. (ruiling). Br.	„	539
1838.	Ramp van Woerden na vijf en twintig jaar herdacht. 38 mM. (ruiling). Br.	„	542
1840.	Strooipenning bij de inhuldiging van koning WILLEM II te Amsterdam. 23 mM. . . . . Z.	„	576
1840.	Oprichting ruiterstandbeeld ter eere van prins WILLEM I te 's-Gravenhage. 68 mM. . . . . . . Br.	„	639
1845.	Opening en inwijding der nieuwe beurs te Amsterdam. 47 mM. . Br.	„	642
1849.	Strooipenning bij de inhuldiging van WILLEM III als Koning der Nederlanden. 23 mM. (ruiling). Z. en br.	„	690

1852.	Onthulling standbeeld van REMBRANDT VAN RHIJN te Amsterdam, 27 Mei 1852. 27 mM. . . . T.	DIRKS	730
1853.	Bezoek van koning WILLEM III te Utrecht. 28 mM. . . . . . Br.	„	748
1860.	Overlijden van E. W. DAM VAN ISSELT. 62 mM. . . . . . Br.	„	822
1860.	Overlijden van H. J. W. VAN AKEN, burgemeester van Maastricht. 62 mM. Br.	„	825
1862.	Nederlandsch Taal- en Letterkundig Kongres te Brugge. 50 mM. . Br.	„	879
1863.	Halve eeuwfeest van Neerlands onafhankelijkheid gevierd. 37 mM. T.	„	908
1863.	Idem idem. 34 mM. . . . . T.	„	909
1866.	Nederlandsche Weerbaarheidsbond opgericht. 54 mM. . . . . Br.	ZWIERZINA	72
1872.	Derde eeuwfeest van Neerlands onafhankelijkheid. 30 mM. . . K. verg.	„	212
1872.	Idem, 50 mM. . . . . . . Br.	„	213
1872.	Idem, 25 mM. . . . . . . Br.	„	217
1872.	Idem, te Neuzen gevierd, met oog. 32 mM. . . . . Br.	„	221
1873.	Derde eeuwfeest van de verlossing van Alkmaar. 37 mM. . . . Z.	„	273
1874.	Vijf en twintig-jarige regeering van Z. M. Koning WILLEM III. 21 mM. K. verz.	„	297
1878.	Vijf en twintig-jarig huwelijk van LEOPOLD II en MARIA HENRIETTE van België. 23 mM. . . . . K.		
1876.	Opening van het Noordzeekanaal. 26 mM. . . . . K. verz.	„	396
1881.	Maskerade der Utrechtsche Studenten. 44 mM. . . . . Br.	„	542

1883. Internationale koloniale en uitvoer-
handel-tentoonstelling. 51 mM. L. ZWIERZINA 591

1885. Ter eere van Dr. P. J. H. CUYPERS,
bouwmeester van het Rijksmuseum
te Amsterdam. 50 mM. . . . Br. „ 653

1885. Zevende eeuwfeest der stichting van
's-Hertogenbosch. 28 mM. . . T. „ 655

1887. Zeventigste verjaardag van Z. M.
Koning WILLEM III. 40 mM. . Br. „ 707

1888. Vijftig-jarig bestaan van het genoot-
schap „Natura Artis Magistra", te
Amsterdam. 43 mM. . . . . Br. „ 782

1895. Mr. G. N. DE STOPPELAAR, 70 jaar.
Hulde van Middelburg's ingezetenen.
59 mM. . . . . Br. „ 1152

1895. De Koninginnen bezoeken Limburg.
42 mM. . . . . . . Br. verz. „ 1169

1896. Vijf en twintig-jarige echtvereeniging
van J. P. M. MENGER en J. M. VAN
HAAGEN. 59 mM. . . . . . Br. „ 1237

1896. Jr. Mr. J. B. A. J. M. VERHEIJEN,
50 jaar lid der Ridderschap van
Noord-Brabant. 50 mM. . . . Br. „ 1241

1897. Vijftig-jarige echtvereeniging van
A. F. J. INGENHOUSZ en M. A. W.
HOLLINGERUS-PIJPERS. 40 mM. Br. „ 1265

1897. Burgemeesters van Noord-Holland aan
Jhr. Mr. J. W. M. SCHORER. 76 mM.
Aangeboden 16 Okt. 1897 . . Br. „ 1305

Inhuldiging van H. M. Wilhelmina als Koningin der Nederlanden.

1898.	Strooipenning. 24 mM. . . G. br.	*Inh. Penn.*	3
1898.	Koninginne-penning. 60 mM. Geschenk van H. M. de Koningin. Z. en br.	„	4
1898.	Gedenkplaat. 101 × 75 mM. . Br.	„	5
1898.	Kroningsfeesten te Koetei. $20\frac{1}{2}$ mM. Br. verz.	„	19
1898.	Idem. Prijspenning. 29 mM. Br. verz.	„	20
1898.	Bloemenkorso Semarang. 23 mM. Br.	„	23
1898.	Amsterdam. 2^e H. B. S. met 3-jarigen kursus. 25 mM. . . . . Br. verz.	„	29
1898.	Gedenkpenning. Proef in lood. 20 mM. L.	„	68
1898.	Idem. 19 mM. . . . . L.	„	68
1898.	Idem. 27 „ . . . . L.	„	71
1898.	Idem. 72 „ . . . . K. verz.	„	72
1898.	Idem. 62 „ . . . . dito	„	80
1898.	Idem. 29 „ . . . . . dito	„	81
1898.	Idem. 40 „ . . . . dito	„	83
1898.	Idem. 34 „ . . . . dito	„	84
1898.	Idem. 29 „ . . . . dito	„	85
1898.	Idem. 22 „ . . . . dito	„	86
1898.	Idem. (ruitvormig) 21 mM. dito	„	87
1898.	Idem. 21 mM. . . . . dito	„	89
1898.	Idem. $15\frac{1}{2}$ mM. . . . dito	„	91
1898.	Idem. Wienecke 27 cM. . Z. en Br.	„	112
1898.	Prijspenning. 40 mM. . . K. verz.	„	171
1898.	Idem. 34 mM. . . . . dito	„	172
1898.	Reklame-penning. Hollandia-bron te Haarlem. 64 mM. Verg. en verz. papier	„	243

1898. Overlijden van TH. M. ROEST, 1sten Voorzitter van het Ned. Gen. voor Munt en Penningk. 53 mM. (Uitgave van het Genootschap, . . Z. en br.

1898. Jhr. OTTO REUCHLIN, 25 jaar Direkteur der Holland-Amerikalijn. 98 mM. Br.

1900. Hulde aan Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS, 25 jaar referendaris. 66 mM. Br.

1900. Ter eere van Jhr. C. H. A. VAN DER WYCK, oud Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië. 68 mM. . . . . Br.

1900. Geschiedkundige tentoonstelling van het Nederlandsche zeewezen. 50 mM. Br.

1900. H. M. de Koningin bezoekt Utrecht. 53 mM. . . . . Br.

1901. Aanvang der werkzaamheden tot aanleg van een visschershaven te Scheveningen. Aangeboden aan ministers LELY en ELAND. 53 mM. . . Br.

1901. Opening der nieuwe Studenten-Societeit te Utrecht. 50 mM. . . . Br.

1901. Vijftig-jarig bestaan van het gezelschap „Utrecht's Brandweer". 50 mM. Br.

1901. Als voren. Hulde van Assuradeuren. 50 mM. . . . . Br.

1901. Huwelijk van H. M. de Koningin met Z. K. H. Hertog HENDRIK VAN MECKLENBURG-SCHWERIN. 29 mM. Br. verz. Gedenkboek 1

1901. Idem. 60 mM. . . . . . . Br. „ 8

1901. Idem. $42^1/_2$ mM. . . . . . Br. „ 9

1901. Huwelijk van H. M. de Koningin met Z. K. H. Hertog HENDRIK VAN MECKLENBURG-SCHWERIN. 25 mM. Br. Gedenkb. 10
1901. Idem. (Plakket) . . . . . . T. „ 24
1901. Idem. 50 cM. . . . . . . Br. „ 29
1901. Hulde aan Mr. S. A. VENING MEINISZ, oud-burgemeester van Amsterdam. 60 mM. . . . . Br.
1902. Ter eere van C. E. RUMPHIUS, beroemd kruidkundige. 30 mM. (Met 't jaartal 1628) . . . . . . Br.
1902. Prijspenning Schietvereeniging Rotterdam. Kz. oningevuld. 30 mM. Z.
1902. Derde eeuwfeest van het verleenen van oktrooi aan de Vereenigde Oost-Indische Compagnie. 66 mM. . Br.
1903. Plakket Ned.-Belg. Vereeniging van de vrienden der medaille als kunstwerk. . . . . Br.
1904. De Vereeniging tot bevordering van Vreemdelingenverkeer te Alfen aan de leden van het Kon. Ned. Gen. voor Munt- en Penningkunde. 52 mM. Br.
1904. Hulde der Ned.-Belg. Vereeniging aan H. M. de Koningin-Moeder ter herdenking aan Haar 25-jarig verblijf in de Nederlanden. 50 × 41 mM. Br.
1904. De Staten van Noordbrabant aan H. M. de Koningin. Opening der nieuwe Maasmonding. 59 mM. Br.
1904. Hulde aan Mejuffrouw M. G. A. DE MAN, 25 jaar numismate. . . Br.
1904. Huwelijk van Jhr. Mr. F. BEELAERTS VAN BLOKLAND en Jonkvr. M. A. SNOECK. 30 Mei 1905. 28½ mM. Br.

1905. 50-jarig bestaan der Normaal-Schietschool. 39 mM. . . . . . . Br.

z. j. Prijspenning Kon. Scherpschutters-Vereeniging. 35 mM. . . . . Br.

V. HISTORIE-PENNINGEN (BUITENLAND).

1779. MARIA THERESIA. Inwijding van het Paleis van Justitie te Brussel. 33 mM. Br.

1785. LODEWIJK XVI. Belooningspenning aan J. CHRÉTIEN, 42 mM. . . Br.

1786. Terugkeer van MARIA CHRISTINA VAN OOSTENRIJK en ALBERTUS CASIMIR VAN SAKSEN-TESCHEN in de Oostenrijksche Nederlanden. 34 mM. . Br.

1793. Onthoofding van MARIE ANTOINETTE, Koningin van Frankrijk. 30 mM. Br.

z. j. Salvator-medaille van Weenen, voor verdienste ten algemeene nutte. 17.2 Gram. 46 mM. . . . . . Goud

1897. Tentoonstelling te Brussel. 38 mM. Alum.

1897. Idem. 43 mM. . . . . . . T.

1897. 50-jarig bestaan der Société centrale protestante d'Évangélisation, gesticht te Parijs. 1847. 50 mM. . . Br.

1898. Transvaalpenning. 27 mM. Z. en Br.

1900. Vierde eeuwfeest, ontdekking van Brazilië. 58 mM. . . . . . Z.

1900. Huwelijk van E. G. VALERIE VAN BEIEREN met prins ALBERT VAN BELGIË. 50 × 62 mM. . . . Br.

1900. Hulde aan EUGÈNE SOIL. 45 mM. Br. verz.

1900. Hulde aan graaf C. DE NEDONCHEL. 45 mM. . . . . Br. verz.
1904. Hulde aan E. VAN DEN BROECK, numismaat. 50 mM. . . . . Br.
1905. Tentoonstelling te Luik. 30 mM. K. verz.

VI. BELASTINGPENNINGEN.

1881.	Amsterdam.	Hondenbelasting.	K.
1885.	„	„	„
1890.	„	„	„
1893.	Gorinchem.	„	„
1895.	„	„	„
1896.	„	„	„
1897.	„	„	„
1899.	's-Gravenhage.	„	„
1900.	„	„	„
1880.	Haarlem.	„	„
1881.	„	„	„
1882.	„	„	„
1883.	„	„	„
1885.	„	„	„
1886.	„	„	„
1887.	„	„	„
1888.	„	„	„
1882.	's-Hertogenbosch.	„	„
1894.	„	„	„
1899.	„	„	„
1901.	„	„	„
1902.	„	„	„

VII. ARMENPENNINGEN.

z. j. Alkmaar. Armenpenning (groote). K. M. v. H. 82. 142
1574. Leiden. St. Catrijne Gasthuis. Noodmunt van vier penningen . . K. „ 174. 319
z. j. Idem. Armenpenning (Doopsgezinde Gemeente).
1758. Idem. Penning voor behoeftigen (Waalsche Gemeente). . . . K. „ 142. 318

VIII. BRANDSPUITPENNINGEN ENZ.

z. j. Amsterdam. Zonder Zon op de voorzijde . . . . K. M. v. H. 73. 120
„ Alkmaar . . . . K.
„ Hillegom . . . . K.
„ 's-Hertogenbosch. Blickwerkersgilt. K.
„ Antwerpen. Adrespenning, FELIX GOEMANS, Hoedenfabrikant. . K.

AFDEELING B.

MUNTEN.

Frankische rijk:

Tiers de sol d'or, barbaarsch hoofd. G. 1.3 gr. . verg. V. D. CHIJS. I. 13

814—840. LODEWIJK DE VROOME, Denier,
vz. ✠ HLVDOVICVS IIP grieksch kruis met vier punten,
kz. ✠ PISTIΛHΛ RELIGIO, Christentempel . . . . GARIEL XLIII. 4

814—840.	LODEWIJK DE VROOME, Denier, te Wijk bij Duurstede geslagen. . Verg.	V. D. CHIJS	XIII, 8-15
	Karolingers:		
840—855.	LOTHARIUS. Denarius van Duurstede	„	XV. 10
	Duitsche Keizers:		
1002—1024.	HENDRIK II, Denier van Deventer, met de hand .	„	XVI, 5
1002—1024.	Idem, te Deventer geslagen	„	„ 9
1024—1039.	Idem.	„	„ 5
1212—1250.	FREDERIK II, Denier van Nijmegen	„	XIX, 2
	Graafschap Holland:		
1122—1157.	DIRK VI, Denier. Verg.	„	„ I.I
1157—1190.	FLORIS III, Denier . .	„	„ I.I
1157—1190.	Idem.	„	„ I.2
1203—1222.	WILLEM I, Denier, met HOLLANDIA * (aankoop)	„	XXXVI, 7
1266—1296.	FLORIS V, Denier van Dordrecht	„	III, 8
1296—1299.	JAN I, idem	„	IV, 2
1296—1299.	Idem.	„	„ 3
1296—1299.	Idem.	„	„ 3
1345—1389.	WILLEM V, Gouden schild of klinkert, 3 gram, gevonden te Loerbeek bij Zeddam. . . . . , . .	„	V, 4
1345—1389.	Idem, Botdrager of 2 groot	„	„ 9
1345—1389.	Idem, Leeuwengroot, met × MONETA × . . .	„	VI, 18
1389—1404.	ALBRECHT VAN BEIEREN. Groot, gebroken. . . .	„	VII, 5



1433—1467.	FILIPS I, de Goede, 1/8 stuiver of 1/4 groot. Kz. . in het kruis, in plaats van roos	V.D. CHIJS, XIV,	15
1433—1467.	Idem, 1/8 stuiver. . . .	„ „	14
1477—1482.	MARIA VAN BOURGONDIË, 1482. Vuurijzer (gebroken)	„ XVI,	14
1482—1496.	MAXIMILIAAN en FILIPS, 1489. Dubbele griffoen. .	„ XVIII,	22
1482—1496.	Idem. 1/2 Groot	„ XX,	44
1482—1496.	Idem. 1/4 Vierlander . .		
1494—1506.	FILIPS II, de Schoone, 1499. Stuiver	„ XXIII,	37
1494—1506.	Idem.	„ XXIV,	45
1494—1506.	Idem.		
1494—1506.	Idem. 1/2 Groot		
1506—1515.	KAREL II, minderjarig, 1/2 Stuiver.	„ XXIV,	9
1515—1555.	KAREL V, Gouden reaal, kz. TVOS: 5.25 gr. . .	„ XXV,	4
1515—1555.	Idem, Drie mijtstuk . .	„ XXVIII,	36
1555—1581.	FILIPS III, 1/2 gouden reaal 3.4 gr.	„ XXVIII,	4
1555—1581.	Idem. 1/5 filipsdaalder . .	„ XXXI,	31
z. j.	Idem. Duit	„ XXXIV,	76
z. j.	Idem. Duit	„ XXXIV,	76
1570.	Idem. Oort	„ XXXV,	78
1574?	Idem. Duit	„ XXXIV,	70
1574.	Idem. Oort	„ XXXV,	80
1578.	Idem. Oort	VERKADE,	57.1
z. j.	Idem. Dubbele duit. . .	„	57.3
	Holland (provincie der Republiek):		
1578.	Halve leeuwendaalder, met MOVETVR X ✿ X .	„	48.4

1586.	Reaal van 50 stuivers	VERKADE	43.4
1601.	Roosschelling	„	55.1
1606.	Tien stuiver	„	54.5
1626.	Duit, besleten	„	57.5
1626.	Idem.	„	57.5
1671.	Dukaton met randschrift (aankoop).	„	41.3
1677.	Dubbele stuiver	„	56.4
1680.	Provinciale driegulden (aankoop)	„	50.1
1680.	Idem.	„	50.1
1680.	Idem.	„	51.1
1681.	Provinciale twee gulden . . .	„	51.2
1681.	Provinciale gulden, met C. I. .	„	51.4
1684.	Leeuwendaalder	„	49.4
1687.	Provinciale twee gulden . . .	„	51.2
1702.	Duit, de 2 lager	„	57.6
1702.	Duit met rouwband	„	57.7
1702.	Idem.	„	56.7
1707.	Dubbele stuiver, afslag in koper.	„	56.4
1710.	Duit	„	57.6
1717.	Idem.	„	57.6
1721.	Idem.	„	57.6
1723.	Dubbele stuiver. Punt achter DIA hooger	„	56.4
1723.	Duit	„	57.6
1738.	Stuiver	„	56.6
1738.	Idem.	„	56.6
1738.	Idem.	„	56.6
1739.	Idem.	„	56 6
1739.	Duit	„	57.6
1739.	Idem	„	57.6
1749.	Nederlandsche halve gulden. .	„	54.2
1749.	Idem.	„	54.2
1751.	Idem, met bloemrand	„	54.2

1751.	Nederlandsche halve gulden. .	VERKADE	54.2
1754.	Dubbele stuiver	„	56.4
1754.	Duit.	„	57.6
1759.	Een vierde nederlandsche gulden	„	54.3
1759.	Idem.	„	54.3
1764.	Stuiver	„	56.6
1769.	Duit.	„	57.6
1780.	Idem.	„	57.6
1780.	Idem.	„	57.6
1791.	Dubbele stuiver	„	56.4
1791.	Nederlandsche gulden. 1 G. .	„	51.3
	Holland (Steden):		
z. j.	Gorkum. Oórt	„	58.3
	Provincie **Zeeland**:		
1602.	Stuiver	„	93.6
1602.	Oortje	„	95.4
1605.	Idem	„	95.4
1609.	Idem	„	95.4
1614.	Dubbele stuiver, de 4 hooger .	„	94.1
1619.	Idem.	„	94.1
1623.	Leeuwendaalder (aankoop) . .	„	88.1
1626.	Oortje	„	95.4
1642.	Duit	„	95.6
z. j.	Oort, met CO, te Antwerpen geslagen. . . . . Verg.	„	95.1
z. j.	Idem, met COM.	„	95.1
z. j.	Idem, met C. ZEL.	„	95.2
1669.	Oort	„	95.4
1672.	Hoedjesschelling	„	93.1
1681.	Duit	„	95.7
1683.	Hoedjesschelling	„	93.1
1683.	Duit	„	95.7
1684.	Idem.	„	95.7

1684.	Duit, met ZEELANIÆ, cijfers 84 dichter bijeen. . Verg.	VERKADE	95.7
1684.	Idem. . . . . Verg.	„	97.7
1685.	Duit, met ZEELANDIA . .	„	95.7
1689.	Tien-schellingstuk	„	90.4
1689.	Duit	„	95.7
1694.	Nederlandsche rijksdaalder, zonder binnenrand (aankoop). .	„	468
1694.	Idem en met CESCUN (aankoop)	„	470
1699.	Hoedjesschelling.	„	93.1
1714.	Duit.	„	95.8
1714.	Idem.	„	95.8
1725.	Idem.	„	95.8
1727.	Hoedjesschelling (aankoop) . .	„	93.3
1730.	Idem.	„	93.3
1736.	Duit	„	96.2
1739.	Stuiver	„	94.8
1740.	Duit	„	96.2
1741.	Idem.	„	96.1
1747.	Idem.	„	96.2
1750.	Scheepjesschelling, piedfort . .	„	93.4
1751.	Dukaton (aankoop).	„	82.1
1754.	Duit, met EMENTOR . . .	„	96.3
1760.	Duit	„	96.5
1762.	Stuiver	„	94.8
1767.	Dukaton (aankoop).	„	82.1
1767.	Duit	„	96.5
1768.	Idem.	„	96.5
1770.	Scheepjesschelling	„	93.4
1776.	Duit	„	96.5
1780.	Scheepjesschelling	„	93.4
1780.	Duit	„	96.5
1784.	Idem	„	96.5
1785.	Idem	„	96.5

1790.	Halve dukaton (aankoop) . .	VERKADE	82.2
1790.	Duit.	„	96.5
1792.	Halve dukaton (aankoop) . .	„	82.2
1794.	Duit. . . . . , . .	„	96.6
1797.	Idem.	„	96.6
	Provincie Westfriesland:		
1593.	Stuiver	„	73.2
1595.	Stooter.	„	62.4
1601.	Roosschelling.	„	71.4
1616.	Duit.	„	75.6
1658.	Idem, wapens der 3 steden. .	„	75.8
1658.	Idem.	„	75.7
1662.	Halve dukaton (aankoop). . .	„	61.2
1663.	Duit.	„	57.7
1673.	Dukaton, te Enkhuizen geslagen. Zonder randschrift. (Aankoop)	„	62.3
1673.	Stuiver, te Enkhuizen geslagen.	„	74.2
1676.	Nederlandsche rijksdaalder (aankoop)	„	65.3
1676.	Scheepjesschelling	„	72.3
1676.	Dubbele stuiver	„	74.5
1676.	Stuiver	„	74.6
1677.	Nederlandsche rijksdaalder (aankoop)	„	65.3
1677.	Scheepjesschelling	„	72.4
1678.	Idem.	„	72.4
1678.	Dubbele stuiver.	„	74.7
1702.	Duit, 't jaartal tusschen punten	„	76.1
1707.	Idem.	„	76.1
1716.	Scheepjesschelling, piedfort ▭	„	390.
1720.	Duit.	„	76.4
1722.	Idem	„	76.4
1724.	Scheepjesschelling, Uniewapen .		
1738.	Stuiver, afslag in goud. 1.7 gr.	„	75.3
1738.	Stuiver	„	75.3

1739.	Duit	VERKADE	76.4
1741.	Idem, afslag in zilver	„	76.5
1741.	Idem. . . , ...	„	76.5
1754.	Idem.	„	76.2
1761.	Idem.	„	76.6
1765.	Idem.	„	76.6
1768.	Halve dukaton (aankoop) . .	„	62.2
1769.	Duit	„	76.6
1772.	Halve dukaton (aankoop) . .	„	62.2
1774.	Idem (aankoop)	„	62.2
1780.	Duit	„	76.7
1785.	Halve dukaton (aankoop) . .	„	62.2
1787.	Dubbele stuiver	„	75.4
1790.	Idem.	„	75.4

Bisdom Utrecht:

1215—1226.	OTTO VAN DER LIPPE of OTTO II, Denier . . .	V. D. CHIJS,	VIII, 1
1236—1249.	OTTO VAN HOLLAND of OTTO III	„	„ 3
1227—1235.	WILLEBRAND VAN OLDENBURG, Denier en obool	„	„ 2-4
1227—1235.	Idem, Denier.	„	„ 4
1250—1267.	HENDRIK VAN VIANDEN, Denier, te Utrecht geslagen	„	IX, 12
1250—1267.	Idem.	„	XXVIII.
1267—1282.	JAN VAN NASSAU, Denier	„	IX.
1364—1371.	JAN VAN VERNEBURG, 1/2 groot van Zwolle. Vergelijk *Kat.* M. VAN CLEEFF, No. 762.		
1455—1496.	DAVID VAN BOURGONDIË, Mijt ?	„	XX, 53

Provincie Utrecht:

1625.	Duit	VERKADE	116.2
1626.	Idem.	„	116.2
z. j.	Idem.		
1637.	Idem.	„	116.2
1639.	Idem.	„	116.2
1665.	Stuiver	„	114.7
1682.	Provinciale halve gulden . . .	„	110.5
1758.	Een vierde nederlandsche gulden	„	111.6
1759.	Idem.	„	111.6
1762.	Halve dukaton met bloemrand.	„	100.4
1763.	Halve nederlandsche rijksdaalder	„	106.2
1785.	Dubbele stuiver	„	115.2.
1786.	Scheepjesschelling	„	113.4
1794.	Nederlandsche drie gulden. 3 GL.	„	111.1
1794.	Nederlandsche gulden	„	111.2
1808.	Rijksdaalder	„	106.1

Stad Utrecht:

16 .	Duit	„	116 4
1657.	Idem.	„	116.4
1658.	Idem.	„	116.4
1663.	Idem.	„	116 4
1666.	Idem.	„	116.4
1667.	Idem.	„	116.4
1670.	Idem.	„	116 4
1710.	Idem.	„	116.5
1717.	Idem.	„	116.5
1722.	Idem.	„	116.5
1723.	Idem.	„	116.5
1739.	Idem.	„	116.6
1754.	Idem.	„	111.6
z. j.	Idem, nabootsing van Reckheim	„	648d
1755.	Idem.	„	116.6
1763.	Idem.	„	116.6

1766.	Duit	VERKADE	116.6
1768.	Idem.	„	116.6
1783.	Idem.	„	116.6
1784.	Idem	„	116.6
1786.	Idem.	„	116.6
1787.	Idem.	„	116.6
1788.	Idem.	„	116 6
1789.	Idem.	„	116.6
1790.	Idem.	„	116.6
1791.	Idem.	„	116.6
1792.	Idem.	„	116.6

Provincie Overijssel:

1590.	Kruisrijksdaalder. Vz. ISSVL en twee × tusschen de woorden.	„	137.1
1618.	Dubbele stuiver, muntteeken lelie	„	143.2
1618.	Dubbele stuiver	„	143.2
1619.	Stuiver	„	143.4
1628.	Idem.	„	143.5
1628.	Idem.	„	144.6
1633.	Idem.	„	143.5
164.	Duit	„	144.6
1668.	Idem.	„	145.5
1685.	Provinciale daalder, met MO.NO·	„	140.5
1702.	Duit.	„	145.1
1703.	Idem.	„	145.1
1739.	Stuiver	„	143.7
1766.	Duit.	„	145.5
1766.	Idem.	„	145.5
1767.	Stuiver	„	143.7
1767.	Duit	„	145.5
1768.	Idem.	„	145.5
1769.	Idem.	„	145.4

Overijssel (steden):

1578.	Rijksstad Deventer. Noodmunt van twee stuivers.	VAN LOON I,	261.2
1617.	Duit	VERKADE	157.3
1663.	Idem.	„	157.4
1683.	Idem.	„	156.3
z. j.	Idem.	„	157.1
1691.	Schelling of zesthalf.	„	156.2

Rijksstad Kampen:

1659.	Duit.	„	167.5
1660.	Idem.	„	167.5
z. j	Stuiver	„	166.6
„	Idem	„	166.5
„	Arendsschelling, met MATHI· en AVG	„	165 2
1680.	Dubbele stuiver	„	166.4

Rijksstad Zwolle:

z. j.	Stuiver, met NOST	„	178.1
„	Idem.	„	178.1
„	Halve stuiver.	„	178.3
1639.	Duit	„	178.5
1677.	Dubbele stuiver	„	177.5
1687.	Stedelijke gulden	„	173.4
1695.	Duit.	„	178.5
1696.	Idem.	„	178.5
1698.	Idem.	„	178.5

De drie steden:

1534.	Dubbele gosseler. D met MAA/ AAA 34	v. D. CHIJS,	X, 4
1556.	Driemijtstuk. Z	„	IX, 63
1560.	Driebotjes	„	IX, 56

Heerlijkheid Friesland:

1038—1057.	BRUNO III, Denier van Dokkum.	V. D. CHIJS,	1.2

Provincie Friesland:

1598.	Gouden rijder, met NOBISCV +	VERKADE	118.2
1601.	Halve acht-en-twintig	„	127.2
z. j.	Oortje	„	131.1
1605.	Duit	„	131.4
1606.	Idem.	„	131.4
z. j.	Oortjes, met DOMINVS. . .	„	131.2
1608.	Oortje	„	131.3
1622.?	Duit		
1623.	Stuiver	„	130.5
1626.	Duit	„	131.5
1646.	Idem	„	131.5
1653.	Idem	„	131.5
1653.	Idem	„	132.6
1681.	Idem	„	131.7
1682.	Idem, jaartal tusschen	„	131.7
1683.	Stuiver	„	130.7
1686.	Halve acht-en-twintig, de woorden door . . gescheiden . .	„	127.2
1687.	Koggerdaalder, vz. en kz. met VI.	„	125.3
1696.	Nederlandsche halve driegulden	„	126.2
1702.	Duit	„	131.7

Groningen:

z j.	Olde vleemsche met den lange cruyce. Gevonden te Soerbeek bij Zeddam.	V. D. CHIJS,	IX, 26
1485.	Stuiver. Kampen, Groningen, Deventer. Gevonden te Soerbeek bij Zeddam.	„	XII, 74

Groningen en Ommelanden:

1683.	Statenschelling, met klop pijlbundel	VERKADE	182.3
1685.	Duit.	„	183.3
1691.	Statenschelling, met 6-s . . .	„	182.3
1692.	Duit.	„	183.3
1738.	Stuiver	„	183.1
1770.	Duit, kleine letters.	„	183.4
1771.	Duit.	„	183.5
1771.	Duit, groote letters.	„	183.5

Stad Groningen:

1476.	Jager, gevonden te Soesbeek bij Zeddam	V. D. CHIJS,	XII, 67
1593.	Groninger stuiver	VERKADE	187.3
1599	Flabbe, voorz. AR—GRONINGENSIS, kz. DOMINI. Verg.	„	186.3
1604.	Jager	„	186.4
1605.	Jager, vz. MONETA . NOVA . GRONINGEN, kz. SIT· NO/MEN· DO/MINI· BE/NEDIC. Verg.	„	186.4
1605.	Jager, vz. MONETA-NOVA-GRONINGE, kz. SIT. NO/MEN· DO/MINI· B/ENEDI. Verg.	„	186.4
1626.	Acht stuiver, met GRONING	„	185.3
1690.	Brabantsche stuiver.	„	187.2
1690.	Duit	„	189.1

Graafschap Gelderland:

	GERARD II, Denier van Arnhem	V. D. CHIJS,	1.2

Hertogdom Gerderland:

1377—1399.	WILLEM I, Gehelmde groot van Arnhem.	V. D. CHIJS, VII, 10
1377—1393.	Idem, Groot	„ „ 15
1402—1423.	REINOUD IV, Dubbele groot van Arnhem	„ IX, 8
1402—1423.	Idem, Halve groot van Arnhem	„ „ 13
1423—1472.	ARNOLD, Groot	„ X, 9
1423—1472.	Idem, Dubbele groot . .	„ XI, 19
1473—1477.	KAREL DE STOUTE, Stuiver	„ XII, 11
1488—1492.	FILIPS DE SCHOONE. 1492. Stuiver	„ XIV, 4
1492—1538.	KAREL VAN EGMOND, Rijdergulden. G. 3.25 gr. . . .	„ XV, 9
1492—1538.	Idem, Snaphaan. . . .	„ XVIII, 39
1492—1538.	Idem, 1501. Dubbele stuiver	„ XVI, 22
1492—1538.	Id. Snaphaan, met GELR*	„ XVIII, 39
1492—1538.	Id. 1513. Snaphaan, met GELRIE*	„ „ 45
1543—1555.	KAREL V, Halve stuiver .	„ XX, 9
1543—1555.	Idem, Hollantsche penninck	„ „ 10
1543—1555.	Idem, Swarte penning .	„ „ 12
1555—1581.	FILIPS II, 1566, Een vijfde filipsdaalder	„ XXVII, 26
z. j.	Idem, drie mijten vlaamsch	„ XXXVIII, 43
„	Idem	„ „ 46

Provincie Gelderland:

1569.	Kruisrijksdaalder	„ XXVII, 32
z. j.	Snaphaan, met R-EGNA . .	DE VOOGT 30
„	Stuiver	„ 16

(15)82.	Snaphaan, met DV-C, ridder links rijdende	DE VOOGT	27c
1587.	Oort	„	74
1588.	Idem.	„	78
1588.	Half oort	„	79
1591.	Oort	„	86
1614	Dubbele stuiver	„	154
z. j.	Duit	„	196
1635.	Idem.	„	227
1640.	Stuiver	„	237
1660.	Nederlandsche zilveren dukaat (aankoop)	„	282
1663.	Dukaton	„	293
1663.	Duit	„	294
1665.	Idem.	„	299
1684.	Idem.	„	332
1690.	Idem.	„	334
1691.	Idem.	„	336
1694.	Nederlandsche twee gulden . .	„	347
1697.	Nederlandsche leeuwendaalder (aankoop)	„	355
1703.	Duit	„	369
1720.	Idem.	„	414
1738.	Stuiver	„	438
1751.	Duit	„	457
1753.	Idem.	„	460
1754.	Idem.	„	462
1755.	Idem.	„	464
1756.	Halve duit, alleen in zilver . .	„	468
1756.	Een vierde gulden, muntmeester-penninkje	„	465
1756.	Duit	„	467
1757.	Halve duit, proef	„	472
1758.	Duit	„	475
1759.	Een vierde gulden, zie boven .	„	480

1759.	Duit	DE VOOGT	482
1762.	Nederlandsche gulden	„	508
1762.	Halve dukaton met bloemrand (aankoop)	„	505
1764.	Nederlandsche drie gulden . .	„	520
1764.	Stuiver	„	523
1765.	Halve dukaton met bloemrand (aankoop)	„	526
1765.	Duit	„	531
1766.	Idem.	„	537
1768.	Idem.	„	544
1773.	Halve dukaton	„	549
1783.	Duit	„	556
1784.	Idem.	„	556
1785.	Dubbele stuiver	„	561
1785.	Stuiver, zonder krans	„	562
1785.	Idem, met krans	„	562
1785.	Duit	„	563
1786.	Idem.	„	569
1788.	Idem.	„	572
1792.	Dubbele stuiver	„	583
1794.	Duit	„	585
1795.	Gulden, met FŒ	„	591

G e l d e r l a n d (Steden).

N ij m e g e n :

1484.	Halve stuiver.	„	9
z. j.	Peerdeke of $^1/_8$ snaphaan . .	„	25
„	Muterken	„	26
1619.	Stuiver	[1] „	81
z. j.	Halve arendsschelling ? . . .	V. D. CHIJS	40
1685.	Dubbele stuiver	DE VOOGT	96
1686.	Statenschelling	„	95

1) *Bijdragen tot de numismatiek van Gelderland*, door W. J. DE VOOGT Arnhem 1867.

1686.	Dubbele stuiver	DE VOOGT	100
1691.	Statenschelling	„	114
z. j.	Duit, met N·O-VIMÆGVM .	„	88

Zutfen:

z. j.	Halve plak	V. D. CHIJS	VI, 3
1480.	Witpenning of albus	„	„ 1
z. j.	Duit	VERKADE	27.4
1687.	Idem.	„	27.6
z. j.	Idem.	„	158
1688.	Statenschelling	„	26.5
1690.	Acht en twintig met klop HOL	„	26.1

Arnhem:

z. j.	Duit	„	38.1
„	Idem.	„	38.2

Huissen:

z. j.	Duit	„	210.3

Roermond:

z. j.	Groot	V. D. CHIJS	VIII, 8
„	Duit		

Zaltbommel:

z. j.	Duit	VERKADE	37.4

Graafschap Kuilenburg:

1590.	Duit	„	32.6

Heerlijkheid Batenburg:

z. j.	Duit	„	35.5

Hertogdom Brabant.

Vilvoorden:

z. j.	Denier	V. D. CHIJS	I, 15

Hertogdom Brabant:

1235—1248.	HENDRIK II, Denier . .	„	IV, 11
1288—1294.	JAN I, Sterling	„	V, 9

1312—1355.	JAN III, Sterling van Leuven.	V. D. CHIJS VIII, 10
1480.	MARIA. 1477—82. Vuurijzer. A.	„ XVIII, 4
1489.	MAXIMILIAAN en FILIPS, 1482—1494. Twee groot A	„ XX, 26
1499.	FILIPS III. 1494—1506. Dubbele stuiver	„ XXII, 10
	Dubbele stuiver	
	Groot	
1500.	Stuiver. M.	„ „ 12
1506—1515.	KAREL V, minderjarig. Halve stuiver	„ XXIII, 14
1506—1515.	Halve stuiver, zeer besleten	
1515—1555.	Halve zilveren reaal. A.	„ XXV, 14
1515—1555.	Idem	„ „ 14
1515—1555.	Stuiver. A	„ „ 17
z. j.	Stuiver, met klop, zeer besleten . . . Verg.	„ „ 17
1571.	FILIPS IV (II). 1555—1598. Een tiende filipsdaalder	„ XXIX, 26
1587.	Oort. M	DE WITTE 54.858
1591.	Idem.	„ 54.858
1597.	Idem 's-H. . . . . Verg.	„ 55.880
1602.	ALBERTUS en ISABELLA. 1598—1621. Oort. 's-H.	„ 65.990
1603.	Idem.	„ 65.990
1603.	Idem. 's-H.	„ 65.990
1615.	Negenmanneke B	„ 62.960
1615.	Idem. 's-H.	„ 65.994
1616.	Idem. A	„ 60.933
1626.	Idem. M	„ 70.1038
1745.	MARIA THERESIA. 1740—1780. Liard A.	„ 81.1132
1750.	Dubbele liard. A	„ 81.1133

1778.	MARIA THERESIA. 1740—1780. Liard. B	DE WITTE 82.1147
1789.	JOSEPH II. 1780—1790. Dubbele liard B	„ 83.1154
	Brabant (republiek der vereenigde belgische gewesten):	
1790.	Dubbele liard. B	„ 84.1161
	Brabant (deel der republiek):	
1790.	Dubbele liard.	„ 84.1161
1190.	Idem.	„ 84.1162
	Hertogdom Brabant:	
1794.	FRANS II, 1792—1794. Dubbele liard B	„ 85.1171
	Graafschap Reckheim:	
	FERDINAND VAN LIJNDEN. 1636-1665. Duit (2 var.)	WOLTERS 77
	Duit, navolging der Utrechtsche duiten	
	Abdij Thorn:	
z. j.	Oort.	„ VII, 8
	Vlaanderen:	
	Gent, Denier	GAILLARD IX, 75
	FILIPS III, 1494—1506. Stuiver.	
1585.	FILIPS IV (II) 1555-98. Oort, geelkoper	
	Prinsdom Luik:	
1612—1650.	FERDINAND VAN BEIEREN, Halve liard	CH. DE H. 45.621
1726.	GEORGE LODEWIJK VAN BERGHES, 1724—1743. Liard . .	„ 50.674
1744.	Sede vacante. Liard	„ 51.680

1750.	JAN THEODOOR VAN BEIEREN, 1744—1763. Liard	CH. DE H.	52.692
1751.	Idem, Vier liard.	„	52.687
1752.	Idem, Twee liard	„	52.691
1751.	Idem, Liard	„	52.692
	Luxemburg:		
	Groot, zeer besleten		
	Koninkrijk België:		
1835.	LEOPOLD I, 1831—1865. Twee centimes.	GUIOTH	129
1836.	Idem.	„	129
1845.	Idem.	„	129
1845.	Centime	„	130
1861.	Tien centimes		
1864.	Twee centimes		
1870.	LEOPOLD II, sedert 1865. Twee centimes.		
1875.	Idem.		
1901.	Tien centimes		
1901.	Centiem		
1901.	Vijftig centimen (VINCOTTE) .		
1904.	Tien centimen		
1904.	Vijf centimen.		
1905.	Vijf centimes.		
	Bataafsche Republiek (1795—1806):		
1805.	Nederlandsche rijksdaalder van Utrecht	VERKADE	106.1
	Koninkrijk Holland (1806—1810):		
1808.	Vijftig stuiver, zonder naam van graveur en kartelrand . . .	NAHUIJS	43
1809.	Tien stuiver, met randschrift .	„	95
	Fransch Keizerrijk (1810—1813):		
1812.	Halve frank. U	NAHUIJS	100
1813.	Frank	„	99

Koninkrijk der Nederlanden:

1819.	WILLEM I, 1814—1840. Cent .	VERKADE	198.3
1821.	Idem.	„	198.3
1821.	Halve cent	„	198.4
1822.	Cent.	„	198.3
1822.	Idem, kz. verkeerd gestempeld.		
1822.	Halve cent.	„	198.4
1823.	Cent.	„	198.3
1823.	Halve cent.	„	198.4
1824.	Cent.	„	198.3
1824.	Halve cent	„	198.4
1825.	Idem.	„	198.4
1826.	10 cents	„	198.1
1826.	Idem, B	„	198.1
1826.	Cent.	„	198.3
1827.	10 cents	„	198.1
1827.	Cent.	„	198.3
1827.	Halve cent	„	198.4
1828.	Cent.	„	198.3
1828.	Halve cent	„	198.4
1829.	Halve gulden, B.	„	198.3
1829.	Halve cent	„	198.4
1830.	Cent.	„	198.3
1831.	Idem.	„	198.3
1831.	Halve cent	„	198.4
1832.	Idem.	„	198.4
1837.	Cent.	„	198.3
1837.	Halve cent	„	198.4
1840.	Rijksdaalder		
1840.	Gulden		
1848.	WILLEM II, 1840—49. 25 cents.		
1849.	Idem.		
1862.	WILLEM III, 1849—90. Cent .		
1863.	Idem.		
1867.	Halve cent		

1875. WILLEM III, 1849—90. Cent .
1876. Idem. . . . .
1891. Halve cent . . . .
1892. WILHELMINA. Tien gulden .
1892. Gulden . . . .
1892. 25 cents . . . .
1892. Cent. . . . .
1893. 25 cents . . . .
1893. 10 cents . . . .

Vereenigde Oost-Indische Compagnie, 1602—1799.

Holland:

1726.	Duit, D.	N. & V. D. CHIJS,	*21a*
1730.	Idem.	„	*21a*
1732.	Idem.	„	*21a*
1734.	Idem.	„	*21a*
1735.	Idem.	„	*21a*
1745.	Idem.	„	*21a*
1746.	Idem.	„	*21a*
1749.	Idem.	„	*22a*
1750.	Idem.	„	*21a*
1751.	Idem.	„	*21a*
1751.	Halve duit D.	„	*22a*
1752.	Idem.	„	*22a*
1755.	Idem, zilver	„	*22a*
1756.	Idem.	„	*22a*
1757.	Idem.	„	*22a*
1762.	Idem.	„	*22a*
1764.	Duit, D.	„	*21a*
1767.	Idem.	„	*21a*
1770.	Halve duit, D	„	*22a*
1771.	Duit, D.	„	*21a*
1776.	Idem.	„	*21a*
1778.	Idem.	„	*21a*

1780.	Duit D.	N. & V. D. CHIJS,	21*a*
1788.	Idem.	„	21*a*
1789.	Idem.	„	21*a*
1790.	Idem.	„	21*a*
1791.	Idem.	„	21*a*
1793.	Idem.	„	21*a*

Zeeland:

1728.	Duit, M.	„	21*b*
1730.	Idem.	„	21*b*
1737.	Idem.	„	21*b*
1744.	Idem.	„	21*b*
1745.	Idem.	„	21*b*
1747.	Idem.	„	21*b*
1748.	Idem.	„	21*b*
1753.	Idem.	„	21*b*
1754.	Idem.	„	21*b*
1755.	Idem.	„	21*b*
1756.	Idem.	„	21*b*
1765.	Idem.	„	21*b*
1767.	Idem.	„	21*b*
1770.	Halve duit. M	„	22*b*
1771.	Duit M	„	21*b*
1771.	Halve duit M.	„	22*b*
1772.	Idem.	„	22*b*
1787.	Duit	„	21*b*
1788.	Idem.	„	21*b*
1793.	Idem.	„	21*b*
1794.	Idem.	„	21*b*

Westfriesland:

1731.	Duit	„	21*c*
1734.	Idem.	„	21*c*
1745.	Idem.	„	21*c*
1746.	Idem.	„	21*c*
1747.	Idem.	„	21*c*

1748.	Duit	N. & V. D. CHIJS,	21*c*
1749.	Idem.	„	21*c*
1750.	Idem.	„	21*c*
1751.	Idem.	„	21*c*
1754.	Idem.	„	21*c*
1755.	Idem.	„	21*c*
1756.	Idem, met lauwertakken . . .	„	21*c*
1765.	Idem.	„	21*c*
1766.	Idem.	„	21*c*
1776.	Idem, E	„	21*c*
1778.	Idem.	„	21*c*
1785.	Idem.	„	21*c*
1786.	Drie gulden	„	14
1786.	Gulden	„	15
1786.	Idem.	„	15
1786.	Tien stuiver	„	16
1787.	Duit E	„	21*c*
1789.	Idem.	„	21*c*
1791.	Idem.	„	21*c*
1792.	Idem.	„	21*c*
	Utrecht:		
1755.	Halve duit.	„	22*e*
1762.	Idem, zilver	„	22*e*
1786.	Drie gulden, met TVEMVR .		
1786.	Gulden (aankoop)	„	15
1786.	Idem.	„	15
1786.	Halve gulden	„	16
1786.	Duit	„	21*e*
1790.	Idem, dubbele zwaarte, later geslagen	„	21*e*
1790.	Idem, mummie als muntteeken.	„	21*e*
	Gelderland:		
1788.	Halve duit.	„	22*d*
1790.	Duit	„	22*e*

Bataafsche republiek. 1800—1806:

1802.	Een achtste gulden	N. & v. D. CHIJS,	35
1802.	Duit, E.	„	39
1805.	Idem, K	„	42
1805.	Idem, E	„	39
1806.	Idem, E	„	43
1806.	Idem, K	„	42
1806.	Idem E	„	43
1806.	Halve duit, misslag		

Koninkrijk Holland en Fransch Keizerrijk. 1807—1811:

1807.	Duit E	N. & v. D. CHIJS,	39
1807.	Java duit	„	50
1807.	Idem.	„	50
1808.	Duit E	„	39
1808.	Idem.	„	53
1809.	Idem, E	„	39
1809.	Halve duit.	„	53
1809.	Java duit. L· N.	„	59
1810.	Halve stuiver	„	57
1810.	Java duit. L. c. f.	„	60a
1810.	Idem. L· N.	„	59
1811.	Idem. L. c. f.	„	60a

Britsch Bestuur. 1811—1816:

1811.	Duit. S.	„	68
1812.	Idem.	„	68
1813.	Idem.	„	67
1813.	Idem, S, bloem	„	72
1814.	Idem, B	„	69
1814.	Stuiver, S.	„	66
z. j.	Halve stuivers, misslagen		
1815.	Duit D	„	84

Nederlandsch-Indisch Gouvernement, sedert 1816:

1816.	Halve duit. S.	N. & v. d. Chijs,	87
1816.	Duit, S	„	84
1811.	Halve stuiver (wapen en Indiae Batav.) S.	„	90
1818.	Duit. S.	„	93
1818.	Bonk van 2 stuivers. S . . .	„	88
1819.	Idem.	„	88
1820.	Halve stuiver. S.	„	90
1820.	Duit. S.	„	93
1821.	Halve stuiver. S.	„	90
1821.	Duit S	„	93
1821.	Halve duit. S.	„	96
1822.	Halve stuiver. U	„	82
1822.	Duit S	„	93
1822.	Een achtste stuiver. U . . .	„	85
1823.	Halve stuiver. U	„	80
1823.	Een vierde stuiver. U. . . .	„	82
1823.	Een achtste stuiver. U . . .	„	85
1824.	Een vierde stuiver	„	82
1824.	Een achtste stuiver U. . . .	„	85
1825.	Halve stuiver U.	„	80
1825.	Een kwart stuiver U	„	82
1826.	Een vierde gulden	„	77
1826.	Halve stuiver U.	„	80
1826.	Een vierde stuiver	„	82
1826.	Idem, fijne stempel.		
1833.	Twee cent.	„	91
1833.	Cent. S.	„	92
1833.	Idem.	„	92
1836.	Een vierde stuiver. S. . . .	„	82
1836.	Twee cent. S.	„	91
1836.	Cent. S.	„	92

1837.	Cent. S, misslag	N. & V. D. CHIJS,	92
1837.	Idem.	"	92
1838.	Twee cent. S.	"	91
1838.	Cent. S.	"	92
1839.	Gulden	"	74
1839.	Cent. S.	"	92
1840.	Twee cent. S.	"	91
1840.	Cent. S.	"	92
1856.	Idem.	"	83
1857.	Idem.	"	83
1857.	Halve cent.	"	86
1858.	Een tiende gulden	"	78
1858.	Twee en een halve cent	"	81
1858.	Cent.	"	83
1858.	Halve cent	"	86
1859.	Cent.	"	83
1859.	Halve cent	"	86

Nederlandsch West-Indië (Suriname):

1679.	JOHAN HEINSIUS. 1678—1680. Vierduit, keerz. glad, groote stempel	VERKADE	1147
1679.	Vierduit, keerz. glad, kleine stempel	"	1147
1764.	Societeit van Suriname. Duit (WIGBOLT CROMMELIN)	"	1152
1794.	Een vierde gulden. U.	"	1144

Sumatra (Atjeh):

INAJAT SJHAH ZAKIATOE'DDIN:

± 1680.	Mas. g. 0.5 gr.	MILLIES	140
± 1680.	Kasja of Ka. T.	"	152

Sumatra (Palembang):

1203.	MOHAMMAD BAHA'OE-D-DIN (1776-1803). 1789/90 Piti-teboh	"	192

	Borneo (Sambas):	
	Stuk van vijf duiten van de Kongsi Ta-Kiong, vroeger gevestigd te Montrado . .	
	Sumatra (Engelsch O.-I. Compagnie).	
1783.	Twee kèpeng, klein model .	N. & V. D. CHIJS, 102*a*
1787.	Drie kèpeng, groot model .	„ 100*a*
1787.	Kèpeng (balemark)	„ 106
1787.	Idem	„ 106
1798.	Drie kèpeng, klein model. .	„ 100*b*
1804.	Vier kèpeng	„ 99
1804.	Twee kèpeng	„ 103
1804.	Kèpeng	„ 108
1804.	Idem (Island of Sultana). .	NETSCHER, 19954
1804.	Idem (Island of Sumatra). .	N. & V. D. CHIJS, 109
	Sumatra, voor Engelsche Partikulieren:	
1835.	Kèpeng (poeloe Pertja) . .	„ 115
1835.	Idem (Siak)	„ 116
1835.	Idem (Dēli)	„ 118
	Idem (tanah Malajoe) . . .	„ pag. 96
	Haantjes duit (zes stempels).	NETSCHER. 19995
1835.	Duit (wapen met paarden als schildhouders)	*Cat. Bat. Gen.* 179
1835.	Als voren, en Island of Sultana	„ 180
1835.	Als voren, één vlag boven het wapen	
1835.	Haantjes duit	N. & V. D. CHIJS, 253
1835.	Idem	„ 254
1835.	Duit (tana oegi)	„ 255
	Japan:	
	Go Sakoera-mati (Keizerin) 1763—1770.	
	Periode: Meïwa (1764—1771):	
1768.	Sen van vier mon (z.g. elfgolf).	DE VILLARET 48

	China, prov. Tsjioan:		
	Tsien van Peking	FONROBERT,	1671
	China, prov. See-tsjoean:		
	Tsien van Tsjing-toe-foe . .	„	1686
	China, prov. Tonkin:		
1794—1801.	Tsien, periode King-Sjing	NEUMANN,	19777
	Eiland Hongkong:		
1866.	Dime.	ATKINS,	221-53
1866.	Sjen	„	225-115
	Britsch Indië:		
1759.	Een achtste roepie		
1759.	Een zestiende roepie . . .		
1841.	Twee annas	„	184.53
	Westfalen (Dortmund):		
1754.	Een vierde stuber	REINHARDT,	5307-09
	Westfalen (Koesfeld):		
1694.	Acht heller	„	5279
	Bisdom Munster:		
1753.	CLEMENS AUGUST, 1719—61. Dreier.	„	2872—78
	Hertogdom Kleef:		
1697.	FRIEDRICH III, 1688—1701. Deut	„	3594
	Hertogdom Gulik-Berg:		
1784.	CARL THEODOR, 1742—1799. Kwart Stüber, vz. MVNZ*	„	3615-18
1786.	Idem.	„	3626-28
1794.	Halve Stüber.	„	3621-25
	Rijksstad Aken:		
1765.	Twaalf heller	„	5085
1792.	Idem.	„	5090
1794.	Idem, ruwe slag	„	5094

Hertogdom Nassau:

1819. WILHELM, 1816—39. Kwart kreuzer . . . . REINHARDT, 3823

Rijkstad Frankfort a/M.:

1786. Pfennig . . . . „ 5344

1819. Heller . . . . „ 5377

1820. Idem, jaartal grooter . . . . „ 5378

1821. Idem, jaartal kort bijeen. . . „ 5379

Hertogdom Saksen-Meiningen:

ERNST I, 1806-26. Pfennig. . „ 4360

Hertogdom Brunswijk-Luneburg:

1789. CARL WILHELM FERDINAND, 1780—1806. Vier en twintig mariengroschen . . . . . .

Duitsche Keizerrijk:

1875. Keizer WILHELM DE GROOTE, 1871—88. Pfennig. H . . .

1874. Idem. F. a. M. . . . . .

Aartsbisdom Salzburg:

1555. MICHAEL, Graf VON KUENBURG, 1554—60. Thaler . . . .

1662. GUIDOBALD, Graf VON THUN, 1654—68. Een vierde dukaat. ZELLER, 82.7

1715. FRANS ANTON, Graf VON HARRACH, 1709 - 1727. Halve Batzen . . . . „ 91.33

1716. Idem. . . . . „ 91.33

1791. HIERONYMUS, Graf VON COLLERODO, 1772—1803. Thaler, zwaard links, kromstaf rechts „ 102.17

1790. Zwanziger, zwaard rechts, kromstaf links . . . . „ 102.20

1798. Fünfer . . . . „ 102.24

1800. Zwei Pfennige . . . . „ 103.26

Bondsstaat Zwitserland:

1880. Vijf rappen . . . .

Bisdom Lausanne:

Denier met het kruis (Muntvondst van Valleyres, 18 Mars 1893).

Koninkrijk Groot-Brittannië en Ierland:

z. j. Denier van Londen. . . . .

1743. GEORGE II, 1727—1760. Half penny . . . . RUD, IV, 4

GEORGE III, 1760—1820. Farthing. . . . . MONTAGU, 59

1862. VICTORIA, 1837—1902. Half penny . . . . „ 79

1875. Farthing . . . . „ 79

1896. Penny . . . .

Koninkrijk Frankrijk:

LOUIS XIV, 1643—1715. Liard, te Lyon geslagen . . . . HOFFMAN, 186-235

1783. LOUIS XVI, 1774—1793. Liard, te Nantes geslagen . . . . „ 203.18

1791. Sol . . . . „ 202.17

1791. Liard . . . .

Frankrijk (Eerste Republiek) 1792—1804:

1799. Jaar 6. Centime van Parijs, het cijfer 6 kleiner . . . . . „ 79-6

Frankrijk (Keizerrijk):

1853. NAPOLÉON III, 1852—70. Twee centimes. P . . . . . .

1854. Idem. L . . . .

1856. Idem. L . . . .

1862. Idem. P . . . .

Prinsdom Oranje:
Double tournois . . . . . .

Spanje (Republiek) 1868—1870.
1870. Vijf centimos . . . .

Koninkrijk Polen:
Grosz, zeer besleten . . . .

Grootvorstendom Lithauen:
ZYGMUNT III, AUGUST, 1544—1572. Vier groszi . . . .

Vorstendom Rumenië:
1873. Een leu . . . .

Zuid-Afrikaansche Republiek:
1892. Een pond (O. S.) . . . . .
1892. Een half pond (O. S.) . . . .
1892. Vijf shillings . . . .
1892. Twee en een halve shillings .
1892. Twee shillings . . . . . .
1892. Een shilling . . . .
1892. Zes pence . . . .
1892. Drie pence . . . .
1892. Een penny . . . .

Maastricht:
1579. Noodmunt. Een stuiver . . .

Straatsburg:
1808. Noodmunt. 10 centimes . . .

Maatschappij van Weldadigheid, Frederiksoord:
Halve cent. Kol. 4.

Tuchthuismunten:

1824.	's-Hertogenbosch. Vijf-en-twintig cent . . . . Tin.	
1824.	Idem. Vijf cents	
1824.	Idem. Cent	
z. j.	Leiden. Cent	

1586.	Amsterdam. Avondmaalpenning der Waalsche Gemeente. L.	M. v. H., 65.101.
	's-Hertogenbosch. Loodje der Confrèrie St. Eloi	

Amsterdam, Maart 1906.



